

**NINON DE LENCLOS
VALLOMÁSAI**

**A fordítás
POGÁNY ELZA
munkája**

**HAJNAL-KIADÁS
BUDAPEST**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2018
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-279-6 (online)
MEK-17736

TARTALOM
TAVASZ
NYÁR
NYÁRUTÓ

TAVASZ

„Ninon tizenhat éves korában közel volt a halálhoz. Vigasztalóinak így felelt: „Mit bánom a halált, hiszen halandók azok is, akik e földön maradnak! - De tovább élt, kilencven éves lett és nyolcvan éves koráig az imádók egész seregét boldogította.”

(Goethe - Eckermann.)

ELSŐ RÉSZ.

Két levél.

London, 1685. augusztus 26.

Azt akarja édes Ninon, hogy jöjjenek vissza Párisba. Mit keresnék ott? Hetvenkét éves vagyok és béna. Azt is rám fogják, hogy megőrültem. Szóval olyan lettem, mint minden öreg ember. Rám sem ismerne. Jobb szeretem, ha emlékem marad barátainak, semhogy személyesen térjek vissza hozzájuk.

Igy ők is csak nyernek, én sem veszek. Itt olyan emberek közt vagyok, akik már megszokták a vén farkast. Miért akarja, hogy nevetséges legyek a párisiak előtt? Mutogassam azt a kinövést, mellyel ép orromat díszítette föl a természet, s mely a korral meszeszerű arányokat ér el?

Hordom én is a hegyet, mint Atlasz... de nem a vállamon!

Mikor réám gondol, képzelje maga elé a fiatal Saint Evremondot... és én is a régi Ninonra fogok gondolni csak.

Milyen szép volt maga édes Ninon! Mennyi finomság és grácia a természetben... Mennyi báj, mennyi hódító erő egész megjelenésében. Arca nem volt épen tökéletes, de kedves volt, bájos.

Igy látom én a régi Ninont: bársonyos fehér bőr, finom vágású, keskeny láb, csodásan sűrű gesztenyehaj, szép metszésű szemöldök, hosszú szempillák, melegnézésű fekete szem, szabályos orr, gödrös áll, gyönyörű száj, mindig jókedvű mosoly, gyöngyházzsinű fogsor, szép kar, szép kéz, nyílt gyöngéd és büszke arckifejezés, minden mozdulata kedvesség, külseje friss, tiszta, s olyan okos, mint egy angyal.

Ilyen volt Ninon, mikor ismertem... Mondják, hogy semmit sem változott... De bevalljam? Nem szeretnék vele ma találkozni.

Jobb száműzetésben maradnom s megőriznem a múlt illuzióit. Ha visszamennék, minduntalan összeütközném a sivár valósággal.

Jobban szeretem csak gondolatban viszontlátni gyönyörű otthonát a Place Royale mögött... Mennyi kedves órát töltöttünk ott... Maga volt a szépség és szellem királynője és minden este udvart tartott. Mindenre emlékszem, ami akkor történt. Nem felejtettem el a legkisebb részletet sem abból, ami magára vonatkozik. Levelének szemrehányása tulajdonképpen nem igazságos. Az idő nem halványította, de színesebbé tette emlékét.

Bebizonyítsam?

Minden találkozásunk él még bennem. Látom lakását a rue de Tournellen. Tiszta kényelmes kis ház, két lakosztállyal. Egyik az utcára, másik a boulevardra néz. Az elsőben volt a szalon. Látogatói 5 órakor keresték fel és kilencig maradtak együtt.

A szalont aranyhálószerű faberakás burkolta. Legérdekesebb bámulóinak, legkedvesebb barátainak arcképei és divatos festők képei díszítették a falat. Zongorája és könyvtára is ott volt. A karosszékekben csupán hölgyvendégek ültek. A férfiak fekete maroquin székeken. Papagályoknak nevezték a székeket, valószínűleg a rajtuk ülő fecsegők miatt.

A második lakosztály mélyén volt a legszebb szobája: a budoár. A falakon faragott keretű tükrök. A kereteken szerelmi legendák alakjai. A mennyezeten Psyche története. Jobboldalon Mars és Vénus csókolóztak: balról Európát szöktette meg Jupiter és Páris a három istennő

szépségét mérlegelte. Ugy látszott, hogy mióta magát is látta, nem tudja elhatározni, kinek adja az almát.

Szobájában semmi sem beszélt a szerelem keserveiről, mintha még képeken keresztül is csak a boldog szerelmet engedte volna be ajtaján.

Nos mit szól hozzá édes Ninon? Hűségesek-e emlékeim? Mikor csak kevesen voltunk együtt és mind meghitt jóbarátok, ebben a második szobában fogadott.

Mindenki kényelmes karosszékben ült. Csevegtek. Ragyogó ötleteivel maga élénkítette a beszélgetést. Olyan volt a csevegése, mint a rakéták sziporkázó tüze. Egy pillanat alatt százféleképen változott.

Kedves volt minden szava. A hangja, a lehellete csupa tűz és szenvedély.

Nem felejtettem el a kacérság apró ravaszságait, tetszeni vágyó asszonyok hódító eszközeit sem. Talán nem is tudja megítélni, milyen hatása volt reám. Sosem mondtam, hogy tökéletes, de minden hibája bájos volt. Modora sokszor erőszakos, tulzott. Extázisba jön mindenre, ami lelkét érinti, de hideg és lusta marad, mikor semmi sem hat szívére. Könnyelműen köt barátságokat, szerelmében hamar meginog, ügyeiben rendes, de élvezeteiben szertelen... És mindig szép, mindig vonzó, mindig körülrajongott.

Legnagyobb élvezetünk volt, mikor mandolinon játszott és énekelt.

Ezekben az órákban édes Ninon nemcsak szerettük, de rajongtunk magáért. Maga volt központja minden élvezetünknek. Ugy röpködtünk maga körül, mint lepkék a fény felé. Egész Párisban: az udvarnál, a társaságokban csak úgy beszéltek rólunk: Tournelles-utcai madarak. Ha emlékszik, Chartel akkor rögtönzött is néhány kedves strófát:

*Je ne suis plus oiseau des champs
Mais de ces oiseaux des Tournelles
Qui parlent d'amour en tout temps
Et qui plaignent les tourterelles
De ne se baiser qu'au printemps.*

Tudom, hogy mogorva kedélyű emberek félvilági nőnek nevezték magát. Ostobák voltak, vagy bolondok.

A jóérzésűek előtt maga volt a század fáklyája. S ha e fáklyát Ámor keze tartotta, csak annál jobban ragyogott.

Ma már mindenki tudja, hogy milyen társadalmi sulya, milyen tekintélye van a világban s nemcsak kiváló férfiak, a legelőkelőbb nők is vágyódnak társaságára.

Budoárjában dicsőség, lángész és rang találkoznak.

Olyan században és olyan udvar mellett, melyben az etikett, osztálykülönbségek, rang, mereven megmaradnak egymásmellett és mégsem keverednek, maga az intelligencia egyenjogúságát hirdeti. Nem kívánja vendégeitől, hogy hercegek vagy marquis-k legyenek, beéri velük, ha kedvesek, okosak és mulatságosak.

Tudja édes Ninon, hogy maga valóságos apostol. Az élvezet és az ízlés vallását hirdeti.

Ne féljen Ninon, nagyon sok híve van.

A XIV. Lajos uralkodása első éveinek dicsőséges győzelmeit szégyenteljes béke becsteleníti meg. A Scarron özvegyének rideg szigora tölti be ma a Lavallière, Montespan és Fontange gáláns udvarát. A maga szalonja Ninon már hajdan is versenytársa volt Versaillesnak. Ne

veszítse el a kiküzdött pozíciót. Kettőzött szellemmel és ügyességgel óvja meg Párist a király öreg maitressének szerencsétlen példájától.

A Tournelles utca küzdjön Saint-Cyr ellen.

A versaillesi bigottak sötétsége ellen emelje fel nevető gráciáját és Epicureus könnyű erkölcsseit. Ha kortársaink nem is adóznak elismeréssel, az utókor hálásan fogja számontartani küzdését.

És nagyon kérem, tengersok elfoglaltsága közepette ne felejtse el öreg barátját, akinek szíve hűségesen kitartott Ninon mellett a mai napig és ki fog tartani, míg csak utolsót nem ver. Ismerem életének sok részletét. Hiszen bizalmas jóbarátok voltunk. De fiatalságunk szükségessé tett annak idején némi tartózkodást, ami ma egészen fölösleges. Ha nem unja, írja meg nekem élettörténetét.

Rászánja magát, hogy bevallja kedves bolondságait, fiatalsága tévedéseit, a sok kelepécét, melyet bájos mosollyal embertársainak ravaszul felállított?

Látja édes Ninon, amit ajánlok, szintén a találkozás egy módja volna. Miután én nem látogathatom meg, ugorja át levélben a távolságot Páris és London között és vigasztalja meg a szegény száműzöttet. Mutassa magát olyannak, amilyen. Fogadni merek, hogy története megerősíti magáról táplált véleményemet.

Kérésem nem egészen önzetlen, de őszinte barátság és meleg szimpátia vegyül bele. Határozatát türelmetlenül várom és zúgolódás nélkül alávetem magam. Ezer kézcsók.

Saint Évremond.

Válasz.

Páris, 1685. szeptember 15.

Tehát lemond Párisról szegény barátom. Kemény csapás mindazokra, akik szeretik. Kifogásai ugyan kevésbé kielégítőek, de nem akarok vitatkozni. Mindenki önmagának él, mindenki úgy rendezi boldogságát, ahogy tudja. Igazi barátság nem alkalmazkodik tanácsokkal. Éljen emlékekből, merüljön bele a múltba, ha annyira fél szembeszállani a jelennel. Annyit azonban meg kell mondanom, hogy igazságtalan önmagával szemben. Nem fontosak a test romjai, ha a szellem épen maradt a romokon és semmit sem veszített erejéből. Szép és jó öreg kacérság amit mond, semmi más. Csakhogy engem kimélnie kellett volna. Nem lett volna szabad kétségbe vonni a rólam hallottakat.

Mert minden igaz, amit rólam hallott. Még nem temettem el a szépségem. Hiába botránkozik meg, hiába kiáltja, hogy az lehetetlen, nem mondhatok mást, mint, hogy jöjjön ide és győződjék meg róla személyesen. Nagyítóval se fog arcomon egyetlenegy ráncot sem találni. Sőt mi több, bámulóim is vannak. Seregestől tódulnak hozzám. Sójajokkal és vallomásokkal telített a levegő körülöttem. Magam is szinte kezdem hinni, hogy valami ördögösség van a dologban. Egészen megrémülök, ha eszembe jut, hogy egyszer könnyelműen odaadtam aláírásomat a különös fekete embernek, akinek látogatását annak idején elbeszéltem.

Még kiderül, hogy tényleg Luciferral kötöttem szerződést!? Bókjainak nagyon örvendtem. Habár úgy találom, hogy kissé tulzottak. Nem hiszem, hogy tényleg oly nagy befolyást gyakoroltam volna századomra.

Sokszor nagyon magambaszállok és vétkesnek érzem magam. Filozófiai okoskodások alapján másképp éltem, mint a többi asszonyok. Félek, hogy tévedtem, s ha tényleg van pokol, akkor én

a pokol mesgyéin jártam. Talán kissé furdal a lelkiismeret is. Élvezetekre pazaroltam egész életem. És úgy látom, hogy a lelkemben csak sivár keserűség maradt... Aztán megint új élvezet lép életembe... A szomorú gondolatok eltűnnek.

Ujjászületett illuziókkal előlről kezdem az életet. Ha az imént ostobának láttam a szerelmet, most megint a legnagyobb boldogságnak tartom... S epikureista leszek, mint azelőtt.

Mindebből az következik édes barátom, hogy az én történetemet nagyon nehéz megírni. Szeretném, ha kívánságát indiszkrétnek minősítve vissza tudnám utasítani. Minden asszony szívében van egy kis sarok, melyre a feledés fátylát szeretné borítani.

Teljes beismerést akar. Ha fiatalabb volnék, visszautasítanám.

Azzal gyanúsítom, hogy egyszer nyilvánosságra szándékszik hozni mindent. Az első tollvonásnál gondolkodásba esem. ... Egy belső hang figyelmeztet: „Mit csinálsz esztelen nő, nem érzed magad elég bűnösnek? Dobd el a tollat és ne merj kialudt emlékeket életre kelteni. Hagyd nyugodni a régi bűnököt századok hamúja alatt. Ugyan mit tanulhatnak jövő generációk készülő elbeszélésekből? Azt képzeled talán, hogy életed lapjain nevelhetik majd a fiatalságot s abból fognak kedvet meríteni az erény útjához? Nem, nem! Szenteld hátralevő napjaid megbánásnak és ne tudja meg senki a tengersok tévedést.”

Mit szól ehhez barátom? A tanács üdvös ugye? Hátha felülről jön?

De az ördög, aki nagyon logikusan okoskodik, közeledik és halkán sugja: „Vigyázz Ninon, vigyázz! Nagyon sok rágalom van forgalomban rólad. Az emberek nem igen kíméltek meg. A pletykázás még csak hagyján. De rágalmat nincs miért tünnöd. Azt mondták, hogy gyenge és élvhajhászó vagy. Bizonyítsd be, hogy nem voltál sem esküszegő, sem erkölcstelen soha. Nehány részlet fölött át lehet siklani. Elég, ha vázolod az eseményeket. Ha az alap nem is kifogástalan mindig, írásaidból sok hasznos tanulságot lehet levonni majd. Csak legyen tollad őszinte. Szembesítsd ellenségeidet és a történelmi igazságot helyreállítod.”

Az ördögnek igaza van barátom. Megirom az életrajzomat.

Nemcsak magamról fogok beszélni, hanem másokról is. Mindenkiről, aki valaha közel állott hozzám. Magáról is.

Nem vagyok egész bizonyos abban, hogy mindig a reális valót fogom írni. Olyan a szívem, mint a kaméleon: sokszor azt hiszi az ember, hogy megragadta, pedig csak árnyéka után nyult. Különböző oldalról nézve különböző színeket mutat. Nem tehetek róla, de csak testileg vagyok nő. Karakterem és eszem férfias.

Az asszonyi hibákért előre is elnézést és bocsánatot kérek. Aki hisz bennem, fogadja el jelszavamként La Fontaine így módosított sorait:

*Le bien, nous le faisons, le mal, c'est la nature,
On a toujours raison, le destin toujours tort.*

Fejezetről-fejezetre elküldöm majd a kéziratot. Isten vele barátom. Olvasson, bíráljon és szeressen.

Ninon.

I.

Az életrajzíró első dolga bemutatkozni.

Nevem: Anne de Lenclos.

1612-ben Párisban születtem a Notre Dame mellett egy kis házban. Gyermekkoromról csak sejtelmes emlékeim vannak. Apám, mint touraini nemes, lelkes katona volt és szüntelenül küzdött jobbra-balra, hol Languedocban, hol la Rochelle falain, hol Piemontban. Izgága természete ezer kalandba sodorta. Nagy küzdelmekben vett részt és az udvari torzsalkodásokat szívesen szolgálta. A közepesnél magasabb termetű, barátságos arcú ember volt. Mindig meg volt elégedve önmagával és az élettel. Harsogó, katonás nevetése a legszomorúbb arcokat is felderítette. Abban a korban sosem végződött úgy háború, hogy másik ne kezdődött volna rögtön. Otthon csak ritkán és rövid időre láttuk apámat, de látogatásai kedves emlékeim maradtak. Gyermekésszel gyakran imádkoztam, hogy sürgesse a percet, mely körünkbe hozza. Tudtam, hogy ha jön, elhalmoz édességgel, játékokkal, térdein ringat, nevet, énekel, ugrál velem és kis Ninonjának szólit.

Mikor hazajött, mintha kisütött volna a nap szomorú életünkre.

Anyám a régi Abra de Raconis családból származott. Inkább konvencióból, mint szerelemből vette el apám. És mint a szívnélküli házasságokban rendszeren az egyik fél - anyám volt az áldozat. Érezte, hogy apám nem szereti. Tulzott vallásosságban keresett vigaszt. Mindennap háromszor ment misére. Legalább nyolcszor vagy tízszer morzsolta le rózsafüzérjét és megkövetelte sajnos tőlem is, hogy részt vegyek a kétségkívül erkölcsös, de gyermekre nézve fárasztó szent gyakorlatokon. Természetesen ahelyett, hogy vallásos leányt nevelt volna belőlem, ép az ellenkezőjét érte el. Később múló szeszélyből voltak olykor vallásos rohamaim, de sosem tartottak sokáig. Szent Ferencnek „az Isten iránti szeretetre intő értekezés”-éből tanultam meg olvasni. Szent beszédek voltak írásgyakorlataim.

Hat hónapi tanulás után a következő levelet írtam apámnak, aki akkor Toursban volt garnizonban:

„Szeretve tisztelt Apám! Tizenegy éves, nagy és erős leány vagyok, de egész bizonyosan beteg leszek, ha még sokáig kell naponta háromszor misét hallgatnom. Egy köszvényes öreg plébános mondja a misét és legalább egy negyedórát tart, míg az apostolok levelétől az evangéliumhoz jut és minden térdeplés után a minisztráns gyerekek emelik fel, mert egyedül nem tud felállni. Ha a Notre Dame tornya maga mondana misét az oltárnál, az is gyorsabban mozogna és hamarább juthatnék reggelimhez. Egyetlen leánya egészsége érdekében legfőbb ideje volna változtatni a dolgokon. De hogyan? fogja kérdezni. Semmi sem egyszerűbb. Tegyük föl, hogy az ég fiút adott volna Önnek... Ugye akkor apám nevelne és nem anyám? Már is kezdene vívni és lovagolni tanítani. S mennyivel több örömöm telne benne, mint az olvasót Ave Pater és Credoval morzsolni. Elhatároztam, hogy ezután nem akarok leány lenni, hanem fiú. Legyen szíves rendezkedjék e szerint, vegyen magához és adjon új nememnek megfelelő nevelést.

Mély tisztelettel maradok

kis Ninonja.

Anyám tudtán kívül vittem postára a levelet. Nyolc nap múlva beállít apám, nevetve megölel és felkiált:

- Gyorsan pakkolj kicsim! Velem jössz Toursba.

Anyám tiltakozott, sírt, haragudott, ezer ellenvetést tett, egyik jogosabb volt, mint a másik, bizonyítgatta, hogy mellette van a helyem. Senki sem hallgatott reá. Még aznap este elhagytam síró anyámat. Postalovakat béreltünk. Utunk gyors és gyönyörű volt.

- Igazán férfi akarsz lenni? - kérdezte apám.

- Igazán.

- Azt hiszed, hogy lehetséges?

- Igen, ha beleegyezik.

- Én szívesen beleegyezem, de akkor ruhát kell cserélni. ... Ezt levetni.

- Levetem.

- Csizmát, nadrágot tenni.

- Így gondolom én is.

- Kis bolond, - nevetett apám.

- Nagyon is komoly vagyok.

- Látom, s ez elég. Kisasszony ezután fiú lesz, becsületszavamra mondom. Ha mégegyszer leány akarna lenni, velem gyülik meg a baja.

Már el volt ragadtatva s kitünően mulatott.

Megérkezésünkkor Tours első szabójához vitt. Hét munkás látott dologhoz s másnap reggel, mire felébredtem, elkészült az apródi kosztüm. Tökéletes volt. Structollas kalap, buggyos nadrág, selyemmellény, bársonymente, kard, mely eleinte folyton sarkam körül alkalmatlan-kodott, míg végre megszoktam és büszke előkelőséggel viseltem. Apám ezredének tisztjei agyondicsértek. Egész komolyan férfinek hittem magam.

Tanultam lovagolni, vívni, sőt az urak nagy örömére szitkozódni is. Kis ördögnek hittak, olyan élénk és csapongó voltam. Nem bántam volna, ha ez a kaszárnyaélet örökké tart.

Szerencsétlenségre a hugenották fegyvert fogtak a király ellen. Loudonnál és la Rochellenél gyülekeztek. Apám ezrede nemsokára parancsot kapott, hogy Poitou felé menjen. Miután ütközetről volt szó, természetesen nem vihetett magával.

- Istenem, - mondtam neki sírva, - most megint leány leszek? És vissza kell ténnem a plébános miséire?

- Nem, nem! Vigasztalódj! Elviszlek Loche környékére a testvéremhez: Montaigu bárónőhöz. Ott van kastélya az Indre partján. Nincsenek gyermekei, már ugyis rég kíván megismerni, mert te leszel az örököse. Nála maradsz a háború végéig. Megverjük a hugenotta kuttyákat s aztán érted jövök.

Erre megvigasztalódtam.

Másnap megint postakocsin ültünk. Estefelé nagy platánfasoron keresztül egy bájos uradalomba érkeztünk, melynek egyik oldalát az Indre szegélyezte s közepén egyszerű, de jólétről, kényelemről tanuskodó kis kastély emelkedett. Nagynéném körülbelül negyvenöt éves, egyenes, magas, még mindig nagyon szép asszony, az előcsarnokban fogadott. Megölelte apámat és majd agyoncsókolt engem.

Ritkán láttam kedvesebb nőt. Tizenöt éve volt özvegy és úgy látszott, hogy nem nagyon sajnálja a házaseletet. Ő is mindig úgy nevetett, mint apám.

Egy negyedóra alatt összebarátkoztunk. Egész komolyan kis öcsémnek szólított és bemutatott Marsillac hercegnek, akit anyja - La Rochefoucauld hercegnő - a bárónő jó barátnője minden nyáron az Indre partjára küldött nyaralni. A kis herceg La Flécheben tanult, a jezsuiták intézetében. Néhány évvel idősebb volt, mint én. Arcának leányos, félénk kifejezése sokkal jobban illett volna hozzám.

Igyekeztem felköltetni érdeklődését, hogy játékaiban résztvegyen.

Végre sikerült kihoznom sodrából. Tudtam, hogy tanul vívni, de úgy tettem, mintha kételkedném tudásában. Rosszhiszeműségem sértette. Gyorsan vívókardokat hozott, s azóta reggeltől estig a szalonban, folyosókon, mindenütt pihenés nélkül csattogott kezünkben az acél. Ugyannyira, hogy nagynéném és a Marsillac anyja már idegesek voltak a folytonos kardcsörgéstől és büntetésül elvették kardjainkat. Apám másnap visszautazott ezredéhez.

Nagynéném napról-napra jobban kiábrándult átváltozásomból, melybe apám oly jókedvűen beleegyezett. Ha nem volt szabad többet vívni, találtam én más mulatságot, ami ép oly kevésbé volt leányhoz illő, mint a vívás. Például a kert legmagasabb fáinak tetején rigófészket keresni. Vagy leoldani a tópartján a csolnakot és szabadjára eresztetni, vagy elcsenni az erdősz puskáját és kecskékre lövöldözni.

A sok csinnnyel egy szép napon póruljártunk. Nagynéném egyszerűen bezárt a könyvtárszobába és minden könyörgésünk, fogadkozásunk ellenére sem bocsátott szabadon.

Gyönyörű idő volt. Sosem ragyogott szebben a nap. Sosem voltak szomorúbbak és unalmasabbak a könyvek. Legelőször is kinyitottam az ablakot s kíváncsian fürkésztem börtönünk magasságát. Első emeleten voltunk. Tizenöt-húsz lábnyi magasságban a földtől.

Nem sokat haboztam. Marsillacot felsegítettem az ablakpárkányra, megfogtam kezét, mert nagyon félt és vakmerőn leugrottunk az ablakból. Borzalmasan összerázkódtunk. Szerencsére frissen felásott földre estünk s így nem ez lett életem utolsó csinyje. Hamar magamhoz tértem a kábultságból és azt mondtam a hercegnek:

- Ugy látszik, Marsillac, nem haltunk bele. Most siessünk, siessünk, mert különben elfognak. - Hanyatt-homlok futottunk keresztül a kerten, csak úgy tiportam jácintot, tulipánt, minden virágot, ami az utamba került. Marsillac mindenütt utánam. Villámgyorsan suhantunk el a kertész ablaka előtt. A rácsoskapú nyitva volt, nekivágtunk a mezőnek és öt perc múlva egy sűrű erdő kellős közepén voltunk.

- Most hova menjünk? - kérdeztem a hercegtől.

- Ahova akarsz.

- Menjünk Toursba?

- Menjünk, de mit csináljunk ott?

- Katonák leszünk és harcolni fogunk a király hadseregében.

- Ugyan ne bolondozz, ahhoz kicsik vagyunk.

- Hát aztán? Te nemsokára tizenhárom éves vagy és én tizenegy. Kitünően bánunk a karddal.

- De Toursig még kilenc kilométer van s nekem már is fáj a lábam a futástól.

- A legelső tanyánál kocsit veszünk.

- Jó és miből fizeted? Nálam csak néhány fillér van.

- Nekem van egy aranyam. Ide nézz.

Orra elé tartottam egy louist. Apám adta, mikor elbucsuzott. Marsillacnak nem volt több ellenvetése. Egy igazi arany! Azt hittük, hogy ennyi pénzzel egész bizonyosan a világ végéig eljutunk. Egy arany és szabadság! Marsillacnak sem fájt tovább a lába. Eszünk ágába sem jutott a bárónó és La Rochefoucauld hercegnő rémületére gondolni. Örültünk, hogy senki nem parancsol már nekünk.

Vaktába nekimentünk az erdő mélyének, nem törődve a ruhánkba kapaszkodó gyökerekkel s az arcunkat csapkodó tövises galyakkal. Sohasem jártunk errefelé s egyáltalán nem tudtunk tájékozódni. Fontos csak az volt, hogy minél messzebb kerüljünk nagynénem kastélyától és megmeneküljünk üldözőink elől. Beesteledett, mire az erdőből kiértünk.

Emberi lakóhelynek sehol hire-pora. Bevallom, hogy kissé félni kezdtem. Marsillac torkaszakadtából énekelt, észrevettem rögtön, hogy ő sem valami vitéz legény. A sötétség nőttön-nőtt. Minden tárgy körülöttünk a sötétség és félelmünk hatása alatt rendkívüli arányokat öltött. Az útszéli bokrokat félelmes óriásnak néztem, aki karjait felénk tárja. Kövek, kilométerjelzők rosszindulatú vadállatokká változtak, s mintha lestek volna reánk. És a kis herceg abbahagyva éneklését, azt kérdezte, hogy nem-e látok zsványokat a vadrózsabokrok között?

- Gyáva.

A következő pillanatban már karjába kapaszkodva, remegve kérdeztem:

- Jaj Istenem, vajjon nem farkas van ott?

- Nem hiszem! - suttogta Marsillac. - Inkább oroszlán.

Valóságos nevetőgörcs jött rám, aztán megállottam, mert a visszhang félelmesen adta vissza nevetésem.

- Milyen jó volna most otthon ülni, jó puha karszékben. Nem kellene zsványoktól, farkasoktól riadozni.

- Igaz, igaz, de beszélni, nevetni sem volna szabad. Egyebet sem hallanánk egész este, mint: csend legyen gyerekek! ne lármázzatok! feküdjetek le!

- Bár lefekhetnénk, - sóhajtotta Marsillac.

Lelkem mélyén én is egy véleményen voltam vele, de a világért sem vallottam volna be. Hirtelen nagyot kiáltottam, mint a tengerész, aki veszélyes bolyongás után végre szárazföldet lát. A sötét fák között fénysugár villant meg. Valószínűleg valami favágó kunyhója.

Marsillac is megkönnyebbülten lélegzett fel. Ugyanabban a pillanatban kisütött a hold s elkergette a félelmünk szülte fantomokat. A herceg sem látott már se rablókat, se oroszlánokat, én sem féltem óriásoktól és farkasoktól, csak mohón fürkésztem a boldogító fényt, amely menedékhellyel és vacsorával biztatott. Csak most kezdtük észrevenni, hogy majd éhenhalunk. Bátorságunkkal együtt étvágyunk is megjött.

Néhány perc múlva tisztán kivehattuk, hogy egy erdőszéli kunyhó ablakán lámpa világít ki. A ház előtti veteményes kert sövénye hirtelen elzárta utunkat. Nem tévováztunk sokat. Könnyelműen keresztül ugrottunk rajta. Vakmerőségünknek meg is adtuk árát. Félelmes ugatás hallszott felénk. Két hatalmas házőrző kutya reánk rontott és lehuzott lábunkról. Kétségbeesett sikoltozásunkra egy férfi kijött a házból és nagyot kiáltott.

- Csiba nye! Pataud kuss, Mangetout-cru-kutya zsványa! nem volt még elég!?! - Az ebek engedelmessé váltak. Csakhogy én már akkor a sárba hemperegtem és a Marsillac nadrágjából egy jó darab hiányzott. A férfi kíváncsian közeledett felénk.

- Óh, óh ezek a betyárok ugyan csak jól helybenhagyták vándoruraságtokat. Hova mennek? Miféle dolog az ily későn még a mezőket futni? Ki az ördög teremtett ilyen semmirekellőket?

Büszkén felegyenesedve válaszoltam:

- Sem vándorlegények, sem semmirekellők nem vagyunk. Két eltévedt fiút lát maga előtt, akik a menedéket, melyet kérnek, busásan meg fogják fizetni.

- Hiszem, hiszem, - nevetett gúnyosan. - De azt ugyan le nem olvassa a külsejükről senki.

Igaza volt. Nyakig sáros voltam és Marsillac nem fordíthatott úgy hátat, hogy az illendőség leghatározottabb szabályai ellen ne vétsen. A férfi a ház felé vezetett és bekiabált az ajtón:

- Jaqueline két fiatal úr van itt, akik megszagolták a pecsenyeillatot. Adj vacsorát nekik asszony és zárd be az ajtót. Én elmegyek, tudod már hova.

Ügyet sem vetettünk szavaira, észre sem vettük, hogy elmegy. Orrunkat kitűnő pecsenyeillat csiklandozta s egy pillanat alatt elfelejtettük balsorsunkat.

- Lépjenek be kicsik, lépjenek be! - hívott barátságosan egy negyven év körüli elég fürge asszony és gondosan bezárta mögöttünk az ajtót, mintha attól félne, hogy megszökünk.

- Szegénykék, hogy néznek ki. Szent Isten! Átkozott kutyák, mindig így tesznek. Üljenek a kályha mellé. Mindjárt odaadom a Jeromos ruháit. Jeromos a legkisebb fiam volt. Kedves szép fiú, de megboszorkányozták szegényt a verbunkosok. Katonának állott s a spanyolok megölték... Már tizennyolc hónapja. Vegyenek példát róla, ha valaha eszükbe jutna szüleiket elhagyni és háborúba menni.

- Hagyja csak jó asszony. Fia dicsőséges halált halt és a királynak szüksége van katonákra. Hozza elő a Jeromos ruháit és vacsorázzunk hamar.

Jaqueline nem válaszolt. Kinyitotta a szekrényt s egy csomó ruhát vett elő. Hamar átöltöztünk, Marsillac is felcserélte rongyos nadrágját egy jóval és végre bátran fordulhatott minden oldalra. Háziasszonyunk fürkészve mért végig, mintha valami titok nyitját kereste volna.

- Asztalhoz lelkeim, asztalhoz, - szólt, mikor elkészültünk az öltözködéssel.

Izletes ürücombot tett az asztalra s egy korsó briennei bort.

- Egyenek és igyanak. A maguk korában jó étvágya van az embernek s néha nehéz feje.

- Hogy érti ezt? - kérdeztem, jó darab húst tányéromba téve.

- Tudom én, amit tudok s ez elég. Messze akarnak még menni?

- Nem, csak Toursig. Ha Isten megsegít, holnap ott leszünk. Koccintsunk pajtás szerencsés utunkra. Bár találnánk mi is, mint Jeromos egy ügyes verbunkost, aki hamar besoroz.

- Csakhogy ám mi nem hagyjuk magunkat spanyoloktól megölni. Inkább mi osztogatunk néhány csapást nekik.

Jaqueline összecsapta a kezét.

- Szentséges szűzanyám. Nincsenek már gyerekek! Meg se várják, hogy pelyhedzék az álluk, s már is így beszélnek. No no, majd helyreigazítják a fejüket.

- Mit mond? - kérdeztem meghökkenve.

- Csak azt, hogy a király emberei hál' Istennek nem bolondultak meg, hogy csecsemőket és kislányokat besorozzanak.

Mereven nézett reám. Kissé megijedtem, de hetykeségem hamar visszatért.

- Köszönje meg Jaqueline asszony, hogy nem férfinak született, mert most istenigazában megtanítanám jobban vigyázni a nyelvére.

- No no, nem kell mindjárt haragudni. A fiataltság olyan hiba, amelyen mindennap javít valamit.

- Olyan bölcsen beszél, mintha könyvből olvasná, - jegyezte meg Marsillac, - de jobban tenné, ha tút, cérnát venne elő és megvarná ruháinkat, mert a Jeromos ruhái nem illenek sem a természetünkhöz, sem a terveinkhez.

- A maguk terve... No hiszen majd meglátjuk. Csak egyenek szépen, aztán feküdjenek le. De csak egy ágyam van.

- Ha kettő volna sem fogadnók el, - mondta Marsillac.

E szavaknál Jaqueline gúnyosan nézett reám. Éreztem, hogy arcomba szökik a vér. Határozatlan, sejtelmes gondolatok nehezedtek agyamra. Rettenetes kényelmetlenül éreztem magam. Anélkül, hogy zavaromról számot adhattam volna magamnak, lesütöttem a szemem. Először éreztem, hogy a férfiszerep tulajdonképpen csak illúzió és hazugság. A természetet nem lehet kijátszani. Leányos szemérem ébredt fel lelkemben.

- Ugy-e egy ágyban alszunk barátom? - kérdezte Marsillac.

- De jobb szeretnék Jaqueline asszonnyal aludni, - feleltem izgatottan, ha megengedi.

- Velem aludni! Nézze meg az ember a kis szörnyeteget. Hát az uram mit szólna hozzá, mikor hazajön?

- Nagyszerű gondolat, - nevetett Marsillac. - Jaqueline asszonnyal akarsz aludni, óh, óh!

- Istenem, ha ennyire kényeskedik, lemondok. Gyorsan egy szobát és végezzünk.

- Nincs más szobánk csak ez, angyalaim. Ketten az urammal átadjuk ágyunkat, ennél többet nem tehetünk. Megvacsoráltak, ha kedvük van aludni, vetkőzzenek le és jóéjszakát.

Jaqueline elszedte az asztalt. Ugy tett, mintha nem törődne többet velünk, de jól láttam, hogy a szeme sarkából folyton figyel. Gyanus szavai és különös viselkedése nyugtalanítottak kissé. Halkan súgtam a Marsillac fülébe:

- Hallod Marsillac legokosabb volna, ha minél hamarabb kifizetnénk tartozásunkat és odább állanánk Tours felé. Gyönyörű holdvilág van, élvezet lesz egy kis gyaloglás.

Olyan ijedten nézett reám, mintha legalább is azt tanácsoltam volna, hogy akassza fel magát.

- Tours felé, morogta. Elment az eszed? Menj magad holdvilágot élvezni, ha kedved van, én lefekszem.

Rögtön meg is tette. Egy másodperc alatt ledobta ruháit és beugrott az ágyba. Tétován állottam mellette. Nem tudtam elhatározni magam semmire.

- Mi lesz fiatalúr? - szólt közbe Jaqueline. - Talán én vetkeztessem le?

- Köszönöm, - mondtam, - nem fekszem le. Ide ülök a zsámolyra, megvárom, míg elalszom.

- Bolond vagy! - kiáltotta Marsillac. - Oly isteni puhák a párnák. Ugy fogunk aludni, mint a kis királyok.

- Hát persze! Miért nem akar lefeküdni, - kérdezte az áruló Jaqueline. - Ugy látszik haragszik rám, de nem engedhetem, hogy rossz éjszakát töltsön. Ha nem piheni ki magát, hogy akar holnap tovább utazni? Én alszom a zsámolyon és maguk a gazdával az ágyban. Ugy hallom, hogy haza is jött már.

Tényleg behallatszott a kutyák örvendő csaholása.

Gyorsabban vetkeződtem le, mint Marsillac, befúródtam a párnák közé.

Háziasszonyunk előre húzta a függönyöket, gúnyosan nevetett és elment.

- Milyen kedves gyermekek. Gyönyörű kis pár. Ne aludjanak el még lelkeim. Olyan látogatójuk jött, akire nem is számítottak. Az uram jó ismerősöket hozott magával.

Alig mondta ki a szavakat, már nyílt az ajtó.

- Hol vannak? Hol vannak? - kérdezte izgatottan nagynéném.

- Itt, itt! - válaszolt Jaqueline és az ágyhoz vezette.

Marsillac rémulten simult hozzám. A bárónő felemelte a takarót, kihúzott az ágyból és reám kiáltott:

- Rettenetes leány, aki egy fiuval alszik!...

II.

Ijedtemben térdre estem. Nagynéném mögött La Rochefoucauld hercegnő, a Jaqueline férje és egész sereg cseléd állott. Mindnyájan nagyon mulatságosnak találták a helyzetet s neveltükben könnyük is kicsordult.

- Menjenek ki, - parancsolta a néni szigorúan. - Maguk is! - fordult a háziak felé.

Valamennyien engedelmeskedtek. A hercegnő is követte nagynéném példáját, kiráncigálta fiát az ágyból, s szigorúan intett, hogy öltözködjék fel. Magamra akartam húzni a Jeromos nadrágját, de nagynéném hevesen kikapta kezemből.

- Azt hiszi, hogy továbbra is túrni fogom ezt a maskarát? Szó sincs róla! Leányruhát hoztam, azt fogja azonnal felvenni és soha többet le nem teszi.

Felvett az asztalról egy csomagot s anélkül, hogy ellenkezni mertem, vagy akartam volna, néhány perc alatt szoknyába öltöztetett. Marsillac csodálkozva nézett reám.

- Hallatlan! igazán leány vagy?

- Sajnos igen! - morogtam kétségbeesve.

- De édes barátnőm, miért nem szóltál?

- Egészen elfelejtettem én is! - zokogtam keservesen.

- Ne sírj no. Ezután ezerszer jobban foglak szeretni, meglátod.

- Biztos? - kérdeztem letörülve könnyeimet.

- Esküszöm.

- Mit szól hozzá hercegnő? - kérdezte a néni békülékenyebb hangon Marsillac anyjától. - Örülök, hogy fia ily lovagiasan alkalmazkodik a metamorfozishoz.

Aztán felém fordult:

- Mikor készül el már az öltözködéssel kisasszony?

- Elszoktam már az ilyen ruháktól, - feleltem félénken.

- Majd visszaszokja!

- Segitek, ha megengeded, - szólt közbe Marsillac.

Nagynéném félretolta:

- François, Marsillac de La Rochefoucauld úr, remélem, belátja, hogy ezután nem tegezheti hugomat s egészen más hangon fog beszélni vele. Hiszen ismeri az illem szabályait. Hollá! - kiáltott aztán cselédeknek - a kocsit álljon elő.

Minden ellenszegülés lehetetlen volt. Nem tudtam semmi orvosságot kitalálni a reámerősza-kolt szoknyák ellen. Így fejeződött be férfikorom. Sajnos, nagyon rövid kor volt. Elmulásával elvesztettem életem első szép illúzióját.

Ugy éreztem magam új ruhámban, mint a csapdába került róka. A cselédek nem mertek hangosan nevetni, de gúnyosan nézegettek. Szerettem volna pofonütni képmutató háziasszonyunkat, aki törbeccsált. Csak most tudtuk meg, hogy a Jaqueline férje nagynéném erdőőre volt. Az erdő is birtokához tartozott. Otthon rögtön észrevették szökésünket és az egész háznépet mozgósították nyomunkba. Körülfogták minden irányban az erdőt; a környék lakói utasítást kaptak. Természetesen Jaqueline és férje is értesítve voltak. Míg az asszony

minket vacsorával és szóval tartott, a férje egy rövid gyalogösvényen a kastélyba sietett. Persze, hogy így könnyű volt elfogni a két szökevényt.

Felültünk a hintóba. Én a néni mellé, Marsillac a hercegnő mellé és visszatértünk a kastélyba.

Amennyire vakmerővé tett a fiuruha, annyira félénk és szerény lettem leányruhában. Lesütöttem a szemem s a világ minden kincséért sem néztem volna bajtársamra. Ellenben Marsillac, aki azelőtt félénk volt és akit úgy kellett bátorítanom folyton, hirtelen biztos fellépésű lett. Szemben ültünk egymással, térdei hozzám értek s éreztem, hogy folyton néz. Nagynéném és a hercegnő hosszú erkölcsi prédikációinak egy szavára se figyelt. Mikor leszálltunk a kocsiról, ügyesen mellém furakodott, megszorította karom és a fülembe súgta:

- Óh sokkal jobban szeretlek így! olyan vagy, mint egy angyal.

Szivem erősen dobogott. Mihelyt visszaérkeztem szobámba, első dolgom volt a tükör elé állani. Tudni akartam, hogy a hercegnek igaza van-e? A tükör tényleg nem hazudtolta meg. Rózsaszín sapka volt a fejemen, ugyanolyan szalag fogta össze selyemruhám. A kacérság első szava szólalt meg bennem. Éreztem a női ösztönök hihetetlen gyors fejlődését magamban és boldogan feküdtem le. Nem sajnáltam a levetett férfiúságot s nem vágyódtam harcos katonaéletre. Egész éjjel ruhákról és szalagokról álmodtam. Ez volt a természet bosszúja.

Másnap, mikor kinyitottam ablakom, egy óriási ibolya és császárszakállcsokor hullott lábaim elé. Kihajoltam az erkélyen. Marsillac a kertből leste ébredésem. Kezével csókot intett és eltűnt. Nézegettem a virágokat, s egy darab papir hullott ki közülük.

A herceg első levele volt. Reszkető kezekkel bontottam ki s mintha valami bűnt követtem volna el, úgy olvastam:

„Ebéd után anyám és a bárónő lepihennek. Siess, amilyen gyorsan csak tudsz, a fasorba.”

Nem tudom visszaadni a néhány szó hatását. Félttem és boldog voltam. Éreztem, hogy nem volna szabad elfogadnom a találkát, de azt is éreztem, hogy egész bizonyosan elmegyek. Azt hittem, hogy sohasem jön el már az ebéd ideje. Végre megszólalt a déli harang. Futottam az ebédlőbe. A hercegnő, Marsillac és a néni már ott voltak.

- Jó reggelt kis hóbortos, - köszöntött a bárónő. - Csak játssza a szerényt, jól teszi! Szép kis dolgokat művelne nélkülünk. Búsul ugye, hogy megfosztottuk a fiuruhától?

- Óh, dehogy búsulok. Csak azt az egyet sajnálom, hogy most megharagudott reám.

- Látod kislányom, ez igazán kedves válasz volt.

- Beláttam, hogy tévedtem és tiszta szivemből bocsánatot kérek.

A néni megölelt:

- Egyre kedvesebb! Ugy látszik, jót tesz az új ruha. Olyan ez a kislány, mint Ámor maga. Ugye hercegnő?

A kibékülés teljes volt. Hamar kitaláltam apró csselfogásokat, melyekkel bizalmat keltve, annál szabadabban mozoghatok. A herceg is okos, komoly arccal ült. Kitűnően értettük egymást, anélkül, hogy összebeszéltünk volna.

Előbb Marsillac kelt fel az asztaltól.

Kézimunkát vettem elő s úgy tettem, mintha nagyon szorgalmas volnék. Időről-időre azonban izgatottan fürkésztem a kényelmes karosszékeken ülő két asszonyt. Csak azt lestem, hogy elaludjanak. Halkan kiugrottam a kertbe nyíló ablakon. Nehány másodperc múlva találkoztam a fasorban Marsillaccal. Mindketten sápadtak voltunk a meghatottságtól. Éreztem, hogy kezem után nyuló keze reszket.

Hosszú csend következett. Szívdobogásunk szinte hallszott.

- Szeretlek, nagyon szeretlek - tört ki hirtelen a herceg és meglelt. - Leány vagy? Igazán?... Hadd nézzelek!... Hadd ismerjelek meg, igazán te vagy... te vagy?... nem álmodom?

Megcsókolta a karom, homlokom, szemem.

- Édes barátom, - szóltam a dédelgetésektől remegve. - Jó lesz elválni. A hölgyek felébredhetnek, s ha rajtakapnak, soha többet nem találkozhatunk.

- Mit mondasz? No hiszen csak azt merjék... Csak merjék megakadályozni találkozásunkat...

- Mit tennél?

- Nem találod ki? Fényes nappal, szemük láttára, karddal kezemben megszőktetnék.

- François megrémítsz!

Megint elhalmozott dédelgetésekkel.

- Ne reszkess így! Jól tudod, hogy anyám s a bárónő egy óránál tovább alusznak. Istenem, de szép vagy és milyen gyönyörűen áll ez a rózsaszín kalap neked! Ugye a feleségem leszel? Esküdj meg!

- Én igazán nem tudom, hogy mit érzek, de azt hiszem, hogy nem cselekszünk helyesen. Szégyenlem magam!

- Azt hiszed? - kérdezte zavartan...

- Mikor az ember jót tesz, nem rejtőzik el, de mi bujkálunk.

- De ha össze akarunk házasodni...

- Jó, de mikor?

- Mindjárt. Keressünk papot és kérjük meg, hogy adjon össze.

- Lehetetlen, még igen kicsik vagyunk. A papok nem szeghetik meg az egyházi törvényeket miattunk.

- Ha nem voltunk igen kicsik ahhoz, hogy katonák lehessünk?!

- Óh, az más.

- Hát akkor mit tegyünk?

- Várunk, okosak leszünk és nem csókolsz többet. Azt hallottam tegnap, hogy férfi és nő csak házasság után csókolózhatnak.

- Nevetséges, az nem igaz.

- Elhiheted, ha mondom.

- Kitől hallottad?

- Jeanette, a komorna mondta Marcelnek, a kertésznek, aki a múlt este ép úgy megcsókolta, mint te engem.

- És Marcel mit mondott?

- Semmit. Nevetett és tovább csókolta. De nem volt igaza. Ha akarod, megkérdezhethük a nagynéném káplánját.

A herceg kétségbeesetten nézett rám. Egy padra vetette magát és könnyekben tört ki.

- Jézusom, mi bajod?

- Semmi, hagyj békét! Felmegyek szobámba és szívembe szurom a kardom.

- Hallgass, szerencsétlen!

- Tehetek én róla, ha igen kicsik vagyunk? Tehetek róla, hogy szeretlek? Tehetek róla, hogy leány vagy és nem fiú? Inkább meghalok, semhogy ne csókoljalak többet...

- Óh Istenem, ha így vagyunk, inkább csókolj, csókolj mindig, nem akarom, hogy meghalj...

Ragyogó örömmel ugrott fel a padról. Szent volt a béke.

Alig birtam menekülni a fasorból. Szerencsére, mikor visszatértem a szalonba, nagynéném és a hercegnő még aludtak.

Igy kezdődött első szerelmem. Életem legédesebb idejének tartom a lochei kastélyban töltött heteket. Marsillac és én is romlatlanok voltunk. A csókjaink ártatlanok. Mindennap találkoztunk a fasorban, de azonkívül is rengeteg alkalmunk volt találkozni. Az utolsó hónap gyönyörű volt.

Sajnos a szünidő vége közeledett. A hercegnő kezdett hazautazásról beszélni. Boldogságunkba könnyek vegyültek.

- Ninon, édes Ninon, - mondta Marsillac. - Mi lesz belőlem nélküled?

- Hát én mit fogok csinálni, ha nem látlak, nem foglak hallani többet?

- El fogsz felejteni Ninon.

- Soha François, soha.

Mindketten zokogtunk keservesen.

- Ha legalább volna valami emlékem, valami, amit mindig ajkamhoz vagy szívemhez szorítanék - például egy hajfürt...

Odatartottam kis kézimunkaollóm:

- Vágd le magad.

Levettem kalapom és széthuztam a csipkéket. Levágott egy csomó hajat halántékomról. Mámoros örömmel rejtette el a hajtincset mellényébe. Ha valaki látta volna, azt hitte volna, hogy valami drága kincset adtam neki.

Ép a szalonban voltunk. A hercegnő hirtelen ránk nyitott nagynénémmel együtt és kijelentette, hogy még aznap este elutaznak. Chinonban akarta tölteni az éjszakát, hogy másnap Fléchebe érkezhessenek. Az iskolaév megkezdődött és a jezsuiták nem értik a tréfát.

Hiába próbáltuk, nem tudtunk még egy utolsó találkozást kierőszakolni. Szívem vézett és Marsillac forró könnyeket sírt. Senki sem csodálkozott, mert hiszen mindenki tudta, hogy milyen jóbarátok vagyunk. A kocsi előtt Marsillac még egyszer a fülembe sugta:

- Levelezni fogunk. Nyolc napon belül levelet kapsz.

Az elválásnál elég hősiesen viselkedtünk. Le nem vettem szemem a nagy batárról, míg csak el nem tűnt az út kanyarodásánál. Aztán futottam szobámba, hogy zavartalanul kisírjam magam.

A herceg levelezési módszere nagyon egyszerű volt. Beavatta titkunkba Jeanettet, a bárónő komornáját s az ő címére küldte a leveleket. Jeanette titkon hozzám juttatta őket.

Egyedül maradtam nagynénémmel a kastélyban. Egyhangú, unalmas élet várt reánk. Egy napon váratlan vendégünk érkezett.

Apám súlyosan megsebesült a hugenották elleni hadjáratban és hosszabb szabadságot kapott. Nem tudott magához térni a meglepetéstől, mikor látta, hogy megint leányruhában járok. Egész komolyan vette gyermekkorom hóbortját. Minden ízében katona volt és sajnálta illuzórikus fiát, aki oly merészen pattant a ló hátára s oly ügyesen vivott. De nagynéném a legapróbb részletekig elmondta első kalandom történetét s apám is kénytelen volt belátni, hogy ez nem maradhat így tovább.

Ha már nem tarthattam meg a férfiruhákat, legalább férfias gondolkodásra, férfias jellemre akart nevelni.

Egy évig tartott, míg sebéből kiépült s egész idő alatt kizárólag velem foglalkozott. Reggeltől estig a könyvtárban ültünk s bizony egy másodpercig se jutott eszembe az ablakon kiugrani. A Montaigne Essais-it olvastuk együtt és Charron: Traité de Sagesse-jét. Élveztem a filozófiai olvasmányokat, de különösen apám hozzáfűzött magyarázatait, melyek életszerető nyíltsága, magával ragadó derülsége felélénkített mindent s megkönnyítette a nehezebb részeket.

- Kedves gyermekem, - mondta. - Az élet rövid s az időnek szárnya van, mely elröpít örömet és élvezetet. Az igazi bölcsesség abban rejlik, hogy miután nem tudhatjuk, meddig tart, sosem szabad feláldozni a márt a holnapnak, a jelent a jövőnek. Minek takarékoskodni a boldogsággal? Pazarolni kell minél hamarább, mert különben elröpül a muló órákkal s nem tudjuk, mi követi nyomon.

Nagyon kedvesnek és könnyűnek találtam apám gondolatait. Egész életem folyásán fel lehet fedezni tanításának nyomát. Ha olykor rövid időre szakítottam is az ő könnyű filozófiájával, csak annál nagyobb lelkesedéssel tértem vissza hozzá s végérvényesen életem programjává tettem.

Apám kitűnő muzsikus is volt. Tökéletesen játszott mandolinon. Mikor kifáradtunk a tanulásban, elővette mandolinját, s zeneleckéket adott. Hihetetlen gyorsan tanultam zenét is. Hat hónap múlva apám azt mondta, hogy jobban játszom, mint ő. Ugyanakkor zongorázni, gitározni és hárfázni is tanultam és elég sokra vittem.

Marsillacnak írott leveleimben sohasem említettem, hogy mennyit tanulok, milyen gyorsan haladok. Minden tudásommal meg akartam lepni. Azt akartam, hogy mikor visszatér, egyenesen a menyországban érezze magát. Közeledett a szünidő. Tíz halálosan hosszú hónap óta voltam elválasztva kis barátomtól. Arcom előre ragyogott az örömtől, hogy nemsokára láthatom. Sajnos a sors kegyetlenül megcsalt.

III.

Nagynéném komornája, akinek címére François írt, férjhez ment a kertészhez. Marcel féltékeny volt s ráadásul olvasni sem tudott. Azt képzelte, hogy felesége valami titkos szerelmi levelezést folytat, s egy szép napon bizalmasunk zsebéből kilopta a nekem szóló levelet. Egyenesen a bárónőhöz vitte.

A többit könnyű elképzelni.

Nagynéném megbotránkozva adta oda apámnak az érdekes olvasmányt.

- Látja, látja, - kiáltotta, - szépen neveli a leányát. Pirulhatna miatta barátom. Ninon még nincs tizenkét éves, még nem is áldozott, de szerelmei már vannak... Igen, szerelmei. Olvassa csak el végig. Találkájuk volt a fasorban, csókolóztak, hajfürtöt adott kedvesének... mit tudom én? S még remélik, hogy nyáron folytatni fogják. Szerencsétlenné teszi leányát! Ha nem bizza ezentúl nevelését teljesen reám, kitagadom.

Haragosan kisietett a szobából, hogy La Rochefoucauld hercegnőt is értesítse, hogy François hozzánk ne jöjjön nyaralni.

Amint künn volt, apám, akit a bárónő hevessége kissé megijesztett, térdére ültetett.

- Szép kis komédia!... No ne sírj kisleányom. Szívügyek a te korodban!... és eltitkoltad előttem! Töröld le a szemed, ne félj, nem szidlak meg. Isten ments! Ilyen jelenetek csak felvilágosítják az ártatlanságot. Vannak emberek, akik mindent fonákul fognak meg, mintha nem hirtelen és természetesen kezdődne ilyesmi. Száz szónak is egy a vége: szeretem a korán érett természetet. Nagyon kedves a fiatal herceged?

- Oh apám, ha nem jön ide többet, meghalok bánatomban.

- Ho, ho! meghalni! bolondság. Próbálja meg, édes Ninon követni bölcs elveimet, amelyekre tanítottam. Most itt az alkalom! ne szégyenítse meg filozófus mesterét azzal, hogy megveti tanítását.

- Istenem ne irjak többet!? ne lássam!?...

- Bizony az szomorú, belátom; de az igazi filozófus vár, amíg elvonul a vihar és ismét kisüt a nap. Lehetetlen volna most Fléchebe menni. A hercegnő egész bizonyosan még környörtele-nebb, mint a bárónő s lakat alatt tartaná a fiát. Nem vihetlek magammal vissza a harctérre. Vagy szeretnél talán visszamenni Párisba? gondolod, hogy boldogabb volnál anyád mellett, mint itt? Mi nem vagyunk bigottak... de szegény feleségem... Mindegy, a jó Isten megbocsát neki mindent, amivel nekem kellemetlen s alkalmatlan volt... Hiszen vannak vallásos kötelességek. Az első áldozásra is gondolnod kell - belátom, ép úgy önmagad, mint a világ miatt... Igyekezz megszabadulni a gyermekkor kötelékeitől. Légy szellemes, szép s meglátod, herceged egyszer majd jobban fog szeretni, mint valaha.

- De mikor, apám?

- Nemsokára! Felelek érte! Légy csak nyugodt. Ne felejtsük el azonban nagynénéd vagyonát. Anyádé s az enyém együttvéve közel se jár a bárónőéhez s te vagy egyetlen örököse. Mindezekből az következik, kis leányom, hogy szépen itt hagylak a loche-i kastélyban; itt még boldogabb leszel, mint bárhol máshol s várd be türelmesen, míg függetlenséged órája üt.

Apám mindig meg tudott győzni.

Alárendeltem magam nagynéném akaratának s megígértem, hogy ezután tanácsai szerint rendezkedem be. Ugy látszik, meg volt elégedve velem. Tett ugyan néhány szemrehányást, de harag nélkül s még aznap felszólította káplánját, hogy készítsen elő az első áldozásra.

Apám felgyógyult sebéből és visszament ezredéhez Poitouba. Kevés különbséggel ép oly egyhangú unalmas életet kezdtem élni, mint anyámmal Párisban.

A káplán magas, száraz ember volt. Mintha tüskékkel lett volna kirakva, úgy égnek állott a haja. Félttem eleinte sápadt arcától, beesett szemeitől, de hangja és atyáskodó modora idővel enyhítette a hatást. Végighallgatta vallomásom a gyónószékben és tudtomra adta, hogy bűnösebb vagyok, mint gondoltam. Szerinte az ég különös védelme őrizett meg a mélység szélén. Törtem a fejem, hogy mi lehetett a nagy bűn, melyet szinte elkövettem? Különös fantomok töltötték meg agyamat. Izgalom fogta el minden érzékemet. Megint gyónáshoz folyamodtam, hogy gondolatbeli bűnökkel vádoljam magam. Gyóntatom a poklot és kízásait emlegette, amivel Isten az élvezőket bünteti, s ezzel végkép felkavarta lelki nyugalmam. Egész napokat és fél éjszakákat könnyöggel töltöttem, bocsánatot kértem Istentől a Marsillac csókjaiért s könnyek közt fogadkoztam, hogy kitepem szívemből a bűnös szerelmet. Hat hónapi bűnbánat után olyan sovány lettem, mint egy csontváz és olyan vallásos, mint egy angyal.

Mikor a káplán úgy vélte, hogy eléggé megpuhított bűnbánattal, megengedte, hogy a szent oltárhoz is közeledjem. Két nappal később beteg lettem. A keresztény extázisok s a Magdolna-élet eredménye idegláz volt. Szerencsére nagynéném ápolása megmentett a haláltól.

Meggyógyultam, de életkedvem nem jött vissza. Karakterem egészen megváltozott. Apám erkölcsfilozófiai tanításait emberi esztelenség tetőpontjának láttam a káplán befolyása alatt. Ugy hittem a káplán minden szavát, mint a hitvallást.

A bárónó csak könnyelműséggem akart javítani és új egyéniségem mód felett aggasztotta.

Irt a toursi püspöknek. A levél vétele után az érdekes prelátus azonnal eleget tett a bárónó kívánságának. A nagy, száraz káplán kapott egy parókiát s helyetteséül a Citeaux-k szerzetéből jött egy kövér, mosolygó, rózsásarcú barát, akinek egész megjelenése homlokegyenest más vallásos felfogást árult el. Alig gyóntatott kétszer-háromszor, már nem voltam szomorú. Nem soványodtam többet, s arcom megint virult.

A jó ember sohsem emlegette a poklot s csak egész könnyű penitenciákat szabott reám.

- Nem azért teremtett Isten földi javakat - mondta, - hogy megvessük őket. Azért adott szívet, hogy szeressünk, s érzéseket, hogy minden tisztességes élvezetet megízlelhessünk és elhiheti, hogy az Isten nem kárhoztatja teremtményeit anélkül, hogy kétszer is meggondolná. Nemcsak legfelsőbb igazságot gyakorol, hanem legfelsőbb jóságot is. Üzze el lelkéből a melancholiát, leányom és élvezzen minden korának megfelelő örömet.

A barát theologiai okoskodása feltűnően hasonlított apám filozófiájához.

Szivesen hagytam meggyőzni magam. Marsillac emlékét nem láttam többé oly bűnösnek. Tovább olvastam Montaignet és játsztam a mandolinon.

Nyáron kedves társaságot hívott össze nagynéném: Sokan jöttek Toursból s mi is visszaadtuk látogatásaikat. Visszatérve a kastélyba, latin órákat vettem a szerzetestől. Apám kívánta így, még elutazása előtt. Minden tekintetben fiús nevelésben akart részesíteni.

Két év telt el. La Rochefoucauld hercegnő gyakran látogatott meg, de mindig egyedül és sohasem beszélt fiáról. Azt hittem, hogy előkelőbbnek tartja magát, mint minket s mésalliancenak tekintené a herceg házasságát velem. Büszkeségem fellázadt. Az idő különben is keresztülgázolt emlékeimen s már kialvóban voltak. Egyrészt a vallás, másrészt a józan ész érettebbé,

meggondoltabbá tettek. Éreztem, hogy nő vagyok, s a női nem természetes tartózkodása helyrehozta a gyermekkor bolondos képzelődéseit.

Sajnos, természetem gyakran túlzásból a másikba vitt.

Szinte féltem a férfiak tekintetétől s a világ minden kincséért sem engedtem volna megcsókolni a kezem. Könnyelműbb szavakra arcomba szökött a vér, s annyira megbotránkoztam, hogy kimentem a szobából.

Egyszóval a legjobb úton voltam arra, hogy igazi *honest*¹ legyek.

Ítéleteim újabb szélsőségének oka az a szomorú szokás volt, hogy társaságokban megszólták egymást az emberek. A világ ítéletét komolyan vettem s mindig feltétlen megbízhatónak tartottam, nem tudtam, hogy a megszólás taktika: könnyen eltéríti a figyelmet mindenki önmagáról, ha a mások hibáit ügyesen kidomborítja. Különösen nők gyakran manővereznek így. Ha legjobb barátnőjük ballépést követ el, mindig készen állanak az első követ reádobni s lehúzni róla utolsó fátylát, mellyel saját rendezetlen ügyeiket leplezik aztán. Kegyetlenebbek a középkor gall asszonyainál, akik a tenger partján sókészetet gyűjtve, betaszították a mélységbe a sziklafalon elcsúszott társaikat.

A régi gall asszonyok legalább babonás hitükkel mentegetőzhetnek, míg a mi asszonyaink viselkedésének indító oka méltatlan és csunya önzés.

Nem érdemel mindenki ily szigorú szemrehányást, de az enyhébb emberszólások motivuma is elég szegény: féltékenység. Nem tudnak megbocsátani azoknak, akiket valaki szeret, bosszút állanak a mások élvezetéért, fellázadnak a bűnök ellen, melyeket nem ők követtek el.

Gonosz fajtája az emberszólásnak ez is.

Hét évvel később, mikor épen picpus-i házamat vettem, megismerkedtem egy kis barna, szinte mulatt kinézésű asszonnyal Vincennes-ből, vagy Nogent sur Marne-ből; a leggonoszabb nő volt, akit el lehet képzelni. Rosalienak hívták. Ugy gyűlölöm azóta ezt a nevet, hogy még a kutyámnak se adnám.

Erényes asszony mindig elnéző és jóságos. Sajnálja a gyöngét, az elesőt és kötelességének tartja mentegetni a kompromittált hirneveket, ahelyett, hogy utolsó csapást mérne rájuk. - Az emberszóló asszonyokról egész bátran meg lehet állapítani, hogy vagy ők is bűnösök, vagy pedig dühöngenek, hogy nem lehetnek bűnösök.

Fiatal leányságom történetének idején nem tudhattam mindezt.

Őszintébb voltam, semhogy megérthettem volna az árulást; naivabb, semhogy intrikákon keresztül lássak; félénkebb, semhogy lerántsam az álarcokat. Mindenki kritizált és ítélkezett körülöttem, tehát én is kritizáltam és ítélkeztem. Még a nagy káplán vak szigora is hagyott nyomokat bennem: bizonyos vallásos megnemalkuvás, bigottság minden szavamból kiértelt és a legrosszabb nyelviük színvonalára helyezett.

Nemsokára olyan leckét adott a sors, hogy egész életemre kigyógyított.

Toursban voltunk. Látogatásokat adtunk vissza nagynénémmel s hallottuk, hogy nagy botrány van a városban. Egy fiatal özvegyet, Montbreuil grófnőt, mint rendesen, elárulta a legjobb barátnője. Tête-à-tête-ben találták aznap reggel a garnizon egy fiatal tisztjével.

A fiatal asszony, aki nem is sejtette, hogy titkáról mindenki tud, éppen akkor lépett a szalonba, mikor kalandját javában tárgyalták.

---

¹ Így nevezték azokat a nőket, akik mások hibáival szemben könyörteleneknek mutatkoztak.

Rögtön suttogni kezdtek. Szinte ujjal mutattak a grófnőre, nevettek, perfid pillantásokat vetettek reá, összenéztek, félszavakkal sebeztek. Gyönyörű alkalom arra, hogy fitogtassam magam. Túlvettem a többiekén s savanyún édeskés hangon azt mondtam:

- Ugy tudom, hogy Toursban van a szigorú karmelita-nővéreknek zárdája?

- Igen, - felelték. - Miért?

- Istenem, kissé nehéz megmondani. De vannak körülmények, amelyek közt illendőbb volna a zárdában menedékhelyet keresni és utánozni a szent leányok vezeklését, mint a társaságokat kísértetni s nyilvánosan leszögezni egy botrányt.

Mindenki Montbreuil grófnőre nézett, aki fülig pirult.

Felálltam és kimentem a szalonból. Tüntetem a szerencsétlen asszony ellen, akit kegyetlenül megaláztam. Önmagammal s sikeremmel elégülten sétáltam a kertben. Alig tettem néhány lépést, valaki hátulról karomra tette kezét.

Hátrafordultam. A grófnő volt.

Borzongás futott végig rajtam. Térdeim remegtek. A grófnő megfogta kezem és harag nélkül mondta:

- Nem teszek szemrehányást szavaiért, kisasszony. Csak azért kívánok tanuk nélkül beszélgetni magával, hogy nézeteimet közöljem. Később talán jobban fogja értékelni...

- Nézeteket? - mondtam magamhoz térve a meglepetéstől kissé gögösen. - Nincs mit csináljak véleményeivel asszonyom... Engedjen felmenni.

Nem engedte el a kezem. Kénytelen voltam ott maradni.

- Nagyon szigorú volt velem. Persze... meg van győződve saját erényeiről.

- Természetesen.

- S azt hiszi, hogy mindig erényes marad?

- Remélem.

- Gyermekeim, ez csak önérzetének illuziója.

- Hogyan?

- Csodálkozik? Figyeljen reám. Meg fogom nemsokára győzni szavaim igazságáról.

Komoly, finom modora imponáló volt. Egy padhoz vezetett. Leültünk.

- Senki sem beszélt magának még szerelemről úgy-e? Csak a tükörből tudja, hogy szép. Szíve még nem bontakozott ki, helyesebben, a természet szava még nem szólalt meg. Ha mindig ebben az állapotban maradna, ha így őriznék, szemmel tartanák mindig, felelhetne magáról; de ha lelke felébred egyszer, ha szép szeme érzést, életet, kifejezést kap, ha megtanulja a szerelem nyelvét, ha titkos nyugtalanság fogja kínozni, ha érzékenységevel és vágyaival kerül majd küzdelembe, akkor a mások hibáit is menthetőnek fogja látni. Ha majd érezni fogja, hogy gyöngye, erényeit sem fogja csalhatatlanoknak tartani... Sőt tovább megyek! Parancsoló szerelmével szemben nem is lesz kedve küzdeni s még abban is kételkedni fog, hogy valaha erényes volt-e?

- Oh asszonyom!

- Bebizonyíthatja-e bátorságát egy férfi, míg nem párbajozott, vagy harcolt?

- Nem, belátom!

- Így vagyunk mi is gyermekem. Csak az ostrom ad létet erényünknek, ép úgy, mint ahogy fenyegető veszély növeli az értéket.

Elpirultam és reszkettem. Egy belső hang azt mondta, hogy a grófnőnek igaza van. Ha Marsillac annak idején merészebb vagy kevésbé ártatlan és komolyan ostromol, vajjon erényes maradtam volna-e? De nem vallottam be zavarom, sőt inkább igyekeztem eltitkolni.

- Így hát nincs egyetlenegy erényes asszony sem?

- Talán? De hát adhatunk-e magunknak élénk, vagy nyugodt temperamentumot? Urai vagyunk-e életünknek s irányíthatjuk-e úgy, hogy sohse találkozzunk valakivel, akit szeretünk? Tőlünk függ-e, hogy egy férfi hangja, kérése, merészsége ne hasson érzékeinkre?

A grófnőre néztem és meghatva mondtam:

- Igaza van.

- A női erény nem asszonyi munka, ép úgy az ég adománya, mint a szépség, az ész. Ne üldözze többit azokat, akiknek a természet leküzdhetetlen hajlandóságot adott a szerelem iránt, akiket erős szenvedély fogott el, vagy akik oly szomorú körülmények közé jutottak, hogy maga sem menekült volna onnan több dicsőséggel.

Utolsó szavai könnyet csaltak szemembe. Lelkiismeretfurdalás fogott el és letérdeltem Montbreuil grófnő előtt.

- Bocsásson meg - kiáltottam, - kérem bocsásson meg!

- Keljen fel gyermekem. Ugy látszik, feje volt a hibás és nem a szive.

- Meggyőzött asszonyom és tévedésemnek nincs mentsége. Menjünk vissza a szalonba, hogy jóvátégyem, amit jóvátéhetek.

- Szegény kicsikém! Dehogy kívánom így megalázni. Hiszen még ezt is ellenem fordítanak. Vigasztalódjék! Nem akarom lekicsinyíteni szemében az erényt és nem akarom meggátolni abban, hogy ragaszkodjék hozzá. Az erény törekvésének bizonyításával csak azt akartam elérni, hogy kissé elnézőbb legyen a szerencsétlen elbukókkal szemben.

- Oh asszonyom, higgye el, hogy sajnálom, megbántam.

- Isten vele... megbocsátok! - mondta.

Felém hajolt, megcsókolt. Zokogva maradtam ott.

Tényleg borzalmasnak találtam magam. Ha véremmel helyrehozhattam volna a Montbreuil grófnőnek okozott fájdalmat, szívesen adtam volna egész véretem oda. Ettől a pillanattól kezdve gyűlöltem a megszólókat és erkölcsbirókat, s egész életemben könyörtelen hadat üzentem ellenük: ez volt a legkevesebb, amit tehettem, hiszen szinte magukkal sodortak engem is pokoli zürzavarukba.

Épen fel akartam keresni nagynénémet, mikor egy levelet lobogtatva jött szembe velem. Apám jelezte érkezését a loche-i kastélyba.

Fáradt volt a hosszú úttól s így nem jöhetett utánunk, csak futárt küldött, hogy távollétünket meg ne hosszabbítsuk.

A bárónő befogatott s gyorsan hazaindultunk. Boldog voltam, hogy megölelhetem apámat. Három év óta nem láttam.

Egyhangú életmódom nagynéném kastélyában, sokszor eszembe juttatta Párist, az óriás, népes, lármás Párist, Franciaország szívét, minden élvezetek centrumát. Nem voltam már gyermek, akit vezetni kell, s anyám bizonyosan most már a rózsafüzér mormolásán s miséken

kívül is engedne némi szórakozást. Mintha egy jóságos tündér kitalálta volna gondolataimat, apám első szava az volt:

- Anyád, édes Ninonom, nincs épen veszélyben, de sokat gyöngélik s azt akarja, hogy ápd. Nincs más társasága, csak az öreg dajka, aki azt hiszem utóbbi időben iszik. Ezredem visszatért Párisba, de a szolgálat úgy igénybe vesz, hogy nincs időm ápolni betegünket. Készülj leányom. Magammal viszek.

A bárónó nagyon búsult távozásom miatt. Megszokott és öregsége gyámolának tekintett.

- Bátyám - mondta bucsuzáskor - a négy év előtti lármás, szeszélyes démon helyett egy okos, szerény, kedves fiatal leányt adok vissza. Számíthat ezután a Ninon okosságára.

Szegény asszony, mennyire csalódott.

IV.

Apám rendesen postakocsin utazott. Utálta a nehéz, nagy batárokat, hosszú utak valóságos kínzóeszközét, melyek egy hét alatt harminc mérföldet is alig tettek meg s a vidéki utasokkal elhitették, hogy Páris a világ végén van, úgyszólván, hogy mielőtt útrakeltek, előbb közjegyzőt hívtak s végrendeletet csináltak.

- Nos Ninon, nem beszél a szerelmeidről, - kérdezte apám.

- Milyen szerelmekről? - dadogtam elpirulva.

- Na már ez mégis csak sok! Hát elfelejtetted a kis herceget?

- Marsillac... oh, nem gondol az már reám!

- Nem épen ezt kérdeztem! Ne csavard el a dolgot.

- Azt kívánja tudni, hogy a szívem hú maradt-e? Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem őriztem meg emlékét.

- Jó! De hát miért gyanúsítod hűtlenséggel a herceget?

- Marsillac tizenhét éves. Szóval már férfikorba kerül, nincs teljesen gyámság alatt, adhatna életjelt magáról annak, akit szeret. Valószínűleg úgy gondolkozik ő is, mint anyja s nem tartja méltónak gyerekes extázisunkat házasság által rangjához emelni.

- Házasság! Fidonc! Te házasságra gondolsz?

Amint megdöbbenve néztem apámra, hozzáfűggesztette:

- Az okosság nevében szólok hozzád leányom. Az élet hajnalán vagy még és tapasztalatok mint a sarkcsillag, csak alkonyatkor vezérlik az embert. Én már öreg vagyok s kötelességem rámutatni a veszélyekre, melyek az életben reád várnak. Komolyan kérlek, ne foglalkozz a házasság gondolatával; ép oly kevéssé, ahogy szerencsétlenségre nem gondolsz.

- Ez annyit tenne apám, mint lemondani örökre a szerelemről?

- Korántsem!

- Akkor nem értem!

- Igaz, hogy a világ előítélete ellenem beszél; de a világot bolondok és ostobák töltik meg, akik lehajtott fővel mindig ugyanazon csapdába kerülnek s mindig ugyanazon köveken zúzzák össze magukat. Meg tudod-e magyarázni, hogy miért keresi az ember állandóan a boldogságot, s az általa és neki berendezett társadalom miatt nemz annyi szerencsétlenséget? Mintha valami rossz démon taszítná az emberiséget ellentmondásokkal átkozott utakra és lehetetlen helyzetekbe.

- A házasság apám szerint tehát szerencsétlenség?

- Igen, különösen a nőre. Gyáván és szüntelenül zsarnokoskodik fölötte az erős nem. Csakis a nő viseli az unalom, kiábrándulás, erkölcsi és fizikai szenvedések, lemondás, keserű utóíz súlyos láncát.

- Irgalom! milyen kép!

- A férfi csak aláírta a jogtalan szerződést, ígér és semmit sem tart meg. Sohsem köti le komolyan szabadságát; kötelességet nem ismer. Nem váltja valóra ígéreteit, és a világ mulat rajta, tréfának veszik, mentegetik, míg a nőt az esküszegés megbecsteleníti.

- Igaza van. Fiatalságom ellenére is észrevettem egyetmást, ami bizonyítja szavait.

- Igazság-e ez, kérdezlek Ninon? loyaltás?

- Nem!

- Megérted-e hát, hogy önérzetes és okos asszony fellázad ilyen állapotok ellen?

- De ha fellázad, elbukott a világ szemében.

- Véleményem szerint nem!

- Mégis, ha csak le nem mond szerelméről, elveszti a nyilvánosság becsülését.

- Figyelj ide Ninon! Hízlek magamnak azzal, hogy egyeneslelkű, helyes ítélőképességű vagy. Legértékesebb tulajdonságaidat nem vesztheted el nővérem gyámsága alatt. Remélem, nem tételezed fel rólam, hogy erkölcstelenségre tanítalak.

- Oh apám, hogy is gondolhat ilyet? semmi sem volt szavaimban, ami...

- Köszönöm gyermekem! Kár, ha a pusztá gondolatra is méltatlankodol; el is vártam. Sem filozofiai elveimnek, sem apai érzéseimnek nem lehetne ily gyalázatos célja. Mikor az ég fiú helyett, téged adott nekem, születésed pillanatában elhatároztam, hogy meg foglak kimélni a szenvedéstől, melyet a rosszul berendezett társadalom a nőkre szab. Ha fizikailag nő is lettél, azt akartam, hogy eszednél fogva férfi légy; ez volt célom elérésének egyetlen módja, s elismerheted, hogy egyetlen alkalmat sem mulasztottam el arra, hogy lelked okos elvekkel megerősítsem. Bizonyos vagyok benne, hogy ha a józan ész felemeli lelkedben szavát, azonnal felismered s igazat adsz neki.

- Tényleg, tegnap is ép így jártam.

Hűségesen elmondtam beszélgetésem Montbreuil grófnővel.

- Látod, tanításaim meghozzák gyümölcsüket. Foglaljuk össze két szóba rendszeremet: „Leszakítani az élet virágját; de a rózsát tövis nélkül”. Így viselkedik a bölcs. Nem akarjuk reformálni a világot. Ha visszaéléseken alapul a társadalom, maradjon úgy. Mi nem támadunk, nem forgatunk fel semmit. Igen nagy fáradságunkba kerülne s mi csak az élet örömeit akarjuk.

- De a vallás? mit szól mindehhez a vallás?

- A vallás, a vallás! Alárendelhet-e valaminek, ami visszavonhatatlanul elkárhoztat? Két pokol igen sok: a házasság az egyik - őrizkedjünk legalább ettől, s aztán rajtunk áll, hogy a másiktól megmenekedjünk.

Nem találtam helyesnek ezt az okoskodást.

- Egyszóval, - folytatta apám - szavaim célja, hogy óvjalak a szerencsétlenségtől. Gondolataim korántsem parancsok. Nem tartom magam csalhatatlan eszűnek. Ugy érzem, hogy egy okos nő sok békót elkerülhet s elég magasra fölülelkedhetik ahhoz, hogy ne érje megszügyenyítés. Finomság az élvezetekben egyenértékű a szeméremmel s aki önmagát tiszteli, azt más is tiszteletben tartja. Epikureus nem volt ostoba filozófus, elhihető.

- Oh apám, Krisztus is volt olyan nagy filozófus, mint Epikureus - de tanaik nem igen hasonlítanak.

- Ha ilyen elveid vannak leányom, menj kolostorba, inkább a Krisztus hitestársa légy, mint halandó emberé.

- Még meggondolom, hiszen nem sürgős! - feleltem nevetve.

Különös beszélgetésünk a házasságról abbamaradt. Nem volnék őszinte, ha azt mondanám, hogy nem volt semmi hatással reám. E naptól kezdve apám elveit fokozatosan elsajátítottam. Helyesen cselekedte, hogy így befolyásolt? vagy tévedett? Birálják olvasóim el.

Utunk másodnapján Párisba érkeztünk. Megölelhettem anyámat, aki meleg gyöngédséggel fogadott.

Mielőtt apám a Haudriettes² kaszárnyában jelentkezett, befutotta velem a várost, rengeteg szórakozást szerzett nekem, ami bizony nagyon hiányzott, mikor egész napokat betegágy mellett kellett töltenem. Kétségbeejtően unatkoztam, egy nagy, sötét hálósobában. Anyám mennyezetes ágya sírhoz hasonlított. Nagy, nehéz függönyök állták útját a napsugárnak s a komoly, mogorva, méltóságteljes családi képek szüntelenül üldöztek örökké nyitott szemekkel.

Hogy némi kis szabadságra tegyek szert, azt mondtam, hogy nagyon sajnálom, hogy nem mehetek templomba, keresztényi kötelességeimnek eleget tenni.

Elég bűnös hipokrita szerepet játszottam.

Anyám lépre ment. Dicsérte buzgóságom s megígérte, hogy mindent kedvem szerint fog elintézni, de előbb gyóntatójával szeretne beszélni.

- Ma este idejön, s meglátod leányom, hogy a legtiszteletreméltóbb pap a világon. Húsz év óta a szegényeknek és nyomorultaknak áldozza életét. A szent missiót, melyet magára vállalt, Párison túl is kiterjeszti. Bejárja egész Franciaországot, meglátogatja a beteget, foglyokat, sőt még a gályarabokat is.

- Hiszen ez egy szent, anyám!

- Canonisálhatnák bátran életében, - felelte anyám. - Egyszer, egy gályarab panaszai Marseilleben annyira meghatották, s úgy megsajnálta a szerencsétlen ember vágyódását felesége és gyermekei után, hogy felajánlotta helyét a hajón. A gályarab elfogadta az ajánlatot s az apostol ott maradt a békák között.

- Lehetséges?

- Egész Páris bizonyíthatja, mert egész Páris ismeri erényeit és egész Páris leborul előtte.

- Hogy menekült a gályarabságból?

- A király szabadította ki. XIII. Lajost annyira meghatotta szent buzgalma, hogy az összes gályarabok apátjának nevezte ki. Azóta Vincent de Paul; így hívják - visszatért hozzánk. Egész sereg szomorú betege között, engem is részesít keresztényi vigasztalásaiban. Ha nem csalódom, most is hallom hangját.

Tényleg, az ajtó kinyílt és Vincent de Paul lépett be. Ötven éves lehetett körülbelül; egyszerű egyházi ruhába öltözködve; fehér szakállú, sápadt arcú, rendkívül szelid arckifejezésű ember volt. Kopasz homloka oly nyugodt, oly tökéletesen derült volt, hogy nem is embernek, hanem angyalnak nézhették volna. Egész külsejében szép lelke tükröződött vissza; mintha a szív békéjét, a lelkiismeret nyugalmát hozta volna magával.

- Szent atyám, - mondta anyám, aki gyöngesége dacára is fel akart kelni karszékéből, hogy eléje menjen, - ime visszaadták leányomat. Könyörgök, áldja meg.

---

² Azért hívták így, mert a Haudriettes zárda közelében volt, az Arsenal felőli oldalon.

Önkéntelenül térdre estem, olyan zavar és tisztelet fogott el. Mellem elszorult, reszkettem, hideg veriték ütött ki homlokomon. Ugy éreztem, hogy az apostol lelkem mélyén fog olvasni és leleplezi hipokritaságom.

- Keljen fel kisasszony! - szólt hozzám jóságosan. - Csak Isten előtt kell letérdelni... én csak legszerényebb, legméltatlanabb szolgája vagyok.

Homlokomra tette kezét, ég felé nézett és átható hangon mormolta:

- Uram, add e leánynak anyja erényeit és angyali kegyességét; őrizd meg hazug tanoktól, távolítsd el lelkéből a megrontó világ végzetes csábítását; hiú élvezetek fuvalmát. Legyen hűséges hívő, őszinte keresztény. Istenem minden kegyelmed segítse.

Könnyekek csorogtak végig arcomon, s a lelkiismeret furdalt.

- Meg vagyok Ninonnal elégedve atyám, - mondta anyám; - szerencsére aggodalmaim nem váltak be. Vallásos és eleget kíván tenni kötelességeinek. Nehezére esik a mindennapi miséktől távol maradni. Nem is egészséges, hogy fiatal leány egész életét betegszobában töltsse. Míg ő a templomban misét hallgat, nem küldhetne-e hozzám valakit az egyesületből, melyet alapított atyám, s melynek magam is tagja vagyok?

- Semmi se könnyebb, - felelte Vincent de Paul. - Testvérei a könyörületben majd rendre-rendre eljönnek. Még ma értesítem őket, számíthat ígéreteimre. A kisasszony követheti vallásos ihletét.

Sajnos, volt elég bátorságom tovább is visszaélni anyám és a tiszteletreméltó pap bizalmával.

Álszéken nem engedte kimondanom az ajkamra toluló vallomást, pedig az Ég bizonyára meghallgatta volna az ősz apostol imádságát... hanem konok hallgatásom méltatlanná tett áldására. Sátán visszatartott... nem engedett át Istennek.

Azóta kétszer találtam még Vincent de Pault. Először a „Talált gyermekek” menhelyének felavatásán és másodszor nyolcvan szegény aggastyán elhelyezésekor a Jézusról elnevezett aggmenházban. Az egész udvar körülötte volt. De a könyörület glóriája, mely övezte, elhomályosította a földi pompa ragyogását. Nagyobbnak látszott a világ legnagyobb királyánál. Az előkelő tömeg feléje sietett, áldotta, dicséretekkel halmozta el, mindenki érinteni akarta ruháját és hallani hangját. Sohsem volt bátorságom a többiekkel együtt közeledni hozzá, hogy megmutassam mi lett abból a fiatal leányból, akiért egyszer Istenhez imádkozott.

A szent ember látogatását követő napon, már eltűnt minden hatás, melyet reám gyakorolt. Nem volt más vágyam, mint előlről kezdeni a mulatságos életet, úgy, ahogy néhány héttel azelőtt apámmal tettük.

Anyám öreg dajkája kisért mindennap templomba. Túl volt már a hetvenen, nagyon ráncos, szinte vak asszony volt, úgy, hogy inkább én vezettem, én vigyáztam reá.

Madeleinének hívták.

Első nap a régi, öreg plébános miséjét hallgattam végig. Szegény még köszvényesebb volt, mint azelőtt s még kínosabban térdepelt le.

A következő napokon úgy tettem, mintha Páris többi parokhiáját is meg szeretném ismerni. Madeleine természetesen találta kívánságom: ebben a templomban imádkozni, vagy abban, az tökéletesen egyre megy. Nem is talált a kivitelben más akadályt, mint köszvényes lábait s a hosszú utakat. Könnyen sikerült elhárítanom a nehézségeket, az akkor divatos utcai hordszékek segítségével.

A dajka nagyon élvezte, hogy két erős fickó ringatja vállain s első sorban Saint-Germain-l'Auxerrois-ba mentünk így.

Okom volt legelőször erre venni utam. Még Touraine-ben hallottam, hogy ez a La Rochefoucauld hercegnő plébániája. Valaki bizonyosan útba igazít majd ott palotája felé. Semmi sem lesz könnyebb, mint Marsillachoz juttatnom egy levelet; nem neheztettem reá annyira, hogy ne szerettem volna látni. Szivesebben nyujtottam volna karom egy csinos fiatal gavallérnak, mint Antigone szerepét játszani egy öreg asszony mellett s már ez a gondolat magában véve elnézővé és békülékennyé tett a herceggel szemben. Az öreg dajka nemcsak vak volt félig, hanem süket is. Teletorokkal kellett az utcán kiabálni, ha az ember meg akart vele érttetni valamit.

Mikor a templomban voltunk, az első egyházi szolgának, akit megláttam, egy pénzdarabot csúsztattam kezébe, s megszólítottam:

- La Rochefoucauld hercegnőt bizonyára ismeri?
- Igen, kisasszony. Minden vasárnap én viszem eléje a bársony vánkost. A kórus mellett van ülése.
- Palotája közel van ide?
- Két lépésnyire. Elkísérjem?
- Szükségtelen, csak mutassa meg.
- Champfleury-utca, a Louvre mögött.
- Köszönöm.

A templomban nem kiabálhattam, jelekkel adtam a dajkának tudtára, hogy várjon, míg visszajövök. Még mielőtt megjegyzéseket tehetett volna, végigmentem a templomon, átléptem a küszöböt és két perc múlva a La Rochefoucauld-palota előtt voltam.

Szivem erősen dobogott. Majd összeestem, míg felemeltem a bronz kopogtatót s ráütöttem a kapura.

Mi lesz, ha a herceget, vagy a hercegnőt szembetalálom? Mit fognak hinni rólam? Micsoda illetlenség egy tizennégy éves leánytól végigfutni az utcákat, hogy tudakozódják egy fiatalember után! Már szinte visszafutottam a templomba, mikor a svájci kapus észrevett a lesőn s stentori hangon reám kiáltott a maga tört franciaságával:

- Endrez-fous! ou n'endrez fous pas!
- Nem, nem megyek be, mondtam reszketve. Csak tudni szeretném, hogy a hercegnő és Marsillac herceg itthon vannak-e?
- A hercegnő mindig Párisban, a herceg soha.
- Hol van?
- Háborúban. Ugy verekedik, mint egy ördög.
- Szent Isten! Igazán? De hol? Poitouban?
- Nem, messzebb! A másik oldalon.
- La Valtelineben, Olaszországban?
- Éppen ott. Fején találta a szöveget. Jónapot. Jó egészséget.

Becsukta a lesőt.

Le voltam sujtva. Ez a hír halomra döntötte terveimet és beláthatatlan időre kitolt minden közeledést Marsillac közt és köztem. Hogy is volt bátorsága elmenni messze Franciaországtól, veszedelmes háborúba, anélkül, hogy emléket, vigasztalást vagy bucsusztól küldött volna.

Szomorú szívvel, könnyes szemmel fordultam sarkon.

Mikor a Louvre és az Oratoire között mentem át, egy előkelő külsejű fiatal ember követett. Gyorsítottam lépéseimet s jobban siettem megtalálni a dajkát, mint amennyire siettem, mikor faképnél hagytam. Madeleine semmit sem gyanított. A hordszék, mely odáig hozott, vissza is vitt. Milyen nagy volt meglepetésem, mikor házunk ajtaja előtt ugyanaz a fiatalember állott, akit a Louvre előtt találtam.

Szerencsére Madeleine nem látta.

Másnap reggel nem mertem kimenni és rosszulletet színleltem, de úgy unatkoztam otthon és szegény anyám annyi Miatyánkot mondatott el velem, hogy elhatároztam, hogy folytatni fogom a templomba járást, üldözöm dacára is. Mondtam Madeleine-nek, hogy még ma is rosszul érzem magam. Ő volt az első, aki azt ajánlotta, hogy menjünk sétálni.

Valószínűleg rajongott a hordszékekért.

Emberek a Saint Jacques-utcán vittek végig s a Luxembourg-kert Chartreux felé nyíló rácsa előtt tettek le. Kellemesebb árnyék és csöndesebb magány volt itt, mint a kert többi részében. Madeleine úgylátszik világért sem volt annyira vak, mint gondoltam, mert hirtelen egy italárus asszonyra mutatott, akinek bódéján valami felirat volt.

- Nézze csak meg leányom, mi van oda írva?

Közelebb mentem a bódéhoz, hogy kíváncsiságát kielégítsem. Nagy betűk hirdették:

Kinek száraz lett a torka,
Vagy fáj szíve, feje, foga:
Igyék két pohár pálinkát,
Meggyógyítja minden baját.

- Jó, hogy tudom, motyogta az öreg, legközelebb megpróbálom ezt az orvosságot.

Eszembe jutott akkor, hogy apám már régen élt a gyanúval, hogy Madeleine túlságosan vonzódik szeszes italokhoz és nevetve mondtam:

- Menjen lelkem, menjen. Ami orvossággal szolgál, az sokszor meg is előzi a bajt. A kofa különben intett is már magának, úgy látszik, régi ismerősök.

Madeleine elragadtatva vette tudomásul engedékenységem s közeledett a bódéhoz.

Alig tett két lépést, valaki megragadta ruhám és halkan füleembe mondta:

- Az Istenre kérem, rázza le magáról ezt az alkalmatlan duennát. Meglestem távozásukat hazulról, s azóta kísérem. Feltétlenül beszélnem kell Önnel, vagy valami ostobaságot követek el. Várom a platánfák alatt.

Felesleges mondanom, hogy a tegnapielőtti fiatalemberrel volt dolgom.

Megfordultam, hogy megleckéztessen, de már messze volt. A dajka felújította ismeretségét a kofával és likörökkel.

Sejtettem, hogy multságát egyhamar nem hagyja abba. Megkerültem a bódét és a közeli platánfák felé mentem. Üldözöm már várt. Tökéletesen előkelő gráciával köszöntött.

- Milyen kedves! - kiáltotta. - Áldom jó csillagom, mely újtára vezetett. Mindenekelőtt kisasszony engedje meg, hogy bemutatkozzam...

- Fölösleges uram!

- Bocsásson meg. Nevem Saint Étienne. Lyoni adóügynök fia vagyok. Háromezer aranyat kapok apámtól évenként, nem számítva anyai örökségem, mely fölött már két év óta rendelkezem.

- Mit bánom én anyai örökségét?

- Várjon! Gyönyörű kis házban lakom a Porte Montmartre-on. Cselédjeim, lovaim, hintóim vannak. Minden, minden rendelkezésére áll, szívemmel, vagyonommal egészen, ha megtisztel azzal, hogy elfogadja.

- Kedves, igazán. Bevallom, hogy mérgesen jöttem ide s üldözéseinek komoly leckével akartam véget vetni, de szavai és ajánlatai oly különösek és mulatságosak, hogy nevetnem kell. Adieu uram! Lovakat, cselédeket, hintót, szívet, vagyont, mindent visszautasítok. - Leg-alázatosabb szolgája!

És mélyen meghajtva magam, sarkon fordultam. De utánam futott és könnyörgő hangon mondta:

- Oh kisasszony, miért akar kétségbeejteni? Nem látja, hogy halálosan szeretem?

- Igazán nem tehetek róla!

- Legalább ne menjen el, míg nevét nem tudom.

- Mirevaló volna?

- Az Istenre kérem, mondja meg, hogy éjjel-nappal ismételgessem, hogy beszélhesek édes arcával, melyet mindig, mindig magam előtt látok.

Mesterkélten beszélt. Látszott, hogy nem őszinte. Különben is haragudtam tolakodásáért. Nagyon hódítónak képzelhette magát, hogy első szóra győzelemre készült. Boszantott, hogy olyan nőnek néz, akit el lehet vakítani ragyogó ajánlatokkal. Gögös arccal és csipős gúnnnyal válaszoltam:

- Uram, nevem Ninon de Lenclos, apám nemes kapitány és anyámmal a Notre Dame zárda mellett lakom. Nekünk is lehetnének cselédeink, lovaink és hintóink, de szerény igényűek vagyunk és senkit sem irigyelünk vagyonáért.

Reám nézett, homlokára ütött s úgy kiáltotta:

- Kisasszony, milyen ostoba vagyok!

- Nem én mondtam, uram!

- De szellemesen érezteti velem. Nem felejttem el a leckét.

- Megigéri?

- Hogyne. Tudnom kellett volna, hogy az apával és nem a leánnyal kell így beszélni.

- Ugyan miért?

- Felkeresem apját és megkérem kezét.

- Ez volna a második ostobaság.

- Hogy-hogy?

- Nem akarok férjhez menni.

Megremegett és csodálkozva nézett reám.

- Szóval semmi reményt nem nyújt?

- Házasságra? nem!

- Megtiltja, hogy viszontlássam?

- Istenem, ha mindennap itt sétál a platánfasor alatt, lehet, hogy néha-néha találkozunk.

Nem hagytam időt válaszra. Sietve felkerestem őrzőmet. Ott ült a kofa és likörjei mellett. Észre se vette távollétem.

Könnyű kitalálni, hogy e naptól kezdve ez lett állandó sétánk. A dajkának, hol torca volt száraz, hol feje fájt; ma szívbeteg volt, holnap a foga lett beteg s gyógyszert csak az italmérés adott. Hogy hagyhattam volna szenvedni szegény öreg asszonyt? Kezébe adtam pénztárcám s elmentem sétálni a gesztenyefák alá.

Megtiltottam Saint-Étienneknek, hogy szerelemről beszéljen, ahhoz tartotta magát s tiszteletteljes volt. Semmi illetlenséget sem követett el. Modora, viselkedése kifogástalan volt. Szívem nem forgott veszedelemben, mert még mindig Marsillacot szerettem. Vártam visszatérését, mentségeit, s semmi rosszat nem találtam abban, hogy egyszerű ismeretséget kössek valakivel időközben.

Ugy okoskodtam, mint egy bolond. Nemsokára eljött a megbánás. - Saint-Etienne közepes megjelenésű fiú volt. A nemes ember ruhája kispolgáros, közönséges lelket takart. (Könnyű volt kitalálni, hogy egy csepp nemesi vér sem csörgedez ereiben.) Utánozta az udvaroncok külsejét, hosszú, vállára hulló haját viselt, („comète”-nek hívták az ilyen hajviseletet.) Majmolta a Place Royal gavallérjait, állandóan kis fésűt tartott kezében s óránként legalább ezerszer simította végig bajuszát, vagy pelyhedző szakállát.

Ruhái elegánsak voltak. Bő ujjú mente, széles nadrág, öblös csizma, négyszögletű spanyol-csipke-gallér a vállán, nagykarimájú kalap hármastollal, egyik oldalon drágaköves csattal összefogva. Csinosan nézett ki. Nem mutattak ujjal arra, aki vele karonfogva ment. Társalgásában is volt valami ingerkedő eredetiség. Lassanként engedtem a kisértésnek s a fasoron túl is sétáltam vele.

Ezek a séták idővel hosszabbodtak, de mindig vittem könyvet is magammal s Madeleine azt hitte, hogy a gesztenyefák alatt olvasgatok, míg ő élénken foglalkozik az italmérésben. Sokszor két-három óráig oda voltam. Erszényem mindig Madeleine-nél volt s így türelmesen várt.

Hazatérve, elmondtam anyámnak, hogy öt misét hallgattunk. Egy böjtnapon engedélyt kértem arra, hogy három misét hallgathassak három különböző helyen, ahol a leghiresebb szónokok prédikáltak. Anyám szívesen beleegyezett s így hosszabb ideig maradhattam távol. Saint-Étienne-t előre értesítettem.

A dajkát leráztam nyakamról a Luxembourgban.

Ép aznap a hirdetés négy betegsége kínozta s nagylelkűen megengedtem, hogy orvosolja a bódében összes bajait. A Saint-Etienne kocsi a kert tulsó oldalán várt az Abbaye-aux-Bois-hoz közel. Ezt a városrészt azonban még nem ismertem s inkább mentem gyalog, a kocsit csak távolról követtem.

Aznap gondosabban öltözködtem, mint máskor. Feszés derék volt rajtam, elől hasított szoknya basque-okkal díszítve. Akkoriban az előkelő nők két gallért viseltek: egy felfelé és egy lefelé állót, természetesen divatos voltam. Hajam göndör fürtökben övezte homlokom és halántékom s a fejdísz csipkéi puhán omlottak hajfürtjeim köré. Nyakra valóm fodros maline volt s háromszoros csipkekézelő hullámozott ruhám ujján.

Barátom nagyon büszke volt reám. Szinte diadalmasan nézett a járókelőkre, amivel elég kellemetlenül felhívta reám a figyelmet.

Ebben az időben kezdtek építeni a nagy Préaux-Cerc-ben. A Verneuil, Université, Jacob-utcák már a befejezéshez közel jártak s nagyon népesek voltak. A tömeg közepette kis álarcot vettem elő zsebemből, hogy kíváncsi szemek elől meneküljek.

- Hogyan? - kérdezte Saint-Etienne. - Eltakarja arcát? Hiszen az én karomon nincs mitől tartania.

- Tudom, meg vagyok győződve róla, de az ember sosem lehet elég óvatos. Különben is így jobban láthatok, hallhatok mindent, amit álarc nélkül se nem láthatnék, se nem hallhatnék.

Belenyugodott.

Párisnak ez a része egész új volt előttem. Apámmal csak a Jardin des Plantes-ban, az Estrapade-on s a Place Royalon voltunk.

Már túlhaladtuk a Saint Germain des Prés-i apátságot, mely árkokkal és bástyákkal úgy körül van véve, mint valami citadella. Kissé távolabb, balra, vezetőm megmutatta a Marguerite királynő kastélyát, melyben a legjobb és legkevésbé haragtartó király hajdan naponként meglátogatta a Béarn herceg hűtlen feleségét. Rögtön elválásuk után, IV. Henrik legjobb barátságban volt régi feleségével, minden szükségletét fedezte. A házasság dicsőítőire való tekintettel említem meg a ritkaság számba menő ténytet.

Minél közelebb értünk a Szajnához, annál lármásabb utcákba értünk. A tömeg sűrűbben, zajosabban tolongott körülöttünk. Utcai árusok kiabálása, lovak patkója, kocsikerekek zörgése valóságilag megfélemlített, de bámulatba is ejtett.

Saint-Etienne kihasználta megdöbbenésem s erősebben magához szorította karom. Mindenesetre a pillanatot nem lett volna alkalmas civakodásra. Mit tettem volna, ha vezető nélkül maradok?

- Jézusom, - kiáltottam, - Páris mindig ilyen zajos?

- Mindig. Ha még nem ismeri Scarron barátom versét, legjobb alkalom, hogy elszavaljam:

Un amas confus de maisons,
Des crottes dans toutes les rues,
Ponts, èglises, palais, poisons
Boutiques bien ou mal pourvues;

Force gens noirs, blancs, roux, grisons,
Des prudes, des filles perdues,
Des meurtres et des trahisons,
Des gens de plume aux mains crochues;

Maint poudré qui n'a pas d'argent,
Maint homme qui craint le sergent,
Maint fanfaron qui toujours tremble.

Pages, laquais, voleurs de nuit,
Carrosses, chevaux et grand bruit,
Voilà Páris: que vous en semble?

- Azt hiszem, hogy barátja nem igen hizelgett a képnek. Nézze csak, milyen sokféle tarka tömeg. Hinné valaki, hogy ezek mind ugyanazon ország lakói s ugyanazon nemzetiségűek?

- Oh - felelte Saint-Etienne, - egy jól berendezett államban már a ruha ismertető jele az emberek társadalmi állásának. Polgárt, kereskedőt, bankembert első pillanatra meg kell és meg lehet különböztetni egymástól. Akarja, hogy megmutassam a különbségeket?

- Hogyne!

- Hagyjuk ki a polgárt; közte s a nemesember között legcsekélyebb a különbség.

- Azt hiszi?

- Kétségkívül. Nézzen meg például engem s hasonlítson össze egy nemesemberrel. Ugy-e könnyű volna a tévedés, lelkem?

Az ő lelke! Nagyon nekibátorodott! Kedvem lett volna rendreutasítani, de ebben a pillanatban tanítványa voltam.

- Már a kereskedő egészen más! Rövid posztóköpenyt visel, báránybőrsapkát kokárdával, oldalán táska lóg, s durva vászonöv derekán. Lehetetlen volna polgárral összetéveszteni. Az istenért nézzen gyorsan jobbra...

- Hova? Miért?

- Itt, egész közel! Látja ez kereskedőné! Ugy-e, hogy egész más, mint a polgárasszony? Kalapja hátul derekáig ér, hordószínű ruháját alól bársony szegélyezi, karmazsinszínű vászon-szoknyája van, mellét gallér fedi, s csak cipője hegye van bőrből. Övén legalább harminckét kulcs lóg. Táskájában mindig van éjféli misén szentelt kenyér, három törött tournois,³ tú és cérna, vagy saját, vagy ősei két foga, három hervadt szekfűbimbó és valamilyen charlatan névjegye.

Kitünően mulattam a részleteken.

- És a pénzembert miről ismeri meg?

- Kétfülű sipka, feszes nadrág, ujjas kabát, az övben ládakulcs, zsebében kis pénzmérleg arany és ezüst pénzdarabokkal. Látja, ép itt megy egy.

- Köszönöm útbaigazításait, maga igazán nagyszerű ember. De hol vagyunk most?

- Az egyetlen zúgban, mely Pré-aux-Cercs-ből⁴ még maradt. Ezt is elnyeléssel fenyegetik már a házak szinte a Szajnáig. Nem tudom az ügyvéd urak hova menekülnek majd.

- Oh-oh! - kiáltottam. - Hiszen ez valóságos hangyaboly. Jóságos Ég! Mennyi taláros ember.

- Négyszögű sapkával! Minden délelőtt pont tizenegykor az igazságügyi palota személyzete itt találkozik. Egész fekete tőlük a tér. A kliens fut jogtanácsos után, a hajdú előkészíti vádlottját, az ügyvéd tüdejét gyakorolja, nyílt színen főpróbát tart szónoki készségeiből, melyekkel mindjárt el fogja árasztani a birákat. Roppant mulatságos. Tudja mit? Villásreggelizzünk itt a közelben, míg más sétálók ujjabb látványossággal szórakoztatnak.

Elfogadtam a villásreggelit.

Saint Etienne a legforgalmasabb cabaretbe vezetett. A helyiség cégére óriás szőlőszem volt; olyan, mint az ígérlet földjének szőlője. Hatalmas, feltűnően aranyozott, jobb helyesírásra érdemes betűk diadallal hirdették:

*A la groce grappé.*⁵ (A nagy szőlőhöz.)

---

³ Régi francia pénz, mely Toursban készült, 20 sous értékű volt.

⁴ Így hívták az ügyvédek negyedét.

⁵ Helyesen írva: A la grosse grappe.

Asztalok voltak terítve a terraszon. Leültünk egyik mellé, úgy, hogy kényelmesen nézhessünk az utcára.

Dél felé hintók érkeztek. Az udvar és Páris előkelősége ilyenkor szokott sétálni. Az ügyvédek eltűntek, mindenütt csak bársony, selyem, tollak, csipkék tarkállottak. Pompás cimerez, aranyozott equipageok, négy, sőt hat lóval vonultak végig a téren, majd galoppban jöttek vissza büszke szerszámukkal, hirtelen megállva, hogy gazdáik kiszállhassanak.

Ragyogó tisztek vegyültek el nemsokára a tömkelegben. Barátom megmutatta az ezüsttel gazdagon díszített kékruhás testőröket, a dicsőségre méltó új gránátos ezredet, melyet egész Páris bámult s az udvar elhalmozott dicséretekkel. Azt mondták róluk, hogy a harcmezőn ők a legjobb kedvűek, úgy bánnak ágyúikkal, mintha mulatságon volnának s énekelve harcolnak. Deli természetű gránátosok, csipőhöz szorított ököllel, marcona bajusszal legyeskedtek a hölgyek körül. Kitűnően fogadták szépelgésüket, minden bók újabb sokatigéző mosolyt csalt szép ajkakra.

Felálltunk asztalunktól, hogy belekerüljünk mi is a ragyogó forgatagba. Fejem elkábult, szédültem. Körülöttem villogó tekintetek keresték és találták egymást. A legrózsásabb ajkak különös dolgokat suttoztak, jelentőségteljes pillantásokat, vakmerő szájmozdulatokat értem tetten. És milyen harsogó nevetés, mennyi legyező játék, milyen hihetetlen gesztusok! Találkákadtak, riválisokon győzedelmeskedtek, provokálták egymást külső nyugalom leple alatt, a világ legudvariasabb arcával, a leggraciösebb modorban. Nem akartam hinni szemeimnek. Azt hittem, hogy álmodom.

- Menjünk innen! - mondta Saint Etienne. - Még sok látnivalónk van. Közel ide egész más tömeget s még furcsább erkölcsöket fog találni.

- Ugyan hol?

- A Pont Neuf-nél. Aki a Pont Neuf-öt nem látta, semmit sem látott.

Magával ragadott és lelkesen szavalta:

Pont Neuf, ordinaire théâtre
Des vendeurs d'orguent et d'emplâtre
Sèjour des arracheur de dents,
De fripons, libraires, pédants,
De chanteurs des chansons nouvelles,
D'entreteneur de demoiselles,
De coup-bourses, d'argotiers,
De maîtres de sales métiers
D'opérateurs et de chimicques,
De fins joueurs de gobelets,
De ceux qui rendent les poules,
Et de grimauds aux airs comiques.

Félbeszakítottam, mert azt hittem, hogy sohse végzi el.

- Igazán kitűnő memoriája van s gyönyörű dolgokkal tölti meg!

- Beismerem, - felelte szerényen; - ugyan ez nem a legszebb költészet, de történelem. Mindjárt ráismer valamennyi jelzett alakra.

V.

Saint Étienne igaza volt. Furcsább látványosságot képzelni sem lehetett. Lármás, groteszk, izgatott emberek sokasága vett körül. Leirhatatlan zürzavar, kiabálás, ordítás, fülsiketítő füttyülés, tülkölés, zenebona. Hosszú kocsisor robogott úgy a rue Dauphine, mint a Louvre oldalán, veszéllyel fenyegetve a szitkozódó járókelőket. A tumultus közepette hosszú dárdával, vérttel fegyverkezett, sapkás katonacsoportok vonultak fel. Visszaszorították a tömeget az utca szélére. Mintha a zshivaj megkétszereződött volna. Ezek tüzet, azok gyilkost kiáltottak. Aki menekülni akart a présből, még nagyobb tolongásba került.

A IV. Henrik szobra körüli térségen, két szemfényvesztő lépett emelvényre, bosszantották a tömeget, dicsérték gyógyszereiket s irigykedve, versengve szidalmazták egymást. Jobbra, balra, előttünk, mögöttünk, mindenütt ugyanaz a kavarodás, ugyanaz a rivalgás. Kutyakereskedők ugattatták vadászkutyáikat, hálókereskedők mindenkire tukmálták hálóikat, minden bódés megállította a járókelőket, minden lépésnél más sárlátának kapaszkodtak arramenő emberekbe. Távolabb rövidkabátos, dárdás óriások néztek kihívón a férfiak szemébe, bajuszukat pödörgetve. Ezek voltak az úgynevezett „raffinés d’honneur”-ök. (Becsület-bajnokok.) Mintha minden pillanatban harcrakészek lettek volna.

A Dauphine-tér sarkán láttam verekedni kettőt. A tömeg körülállotta őket. Birálták a csapásokat. Járőr közeledett, de már későn. Az egyik bajnok testét keresztül járta a kard.

- Menjünk tovább, - mondta Saint Étienne és sietve elhuzott, mikor észrevette, hogy elsápadok. Nem kell búsulnia az ilyen urak sorsán. Mindenki azt találja, amit keres. Aztán amiért valaki tiz hüvelyknyi döfést kap hasába, még nem bizonyos, hogy meg is hal. Megszokott dolog.

Mielőtt a pont Neuf-öf elhagytuk volna, még kénytelen voltam néhány epizódot végignézni, melyek nem a legjobb véleményemmel töltöttek el századom erkölcséről. Merész csirkefogók egyetlen rántással húzták le férfiak válláról a köpenyt, vagy ollóval levágták a nők zsinóron lógó táskáit, melyeket a folytonos lopások dacára sem akartak másképp viselni.

- Látja a zsebtolvajok fényes nappal sem röstelik mesterségüket üzni.

Alig fejezte be szavait, a Louvre felől kúrtharsogás hallszott.

- Akarja látni a királyt? - kérdezte Saint Étienne.

- A királyt! Láthatom a királyt?

- Kétségkívül. Siessünk. Ma a saint-germain-i vadászat napja van. Odamehetünk, amerre elhalad.

Egy pillanattal később kíváncsi gyülekezet közepette voltunk, a port Saint-Nicolas körül. Nemsokára kibontakozott a király kísérete az Orties Saint Honoré-utca felől.

Legelől lovascsapat jött: a címzetes solymárok. Öklükön sólyom ült, szárnyaival csapkodott a harsogó trombitaszóra és élesen kiabált. A lovasság után vadászkutyákat kísérő szolgák jöttek. Ő felsége maga ügyelt fel a vadászkutyákra s azt akarta, hogy a Louvrebán helyezték el őket.

- Vigyázat! - kiáltott Saint Étienne.

Körülbelül harminc, pazar arannyal himzett ruhába öltözött lovag következett, délceg paripákon. Középen egy teljesen feketébe öltözött, sápadt, komor férfi lovagolt, szemébe húzott főveggel.

XIII. Lajos volt.

Akkor nem lehetett több huszonöt évesnél, de hallgatag arca, mogorva nézése sokkal többet mutatott. A tömeg harsogó éljenzése sem derítette fel arcvonásait, hidegen és szertartásosan viszonzta a rivalgást.

Öt vagy hat nehézkes, azurosra és aranyszínűre festett udvari kocsi következett. A legelsőben a fiatal királynő ült. A tömeg Anne d'Autriche is éljenezte. Egészen másképp fogadta az üdvözlést, mint a király. Kihajtotta szép fejét a hintó ajtaján és bájosan mosolyogva, fehér kezével integetett a népnek.

- Milyen szép, - mondtam kisérőmnek - és milyen boldog!

- No azt nem igen hiszem! - felelte Saint Étienne, - vagy ha boldog, nem a királynak köszönheti.

- Mit akar ezzel mondani? A király nem szereti?

- A király senkit sem szeret!

- Ugyan!

- Elhiheti! Sőt, önmagát is gyűlöli! A szerelem és szépség angyala, akit látott, egy pillanatra se tudta elűzni férje homlokáról az unalmat, s szívéből az elégtelenséget. Rettenetes házasságot élnek.

- Istenem, mit ér akkor vele, ha királynő is!

- Igen, mit ér vele? Szomorú urunk van, annyi bizonyos. Mintha valami átok fogná, a tizenhárom szám rosszat hoz neki.

- Órültség!

- Pedig komolyan beszélek. A tizenhárom szám örökké üldözte. Nem XIII. Lajos? A neve: Loys de Bourbon is tizenhárom betűből áll; tizenhárom éves korában határozta el házasságát, és a tizenharmadik Lajos nevű király Franciaországnak.

- Igazán különös!

- Ez még nem minden. Anne d'Autriche neve is tizenhárom betűs, eljegyzésekor ő is tizenhárom éves volt és a spanyol háznak ő a tizenharmadik Anne nevű infansnője. Szegény XIII. Lajos tizenháromszorosan szerencsétlen.

- Sajnálom szegényt; pedig a nép szereti. Az „igazságos” melléknevet adták neki.

- Eh, igazságos, ha vadászni kell! Tévedtem, mikor azt mondtam, hogy semmit sem szeret. Vadászni nagyon is szeret. Minden idejét fegyvertisztogatással és célba lövéssel tölti. Egyetlen királyi tulajdonsága, hogy korának legkitünőbb lövője: sosem téveszti el röptében a madarat, nem is beszélve arról, mennyi farkast ejt el Saint-Germainben. - Tudja-e Ninon, hogy ez az igazságos ember képes legkedvesebb emberét a legnagyobb ellensége bosszújának kiszolgáltatni? Chalais-t vérpad fenyegeti... Chalais-t egy szerencsétlen fiatalembert, akit legföljebb csak fiatalos meggondolatlansággal lehetne vádolni.

- Jóságos ég! Nem, az lehetetlen!

- Majd meglátja, meglátja. Van a Louvreban valaki, aki nem farkasokra, hanem emberekre szokott vadászni: egy sötét genius, fékezhetetlen természet, egy második Machiavelli, aki politikai útját vértócsákkal fogja jelezni.

- Hallgasson! Borzadok!

- Majd meglátja!

- És a neve?

- Richelieu!

Kiáltások szakították félbe beszélgetésünket.

- Ki beszél itt Richelieuról?

- Nő előtt, hallatlan!

- Saint-Étienne így elfelejtkezél a jó modorról!?

- A szép nem tiszteletéről!

- Nem ismerek reád.

- Fecskével nem beszélnek bagolyról.

- Elment az eszed?

Egész fiatal, abbé ruhába öltözött emberek kiabáltak így felénk. Ugy látszott, hogy legjobb barátságban voltak a lyoni adóügynök fiával; melegen szorítottak vele kezét.

- Gondi, Scarron! - kiáltotta Saint Étienne. - Örvendek a találkozásnak. Éppen rólad beszélünk az előbb, kedves költőm. Azután felém fordult:

- Kisasszony, bemutatom jókedvű barátaimat, két javíthatatlan semmirekellő, akik még sokkal inkább ördögök, mint amilyen feketék. De mindegy! Hálás leszek, ha szívesen fogadja őket.

- Szép bemutatás.

- Bolond vagy?

- Hogy lehet így előre befolyásolni egy hölgyet ellenünk.

- Nem járja!

- Majd meghazudtolunk!

- Különben lehet, hogy egy ilyen angyal, mint a kisasszony, nem veti meg tulságosan az ördögöket.

- Ha jók!

- Mi jók vagyunk.

Mélyen meghajoltak előttem. Fogadtam köszöntésüket, de egy szót sem szóltam. Barátomhoz fordultak és félhangon sugták:

- Micsoda termet!

- Milyen finom, rózsás kéz.

- Milyen gyönyörű kis láb!

- De az arca?

- Gyönyörű! - felelte Saint Étienne.

- Oh, oh, mondd, hogy tegye le álarcát.

- Talán csak nem valami hercegnő?

- Hogyisne! Kis polgárnő az Ours-utcából, vagy Quincampoixból.

- Tévedés! Jó családból való!

- Jó családból?

- Mi az ördög!?

- Hol kapartad ezt a gyöngyöt?
- Szerencsés tolvaj!
- Csend! Még megijesztitek. Erényes!
- Jó vicc!
- Erényes nő, aki elfogadja karod!
- Aki fut az utcákon veled!
- Vagy elment az eszed, vagy megcsalsz!

Kevesebből is megértettem volna, hogy rossz társaságba kerültem. De Saint Étienne karján, mitől tarthattam volna? Sokkal jobban bíztam benne, semhogy egy percig is arra gondoltam volna, hogy visszaél bizalmammal, vagy eltúrné, hogy jelenlétében megsértsenek. A Gondí nevű abbé kicsi, zömök, barnabőrű ember volt. Nem volt több tizenhét évesnél, de harminc-évesnek látszott. Arca inkább csúnya, mint kellemes és modora sem valami rokonszenves. A de Retz családból származott, a párisi püspök unokaöccse volt s azért csináltak papot belőle, hogy nagybátyja utódja lehessen. A papi pálya azonban csöppet sem volt inyére. Azt mondta, hogy száz vágással fogja összeszakítani a reverendát s esküdött reá, hogy nem nyugszik, míg célját el nem éri.

Scarron abbénak kellemesebb arca volt, habár még csunyább, mint Gondí. Orra alma-vastagságú s fél arcát elfoglalta. Olyan ijedten nézett, hogy az ember nem állhatta meg nevetés nélkül. Haja kuszált, mintha egy hét óta nem kefélté volna meg. Apja második házasságából származott s hogy az első feleség gyermekei ne rövidüljenek meg, azért szánták papnak. Ép oly kevés hivatást érzett ő is magában, mint Gondí. Egyik tizenkilenc volt, másik egy híjján húsz.

Miközben még mindig suttoztak a Saint-Étienne fülébe, hirtelen kézzel-lábbal integetni kezdtek valakinek.

- Hé! Souscarrière úr!
- Illustris marquis, hova, hova?
- Ne álljanak szóba azzal az emberrel. Közöséges tolvaj. Tegnap háromszáz louisval csapott be a lansquenet-nél.
- Annál inkább jöjjön! Bosszút állunk!

Megint kiabálni kezdtek:

- Holá! Marquis úr!
- Csak egy szóra!
- Jöjjön hát!
- Nem esszük meg.
- Uraim, kétségbe vagyok esve, - mondta felénk közeledve a megszólított fiatal ember, - de egy veszteni való percem sincs.
- Hiszen még nem érkezett el a játék ideje. A játékbarlangokat csak éjszaka nyitják ki.
- Kivéve a Bourgogne hotelt. Talán odamegy?
- Nem uraim, nem megyek oda.

- Kisasszony, - mondta Scarron, - tűrje el, hogy bemutassam Pierre de Bellegarde, marquis de Montbrun, Souscarrière s még egy egész sereg birtok urát.

- Kedves ember! - mondta Gondi.

- És feltétlenül becsületes! - toldotta meg a kórust Saint Étienne, kötekedő pillantást vetve a fiatal emberre.

- Kiválóan becsületes!

- Hizelek vele magának, uraim! - mondta Souscarrière.

- Nem rossz! Hizeleg magának vele!

- Legyen szerényebb!

- És ne ámítsa magát!

Reszkettem, látva, hogy Souscarrière egyenesen nekimegy Retznek és dühtől remegő hangon kiabálja:

- Párbajt akar? Emberére talált!

- Jó! Legyen párbaj! El vagyok ragadtatva az alkalomtól! Csakhogy sajnos ismerem jó tulajdonságait! Maga nem párbajozik soha, még akkor sem, ha sértett fél. A kisasszony még bizonyára nem ismeri összes érdemeit, kötelességemnek tartom bemutatni valamennyit.

- Képzeld el mindenekelőtt - fordult hozzám Saint Étienne, - hogy a jó marquisnk tulajdonképpen tortákat, vaniliás tésztát, finom pástétomot szokott készíteni.

- Igaz, - vallotta be Montbrun, látva, hogy minden erőfeszítése dacára se tud felülkerekedni; - de ne felejtsetek el, hogy elég vagyonom volt ahhoz, hogy pályát változtathassak.

- Igen, a más erszéynek rovására. Tudom tapasztalásból! - Vágta oda Saint-Étienne.

- A marquis s a szerencsés véletlen jó barátok, kölcsönösen segítik egymást; - gúnyolódott Gondi.

- Igen a véletlen segíti olykor a marquist.

- Vagy a marquis a véletlent.

- Milyen nagylelkű a marquis! - nevettek mind.

- Hát a hordszékek jól jövedelmeznek?

- Az is jó üzlet, - válaszolt mérgesen Souscarrière. - Öt livre-t hajtanak hetenként Párison kívül és Páris utcáin nyolcszáz frankot. Éppen most fogok húszezer livre-t letétbe helyezni a király kincstárosánál. Itt van közel a háza. Émery már vár is. Szolgájuk, uraim!

- Hát a párbaj?

Souscarrière adta a süketet és eltűnt.

- Milyen semmirevaló!

- De hát ez az úr - dadogtam még mindig a rémület hatása alatt, - nem a Bellegarde marquis fia?

- Oh igen! csak hogy ez egy egész furcsa história! Elmondanám, ha nem félnék attól, hogy szeméremérzését megsértem.

- Majd elmondom én! - ajánlkozott Scarron.

- Te? Ugyan! Hisz téged még egy gránátos sem hallgathat pirulás nélkül. Különben, ha már elindítottam a kereket... futok is utána! Képzeld, kisasszony, Royer de Bellegarde, a király istálló mestere egyszer pénzzavarban volt, ami a legelőkelőbb emberrel is megtörténhetik...

- Mint például veled is - vágott közbe Scarron.

- Igaz, velem is. Szóval Bellegardenak szüksége volt pénzre s egy „ifjúkori bűne”, legsajátosabb úton juttatta pénzhez. Hajdan gyakran fordult meg a nagy istálló mester a híres Correauxnál, ahol a legkitünőbb pástétomokat lehetett kapni s mellesleg a hátsó szobában igen jól mulatott a cukrász néval. Alig telt el egy év és világra jött a kedves gyerek, akit az imént látott. Anyja sokkal jobban el volt foglalva, semhogy nevelésével sokat törődhetett volna. A kölyök felcseperedett s a legügyesebb játékos, s a leghaszontalanabb csirkefogó lett. Örült összegeket nyert lelkiismeretlen mesterségén. Csak az fájt neki, hogy alacsony származása miatt nem aknáshatta ki az udvart s az előkelő szalonokat. Hirtelen jó ötlete támadt. Mindaddig agitált, intrikált, míg egy ügyes közvetítő útján a szép cukrász né tudtára adja Bellegardenak, hogy a fiatal csirkefogó nem lehet Carreaux apó örököse, mert nem az ő fia. Az istálló mester savanyú arcot vág a dologhoz, de ötvenezer arany rendezi a dolgot. Ez a Pierre de Bellegarde, montbruni marquis, Souscarrière urának története. Minden birtokát úgy szerezte, ahogy Saint-Étienne-től a háromszáz aranyat. Elmondtam.

- Haszontalan naplopó, annyi bizonyos, - szólt közbe a másik abbé, de tett ő is jót.

- Montbrun? Ha bebizonyítod, felakasztom magam.

- Csak készítsd a kötelet. Mert a marquis hordszékei óriási szolgálatot tesznek a tisztességes asszonyoknak és lovagoknak.

- Hogy-hogy?

- A napról-napra szigorúbb erkölcsű király felháborodott azon, hogy esténként, a folyópartokon kétes erkölcsű nők botrányos üzemeket folytatnak s egy szabályrendelettel kitiltotta a szegény bűnösöket Párisból.

- Hogy erkölcsükkel árássák a vidéket el.

- Igaz, de a rendeletnek még más következménye is volt. Sok férfi fellázadt a rendelet ellen s mivel nem akarták egyik napról a másikra szokásaikat megváltoztatni, tisztességes polgárasszonyok, akik nem járhatnak saját fogatukon, mint az előkelő hölgyek, nem mehettek ki az utcára miattuk. Akkor hozta divatba Montbrun a hordszékeket s így mentette meg őket az erkölcstelenségekre kiszabott börtöntől. XIII. Lajos jóváhagyta az invenciót, azért látjuk ma az utca egyik végétől a másikig barázdát húzni a lefüggönyözött hordszékek hosszú sorát. Persze, rossz nyelvek azt beszélnek, hogy arról, ami olykor a függönyök mögött történik, mitsem tud a király.⁶

- Azért vált be olyan jól a találmány.

- Jól ért a király az erkölcsökhöz.

- Szóval Montbrun mégis tett szolgálatot önöknek uraim. Megbocsáthatják többi bűneit.

- Jól van! Irgalmazunk!

- Szálljanak a hordszékek utódainkra!

- Áldott legyen neve!

- Kedvezzen a kártya neki!

---

⁶ Voltak tête-à-tête nevű, két személyre való hordszékek, ezeket négy hordár vitte.

Nevettek, mint a bolondok. Könnyelmű természetem felülkerekedett, s nem is vettem észre szavaik illetlenségét. Viselkedésem felbátorította a fiatal embereket s szavaik merészsége nemsokára tettekbe csapott át.

- De mit állunk itt? Miért nem megyünk a hôtél de Bourgogneba a kisasszonnyal? Mindjárt kezdődik az előadás.

- Feleljen kedvesem, - kérdezte vezetőm. - Elfogadja a meghívást?

- Elfogadnám, de késő van.

- Eh, majd azt mondja otthon, hogy a vecsernyét is végighallgatta.

- S a vecsernye után üdvözült, - kiáltották az abbék. Haboztam egy pillanatig, aztán velük mentem.

VI.

A Saint-Étienne kocsija mindenütt mögöttünk jött. Saint-Étienne felsegített a kocsira, Gondi mellém ült, a másik kettő szembe; s a kocsi vágatva indult a Monconseil-utca felé.

- Itt vagyunk.

Renaissance stílusban épített palota előtt álltunk meg. Az épület szépségéből sokat vont le a környezet. Egészen be volt préselve kis, piszkos, fekete házak mögé.

Scarron ugrott ki legelőbb a kocsiból. Gavallérosan lesegített.

- Tudja kisasszony, ki lakott ezen a helyen egyszer? Jean sans Peur, aki itt főzte ki rettenetes terveit s itt hajtotta végre őket. Építtetett egy ablak nélküli tornyot, ahova csak egyedül ő léphetett be. Kulcsát mindig magánál hordta. I. Ferenc romboltatta le a borzalmas emléké házat, annyi gonosztett tanuját, s a romokon színházat építettek, ahol az első passziójátékokat és mysteriumokat adták elő. Később még kibővítették a palotát.

- Mennyiért adod a bölcs oktatást? - kérdezte Retz.

- Ingyen! - felelte Scarron.

- Többet nem is ér.

Beléptünk a palotába. Az előcsarnokban óriás tömeg hullámozott. Egész sereg koldus rohant reánk. Belekapaszkodtak ruháinkba és miatyánkot morogva, százféleképen ostromoltak alamizsnáért. Ha valaki nem adott nekik semmit, abbahagyták az imádkozást és veszettül szitkozódtak. A bemenők sokkal inkább adakoztak, mint a kijövők. Nem győztem csodálkozni rajta.

- Pedig nincs mit csodálkozni, - felelte Gondi. - Ide tele zsebbel jönnek az emberek és üres zsebbel távoznak.

Nem értettem eleinte, hanem később megoldódott a talány.

Hatalmas terembe léptünk. A legkülönbözőbb rendű és rangú emberek töltötték meg. Első pillanatra látni lehetett, hogy tivornyák előcsarnokában vagyunk. Itt-ott, egész rendszertelenül asztalokat terítettek a közönség kíváncságra, a terem minden zúgában. Terített asztalok mellé zöld abroszos asztalokat állítottak mindenütt, hogy inni és játszani is lehessen egyszerre.

Gyanus külsejű és több mint kétes viselkedésű nők álltak körül a játékosokat. Furcsa suttogások, durva nevetés, arcpirító megjegyzések röpdültek a levegőben. Nem tudtam uralkodni magamon, olyan undort éreztem. Szerettem volna kifutni, annál is inkább, mert a két abbé máris impertinens tónusban kezdett beszélni. Hanem de Saint-Étienne visszatartott.

- Kedvesem, a farkasokkal együtt kell ordítani. Különben is, maga mondta, hogy álarc védelme alatt sok mindent láthat és meghallgathat az ember.

Szinte erőszakkal cipelt magával a terem tulsó sarkába, ahol széles podiumon vörös függönnyel eltakart színpad állt.

Biztattak, hogy az előadás mindjárt megkezdődik. A kíváncsiság újabb türelmet szuggerált belém. Asztalhoz ültünk. Társaim nyugtalanító módon suttogtak. Jó fülem van. Ugy tettem, mintha oda se figyelnék s az előttem sürgő-forgó élet mindennél jobban érdekelne, amellet egy szavukat se szalasztottam el.

- Azt hiszed, hogy okos? - kérdezte Scarron.

- Egész bizonyos! - válaszolt Saint-Étienne. - Soha a legcsekélyebb kegyben sem részesített.

- Még egy csókot sem?
- Nem, esküszöm!
- Ostoba vagy, - mondta Gondi, - bizonyosan más szedi le a tejfölt.
- Azt hiszed?
- Kinevet, hogy ügyetlen vagy.
- Ha bizonyos volnék benne...
- Elhaheted!
- Különben is, - folytatta Scarron, - csak nem hagyod magad száz esztendeig hálóba szövögetni?
- Igazatok van. Befejezem!
- Szavadon foglak. A helyiség alkalmas. Tudod, hogy fenn...
- Pszt!... meglátjuk. Hallgassatok, mert gyanút fog.

Szívem erősen dobogott, félig méltatlankodásból, félig félelemtől. Mi lehetett céljuk? Milyen veszély fenyegetett? Csak most ébredtem könnyelműségem tudatára. Hálát adtam Istennek, hogy kihallgathattam suttogásukat. Ettől a pillanattól kezdve résen voltam.

Vacsorát rendeltek és spanyol bort. Saint-Étienne tele töltötte poharam s unszolt, hogy igyam ki. Alig nedvesítettem meg ajakam.

Néhány pillanat múlva csöngettyű hallzott a dobogó mögött. Husz szolga futotta be kiabálva a termet: „Silentium!” A játék megszűnt, a veszekedőket kidobták; valamint azokat is, akik sivalkodva panasztáltak, hogy meglópták őket. Mikor a rend félig-meddig helyreállott, megint megszólalt a csengő. A függönyt széthúzták.

Még soha életemben nem láttam színházi előadást. Minden az ujság ingerével hatott reám. Nyugtalanúságom megint háttérbe szorult.

Barátaim egész előadás alatt spanyol bort ittak, s halkán sugdosódtak. Saint-Étienne szemé ragyogott, arca felélénkült. Könnyű volt kitalálni, hogy a két gonosz abbé jó tanácsokkal látta el. Még átölelni és magához húzni is megpróbált. Azonnal kiszabadítottam magam karjai közül, felugrottam s keményen szemére vettem egyetlen viselkedését. Szerencsétlenségre, amint hevesen felugrottam az asztaltól, álarcom leesett.

Az abbék meglepve kiáltottak fel:

- Gyönyörű!
- Milyen szemek!
- Milyen bájos száj!
- Rózsa nem lehet frissebb!
- Szébb, mint a három Grácia!
- Venus megirigyelheti!

Gyorsan visszatettem álarcom és felháborodva fordultam Saint-Etiennehez:

- Eltűri, hogy így inzultáljanak? Sokkal becsületesebbnek hittem! Azonnal vezessen el innen! Akarom!... Kérem!

A harag könnyei öntötték el arcom. Saint-Étienne karját nyújtotta és köszönés nélkül hagytam faképnél az abbékat.

- Csak bátorság! - kiáltották utánunk!

- Hirneved forog kockán.

- Ha elszalasztod az alkalmat, ki tudja, mikor adódik más?

Saint-Étienne nem válaszolt, csak gyorsan maga után vonszolt. Csakhamar észrevettem, hogy a kijárás helyett sötét zeg-zúgos folyosókon keresztül vezetett. Elengedtem karját és menekülni próbáltam. Hiábavaló volt. Minden erőfeszitésem dacára is szorosan fogott, betaszított egy szobába és előretolta a reteszt.

Csaknem elájultam az ijedtségtől.

A veszély nagyságát teljesen átláttam. Minden erőmet összeszedtem, hogy nyugalmat mutathassak. Szemébe néztem Saint-Étiennek s úgy mondtam:

- Csak gyáva és tisztességtelen ember viselkedik így!

- Oh, oh, sérteget? - dadogta s igyekezett átkarolni.

Gyorsan hátraugrattam.

- Hozzám ne nyuljon! És nyissa ki az ajtót azonnal! Parancsolom!

- Parancsolja? teheti, csak hogy nincs, aki szót fogadjon. Jól hallotta maga is, hogy barátaim ostobának tartanak. Kellemetlen hirnév, tudja-e? Többet nem akarok rászolgálni, lelkemre mondom!

- Erőszakot akar elkövetni?

- Ha ellenkezik lelkem, mindenesetre... de nem hiszem, hogy szükség lenne reá, hiszen sokkal okosabb, sem hogy ne látná át a helyzetet s botrányt csinálna; különben akkor is csak maga húzná a rövidebbet.

- Szép okoskodás! Utóljára mondom, nyissa ki az ajtót!

- Nem, ezerszer nem! Megesküdtem, hogy győzni fogok! A pokolba is, csak nem teszem nevetségessé magam! Ne mondja rólam senki, hogy egy kisleány befutotta velem Páris utcáit anélkül, hogy illendően megfizetett volna! Rajta, rajta, legyen esze és ne veszekedjünk tovább.

Megint meg akart ragadni.

Egy ugrással az ablaknál voltam s öklömmel betörtem a csukott üvegtáblákat.

Az ablak az utcára nyilott. Épen előment valaki. Teljes erőmből segítségért kiabáltam. Az illető gyorsan belépett a hotel kapuján. Alig telt el egy perc s már az ajtón dörömbölt.

- Az Istenért, csillapodjék! - mondta Saint-Étienne. - Mire jó ez a lárma? Ne féljen, nem bántom, az egész csak tréfa volt. Istenem, hát már tréfálni se szabad? Milyen örültség tanukat idecsődíteni!

Nem hallgattam én reá.

A fölháborodás természetfölötti erőt adott. Ugy ellöktem magamtól, hogy kétszer is megfordult saját tengelye körül s a szoba tulsó végébe tántorodott. Az ajtóhoz futottam és hátrattoltam a reteszt.

Előkelő úr lepett be. Első dolga volt kardot rántani.

- Kisasszony segítségül hívott. Itt vagyok! Fogadja el karom. Ha az úr, aki Önt megsértette, elégtételt kíván, jöjjön a Nevers-palotába és kérje de Baray lovagot, készséggel állok rendelkezésére.

Azzal elvezetett, anélkül, hogy Saint-Étiennek ideje lett volna magához térni s egy szót is válaszolni. Mikor végre az utcán voltam, félénken néztem szabadítómra:

- Oh uram, rossz véleménye lehet rólam!

- Ugyan, miért, kisasszony? Mindennap megtörténhetik, hogy a legtisztességesebb nőt is törbe csalják. Boldog vagyok, hogy a véletlen a kellő pillanatban küldött segítségére.

- A véletlen!? Mondja inkább a Gondviselés!

- Vagy szerencsecsillagom! Mert megtiszteltetésnek tartom, hogy szolgálatára lehettem.

Kedves, igazi úriember volt. Finom modora, udvarias szavai rögtön tetszettek. Kocsit hozatott, s mihamar felkerestük Madeleinet a Luxembourgban.

Mielőtt elbucszunk volna, de Baray lovag kért, hogy vegyem le álarcom. Nem tagadhattam meg kívánságát.

- Vajjon fogom-e még viszontlátni? - kérdezte félénk, meleg hangon.

- Uram, - feleltem, - minden reggel kilenc órakor a Notre-Dame-ba megyek. Jogában áll utamon járni, ha kedve van.

Szeme hálásan ragyogott.

Tiszteletteljesen kezet csókolt és elhagyott. Ezer izgalom közepette érkeztem haza. Amennyire utálatosnak éreztem Saint-Étienne viselkedését, ép annyira el voltam ragadtatva de Baray által. Rettenetes leckét kaptam. Esküvel fogadtam, hogy soha többet ilyen veszélynek nem teszem ki magam és lemondok párisi bolyongásaimról.

Az eskü utóbbi része felesleges volt.

Hosszas távolmaradásom gyanút keltett anyámban. Vallatóra fogta Madeleinet, aki belezavarodott válaszaiba. Eltiltottak a mindennapos miselátogatástól s semmi ürügy alatt sem mehettam el hazulról. Hanem anyám mégsem ellenőrizhette karszékéből minden lépésem. Másnap reggel lefutottam az utcára, hogy szegény lovagom ne várjon sokáig hiába. Felkötött karral találtam. Még aznap reggel megverekedett Saint-Étiennel.

Nagylelkű áldozatkészsége könnyekig meghatott.

- Látja uram, látja milyen vétkes vagyok. Bolond könnyelműségem szinte életébe került.

- Oh kisasszony, ne vádolja magát! Szívesen feláldoznám Önért minden csöpp vérem!

Nagyon meg voltam hatva. Éreztem, hogy a Marsillac emléke mostantól kezdve elmosódik bennem. A lovagot értesítenem kellett anyám gyanakvásáról, mert találkozásunkat nem hosszabbíthattam tovább. Megmutattam neki házunk kapuját messziről s megígértem, hogy mindennap lejövök ebben az időtájban. Szavamnak álltam. Pedig esztelenség volt. Sohsem beszélgethettünk nyugodtan a leskelődő szomszédok miatt. Majd meghaltam a félelemtől, hogy valaki beárul anyámnak. Ma egyik zavart meg, holnap a másik. Emlékszem egyszer egy öreg koldus legalább húsz Miatyánkot és húsz Üdvözlégyet bűgött el fülünkbe s sehogyse akarta abbahagyni.

A lovag otthon felejtette pénztárcáját s nálam se volt egy fillér se. Végre türelmetlenül odadoztam neki csipkezebkendőmet:

- Fogd! de az Istenért, hagyj már békét.

A koldus odább állott az ajándékkal, de a lovag utána kiáltott, hogy két arannyal megváltja a zsebkendőjét, ha haza kíséri. A koldusnak tetszett az üzlet és de Baray azóta mindig szívében viselte kis csipkekendőjét.

Rövid idővel e kaland után, egyszer egész kétségbeesve jött hozzám:

- Ninon, csapatunk indul La Rochellebe. A hugenották golyója könnyen elérhet. Ki tudja, látjuk-e még egymást?

- Oh barátom, ne beszéljen ilyen szomorú dolgokat.

- Ninon, úgy-e tudja, hogy szeretem? Elenged-e Párisból anélkül, hogy szerelmének emlékével a távollét minden szenvedését megédesítse?

Könnyes lett a szeme, úgy könnyörgött. Megigértem, hogy másnap reggel két órára elmegyek hazulról, bármi legyen is szófogatlanságom következménye, csak, hogy nyugodtabb helyen találkozhatunk. Nem gondoltam arra, hogy milyen kegyetlen akadályt fog elénk gördíteni a sors. Anyámnak aznap este súlyos rohama volt. Apám után küldtek, aki csapatával a Bastille tornyát őrizte. Megérkezésekor a beteg állapota még rosszabbra fordult. Persze szó se lehetett arról, hogy a lovaggal találkozhatok. Eszembe se jutott. A szerencsétlen fiatalember úgy ment el, búcsú nélkül La Rochellebe. Én ott zokogtam anyám ágya előtt térdelve és fejemen éreztem reszkető kezei áldását.

- Isten veled szegény gyermekem. Engem magához szólít az Ur! Nem leszek melletted, hogy megóvjalak az erényedre törő veszélyek ellen. Bár ne tévesztené meg szíved a rossz angyala. Nincs más földi boldogság, mint a nyugodt lelkiismeret és a magával elégedettség. Ne hagyj el Istent leányom és Isten se hagyj el.

Visszaesett ágyára sápadtan, élettelenül. Utolsó szavaival kilehelte jószágos, szent lelkét.

VII.

Gyászos, kétségbeejtő nap volt.

Apám együtt sírt velem. Keserves szemrehányásokat tettem magamnak az anyámnak okozott bánatért. Eszembe jutott, hogy mily ritkán voltam gyöngéd, szerető hozzá és iszonyú vétkesnek éreztem magam. Sajnos, sem szivettépő kiáltásaim, sem zokogásom nem bírták életrekelteni könnyeimmel áztatott hideg testét.

Másnap elfödte a sír azt, aki életre hozott. Nem tudtam vigasztalódni. Kijelentettem apámnak, hogy zárdába akarok menni. A pillanat nem lett volna alkalmas arra, hogy ellenkezzék velem. Rövid idő múlva az Orsolyák zárdájában voltam. Bánatom minden emberi érzés sorsára jutott: meggyöngült idővel s végre egészen eltűnt. Kis cellám halálosan unalmassá vált s megbántam elhamarkodott visszavonulásom. Apám előre látta az átalakulást. Egy reggel meglátogatott. Az ő arcáról is eltűnt a bánat.

- Gyermekem, - szólt hozzám - meg kell siratni a holtakat, de a könnyek nem tarthatnak örökké. Fiatal, szép vagy, az élet örömei várnak, nem a bánat. Kegyeletben fogjuk mindig őrizni halottunk emlékét, de mivel szomorúsággal úgysem hívhatjuk vissza az életbe, vigasztalódjunk.

Igazat adtam apámnak. Nem volt szükség több biztatásra ahhoz, hogy elhagyjam a zárdát. Azonnal a dologra is tért.

- Ninon, a társasélet hív. Máris hirneves vagy. A szép leány Párisban gyémánt. Ragyogása nem maradhat véka alá rejtve. Tudod, hogy már foglalkoznak veled? Verseket írnak hozzád!

- Igazán?

- Nézd csak! A Scarron műve!

Megremegtem a Saint-Étienne egyik gonosz tanácsadójának nevére.

Apám észre se vette zavarom. Kihuzott zsebéből egy füzetet, kinyitotta s a következő sorokra mutatott:

Parlons un peu du bel et saint exemple
Que la Ninon donne à tous les mondains.
Combien de pleurs la pauvre jeune fille
A répandus quand sa mère sans elle

Chierges brûlants et portant écussons
Prêtres chantant leurs lugubres chansons,
Vouent aller, de linge enveloppée,
Servir aux vers d'une franche lippée.

Becsaptam a füzetet és messzire hajítottam magamtól.

- Ezek az emberek még a bánatot se tisztelik.

- Mit akarsz leányom? A világ ilyen. Elfelejt a távozókat s nem engedi, hogy az élők visszavonuljanak az élőkől, halottak kedvéért. Ugyis eljön mindenkinek az ideje. Használjuk ki az élet rövid pillanatait s vegyük ki részünket lehetőleg nagy adagokban az élvezetekből. Tudod, hogy anyád vagyonához jogod van?

- Ne beszéljünk róla apám!

- De igenis beszéljünk. A szükségesnél nagyobb vagyon áll rendelkezésedre. Szépség, jó név és vagyon, mi kellene az élethez egyéb? Most elmegyünk a közjegyzőhöz és mindent eligazítunk. Azt akarom, hogy teljesen szabad és független légy máától kezdve.

Senki sem tudott oly könnyen meggyőzni, mint apám. Szavainak ellenállhatatlan varázsa volt.

Kifizettük az Orsolyákat és búcsút vettem a zárdától. A kapú előtt kocsi várt. Félórával később beléptünk a közjegyzőhöz. Derék, lelkiismeretes öreg úr volt, aki kliensei érdekét szívében viselte, a mienket annyival is inkább, mert családunk barátja volt.

- Kedvesem - szólt hozzám - kétezer arany évi jövedelme van; szép kis pénz, de maga még fiatal, szeret szépen öltözködni, előkelően megjelenni; bársony- és selyemruhákra azonban a fejét is elköltheti. Ha reám akar hallgatni, helyezze el vagyonát évjáradékokba. Épen most kitűnő alkalom kínálkozik; ma este megköthetjük a szerződést.

Beleegyeztem. Kitűnő üzlet volt. Jövedelmem megkétszereződött.

Ettől a pillanattól kezdve ébredt fel bennem a jókedv, könnyelműség és luxusszeretet. Apámmal a legdivatosabb negyedben szaladgáltunk lakást keresni. Tíz-tizenöt utcát bejártunk egyik végétől a másikig, míg végre a Tournelles-utcában egy bájos kis lakást választottam a place Royale közelében. Alig telt bele egy hét s már beköltöztem új otthonomba.

Apám bemutatta ezrede legfiatalabb tisztjeit. Ezek ismét elhozták barátaikat s szalonom csakhamar megtelt bámulókkal. Szünni nem akaró sóhajok, vallomások, bókok, hizelgések valóságos hangversenye vett körül. Sokan megkérték, de mindenkit határozottan visszautasítottam. Apám elvei is döntő befolyással voltak reám, de szívem különben sem volt szabad. Gyöngéd érzéseim még mindig Marsillac és de Baray közt oszlottak meg. Sokszor töprengtem rajta, hogy kettőjük közül vajjon melyiket választanám? úgy éreztem lelkem mélyén, hogy azt, aki hamarabb visszatér hozzám.

Nemsokára felvettem régi szokásaimat. Ugy tettem, mint Touraineben. A legjobb szabóval férfiruhákat csináltattam s így sétáltam mindenfelé. Mikor apámnak nem volt ideje velem jönni, akkor se mondtam le kedvenc multságomról, csakhogy akkor mindig szolgálval kísértetem magam. Nem indultam volna világerért se el udvarlóim bármelyikével sem, okulva Bourgogne-hoteli kalandomon. Amit esetleg nagylelkűségből adtam volna, nem hagytam erőszakkal elvenni. Sőt még vívni is megtanultam, hogy ha valaki véletlenül megtudná, hogy nő vagyok s nem adózna kellő tisztelettel, érdeme szerint megleckéztethessem. Minden este a cours le Prince-en, vagy a place Royal-on voltam. Hovatovább, annál bátrabb lettem. Szép nők bátorító pillantásokat vetettek reám, Isten bocsássa meg a bűnöm - én folytattam a győztes ostromot, anélkül, hogy elolthattam volna a meggyújtott tüzeket.

Szerettem volna az udvart is látni. Apámnak jó összeköttetései voltak. Sokszor ácsorogtunk a Louvre előcsarnokaiban, de az udvaroncok nem tettek valami jó benyomást reám. Ostobáknak és nevetségeseknek láttam őket díszes aranyhímzésű ruhájuk alatt. Szinlelők, hazugok, kétszínűek voltak s eltúloztak minden érzést. A tettetés valóságos iskolája volt. Ma, mikor e sorokat írom, is csak olyanok, amilyenek akkor voltak. Két úr beszélget. Alig ismerik egymást, de nem tesz semmit. Tuláradó gyöngédséggel ölelik, majd megfojtják egymást, kölcsönösen kezet csókolnak s a legmélyebb odaadás hangján beszélnek. A kézcsoók valóságos dühvé fajult. El nem mulasztják egy találkozásnál sem és minden szavuk mézédés bók. Különösen, ha nagy emberekkel állnak szemközt, Arábia minden tömjénét orruk alá füstölik, elkábítják túlzott dicséreteikkel. A harcosokat görög és római hősökhez és olymposi istenekhez hasonlítják. A magistratus második Solon, vagy Lykurgus, sőt fölülmúlja a klasszikus kor törvényadóit. A kegyetlen szépek a pokol kínjait okozzák. Tüzek, lángok emészti fel áldozataikat, gyötrődnek valamennyien a vágyódástól. Viszont a gyöngéd nők ragyogó csillagok, sugárzó napok s életet adnak az egész természetnek.

Az udvaroncok tulzásait aztán átvették a polgárok is.

XIII. Lajos uralkodásának elején a luxus veszélyes arányokat öltött az erkölcsökre nézve. Tekintélyt csak ragyogó hintók, a vagyon külsőséges jelenségei adtak. A magasratörők serege egyebet se tett, mint vagyont, állást, nagy évjáradékot hajhászott. Az udvar az egész várost megrontotta. Vendéglősök, ügynökök a dorbézolásnak, kicsapongásoknak nyitottak tanyát. A templomok találkák, tivornyák megbeszélésének helyei lettek. Minduntalan előfordult, hogy éhenkórász nemesek gazdag leányokat, özvegyeket erőszakkal megszöktettek, zárdába, vagy más helyekre hurcoltak, ahol papot találtak, akit kényszerítettek, hogy megeskesse őket a család tudta és beleegyezése nélkül. Az utcákat bajnokbetyárok veszélyeztették, aszerint respektálták az embereket, amilyen hosszú dárdájuk volt.

Egyszóval minden bűn, erőszak, fejetlenség tetőpontra hágott.

Gyönyörű látvány volt a Louvre folyosóján szemlélni a nagyokat, a nemeseket és megfigyelni minden aprólékosságukat. Valahányszor megszólítottam őket, szerettem volna szemükbe nevetni. Nagy, széles kalap volt fejükön, gögösen viselték bársonyköpenyüket, zergebőr-csizmájukat és hosszan lelógó kardjukat. Vagy hegyes szakállukat fésülték folyton, vagy bajszukat pödörték ujjukkal, vagy egy kis vesszővel. A király szalonjaiból egyenesen zajos korcsmákba, lebujokba, tivornyahelyekre mentek. Hangosan káromkodtak, előkelőségükkel, gonosz tetteikkal dicsekedtek szüntelen. Mindennapos látvány volt, hogy előkelő főurak a tolongó tömegben erszényeket, köpenyeket loptak, ki mulatságból, ki szükségből, de hengegett vele, mint valami hőstettel, mindenik.

Uriember szerintük nem fizetett adósságot. Dologtalan lézengők voltak.

Botrányokban, veszekedésekben telt mulatságuk. Nyíltan gyilkoltak úgy a maguk, mint mások rovására. Egy szempillantás, gyanús köszönés, hideg tartózkodás, egy köpenyüket érintő köpeny már elég ok volt élethalál küzdelemre. A párbaj szokássá vált. Apám is majdnem mindennap megvívott valakivel. A végén már magam is borzongás nélkül hallgattam végig minden párbajhistóriát, annyira megszoktam. Minden reggel vivőleckét vettem.

Egyszer eszembe jutott, hogy szeretnék egy komoly párbajt látni. Apám egy reggel, még napfölkelte előtt utánam jött és sietve az Arsenal mögé vezetett. Legnagyobb meglepetésemre Gondit és Scarront, a két kellemetlen emlékü abbét találtam ott, még két urral. Retz párbajozott, Scarron segédje volt. Megdöbbenve néztek reám. Más körülmények között kitűnően mulattam volna meglepetésükön.

- Lelkemre, kapitány - szólt Gondi, - azt tudtam, hogy van egy bájos leánya, de hogy fia is van, sohasem hallottam.

- Hallatlan hasonlatosság! - morogta Scarron, - mintha a nővére arcképe volna.

- Honnan ismerik leányomat, uraim.

- Pszt! - súgtam a Scarron fülébe, - ne áruljanak el.

Teljesen elvesztettem a fejem, pedig a hinárból annak idején jól kiusztam s a kaland csúnya oldala a férfiakra háramlott; meg aztán az apám amúgyse ítélte volna nagyon szigorúan meg a dolgot.

Scarron nagyot ugrott a meglepetéstől. Sietve fordult Gondihoz:

- Ő az! ő maga!

A csúnya kis abbé hozzám futott.

- No hiszen jól megjáratta Saint-Étiennet!

- Csönd uraim, az istenért! Csak nem fogják elmondani!
- Jó, jó! de az ördögbe is, ha én lettem volna!
- Hagyják abba kérem! Hiszen párbaj előtt állanak és talán...
- Azt hiszi, hogy ellenfelem kardja keresztüljár? Belzebubnak ajánlom lelkem! Tudom mi vár reám! De ha nem halok meg, vigyázzon magára!
- Bizony! - mondta Scarron is. - Barátságot kötöttünk apjával, hogy annál könnyebben férközhessünk közelébe.
- Köszönöm, hogy előre szóltak. Legalább résen lehetek.
- Majd meglátjuk... En garde! - kiáltotta Gondi. - Remélem, hogy a párbaj után püspök nagybátyám orra alá dörzsölhetem a reverendát.

Apám időközben előkészítette a párbajt. Mikor minden készen volt, összemérték a vasakat. Az abbé egy nagy, porosz Weimar nevű báróval verekedett, akit azelőtt való nap játék közben megsértett. Kíváncsian figyeltem, hogy milyen vivók a Saint-Étienne barátai? El voltam készülve reá, becsületszavamra, hogy megvívok velük az első illetlenségnél, melyet velem szemben elkövetnek.

Alighogy összetűztek, a német segédje elesett. Scarron mellébe szúrta kardját. A vér látása annyira megijesztett, hogy szinte elájultam. Apám mellém ugrott és megfogott.

- Vigyázz! vagy elárulod magad!

Attól már nem kellett félnem, miután az abbék felismertek, de mindenesetre előttük sem akartam gyávának látszani. Minden erőmet összeszedtem, hogy tovább nézhessem a küzdelmet. Alig egy pillanat múlva Retz is győztes maradt. Éreztem, hogy még néhány vivőleckére szükségem van, hogy velük mérközhessem.

A sebesülteket a Faubourg Saint Antoine legközelebbi házába vitték, mialatt apám meghívta az abbékat déjeuner-re. Nem nagyon örültem az igazat megvallva, mert tréfáikkal, folytonos célzásukkal felköltötték apám figyelmét, akinek aztán elmondtam a kaland egy részét. Nyugodtan hallgatott végig s azt ajánlotta, hogy kiméljem Retzet, mert hatalmas és előkelő családja van.

Hazaérkezve azonnal női ruhába öltöztem, hogy a háziasszony szerepét játsszam vendégeink előtt.

Gondi és Scarron is oly szellemesen alkalmazkodtak a helyzethez, hogy szinte kibékültem velük. Déjeuner után sétálni mentünk kertembe. Apám Gondival előre ment és én Scarronnal utána.

- Tudja-e szép kisasszony, hogy mit határoztunk Gondival?
- Nem uram! mondja el!
- Komoly fogadás!
- Ugy? Mibe?
- A maga kegyeibe!
- Igazán?
- Az nyeri meg a fogadást, akit kegyébe fogad.
- Sem egyik, sem másik nem fog nyerni.
- Engedjen meg...

- Biztosítom! Kár volna hátat fordítani a teológiának.
- Nem, nem! Nyerni fogok!
- Maga?
- Én! ha az egész világ felfordul, akkor is.
- Meglátjuk!
- Megengedi az ostromot?
- Megengedem!
- Nem zárkózik el előttünk?
- Legkevésbé sem.
- Annyi, mintha máris meg volna fogva.

A dolog kezdett mulatságos lenni, de nem fordult komolyra. Nemsokára sokkal fontosabb dolgok foglalták el szívem s egészen elfelejtettem a két bolond fogadását.

* * *

Kertem egyik oldalát sövény kerítette be. Gyakran szoktam ezen a helyen egy hölgygel beszélgetni, aki a szomszédos palotában lakott. A híres hős: Henry de Senneterre, duc de la Ferté felesége volt. A hercegnő unatkozott, míg férje La Rochellenél harcolt. Hívott, hogy látogassam meg, s nemsokára nagyon összebarátkoztunk.

Egy este bevezetett a Hotel de Rambouilletba, mely annakidején a Louvrenál is látogatottabb, divatosabb szalon volt. A legválogatottabb, legkedvesebb társaság gyűlt egybe. Rambouillet marquise, a század legintelligensebb asszonya, királyi felsőbbiséggel és gráciával fogadta vendégeit. Szalonja egész Párisban mérvadó volt úgy ízlés, mint divat, szellem tekintetében.

Alig voltunk Páris legragyogóbb társaságában, hírneves emberek közepette néhány pillanattig, mikor egy név ütötte meg fülem s egy fiatalember suhant el mellettem, kardjával sebtében ruhámhoz érve.

- Szent Isten, mi baja? Egész sápadt! - szólt Senneterné.

Marsillacot láttam.

A hercegnő leültetett, parfümöt tartott orrom alá. Az öröm hamar visszaadta lélekjelenlétem. Hirtelen elmondtam madame Senneterrenek az ügyet és izgatottan vártam, hogy Marsillac észrevegyen. Néhány pillanat múlva mellettünk volt. Szívem erősen dobogott. Sikerült magamra vonnom figyelmét. Tekintetünk találkozott, de az övé nyugodt maradt.

- Nézze milyen gyönyörű nő. Nem ismeri? - kérdezte egy arra menő fiatalembertől.

- Nem tudom, ki lehet. Először látom itt.

Könnyek szöktek szemembe. Marsillac nem ismert meg.

- No, no kedvesem! - igyekezett megnyugtatni a hercegnőt. Nem látom be, mire való így kétségbeesni! Nem hallotta, hogy mit mondott?

- A hálátlan, haszontalan ember! Utálom!

- De nem az ő hibája, hogy maga a felismerhetetlenségig megszépült.

- Bezzeg én megismertem.

- Hát aztán! A férfiak keveset változnak. Mindig csunyák. De mi tizenegy éves korunktól tizenhatig olyan teljes átváltozáson megyünk keresztül, szépségünk úgy kifejlődik, hogy nem is azok vagyunk, akik voltunk.

- Nem, nem... sokkal jobban fáj, semhogy megbocsátanám!

A hercegnő hirtelen Marsillachoz fordult:

- Csak két szóra Marsillac!

Rémülten ragadtam meg barátnőm kezét:

- Az Istenért, ne beszéljen rólam!

- Legyen nyugodt!

Azután Marsillachoz fordult:

- Hogy lehet, hogy itthon van, mikor férjeink még a harctéren küzdenek? Talán fel van mentve a vitézség alól?

- Oh, világért sem, azt hiszem, hogy Franciaországban nem akad ember, aki ilyesmit igénybe vegyen. Elég veszedelmes sebbel kerültem vissza Valtelineből s még ma sem hevertem ki teljesen.

- Hogyan? sebesült? - kérdeztem mindenről megfélekedve.

- Igen kisasszony. Golyót kaptam baloldalomba. De mivel érdemeltem meg jóakarását és kitüntető érdeklődését?

- Nem kell néhány odavetett szóból ily sulyos következtetéseket levonni. Tehát szívéhez közel kapott sebet?

- Igen! nagyon közel.

- Vajjon a golyó nem tépett ki egy darabot szívéből is? vagy az egészet?

- Oh kész vagyok behizonyítani ellenkezőjét! - kiáltotta tüzesen.

A hercegnő felállott karszékéből:

- Marsillac úr, néhány pillanatra Önre bízom kis rokonom. A marquise-val okvetlenül kell két szót beszélnem, azt hiszem a „kék szobában” van poétáival. Öt perc múlva visszajövök.

A herceg karját nyújtotta és végigjártuk a szalonokat. Ezer kedves bókot mondott szépségemre, szellememre, sőt nyílt vallomást is tett. Igaz, hogy tulajdonképpen megcsalt, de mivel önmagammal csalt meg, tetszett nekem a játék. Reményt nyújtottam neki. Mire madame Senneterre visszajött, a herceg az egekben volt. Megengedtük, hogy másnap meglátogasson.

- Nos? - kérdezte a hercegnő, mikor Marsillac elment.

- Ninon de Lenclos rég el van felejtve, csak a hercegnő rokonának szólt az udvarlás.

- Milyen szerencsés! én a maga helyében várnék, míg örültem belém szeret, s csak azután mondanám meg, hogy ki vagyok.

- Én is erre gondoltam.

- Kis kacér!

- Már nem búsulok, amiért elfelejtett.

Másnap Marsillac pontosan eljött a hercegnőhöz. Legragyogóbb ruhámban vártam. Teljesen tüzet fogott. Ha nyugodtabb lettem volna s a hercegnő kissé tapasztaltabb, bizalmatlanabbul bírálta volna el gyulékony természetét.

A gyors tűz hamar el is alszik.

Hat év igaz, hogy nagyot változtam, de mégis reám lehetett ismerni; a szív sokat segít ilyenkor a szemnek. Csak sok nő, akikért a herceg rajongott, boríthatta reám a feledés fátylát. Nemsokára bebizonyult lepketermészete.

Egy hétig kitartó volt. Ugy kísért, mint az árnyék. Örömmel tapasztaltam, hogy mennyit fejlődött észben és modorban.

Tartózkodó voltam hozzá, hogy csak annál nagyobb örömet szerezhessenek, mikor nyakába borulva bevallom:

- Én vagyok Ninon, nem ismered reám? Elfelejtetted a loche-i kastélyt?

Már előre örültem boldog csodálkozásának és épen mindent meg akartam mondani, mikor észrevettem, hogy hidegebb, zárkózottabb, látogatásai rövidebbek. Előbb azt hittem, hogy hidegséggel sértettem meg. De hiába lettem melegebb, szenvedélye alább hagyott.

Nagyon megsértődtem. Valósággal dühbe jöttem, mikor szemem láttára udvarolt egy idegen asszonynak, akit azelőtt sohasem láttam a Rambouillet-palotában.

Rögtön tudakozódtam vetélytársam iránt. Megtudtam, hogy Marion Delorme, rosszhírű, könnyelmű asszony. Chevreuse hercegnő, aki maga sem örvendett valami jó hírnek, mutatta be Rambouillet marquisnak. Marion Delorme sok kaland hősnője volt már. Mindenki megbotránkozott históriáin. Keresztanyja, Saint-Évremond grófnő neveltette s ő jóságát azzal igyekezett meghálálni, hogy fiával el akarta vétetni magát, hogy a grófnő családjába betolakodhasson. A fiú szerencsére elég ravasz volt s a másnak ásott verembe a kisasszony maga esett bele. A kis Saint-Évremond megkérte barátját: Bassompierre ezredest, hogy franciskánus ruhába öltözködve, adja össze Marionnal. Természetesen a házasság érvénytelen volt s a kisasszonyt zárdába küldték, de onnan mihamar megszökött s valóságos vagabond életet kezdett Isten tudja merre, Desbarreaux ügyvéddel. Nehány hét előtt tért csak vissza Párisba s most azt beszéltek róla, hogy a kardinális ajándékaiból él nagy lábon.

Őszintén be kell vallanom, hogy gyönyörű szép asszony volt, de hihetetlenül kacér. Alig tette be lábát a marquise házába, már kikezdett mindenkivel s valósággal gyujtogatott szemével.

Marsillac nála természetesen sokkal könnyebben érhetett olyan sikereket el, melyekre nálam nem igen számíthatott. A kisasszony sokatigérő pillantásai nem maradtak hatás nélkül. Marsillac úgy tett, mintha engem nem ismerne, s a legegyszerűbb udvariasságot sem tartotta velem szemben kötelezőnek. Könnyű elképzelni, hogy hiúságom milyen sebet kapott. Megesküdtem, hogy ezt nem viszik el szárazon. A véletlen segítségemre jött. Voiture, a hotel Rambouillet legismertebb poétája szintén megharagudott Marion Delormera, mert Marsillacot előnyben részesítette, együtt forraltunk bosszút. Tőle tudtam meg, hogy Marion szomszédom. Cselédségemet kémszolgálatokra használtam s csakhamar a herceg minden látogatásáról értesültem. Azt is tudtam, hogy látogatásai gyakoriak és hosszúak. Tervem készen volt. Karonfogtam egy szép napon Voituret és elszántan kopogtattam a Delorme kisasszony kapuján. Épen meleg tête-à-tête-en értem hűtlen lovagommal. Szinpadi jelenet következett.

Vakmerő látogatásom zavarba hozta a herceget. Elvesztette fejét és Marion büszkén kérdezte, hogy mit kívánok tőle?

- Oh kisasszony - feleltem - nem Önhöz jöttem, hanem emiatt az úr miatt.

- Miattam? - dadogta. - Igazán nem értem.

- Fogadni mernék, hogy szerelmi vallomást tett a kisasszonynak.

- Tényleg, - felelte Marion nyugodtan, - de mit törődik vele?

- Bocsásson meg, nagyon is törődöm! Kétségkívül Önnek is adott ibolya- és árvácskacsokrokat, mint nekem? Fenyegette Önt is, hogy megöli magát, ha nem csókolja meg? Kért talán Öntől is egy hajfürtöt emlékül, mint tőlem?

A herceg megdöbbenve nézett reám.

Láttam, hogy megremeg, szemébe fény ragyog hirtelen s már eszébe jutottak emlékeink.

- Mégis csak sok! - kiáltotta Marion kipirulva, - nem volna szíves megmagyarázni végre, hogy mit akar? Hallatlan illetlenség.

- Ne beszéljünk illetlenségről, - válaszoltam. - Ön követné el az elsőt, ha megtartana egy olyan szívet, mely nem az Öné.

- Nem az enyém?

- Mondja meg a herceg maga!

- Nem fejtené meg a talányt Marsillac? Hiszen azt állította, hogy csak rövid ideje ismeri a madame Senneterre rokonát.

- Nem hazudott, esküszöm, de nem tudta, hogy a hercegnő huga és egy bizonyos Lenclos kisasszony egy és ugyanaz a valaki.

- Szent Isten, - kiáltott Marsillac, - Ninon, drága Ninonom! Igazán te vagy?

- Igen és nem ismertél meg! Nem szép!

- Bocsáss meg... de oly szép lettél... oh még mindig szeretlek!

Magához ölelt. Marion lerogyott székére. Voiture úgy nevetett, hogy a könnyei potyogtak s időről-időre gúnyos megjegyzéseket tett. Marion egy ideig túrtóztette magát, de aztán ijesztő haragban tört ki. Felugrott, mint egy oroszlán, elválasztott Marsillactól és dühösen ajtót mutatott nekem.

- Menjen el, szemtelen, menjen el azonnal, vagy nem felelek magamról.

- Szívesen kisasszony, de félek, hogy nem egyedül távozom. Adieu! Aki szeret, követ.

Odanyújtottam kezem Marsillacnak. Mélyen meghajtottuk magunkat s a Voiture nevetése a kapúig kísért.

Szebb diadalom nem is lehetett volna.

Pár pillanat múlva François nálam volt s igazolta magát minden vád és szemrehányás alól, amivel illettem. Semmit sem tudott az elfogott levélről, s ő vádolt közönnyel. Állítólag irt Párisból, Valtelineből, mindenünnen, ahol volt elválásunk óta. Valószínűleg nagynéném magánál tartotta a leveleket. Szükségem volt arra, hogy higgyek Marsillacnak s oly szívesen hittem neki.

Átöleltük egymást s örömkönnyeket sírtunk. Milyen szépek a szerelem emociói, két lélek fuziója, az eltörülhetetlen örömök... milyen kár, hogy mindez érzékiséggel van összekötve s az örömök poharának fenekén lelkiismeretfurdalás vár reánk.

A herceg későn ment el. Lefeküdtem, remélve, hogy az álom eloszlatja a józanság kellemetlen utókritikáját. Szégyeltem viselkedésem. Csak nagyon későn aludtam el és álomban két könnybelábadt arcot láttam: Sorsomon könnyeztek: Vincent de Paul és anyám.

VIII.

Valahányszor vázolni akarom magam, mindig a legnagyobb zavarban vagyok. Ritkán értetem meg önmagam. Gondolataim és érzéseim bizarrságát csak a természet szórakozottságával tudom magyarázni: asszonyi testtel férfilelket adott. A megbánás keserősége hamar eltűnt, s kitűnő mentségekkel igazoltam magam saját szemeim előtt. Talán én vagyok az első, aki filozófiát és szerelmet, két inkompatibilisnek tartott fogalmat egyesítettem.

Marsillac nagyon kedves volt. Skrupulusok nélkül engedtem át magam viszonyunk minden bájának, legboldogabb gyermekkori emlékeimet felidézve. Két hónapot töltöttünk intim, csaknem állandó együttlétben, szerelmünkkel elfoglalva újra és mindig újra ismételve, hogy szeretjük egymást.

Sok udvarlómát feláldoztam akkor.

Legbuzgóbb volt Saint-Évremond, akit Bassompierre franciskánus annak idején Delorme Marionnal összeadott; aztán Porticelli, d'Émery ura, akit kevéssel azelőtt a pénzügy intendantsának neveztek ki s az állam aranyaival fizette szeretőit. Természetesen visszautasítottam szerelmét. Imádtam Marsillacot s különben se akartam lelkiismeretemre venni az állam romlását.

Sajnos, csakhamar rájöttem, hogy milyen veszedelmes visszaélni a tété-à-tété-ekkel. Szerelmem lassanként hülni kezdett s a hercegé is összesorvadt.

Marsillac kezdett elmaradozni, előfordult, hogy napokig nem láttam. Megtudtam, hogy Delorme Marionnál tölti a tőlem elrabolt időt. Nem akartam hinni vádlóinak, hogy ilyen árulásra képes, elhallgattattam őket, de ezzel nem sokat segítettem ügyünkön. A herceg továbbra is elhanyagolt. Kezdtem barátságosabban fogadni magam is a Marsillac riválisait. Különösen Saint-Évremondot, akinek kedves humora, különös egyénisége legjobban hatott reám.

Igaz, hogy szerette eszét fitogtatni, parádézott ötleteivel írásban, prózában, versben, sőt talán legszivesebben palackokba is öntötte volna őket.

Időről-időre még voltak a hercegnek visszatérései, gyöngédségi rohamai, de kétségbeesés nélkül mérlegeltük a szakítás lehetőségét s tudtuk, hogy a legcsekélyebb ok előidézheti.

Egy reggel csizmásan, karddal, útra felkészülve állított be hozzám.

- Hova indul? - kérdeztem.

- Nantes-ba - felelte - nem hiszem, hogy egy hónapnál hamarább visszatérjek.

Első pillanatban nem érintett valami fájdalmasan távozása. Saint-Évremondra gondoltam s lelkem mélyén örültem, hogy most könnyen menekülhetek láncaimtól. Aztán rösteltem a dolgot. Igyekeztem leküzdeni állhatatlan, frivol természetem. Hiába lépett fel oly határozott követeléssel... szivem minden becsületérzése fellázadt mindig ellene.

- Hogyan barátom, elmegy s eszébe se jut, hogy magával vigyen?

- Nem akartam indítványozni lelkem, mert csak férfiruhában jöhetnél velem.

- Az nem akadály. De mit csinálunk Nantes-ban?

- Elmegyünk, mint az egész udvar, végignézni Gaston de France esküvőjét Montpensier örökösnejével... s talán megmenthetünk egy szerencsétlen fiút, akit a legnagyobb veszély fenyeget.

- Szent Isten, ki az?

- Henry de Talleyrand, Chalais grófja.

- A király kegyence! - kiáltottam a Saint-Étienne szavaira gondolva.

- XIII. Lajos alkalomadtán azokat hagyja el leghamarább, akiket szeret. Ma reggel óta a bretagnei úton van az udvar, csak Richelieu maradt itt, éjjel fog indulni. Chalais elkíséri a királyt. Szegény nem teszi jól. Ha Nantesig megy, nem hiszem, hogy valaha visszatérjen. Valaki megbizott, hogy siessek utána és világosítsam fel a veszélyről, de lehetetlen kocsit kapni, mind le vannak foglalva tegnap óta. Van elég bátorságod lóháton velem jönni?

- Hogyne, miután jó ügyről van szó!

Néhány pillanat alatt útra készen álltam s csakhamar a Faubourg de Roule-on ügettünk Marsillac-kal. Versaillesben kellett aludnunk. Utközben elmondta a Chalais-ügyet, melyről mindaddig csak halvány sejtelmem volt.

- Mindenekelőtt tudni kellene, hogy kinek adjon igazat az ember. Ha Chalais tényleg hibás, kár is folytatni útunkat.

- Miért?

- Mert árulás volna árulót megmenteni. De azt hiszem, hogy a Chalais egyedüli bűne, hogy igen szerelmes madame Chevreusebe. Csakhogy ez megeshetik bárki mással, velem is. Nem lehet megölni valakit csak azért, mert örült szerelmes.

- Még mindig nem értem a dolgot!

- XIII. Lajos, bizonyára hallottál te is róla, nagyon szomorú egyéniség. Imádni való felesége van... és elhanyagolja... Komoly oka van reá.

- Igazán? Mindig azt hittem, hogy csak ráfogják...

- Sajnos... nagyon is valószínű. Szegény Anne d'Autriche, nem elég, hogy fiatal éveit ily örömtelenül tölti, még ráadásul a Richelieu zsarnokságát is türi. Minden államügytől igyekszik távol tartani s a Louvre legtávolabbi zúgába számúzi udvarhölgyeivel együtt.

- Szegény királyné!

- Igen, magam is érthetőnek találom, ha valamilyen úton-módon túl akarja tenni magát a szomorú helyzetben. Csakhogy magasan álló személyek túlbuzgókkal vannak körülvéve, akik mindig túllépnek a célon s elrontanak mindent. Gaston, a király fivére, szerelmes sógornőjébe: inkább hinném, hogy a trónba szerelmes. Míg madame Chevreuse őszinte odaadással, barátsággal igyekezett szolgálni a királynő ügyét, Gaston csak önzésből. Amennyire keresztül lehet látni a titokzatos sötétségen, úgy veszem észre, hogy XIII. Lajost valami zárdába akarták dobni és Anne d'Autrichet Gastonnal összeházásítani.

- Jóságos ég!

- Mielőtt keresztülvihették volna a vakmerő vágást, az összeesküvők ércfalra bukkantak, legyőzhetetlen, ijesztő akadályra: a kardinális-miniszterre. XIII. Lajos ép oly tehetségtelen uralkodó, mint férj. A szükség kényszeríti, hogy fejet hajtson a pap zsarnoksága előtt, mélységes ellenszenv dacára is. Nos tehát, olyan embert kellett választani, aki megküzdjön a kardinálissal. Chalaisra vetettek szemet.

- Beavatták az összeesküvésbe?

- Eleinte nem. Gaston közeledett lassanként a kegyenchez, elhalmozta barátsággal, előzékenységgel. Chalais gyűlöli Richelieut, s így semmi se lehetett könnyebb, mint a miniszter ellen irányuló manőverekbe beugratni s a miniszter vesztét célul kitűzni. A gróf azonban észrevette, hogy valami egyébről van itt tulajdonképen szó, lelkiismeretfurdalást érzett s

bizalmasan elmondta aggályait Valencay parancsnoknak, aki erélyesen rábeszélte, hogy szakítson azonnal Gastonnal. Chalais meg akarta fogadni a jó tanácsot, mikor közbelépett a szép Marie de Chevreuse. Már két éve örülten szereti. Mi történt közöttük? Milyen árat szabott a szép asszony bukásának? Könnyű kitalálni; e naptól kezdve a közös ellenség halála el volt határozva.

- Istenem, lehetséges volna, hogy egy asszony ilyen feltételeket szabjon s szerelmét büntetellel vásároltassa meg?

- Büntett-e? ez a kérdés! Ha az udvarnál bárkit kérdőre vonsz, mindenki azt fogja felelni, hogy Richelieut eltenni láb alól érdem. Bevallom, hogy ezek legtöbbszörre nem épen pártatlan bírálók. Mindegy! Lesujtanak az áldozatra s így rendezik az ügyet. Gaston megüzeni Richelieunek, hogy egy napra Limoursba, a Fontainebleau szomszédságába, ahol a kardinális a nyarat tölteni szokta, szándékszik menni. A herceg kísérete szóváltást kellett volna, hogy provokáljon Ő eminenciája embereivel. Azt hitték, hogy a zűrzavarban könnyű lesz végrehajtani a gyilkosságot. Az összeesküvők vakon biztak sikerükben. Csak arra nem számítottak, hogy Richelieu résen lesz. Valencay kötelességének tartotta mindenről értesíteni. Az egész terv hajótörést szenvedett, az egész intrika semmivé lett. Madame Chevreuset Bloisba száműzték, levelezését Henryval lefoglalták. Gaston gyáván elfogadta a Montpensière örökösne-jének kezét, bizonyosságát adva a kardinálisnak ezzel, hogy nincsenek magasratörő szándékai. Most még csak Chalais van hátra, aki azt hiszi, hogy a király kegye megóvjá a miniszter bosszújától. De XIII. Lajos szinlel. Richelieunek szavát adta, s a kegyencet feláldozza. Nantesben fogják letartóztatni. Már össze van állítva a bizottság, amely ügyét tárgyalja.

- Értesítette valaki a veszedelemről, mely fenyegeti?

- Mi fogjuk értesíteni. Tegnap a hercegnő titokban visszajött Párisba. Szerencsére visszavétette leveleit a minisztertől valakivel, akit te is ismersz.

- Akit én is ismerek? Ki az?

Merőn néztem Marsillacra. Lesütötte szemét és elpirult.

- Marion Delorme.

- Hogyan? Hát igaz? Még mindig találkozik vele?

- Találkozom... ily fontos körülmények között nem kerülhettem el.

- Bevallja? Borzasztó! Megbocsáthatatlan!

- Hallgass meg! engeddd, hogy megmagyarázzam...

- Semmire se vagyok kíváncsi!

- Henry de Talleyrand anyám keresztfia. Marion tudta, hogy veszedelmes helyzete megrémített s azt hitte, hogy örömmel ragadom meg az alkalmat...

- Szót se tovább. Viselkedésének nincs mentsége. Menjen egyedül Nantesba, nem akarom látni többet.

Rögtön visszafordultam s egy félóra alatt otthon voltam. Ruhát cseréltem s épen indulni akartam Delorme kisasszonyhoz, hogy számon kérjem eljárását, mihez tartás végett, mikor a herceg nyomon követve, szobámba lépett.

- Távozzon, távozzon! Mindennek vége közöttünk.

Kinyitottam egy kertre nyíló ablakot s kiugrottam. Marsillac utánam. Oly erővel ragadta meg karom, hogy hiába igyekeztem szabadulni, nem lehetett.

Igazán, még most is, ha visszagondolok, be kell vallanom, hogy nem nagy dicsőségemre vált e jelenet. Becsületöszönöm azt sugta, hogy menjek Marsillacal, de rögtön meggondoltam. Siettem megragadni az alkalmat, hogy féltékenységem köpenye alatt visszavonhassam adott szavam. Nem is gondoltam arra, hogy tekintettel az égetően sürgős útra, utánam jöhet. Ugy látszik, hogy hűtlensége dacára is még mindig jobban szeretett, mint én őt.

A férfiak, úgy látszik, úgy vannak alkotva, hogy több nőt is tudnak imádni egyszerre s többfelé szétdarabolják szívüket, anélkül, hogy az ember észrevenné az osztozkodást.

Marsillac térdreborult, ártatlanságát bizonyítgatta, hosszasan szónokolt, hogy meglágyítson s meg akart ölelni végül. A békekötést már-már megerősítették csókjaink, mikor egy női alakot láttam kertem egyik bokra mögé rejtőzni.

Gyorsan odafutottam s megragadtam kezeit, hiába igyekezett arcát eltakarni. Felkiáltottam a meglepetéstől:

Marion Delorme volt.

- Maga itt, nálam! Milyen vakmerőség! Talán a herceg után jött? - kérdeztem dühösen.

Már nem tudom, mit válaszolt. Marsillac, ha nem is épen védeni, de mentetetni akarta éles szavai szemtelenségét. Elhallgattattam. Rárivalltam, hogy hagyjon magunkra.

Nemsokára visszajött. Nevetésünk visszahozta, mert két szempillantás alatt a világ legjobb barátnői lettünk. Kölcsönös kimagyarázkodásunkból kitűnt, hogy ha Marsillac megcsal engem vele, őt viszont d'Éméry csalja meg velem. Nem tudtam, hogy hat hét óta ő a Marion hivatalos „barátja”. A kövér intendáns mindennap meglátogatta, s mint kisült, a Marion kertjén jött keresztül.

A két árulót elüldöztük csipkelődéseinkkel.

Marion nem azért jött, mint hittem, hogy Marsillac után leskelődjék. Azt hitte, hogy útban van Nantes felé. Chalaist értesíteni kellett, hogy leveleit Marion visszaszerezte a kardinálistól, aki most üldözi és körözteti embereivel.

Könyörgött, hogy adjak neki álruhát. Siettem kérésének eleget tenni s magam akartam elkísérni a Faubourg Saint-Antoineig, ahol egy kis padlásszobában meghúzódott, hogy a rendőrség nyomozását elkerülje s megmeneküljön Richelieu bosszújától.

Határozottan derék leány volt, nyílt és jószívű. Mikor Richelieu azzal fenyegette madame de Chevreuset, hogy megmutatja férjének a Henryhoz írt leveleket, Marion megmentette a hercegnő becsületét s önmagát állította céltáblául a Richelieu haragjának. Vele akartam tölteni az estét, hogy segítsek új berendezkedésében, s reggelig nála maradtam. Minden áldozatra kész barátságot fogadtunk egymásnak. Megígérte, hogy irni fog, ha szüksége lesz reám.

Otthon Saint-Évremond levele várt. Mint gárdahadnagy kénytelen volt az udvarral Nantesba menni, s sajnálta, hogy nem bucsuzhatott tőlem. - Mit tegyek? Apám hetek óta a Bastilleban volt elfoglalva, madame de Senneterre szintén az udvarral ment. Egyedül maradjak Párisban, mikor mindenki a Bretagne felé igyekszik!? Azt hittem, hogy Marsillac már árkon-bokron túl van, hát egyszer csak beállit.

- Mi az? Már nem megy Nantesba?

- Ninon, édes Ninon, hibásnak érzem magam veled szemben s nem tudok elmenni, míg meg nem bocsátasz. Nem szabad közöttünk semmi félreértésnek lenni. Szabad vagy, visszaadom szavad, de ha nem is maradsz kedvesem, maradj testvérem.

Szeme könnyes volt. Magam is meghatottan nyujtottam kezem.

- Ne felejtse el barátom, hogy Chalaisval feltétlenül tudatni kell, hogy Richelieunek már nincsenek irott bizonyítékai ellene. Mindent tagadhat kockázat nélkül. A lehető leghamarább utól kell érni az udvari kocsikat. Tizenöt-tizennyolcórás előnyük van már!

- Oh utólérem én őket,... de nem jössz velem, úgy-e?

- Tévedsz! Menjünk.

Örömmel kiáltott fel. Nem tudhatta, hogy nem annyira érte, mint riválisáért határozta meg oly könnyen el magam. Átöltözködtem s ismét felvettük félbeszakadt utunk fonalát. Másnap reggel már elhagytuk a kardinálist s harmadnap a királlyal és kíséretével egyszerre érkezünk Angersbe.

Marsillac első gondja volt Henry de Talleyrandot értesíteni, hogy két fiatalember érkezett Párisból, s fontos közlendők vannak.

Chalais azt válaszolta, hogy az udvari vacsora után, lakásán vár. Pontosán megjelentünk a találkán. Ismertem Talleyrandot a Rambouillet palotából. Alig lehetett huszonhat éves. A természet minden kegyével megáldotta úgy külsőleg, mint szellemileg. Könnyen érthető volt a Chevreuse hercegnő izlése.

- Mi lehet oly égetően fontos, herceg? - kérdezte Chalais barátságosan kezét szorítva Marsillac-kal. - Valósággal sötét rémeket dobott üzenete felém.

- Bár úgy volna. Sajnos sokkal nyugodtabb, mint kellene, barátai jobban aggódnak, mint ön. Vagy talán nem tudná, amit az egész udvar tud?

- Mit? Vagy sejtem már! Azt mondják, hogy a kardinális Nantesban vád alá akar helyezni. Legyen nyugodt! Őszintén beszéltem a királlyal. Megesküdött, hogy mindez csak hamis híresztelés.

- A király megcsalja önt gróf úr!

- Vigyázzon barátom! Veszedelmes kijelentés.

- Mindamellettt fenntartom!

- A bizonyíték?

- Madame de Chevreuse tegnap Párisban volt.

- A hercegnő? bizonyos benne? - kérdezte Chalais elsápadva.

- Láttam, beszéltem vele.

- Mit csinált Párisban?

- Azért jött, hogy lássa önt s hogy szökésre bírja. A királyné módját ejtette, hogy tudassa vele a veszélyt, mely önt fenyegeti. Gaston faképnél hagyta önt, s ezért cipelték el Párisból, hogy annál könnyebben végezzenek önnel.

- Ugyan, ugyan! Kétszer is meggondolják, míg egy magamfajtajú emberrel kikezdenek.

- Ne higgye, gróf úr!

- Nem félek!

- A hercegnő tudta, hogy ön már útnak indult a királlyal, s felkereste Delorme kisasszonyt. Azt hiszem, hallotta, hogy a kardinális Marionba van bolondulva.

- Igen, azt beszélnek!

- Richelieu csapdába került, Isten tudja hogyan? Elvették tőle az ön leveleit s a hercegnő valamennyit megsemmisítette.

- Kitünő hír! Annál nagyobb biztonságban vagyok.

- Nem ismeri Richelieut. Mindenre képes, hogy bosszúvágát kielégítse. Igen, gróf úr, ez az én véleményem s a Chevreuse hercegnőé is. A kardinális már össze is állított saját híveiből egy bizottságot, akik az ön ügyét tárgyalják. Valószínűleg hamis tanukban sem lesz hiány.

- Alávalóság volna.

- Törődik is azzal Richelieu! A hercegnő könnyes szemekkel kért, hogy segítsem elő szökését Angliába. Távolléte alatt, miután most már nem kell attól tartania, hogy férjének mindent elárulnak, a hercegnő mindent el fog követni, hogy férje segítségével megmentse önt a vád alól.

- Én, én meneküljek a miniszter elől s bizonyítékát adjam, hogy félek tőle?! Nem, ezt a diadalt nem fogja megérni... gyávaság volna. Itt maradok.

Nem akart tovább reánk hallgatni. Hiába mondtam meg, hogy ki vagyok s hiába igyekeztem szívére hatni.

- Nem, gyávaság volna megszökni! - ismételte. - Marie joggal vetne meg s elveszteném szerelmét. Küzdeni fogok Richelieu ellen! Ha elbukom, talán meg kell halnom... de a hercegnőhöz s magamhoz méltón halok meg.

Elbúcsúztunk. Nagyszerűnek találtam s reméltem, hogy hősies bátorsága megmenti a veszedelemből.

Egész nap Angersben maradtunk. Richelieut vártuk. Este érkezett meg. Saint-Évremond gondoskodott rólunk. Kitünő helyről nézhettük végig a kardinális és kísérete érkezését. Először láttam életemben a híres minisztert, akitől a király s az egész udvar reszketett.

IX.

Richelieu körülbelül negyvenéves lehetett ebben a korban. Felpödörített bajuszt viselt; szigorú szeme, sasorra, állandóan keserű mosolya félelmes volt; száraz, kurta beszédmodora csak növelte a kellemetlen hatást. Egyházfejedelmek skarlátvörös ruháját viselte, ami arckifejezése keménységét még jobban kiemelte.

Megbotránkozva láttam, hogy XIII. Lajos udvaroncaival együtt végigasszisztálta a miniszter leszállását a hintóból.

A Richelieu szuró szemei végigsiklottak a tömegben s egy pillanatra gyűlöletet szórtak Chalais felé. Rögtön éreztem, hogy a szerencsétlen fiatalember el van veszve.

Könnyű vacsora után ő eminenciája kijelentette, hogy folytatni akarja az utat. Egyetlenegy ember szeszélye miatt a király, a királyné, az anyakirályné, az udvar összes urai és hölgyei kénytelenek voltak az éjszakai utazásba beletörődni. Másnap reggel kilenc órakor érkeztünk Nantesba. Tíz órakor a gárdakapitány, XIII. Lajos aláírásával kiadott elfogatási parancscsal kezében felszólította Henry de Talleyrandot, hogy adja át kardját.

Saint-Évremond tudatta velünk a szomorú hírt. Rögtön úgy bántak el Chalaisval, mint felségárulóval. A Bretagne hercegek régi palotájának rejtekbörtönébe dobták, s édes anyjának, a Medicis Mária udvarhölgyének sem engedték meg, hogy lemenjen szerencsétlen fiát vigasztalni.

A király azt akarta, hogy saját gárdatisztjei őrizzék a foglyot.

Richelieu összehívta a bizottságot. Mindent úgy intéztek el, hogy az ügy ne nyúljon hosszúra. Az udvaroncok közül senki sem merte kinyitni száját. Hogy vehette volna valaki védelmébe a kegyencet, ha a király maga is elhagyta s kiszolgáltatta kegyelmet nem ismerő bosszúnak. A városban senki sem ismerte Chalaist. Sorsa mindenkit hidegen hagyott, a tömeget csak Gaston esküvője érdekelte. Reggelenként a legkétségbeejtőbb részleteket hozták. A bizottság gyorsan haladt előre. Marsillac ijesztő izgalomban volt.

- Azért jöttem ide, hogy megmentsem, s az az ember mégis célt ér borzalmas törekvéseiben! Inkább megölöm Richelieut... a pokolba is! Nem türhetem!

- Hallgasson az Istenért! Nem tudja, hogy az ilyen kijelentések hova vezetnek?!

- Mit bánom én! - felelte a herceg.

Épen a l'Evéché-téren voltunk. A Gaston kocsija haladt el mellettünk. Marsillac odaugrik, megállítja a lovakat és két kézzel belekapaszkodik a kocsiajtóba, egy szempillantás alatt. Lehetetlen volt megakadályozni örült vakmerőségét.

- Tudnia kell uram - ordította a király fivérének, - hogy Chalais, az ön híve börtönben sanyalódik és halálos ítéletét várja, amiért hallgatott az ön sugalmazásaira. Feleljen! cserbe hagyja Chalaist? Eltűri, hogy bitófát állítsanak násznyoszolyája mellé? Vérben akar házasságot kötni?

Monsieur borzadva nézte a herceget. Sápadtan dőlt hátra a kocsiban, s parancsot akart adni, hogy folytassák útjukat.

- Nem, nem! még nem végeztem! - kiáltotta Marsillac. - A Chalais feje veszélyben forog. Mit szándékszik tenni, hogy megmentse?

- Semmit... semmit sem tehetek!

- Gyalázat! Tudja-e uram, hogy mi a kötelessége?

- Nem, beszéljen!

- Menjen le a Chalais börtönébe, vegye magára a békók felét és mondja meg a királynak, hogy cinkosa a vádlottnak s hogy vagy bocsássanak meg mindkettőjüknek, vagy ítéljék együtt halálra.

- Lehetetlen! hagyjon el!

- Nem fog tenni semmit?

- Nem teszek, mert nem tehetek.

- Ne csodálkozzék akkor uram, ha e naptól kezdve egy becsületes ember sem ejti ki bizonyos jelzők nélkül nevét.

- Milyen jelzők nélkül? - kérdezte a király fivére szigorúan.

- Ugy is kitalálhatja!

- Mondja uram, mondja!

- Gyáva!

- Szerencsétlen! - kiáltotta Gaston. - Drágán fogod a sértést megfizetni.

- Tudom! Ehhez több bátorsága lesz, mint az igazságszolgáltatáshoz. Egy gyávasággal több vagy kevesebb, mit jelent az Önnek?

A hintó tovább robogott. Magunkkal hurcoltuk Marsillacot, hogy elrejtjük. Amint monsieur a városházára érkezett, ahol lakott, összegyűjtötte szolgálait s megparancsolta, hogy a herceget azonnal fogják el. Szerencsére nem tudtak ráakadni. A Marsillac meggondolatlanságának nagy ára volt. Egy lépést sem tehetett többé Chalais gróf érdekében. Csak későn jött rá ő is, hogy milyen hibát követett el. A drága időt arra kellett fordítanunk, hogy elrejtjük hatalmas ellensége elől.

Rábeszélesemnek engedve, elhatározta, hogy visszamegy Párisba. Saint-Évremond felhasználta az éj sötétségét s keresztül segítette az akadályokon.

Marsillacot veszélyen kívül tudva, Saint-Évremonddal és barátaival a gróf megszabadítására szőttünk terveket. Halálítélet esetére rögtön cselekednünk kellett.

Még aznap este meghozták az ítéletet.

Két barátunk azonnal súlyos betegséget színelte és kórházba vitették magukat. Saint-Évremond magával hozta ruháikat. Egy ügyes szabó még az éjjel átalakította mindkettőt. Egyiket természetnek igazította, a másikat kibővítette, hogy az előbbire azt is felhuzhassam. Alighogy elkészültünk, Saint-Évremond hajnalpirkadáskor a gróftól őrző bajtársaihoz vezetett. Most jó hasznát vettem a Toursban végzett gyakorlatoknak. Egészen katonásan néztem ki.

Közvetlenül a börtön ajtajához kerültem őrt állni. Végre láthattam a szerencsétlen fiatal-embert, aki még pár nap előtt oly feltétlenül bizott XIII. Lajos szavában. Kezére támaszkodva ült egy asztal mellett, s könnyek peregtek szeméből anyjához írott búcsúlevelére. Fel és lesétáltam többször az asztal mellett s végre sikerült a fogoly kezeibe csusztatnom egy cédulát.

Chalais hátrafordult. Ujjamat ajkamhoz téve figyelmeztettem, hogy hallgasson.

Felismert és rögtön olvasni kezdte soraimat:

„Ne szóljon, ne mozduljon! Barátai dolgoznak szabadulásán. Két uniformis van rajtam. A reggeli pillanatában, mikor az örök kevésbé fognak reánk figyelni, levetem az önnek szánt ruhát; gyorsan öltözködjék fel és együtt elhagyjuk Salorges-t. Saint-Évremond

mindent előre elkészít. Kocsi vár ránk Paimboeufnál, remélem szerencsésen Buckinghamba érünk. Bátorság, reméljen!”

Öröm villant fel Chalais szemében. Szívdobogást kaptam hálás tekintetétől.

Sajnos, nem láthattam előre a kegyetlen incidenst, mely minden ügyességünket hiábavalóvá tette s Richelieu malmára hajtotta a vizet. A szomszédos pincehelyiségekből zaj hallszott és Saint-Évremond lélekszakadva futott hozzám:

- A kardinális!... Beszélni akar a fogollyal. Vigyázzon, nehogy eláruljuk magunkat.

Ereimben megfagyott a vér.

Richelieu bejött. Három feketébe öltözött férfi kísérte. Kettő mellém állott. A harmadik bőrtáskát vett elő s írni készült térdein.

Chalais remegve állott fel. Nehány lépést tett a kardinális elé.

- Ön itt! - kiáltotta s büszkén méltatlankodó pillantást vetett reá.

- Én magam.

- Látogatásának mi célja lehet?

- Azért jöttem, hogy megmentsem.

A miniszter szavai határozottak voltak. Tekintete nyílt és őszinte volt. Chalais megdöbbsent egy pillanatra.

- Mi az ára szabadságomnak, kardinális úr?

- Szabadsága a királytól függ, az ő nevében jövök. Mindeddig tagadtam s ez okozta vesztét. XIII. Lajos meg van botránkozva, hogy ön semmi megbánásnak nem ad kifejezést. Még tegnap is emlegette, hogy együtt nevelkedtek.

- Igaz; - szólt meghatottan Chalais.

- Nem talált elég kegyet, elég jószágot, amivel elhalmozza önt. Hogy hálálta meg? Rút hálátlansággal, árulással... Ne szakítson félbe. A királyt gyerekkori barátja, kedvence iránt érzett ragaszkodása indította e lépésre, melynek igaz szívvel teszek eleget. Kegyelmet kap, ha őszintén, tartózkodás nélkül mindent elmond.

- Ki felel az ígéret őszinteségéért?

- Én magam, - mondta Richelieu. - Nem elég?

A fiatalember megremegett.

- Ön halálos ellenségem.

- Igaz, bevallom! De első miniszter vagyok. Remélem némi kis becsületérzést feltételez bennem?

- Tehát szavát adja? Legszenetebb szavát?

- Szavamat adom.

- Minden jogomat megtarthatom az udvarnál?

- Kivétel nélkül. Teljes kegyelmet, feltétlen bocsánatot kap.

- Kérdezzen uram! Minden kérdésére kész vagyok válaszolni.

Richelieu a mellettem álló két fekete emberhez fordult.

- Hívják be az öröket! Tanuskodjanak majd a király előtt a kérdések és feleletek pontosságáról.

Embereink bejöttek és megtöltötték a cellát. Ugy éreztem, hogy árulás lesz a dolog vége. A kardinális arcáról eltűnt a loyális kifejezés, inkább kielégült gyűlölet ragyogott szemeiben... ijesztő volt. Saint-Évremond leolvasta arcomról gondolataimat és halkán súgta:

- Csak nyugalom. Még megmenthetjük!

Chalais nem osztotta aggályainkat és bizalommal nézett a miniszterre. Körbe álltuk őket. A jegyző írásra készen hallgatta a Henry de Talleyrand szavait.

- Csak három kérdést fogok intézni önhöz, gróf úr, - szólt Richelieu. - Kérem, hogy határozottan és kategorikusan feleljen.

- Igérem... Csak még egyet! Szívesen elmondok mindent, ami reám nézve kompromittáló, de társaim nevét ne kérdezze.

- Legyen nyugodt. Ismerjük már társait. Az összeesküvők feje kimerítő vallomást tett.

- Vallomást tett? - kiáltott visszafojtott haraggal Chalais.

- Persze. Hogy magyarázná meg különben halálos ítéletét?

- Vallomást tett! - ismételtette, hol elsápadva, hol elvörösödve Chalais. - De megmondta-e azt is uram, hogy ő szervezte az egészet egyedül s én csak eszköz voltam kezeiben? Ő kívánta, hogy önt megöljük Limoursban.

- Jól van. Ez lett volna első kérdésem. Csak még azt: ki vállalkozott arra a tisztességre, hogy az első csapást reám mérje?

- Azt én vállaltam.

- A bírák előtt tagadta. Második kérdésem: tudta-e, hogy imént említett bűntársa el akarja venni a királynét?

- Tudtam.

- Irja! - mondta a kardinális a jegyző felé fordulva.

Vad megeledés csillogott egy pillanatra szemében, de aztán arca megint kifürkészhetetlen kifejezést öltött.

- Ezt is tagadta. Örömmel látom, hogy nyíltan felel. Folytassa, nem fogja megbánni.

- Várom harmadik kérdését uram!

- A királyné házassága nem követelte volna a király halálát?

- Soha! Esküszöm, senki sem táplált ily förtelmes gondolatot.

- Elvégre, akárhogy vegyük is, a király feszélyezhette önöket. Ha nem akarták megölni, mit szándékoztak tenni vele? Leborotválni fejét, zárdába dobni és a koronára méltatlannak nyilvánítani?

- Igen, uram!

Richelieu hátrált két lépést, ég felé emelte kezeit és fájdalmas arckifejezést öltött.

- Oh gróf úr, reméltem, hogy nem feledkezett meg ennyire magáról. Tudja, hogy borzalmas tervei voltak? XIII. Lajos kétségkívül megbocsátotta volna gyilkos szándékát, de a szégyenteljes bánásmódot, melyben részesíteni akarta a megbecstelenítő véget!... Nem, nem merek önnek kegyelmet ígérni.

Valamennyien megborzongtunk. Lélegzésünk elakadt.

- Hát csapdába kergetett kardinális úr? - kiáltotta Chalais kétségbeesve.

- Csapdába? Vegye, ahogy akarja. Ófelsége nem akart halálos ítéletet aláírni anélkül, hogy bűnét bebizonyítva lássa. Eljárásom célja volt bizonyosságot szerezni.

A miniszter hangja gúnyos, mosolya pokoli volt. Nem tudtam a borzalom kiáltását visszatartani. Az örök méltatlankodva futottak felém.

- Ki meri kifogásolni eljárásomat? - kiáltott Richelieu izgatottan.

Chalais az egyetlen lócára esett, mely a helyiségben volt. Aztán hirtelen felugrott s ökölbe szorított kezével a Richelieu arcába csapott.

- Szörny, gonosztevő, aljas áruló!

Richelieu kivédte az erőteljes támadást. A két feketeruhás ember mellőlem azonnal oda-szaladt, visszaültették Chalaist a lócára s izmos karjaikkal lefogták.

- Jól van! - szólt Richelieu, - önökre bízom a foglyot. A gárdisták velem fognak jönni a királyhoz, tanúságot tenni a történekről, s aláírni a jegyzőkönyvet. Alázatos szolgája gróf úr! A király pártfogásába fogom ajánlani. Menjünk uraim!

Ellenállás képzelhető sem volt.

- Talán megengedik, hogy visszajöjjünk, - súgta Saint-Évremond. - Még nincs elveszve minden.

Öt perccel később a király szobájában voltunk. Hideg arccal hallgatta végig a jelentést.

- Irják alá uraim! - szólt a kardinális.

Azután Saint-Évremondhoz fordult:

- Emberei szabadok! Más örökre bízom az elitétet. Távozhatnak.

Fejedelmi mozdulattal küldött el. Megsejtette volna terveinket? Vagy a börtöni jelenet gyanút ébresztett volna agyában? Bármint legyen, utolsó reményünket is összetörte. Nemsokára hallottuk, hogy a király megerősítette a bírák ítéletét.

A miniszter boldog volt, hogy méltatlan komédiája jól sikerült és szemérmetlenül szegte meg szavát.

A kivégzést másnap hajnalra tüzték ki. Nehéz volna a gárdisták tehetetlen dühét leírni, mikor értesültek a hírről. Nem találtak elég kemény szavakat a Richelieu perfid eljárására, különösen azok, akik a börtönjelenet tanúi voltak. Valóságos lázadás volt. A vakmerőbbek kijelentették, hogy meg fogják akadályozni további garázdálkodását.

Néhányat közülök elfogtak, hogy megfélemlítsék a többit.

Saint-Évremond és én megértettük végre velük, hogy nyílt erőszak nem vezet célhoz. Tanácsainkra színleg megadták magukat s az éjszaka beálltával negyvenen kísérték el a hóhérhoz. Szegény ember ijedten hátrált, mikor beállítottunk hozzá.

- Mit akarnak uraim?

- Majd megtudod, - felelt Saint-Évremond, s pénzes erszényt húzott ki zsebéből. Kétszáz Lajos arany van benne.

A hóhér mohó szemekkel méregette az erszényt. A selyem láncszemek között sárgán csillogott az arany.

- Parancsot kaptál holnapra?

- Igenis!

Szemei a bárdra tapadtak. Épen az asztalnál élesítette, mikor megzavartuk.

- Nem fogsz eleget tenni a parancsnak.

- Lehetetlen uraim!

- Semmi se könnyebb! Ha ellenkezel, megfojtunk, ha ráállsz, kétszáz aranyat kapsz. Válassz!

- Világos a választás pénz vagy... izé... között.

- Okos ember vagy! Siessünk! Holnap minden keresés hiábavaló kell hogy legyen. Ha nincs hóhér, nincs kivégzés.

- Ennyi bizonyos! Mit tegyék?

- Semmit! betömjük szádat, kezeidet hátrakötjük s messze expediálunk a várostól.

A hóhér ellenkezni akart.

- Hallgass! Ha később reád akadnak, védekezhetsz azzal, hogy az erőszaknak nem állhattál ellent. Vedd az erszényt s ha még egyet szólsz, halál fia vagy.

Saint-Évremond intett embereinek. Egy pillanat múlva meg volt kötözve, száját betömték s két izmos ember vállára vette a hóhért.

Az éj sötét volt. A legelhagyatottabb utakon végre a Loire partjára értünk. Egy bárka készen állott; a két ember belefektette terhét s lábukkal nagyot lódítottak a csólnakon.

- Ég veled! - kiáltott Saint-Évremond, - igyekezz Paimboeufnél nemes lelkekre akadni, akik nem hagynak nyílt tengerre jutni. Jó utat.

Haragos morgás hallszott a bárkából. A hóhérnak nem tetszett a tréfa. De az ár magával ragadta. Mikor hajnalban jelentették Richelieunek, hogy sehol sem találják a hóhért, valóságos dührohamot kapott. Azonnal értesítettük a gróf édesanyját, aki valamennyi barátjával és barátnőivel a XIII. Lajos lábai elé vetette magát.

A király megingott. Egy anya fájdalmas könnyei és kétségbeesett kiáltásai kezdték meghatni.

De Richelieunek Sátán rettenetes ötletet sugalmazott a Chalais vesztére. A városi börtön foglyai között volt egy gyilkos. A kardinális maga elé vezettette.

- Akarod helyettesíteni a hóhért? - kérdezte. - Kegyelmet kapsz!

- Hogyne! - felelt a nyomorult. - Ráállok!

Azonnal bárdot adtak kezébe, elhelyezkedett a vérpadnál s már a következő pillanatban Chalaist is ott láttuk.

Mintha villám ütött volna belénk, megsemmisülve álltunk. Soha életemben nem éltem át borzalmasabb pillanatot. Mindig magam előtt látom a szegény embert, akinek szabadságát minden erőfeszítésünkkel sem tudtuk visszaszerezni. Hajthatatlan nyugalommal hagyta levágni haját utolsó órájában. Egy fürtöt gyóntatója felé nyújtott:

- Anyámnak! Kérje meg nevemben, hogy bocsássa meg nekem, amit szenved értem.

Aztán megcsókolta a feszületet és letérdelt. Nemsokára borzalmas kiáltás hallatszott. A hóhér elhibázta áldozatát.

Mintha felhő borult volna szemeimre; még hallottam kiáltásokat, bárdütéseket és elájultam a borzalomtól. Az improvizált hóhér harmincnégyet csapott, míg le tudta vágni az elítélt fejét. Még a harmincharmadik csapásnál kiáltott a szerencsétlen ember...

Két nap múlva a Gaston esküvőjén táncolt az udvar.

X.

Saint Évremond szabadságot kért és hazakisért Párisba. Hetekig nem volt nyugalmam. Alig hunytam be a szemem, a bárd komor ütései felzaklattak, nem tudtam menekülni. Mindig magam előtt láttam a vérpadot s az áldozatával küzködő hóhért.

Különös, úgy sirattam Henry de Talleyrand-ot, mintha legdrágább szerelmem lett volna. Teljes odaadással dolgoztam szabadulásán. A szerencsétlen fiatalember képe folyton előttem volt.

Mostantól kezdve gyűlöltem a kardinálist, csak azt láttam, hogy hatalmának megőrzése s Franciaországnak tett szolgálatai véráradattal voltak megfizetve.

Egész kedélyem megtört a nantes-i út óta.

Valósággal durván utasítottam vissza Saint-Évremondot, aki sértődötten mondta, hogy megvárja, míg szeszélyem elmúlik.

Az udvar visszatért Bretagneból. Nem láttam többet Marsillacot, mert még mindig elrejtőzködött. Nem annyira Gastontól, mint a Bastilletől félt. Tudta, hogyha megcsipik, életfogytiglan ott kell synylódnie. De La Rochefoucauld hercegnő csak kínosan tudta rendezni az ügyet. Richelieunek köszönhette sikerét. A miniszter ránkórt tartott a király fivérére, s ez kitűnő alkalom volt megalázására. Visszavonatta XIII. Lajossal a Marsillac ellen kiadott elfogatási parancsot, s nem is fejezte be ezzel pártfogását. Hogy ellenségei ne kísérelhessék meg a limoursi merényletet, külön testőrséget állíttatott magának s a hercegnek tiszti rangot adott ezredében. Ilyen módon lehetetlenné tett minden további erőszakot. Gaston kénytelen volt lenyelni haragját.

Alighogy biztonságban érezte magát Marsillac, meglátogatott. Kibékültünk végleg, de csak a barátság jegyében. Derekasan küzdött kedélybetegségem ellen orvosommal együtt. Gui Patin már akkor híres, mindig jókedvű, mindig megelégedett ember volt.

- Három gyógyszert rendelék, - mondta egy este, pulzusomat fogva.

- Ugyan mit?

- Gyönyörű hangja van, s úgy játszik hárfán, mint egy angyal. Énekeljen és zenéljen nekünk. Ez az első rendelésem.

- És a második?

- Nevensen, olyanok a fogai, mint a gyöngysor. Bűn ily kincset elrejteni előlünk.

- Madrigálokat hallok orvosságában!

- Van elég sok patikaizű orvosságom is.

- Halljuk a harmadikat.

- Dallal, nevetéssel együtt rendelem a szerelmet is.

- Doktor, doktor, túlhaladja tudománya határait.

- Mindegy, csak meggyógyítom!

- Azt hiszi, hogy szerelem és egészség egy úton járnak?

- Feltétlenül, különösen ha előbbit nem túlságos erős adagokban alkalmazzák.

- Abban az esetben - vágott közbe egy félelmes hang - nemcsak megrongálja az egészséget, de öngyilkosságra is vezet.

Desmarets de Saint-Sorlin, a Richelieu titkára lépett bejelentetlenül szobámba. Marion Delorme kért, hogy vonzzam magamhoz a miniszter emberét s kémleljem ki ura szándékai felől. Szívesen fogadtam természetesen a Marion érdekében s bármikor szabadon léphetett be hozzám.

- Mit beszél öngyilkosságról? - kérdeztem nyugtalanul.

Dúlt arca volt.

- Kegyelem, engedje, hogy lélekezethez jussak. Futva jöttem.

- Láttá Mariont?

- Igen. Visszajött a Tournelles-utcába.

- Hogyan? hozzám el se jött?

- Nem, mert első sorban orvosra van szüksége.

- Mit beszél?

- Szerelmi kétségbeesésből tegnap a Szajnába ugrott. Félhalva huzták ki a grévei bárkások.

- Szent Isten, fusson barátom, siessen; - mondtam Gui Patinnek. - Cselédek elkísérik. Két lépésnyire van.

Az orvos elment.

- Beleugrott a Szajnába szerelmi keserűségéből?

- Igen. Szomorú eset. Alig egy hete kértem a Delorme kisasszony címét, mert Buckinghamot jól ismerte, még abból az időből, mikor Henriette de Franc házasságát közvetítette az angol királlyal.

- Hát aztán?

- Az I. Károly kegyence flottával zárja el la Rochellet.

- Még mindig nem értem.

- Várjon türelemmel. Buckingham bosszút akar állani a miniszteren, aki bátor volt megakadályozni Anne d'Autriche iránt táplált szerelmét. Alkalmasnak találtam a pillanatot arra, hogy Richelieut kibékitsem Marionnal.

- De az öngyilkosság, hogy jön az ehhez?

- Türelem! Megtudakolom önnél Marion címét. Odarohanok és senkit sem találok.

- A meggondolatlan! Elment?

- Sőt elköltözött!

- Ugyan!

- Igen, elköltözött szerelmével, egy fiatal, Étienne Lambert nevű festővel.

- Honnan tudja a részleteket?

- Szerelmeseink nem hagyták hátra címüket. Találomra bódorgok a Louvreban, s véletlenül megpillantom a szökevény arcképét.

- Marion képe a Louvreban?

- Igen, egy kis fülkében, ahova a miniszter engedelmével bejárhat néhány festő. Egy kis miniatűr képet akartam rendelni Daniel de Moustiernél, mikor a műterem mélyén megpillantom a Marion képét.

- Nini Marion! - kiáltom.

- Oh nem, - feleli Daniel - ez egyik barátom szeretője.

- Nem vitatom, de ez Marion Delorme. Felugrott meglepetésében s össze-vissza hadart, kiabált. Eleinte nem képzeltem, hogy mit akar, s csak lassanként értettem meg, hogy barátja azt hiszi, hogy ártatlan szűzet hódított meg, s rettenetes lármát fog csapni, ha megtudja barátnője igazi nevét. Az előrelátott katasztrófa bekövetkezett. Mihelyt a festő megtudta, hogy a híres courtesanenál van dolga, akinek kalandjait az a nyomorult Théophraste nyilvánosságra hozta, kétségbeesésében a vízbe ölte magát, s Marion, aki szintén örülésig szereti, utána ugrott.

- Rettenetes!

- Annál is szomorúbb, mert csak Mariont huzzák ki élve. A festő meghalt. Szegény nő vigasztalhatatlan. Kérem maradjon mellette. Igyekezék visszaadni hidegvérét, mert a kardinális nem érti a tréfát s nem sokat törődik szerelmi bánatokkal. Mint említettem, minden tervemet elfogadta. Nemsokára el is utazik la Rochellebe és azt akarja, hogy Marion minél hamarább kövesse. Szóval azonnal meg kell vigasztalni.

Saint-Sorlin elkísért a beteghez. Ijesztő állapotban láttuk. A doktor mindent elkövetett, hogy megmentse. Hála együttes gondozásunknak, egy hét múlva veszélyen kívül volt. De a fizikai gyógyulás nem gyógyította meg lelkét is. Őszintén, mélyen szerette Étiennet, keservesen megsiratta s önmagát okolta haláláért.

- Még mindig azt tanácsolja doktor úr, hogy szeressek?

- Szeressen mindig érzékeivel, de soha a szívével.

- Ez az ön szisztémája?

- Igen, kedvesem.

- Ön szerint védekezni kell az igazi szerelem ellen?

- Igazi szerelem, igazi... nevezze különben, ahogy akarja, csak óvakodjék tőle, mint a veszedelemtől. Az ily örültségek mindig illuzióvesztéssel, kétségbeeséssel és könnyekkel járnak. Megérti józan ésszel, hogy két ember teljesen elszigetelje magát a világtól s tudomást se vegyen semmiről, ami nem szerelme tárgya? Kölcsönösen feldíszítik egymást a leggyönyörűbb tulajdonságokkal, s félisteneknek hiszik egymást. Aztán természetsszerűleg lesodródnak az Olympuszról, mindenáron vissza akarnak térni. Nem akarják eltörni a bálványt, még ha férgek marcangolják is. Olyan állapotban vannak, mint a beteg, akinek opiumot rendelnek. Szépeket álmodik s lehetetlen régiókban repül. Felébredéskor megint jelentkeznek fájdalmai s helyzetét türethetlenebbnek érzi, mint azelőtt. Visszakéri álmait, mindennap nagyobb és nagyobb adag mérget fogyaszt, s végül belepusztul.

- Félek, hogy igazat mond, doktor.

- Higyje el. Megérdemli az ügy, hogy komolyan foglalkozzék vele. Miért adnak a költők Ámornak szárnyakat?

- Miért?

- Mert rájöttek, hogy könnyen kell elröpülnie, különben póruljár.

- Igaz.

- Szóval, módosítsuk rendelkezésemet és mondjunk *szerелеm* helyett *élvezetet*.

- Igen, doktor!

Marion figyelmesen hallgatta ágyából beszélgetésünket. Ugy vettem észre, hogy némi hatást gyakoroltunk reá. Nemsokára sikerült mosolyt csalnunk ajkaira, elmondva a kardinális sakkhúzásait az udvar szépeinél. Saint-Sorlin sok anekdotát tudott s kitűnően beszélt el őket. Azután Gui Patin az orvosokat figurázta ki, önmagát sem kimélve szarkasztikus vágásaiban.

- Legjobban tudjuk gyógyítani a közönség belénk vetett bizalmát. Tulajdonképpen mi kifogásuk van ellenünk? Nem teszünk elég sok jót, ha nem ártunk?

Marion nevetett. A doktor hangulatba jött. Vége-hossza nem volt tréfáinak.

Időközben nagynéném, Montaigu báróné, meghalt. Gyermekkorom odaadó barátnőjét őszintén megsirattam. Szélütés érte váratlanul s annyi ideje sem volt, hogy halálos ágyához hívjon. Elhatároztuk, hogy lemegyünk Tourainebe. Előbb apám utazott el, hogy ügyeimet rendezze, mert nagynéném általános örököse én voltam. Egy hét múlva Saint-Sorlinnal, az orvossal és Marionnal együtt én is lementem. Apám ünnepélyes fogadtatásban részesített.

Lochesban feleuton voltunk la Rochelletől, ahova őeminenciája Mariont rendelte.

Az utazás izgalmait, Saint-Sorlin adomái, de különösen a doktor gyöngéd figyelme teljesen helyrebillentették Marion régi kedélyét. A szomorú fantomok lassanként eltűntek lelkéből.

Kellemes hetet töltöttünk birtokomon s aztán la Rochellebe mentünk, ahol Marion és Richelieu végleges békét kellett, hogy kössenek.

Elkisértem Mariont, titokban remélve, hogy találkozni fogok de Baray lovaggal, aki oly gavallérosan, becsületesen bánt velem, s akitől ép anyám halálakor kellett megválnom. Tudtam, hogy őszintén szeret, s mindig szívesen gondoltam reá. Megérkezésünkkel első gondom volt két hírnökkel felkeresetni, anélkül, hogy megneveztem volna magam. Előre örültem meglepetésének.

Egy óra múlva egy tüzérkapitány jelent meg egyik emberemmel s mélységes szomorúsággal adta tudtomra:

- Öcsémet kereste, asszonyom, de öcsém nem tehet eleget hívásának. Épen egy hete, hogy mellét golyó járta át.

Halálosan elsápadtam, s ha a kapitány meg nem fog, leesem lábamról.

- Asszonyom, bocsássa meg, hogy minden előkészítés nélkül közlök ily szomorú hirt. Bizonyára szerette öcsémet?

- Meghalt! Szegény lovag! - kiáltottam sirva.

- De Lenclos kisasszonyhoz van szerencsém?

Igent intettem. Nem tudtam beszélni a zokogástól.

- Oh kisasszony, utolsó percéig emlegette nevét. És megbizott, hogy hazatérésemkor ezt adjam át önnek.

Vérfoltos zsebkendőt tartott felém, ugyanazt, melyet egyszer odaadtam egy koldusnak. Ezer-szer csókoltam az utolsó szerelmi zálogot. Ilyen véget ért az, aki legnemesebb, legszentebb szerelemmel szeretett.

Most Marionon volt a vigasztalás sora. Nem akarta nélkülem meglátogatni a kardinálist, de bizony két napig nem volt annyi lelkierőm, hogy fájdalmamon kívül egyébire is gondoljak. Végre a miniszter titkára értésemre adta, hogy milyen végzetes lehet minden további késedelem, s kitűztük látogatásunk óráját.

Richelieu most generálissá változott és jelentékeny tehetséget fejtett ki a hadműveletek vezetésében, ezt nem lehet elvitatni. Csak a Buckingham szünetlenül a kikötővel szemben horgonyzó flottája ejtette kétségbe, mert a város erről az oldalról megközelíthetetlen volt, s élelmiszerral is akadálytalanul volt ellátva. A Saint-Sorlin terve az volt, hogy Marion segítségével rábirja Buckinghamot, hogy menjen vissza Portsmouthba. A terv teljesen megnyerte Richelieu tetszését, s már két hét óta türelmetlenül várta Mariont.

Egy hatalmas sziklafal mellett kellett elhaladnunk Richelieuhöz menve. Idehozatta ágyuit, melyekkel az angol hajókat szándékozott lövetni. Mikor a miniszter megpillantotta Mariont, elénk jött és keményen szemére hányta késlekedését.

- Csodálkozom, hogy csak ily lanyha buzgalommal igyekszik jóvá tenni ostobaságait, nem nagyon erőlködik kegyelmét kiérdemelni.

Marion vakmerőn válaszolt. Ijedten szóltam közbe, tiszteletteljesen meghajolva őminenciája előtt.

- Barátnőm és én mindenben rendelkezésére állunk.

Különös arckifejezéssel nézett reám, s mintha gyerek állna előtte, megfogta állam.

- Hagyja ott ütegeit Toiras és jöjjön ide. Nincs szükség már az ágyukra. Két gyönyörű teremts van itt, akinek szemei több kárt fognak tenni az angolokban, mint a maga gránátjai. Rögtön hajóra ülnek és meglátogatják Buckingham mylordot.

Apróra megmagyarázta, hogy hogyan viselkedjünk ellenségével szemben.

Ravasz fondorkodásról lévén szó, őminenciája teljesen otthonos volt a kérdésben. Alig egy óra múlva hajón ültünk. Saint-Sorlin bucsut intett a partról.

Gui Patin nem akart magunkra hagyni. Beleszeretett Marionba.

- És mernek eleget tenni e Machiavellihez méltó kombinációnak?

- Ugy gondolom uram, hogy a királyt és Franciaországot szolgáljuk.

- Furcsa fegyverekkel!

- Sejtem aggályait, - szólt Marion. - Legyen nyugodt, Lenclos kisasszony egyedül fogja ostrom alá venni Buckinghamot.

Nem volt időm válaszolni. Mintha mennydörgés rázta volna meg a levegőt. Füleink mellett golyók füttyültek el. Az angolok jeladása volt. Vezetőnk elfelejtette az angol zászlót kitűzni hajójára. Sietve tette jóvá mulasztását.

Nemsokára elértük az admirális hajóját. Régi imádója felismerte Mariont és lekötelező szivességgel fogadott.

Bátorságom itt elhagy. A toll kiesik kezemből. Tengeri kirándulásunk, s az ezt követő utazás Angliába a szerencsétlen Buckingham vesztét okozta. Azt hitte, hogy Richelieu üldöz, engedett kacérkodásainknak, teljesítette szeszélyünket és visszatért végre Londonba, ahol nemsokára I. Károly udvarának kellős közepén voltunk.

Fogadtatásunk megfelelt a gráciának, melyet a herceg az udvarnál élvezett.

Honfitársnőnk: a bájos Henriette királyné felhatalmazott, hogy látogassuk gyakran meg. A IV. Henrik leánya még mindig sajnálta a Louvret és a szép francia eget. Mintha sejtette volna már a balsorsot, mely fejük fölött lebegett.

Buckinghamnak nem volt szándéka lemondani a la Rochelle védelméről. Flottája nem volt elég nagy ahhoz, hogy teljesen blokkolja a kikötőt, s hogy elfoglalja a Rhé-szigetet s főképp azért is engedett rábeszéléseinknek, hogy tavasszal megkésztetve hajóit, térjen vissza Bretagneba. Richelieu értesülve készülődéseiről, megesküdött, hogy az ostromolt város sohasem fogja viszontlátni védőjét.

Egy Felton nevű fanatikus ember, Richelieunek eszköze, a hajóraszállítás pillanatában szemünk láttára döfte törét a Buckingham mellébe.

Teljesen megtörve tértünk vissza Párisba. Szégyeltük, hogy oly ember ügyét szolgáltuk, aki büntől sem riadt vissza.

Csak kétszer kerültem szembe Richelieuvel, de mindkétszer vért láttam folyni. Rettenetes ember volt. Aki haragját magára vonta, biztos halálra vagy örökös száműzetésre számíthatott. Nemcsak megbocsátani nem tudott, de hálát érezni se volt képes; jótevőjét, az anyakirálynét üldözte. XIII. Lajost ellene lázította, s szégyenteljesen kiűzette az udvartól.

Marion is szükségét érezte annak, hogy gyászos emlékeinktől meneküljön.

Meghivta összes barátainkat ebédre. Legalább huszezer livrejébe került. Királyi volt. Visszatérésemkor én is nagyszerű estélyeket adtam. Saint-Évremond, akire már csöppet se haragudtam, Páris minden híres művészt és íróját bevezette házába.

Egy este, szalonjaim tömve voltak vendégekkel, egy félénk, szerény kinézésű fiatalembert mutat be.

Tiszta, rendes, de egyáltalán nem divatos ruhája elárulta, hogy vidéki. Tényleg Normandiából jött, de barátai máris nagyra tartották írói tehetségét. Pierre Corneille volt.

Saint-Évremond jóízű volt emberei megválogatásában s rábeszélésére szívesen hívtam meg a Bourgogne-színház tagjait, hogy a roueni költő darabjának felolvasását hallgassák végig nálam.

Valóságos ünnep lett ez az est. A siker minden várakozásomat felülmulaszt. Egetverően tapsoltak, éljeneztek. Kétségkívül nagy költőt fedeztem fel. A Bourgogne-színház művészei elragadtatással szorongatták védencem kezét, lelkesedésük leírhatatlan volt. Elkérték Corneilletől kéziratát s ott rögtön kiosztották egymás közt szerepeiket. Boldog voltam.

A szerző, kinek hangja eleinte reszketett, később úgy nekibátorodott, hogy felolvasásával darabja minden szépségét érvényre hozta.

Szelid, nyugodt arcát az inspiráció ragyogása sugározta be; máskor nyugtalan, könnyörgő pillantású szemeiben a zsenialitás fénye csillogott. Az utolsó felvonás végén odamentem hozzá és megöleltem. Példámat a jelenlevő összes hölgyek követték. Az általános vélemény szerint sohsem adtak elő még ilyen jól konstruált, szép versezetű darabot.

Fiatal költő utolsónak maradt szalonomban és meghiúsult borult térdre elöttem.

- Köszönöm, köszönöm! - sugta könnyezve. - Magának köszönhetek jövőt, sikert, dicsőséget. Mintha az istennőm volna.

Sohsem éreztem édesebb emóciót. Szenvedélyesen csókolta kezem, együtt sirtunk örömkönnyeket. Mintha esztendők óta ismertük volna egymást, úgy egybeforrott a lelkünk. A hála nála nemsokára szerelemmé változott. Pierre Corneille nem hagyott el többet. Vele mentem a próbákra. Mérite című darabjáról volt szó, s az előadás napja új és nagyszerű

diadalt hozott. Egész Páris tapsolt költőmnak. Büszkébb, boldogabb voltam, hogy az övé lehettem, mintha francia királynőnek proklamáltak volna. De sajnos, nem dolgozott többet. Nem foglalkozott semmi mással, csak engem szeretett. Megértettem, hogy kettő helyett van szükségem bátorságra s meg is mondtam neki.

- Pierre, nem maradhat tovább Párisban.

- Elhagyjam, Ninon? elhagyjam? - kiáltott kétségbeesve. - Lehetetlen.

- Kell, barátom. Nem vagyunk józanok sem ön, sem én. Tudja, hogy mennyire szeretem. Menjen, dolgozzék csendben, nyugodtan; jöjjön vissza egy újabb remekművel s öleléseimben mindig megkapja első jutalmát. A szerelem csak a zseni pihenése lehet.

Elválásunk sok könnyembe került, de Corneille nem lehetett az enyém. Az irodalomé volt. Két nap múlva visszament Rouenba.

Mindenki biztatta, hogy kérje a Richelieu protekcióját. Nem akarta. Ugy találom, hogy helyesen cselekedett. A zseni ne alázkodjék meg a hatalom előtt, különben úgy jár, mint a szélről levert buzakalász: egyik is, másik is, csak egyenesen állva érik.

Ez az eset híressé tett.

Valósággal tülekedtek közelembé jutni, elhalmoztak rajongással és hódolattal. Bálvány voltam, mely előtt örök lángot égetnek. Bevallom, a siker eleinte elkábított, de csakhamar észrevettem, mennyi veszélynek van kitéve egy nő, ha a nagy világban él. Ha igen magasan röpköd, Icarus sorsa fenyegeti, de még sokkal rosszabb, ha alacsonyröptű. Nem is beszélve a lelki ellenségekről: hiúság, önszeretet, érzékek, stb., ellene fordulnak férfiak és nők. Különösen a nők. Mikor e sorokat írom, sok idő eltelt fölöttem az elmúlt események óta, de még mindig szívemre nehezedik két nő méltatlan ravaszsága.

Madame de Mesmes és Étang bárónő.

Mindkettő igyekezett intim barátságba lépni velem. Elhalmoztak előzékenységgel és barátsággal. Étang bárónőt egyszerű, hideg asszonynak mondták. Voiture azt állította róla, hogy „a nyíltság, tisztaság maga. Semmi sem lehet tisztább elveinél és semmi sem közönyösebb, mint szíve. Amily hideg szerelemben, annyira őszinte a barátsága.” Nos, ez szép dicséret. De hát a Voiture ítélete nem csalhatatlan. Ime, hogy járt el velem, milyen perfid csellel. Bizonyítékkal kezembem vádolhatom.

A következő levelet írta cinkostársának, madame de Mesmesnek:

„Minél többet gondolkozom rajta kedvesem, annál inkább meggyőződés, hogy rossz úton haladunk, ha Lenclos kisasszonyt le akarjuk törni, ha meg akarjuk fosztani a köztisztelettől s bámulótól. Gúny és állandó csipkelődések, éles megjegyzések még nem semmisíthetik meg közös ellenségünk fiatalságában s csekély vonzerejében rejlő előnyeit. Eltökélt viselkedésünk túlságosan elárulja szándékunkat, közutálat tárgyává tehet - viszont, ha nyíltan üzenünk hadat neki, a részvét hozzácsatlakozna ráadásul a sok érzéshez, melyeket sikerült felköltötenie. Fordítsunk köpenyeget, azt ajánlom. Keressük társaságát, legyünk barátai, igyekezzünk megnyerni bizalmát; éljünk a hitellel, melyet a kor élvez a fiatalsággal szemben. Igyekezzünk kormányozni, legyünk mindenáron meghittjei. Ügyességgel és ravaszsággal felelek róla, hogy megérjük azt a napot, mikor csak rajtunk keresztül érez, lát és gondolkozik. Diadalunk biztos, ha közönyössé tudjuk tenni előtte mindazt, ami most neki élvezetet szerez. Változtassuk élénkségét óvatossággá, sophismákká, nyíltságát bizalmatlansággá, finom pajkosságát okoskodássá. Egy szóval tegyük oly tiszteletreméltóvá és szoliddá, hogy széttörjön a varázs, mellyel minden férfit magához láncol. Igaz, hogy esetleg kitűnő nőt faragunk belőle, aki csak

szépnek és mulatságosnak indul... de ne bánjuk! Ahhoz szoktatjuk, hogy legértékesebb tulajdonságait megvesse, erényei mind fordítva lesznek elhelyezve, ha nem csalódom ép oly nevetséges és kevéssé ünnepelt lesz, mintha vén és csunya lenne. Azt hiszem ez lesz a legokosabb. Féltékenység mindig fölényt ad a riválisnak. Tönkretenni a tökéletesítés leple alatt, igazi művészet s ha sikerül, meglesz az elégtételünk.”

Mit gondolnak róla olvasóim?

Nincs igazam, ha a nők perfidségéről beszélek? Lehetséges-e ennél bűnösebb machináció? Utálatosabb komplot? Megesküdtem, hogy kegyetlenül megbüntettem a két hipokritát, akik elhalmaztak Judás csókjaikkal. Semmi se volt könnyebb. Nem kellett egyéb, mint összehívni a legválogatottabb társaságot s leálcázni a két árulót, nyilvánosan felolvasva a talált levelet.

Közbejött azonban egy szomorú eset s nem hajthattam véghez bosszúmat.

A szerencsétlen párbajdivat, mely korunk nemeseit lépten-nyomon semmiségekért is megvívni kényszerítette, végzetessé vált apámra. Egy nap hordágyon, vérbe fürödve hozták haza. Mellét járta át a halálos döfés. Kétségbeesett kiáltással vettem karjaiba magam. A sebész, akit hívtunk, kijelentette, hogy huszonnégy órát sem élhet apám.

Gondi és Scarron voltak párbajsegédei. Ott virrasztottak velem együtt a halálos ágynál.

- Mirevaló a sirás, Ninon? - kérdezte apám már-már gyengülő hangon. - Kevés időm van hátra, inkább vigan, mint sirva töltsek el. Életem minden napját örömöknek szenteltem, nem akarom, hogy halálom meghazudtolja életem. Igaz, még fiatal vagyok, s kár, hogy ily hamar mennem kell, de a bölcs, ha már odáig érkezett, vidáman ugrik a határon át. Remélem abbé urak, nincs szándékukban zsoltárokat énekelni? Különben sem volna imádságukban sok bizalmam. Hozzanak asztalt ágyam mellé, rakjanak palackokat reá s koccintsanak szerencsés megérkezésemre a másvilágba.

Abba kellett hagynom a sirást.

Apám felegyenesedett, több pohár spanyol bort megivott s jókedvűen tréfált szenvedései dacára. Scarron kuplékat énekelt, én hárfán kísértem. Víg dalok voltak, a halált figurázták ki s apám gyöngye hangon ismételte a refrain. Kivülről azt hitték, hogy nagy estély van nálam.

Nemsokára megszűnt az ének. A sebesült sápadtabb lett. Kezéből kiesett a serleg. Magához huzott, szívéhez szorított gyöngéden s így szólt:

- Már kész... Isten veled Ninon, drága leányom. Már érzem a halált. Legutolsó tanácsomra hallgass! Látod csak az örömök emlékei élnek bennem... Nem sokáig élvezhettem őket... panaszra nincs más okom. Ninon, édes gyermekem, sok évvel fogsz túlélni engem, használd jól a drága időt. Sohse az élvezetek sokasága, hanem minősége okozzon fejtörést neked.

Utólszor csókolt meg. Két perc múlva már nem élt. Még a klasszikus kor filozófusai se készültek szebben a halálra.

Egyedül maradtam a világon.

Egy darabig apám kívánságára még uralkodtam bánatomon, de aztán csak annál erősebben tört ki. A temetés után bezárkóztam és senkit se fogadtam egy hónapig. Marsillac kétségbe volt esve, Saint Evremond haragudott, Scarron és Gondi egyre-másra írták a leveleket, hogy már gyermeki kegyeletből is követnem kell a boldogult utolsó kívánságát; de én csak nem fogadtam senkit, nem válaszoltam a levelekre s hogy végét szakítsam az üldözésnek, elhatároztam, hogy utazni fogok. Megtettem minden előkészületet, cselédeimet elbocsátottam, házamat bezártam s csak anyám öreg dajkáját vittem magammal. Lorraine-en át Németországba akartam menni. Egy hét múlva Nancyban voltam.

XI.

Még megérkezésünk estéjén szegény öreg Madeleinem, aki már közeljárt a nyolcvanhoz, beteg lett az út fáradalmaitól. Az orvosok nem biztattak s nemsokára meghalt karjaim között.

Alig hat hónap leforgása alatt láttam vérpadon elvérezni Henry de Taleyrandot, a Felton gyilkos tördöfése alatt összerogyni Buckinghamet; néném, apám, Madeleine sírba szálltak, nem is beszélve de Baray lovagról, akinek tragikus sorsa annyira meghatott. Természetes, hogy ennyi haláleset súlyosan nehezedett kedélyemre. Idegenek közt voltam, ismeretlen városban. Senki sem törődött velem. Nem tudtam mitevő legyek. Megint zárdába vonultam vissza.

Nem voltam nagyon buzgó mostanáig, be kell vallanom. A keresztény vallás sok dogmáját elfogadhatatlannak találtam.

Egy nap, a Rambouillet palotában érdekes vitám volt Orleáns atyával, a leghíresebb jezsuiták egyikével. A vita végén se lettem hívőbb, mint azelőtt voltam. Szegény theologusom belefáradva a küzdelembe, naivan kiáltott fel:

- Kisasszony, addig is, míg vallásos meggyőződésű lesz, ajánlja fel hitetlenségét istennek.

De a halál borzalmas leckéi nagyobb hatást tettek lelkemre, mint Orleáns atya érvei. Az élet nagy viharában hova huzódjunk oltalmat, vigaszt, erőt szerezni? hol találunk kétségbeesésünkre orvosságot? csakis a vallásban. Az emberek elhuzódnak minden szenvedéstől, csak egyedül az Isten veszi pártfogásába a könnyeket. A kereszténységnek és isteni intézményének nincs szüksége más bizonyítékra.

Szent Ferenc egyik híres lorraine-i zárdájába vonultam vissza, a *récollettekhez*. Nevüket a latin *recollectus*ból vették az apácák. Még a Faubourg Saint Jaques Orsolyáinál sem tapasztaltam oly angyali és őszinte türelmet, mint itt. A zárdafőnöknőben igaz barátnőt véltem felfedezni. Gyöngédsége megnyugtatólag hatott lelkemre. Még fiatal volt. Nagyon szép lehetett s vigasztaló szavai nagy élettapasztalatról tettek tanuságot. Megértettem, hogy keresztülment az élet kísértésein.

- Maradjon nálunk gyermekem, látja mi boldogok vagyunk. Örökbéke osztályrészünk; örömeink tiszták, s szent otthonunk biztos menedékhely a szív viharai ellen. Jászolra akadt, szegény kis eltévedt bárány, ne menjen innen el.

Mindennap rábeszélte, hogy vegyem fel a fátyolt. De miután vagyonomról véletlenül említést tettem, gyanítottam, hogy rábeszélése nem egészen önzetlen. A többi apáca egy követ fujt a főnöknővel; nem hallottam a zárda folytonos magasztalásánál egyebet. Keresztény erényeik szegénységi fogadalmuk dacára, a szent nők szívesen látták volna aranyaimat a zárdába gurulni. Ügyetlen kapzsiságukkal céljuk ellenkezőjét érték el. Elhatároztam, hogy az első kínálkozó alkalommal faképnél hagyom őket. Különös körülmény még jobban siettetete elhatározásom véghezvívését.

Cellám csendes, szűk utcára nyilott. A zárdaszabályok nem engedték meg, hogy bárki is kinézzen az ablakon, csakhogy én nem tartottam magamra nézve kötelezőnek a szabályokat, s bizony gyakran kitekintgettem a rácsokon, ha nem is kínálkozott valami elragadó kilátás. Sötét, nedves házak meredeztek előttem. Ablakuk ritkán nyílt ki, s akkor is kiaszott arcú öreg asszonyok rakták ki ágyneműjüket a napra.

Egy este, mikor szokásom szerint javában kinézegettem, friss, csengő férfihang ütötte meg fülem. Nápolyi barcarolát énekelt.

Az éj leszállt.

Körülöttem mélységes csend uralkodott. A felkelő hold jókedvű sugarakat vetett a máskor sötét, szomorú utcára. Először éreztem helyzetemet elviselhetetlennek. Tulajdonképpen mit keresek itt - kérdeztem magamtól - e zárdában, apácák között, mikor szabad, boldog lehetnék otthon, hárfával kezemben, s énekelhetnék gyönyörű, holdvilágos estéken?

Szomszédom folytatta a barcarolát.

A hang ép a szemközi ablakból jött felém. Gyönyörűséggel hallgattam, s igyekeztem felfedezni az énekest, hogy láthassam arcát, de állandóan a szoba mélyén maradt. Nem tudtam kielégíteni kíváncsiságom. Hirtelen elhallgatott. Hallgatózva hegyeztem füleimet. Egy ajtó kinyílt s a következő párbeszéd hallszott át hozzám:

- Nos, Catherine asszony, megint itt vagyok.

- Hál' Istennek, - felelt egy megtört hang. - Mindenki sajnálta Jaques urat. Sokáig maradt Itáliában!

- Mit gondol Catherine asszony? Róma, Nápoly, Flórenz, nem engedik egyhamar haza az embert.

- A pápát is látta Jaques úr?

- Meghiszem!

- Jaj, milyen?

- Milyen? Ép olyan szeme, szája, orra van, mint másnak.

- Azt sejtettem. De a megjelenése milyen?

- Milyeneket kérdez Catherine asszony! Nem tudja, hogy a pápák mind csunyák és öregek?

- A földolog mégis csak az, hogy visszaérkezett Jaques úr. Látom vidámabb és csinosabb fiú, mint valaha.

- Nem is vagyok római pápa! Az olasz nők is így beszéltek rólam. Azért nem kívánom, hogy megismételje.

- Miért?

- Az ilyen megjegyzések nem találnak már a maga korához és arcához. Holnapra készítse elő legujabb mentémet, s legjobb cipőmet, látogatást teszek a kastélyban, ahol nagyon kíváncsiak vázlatkönyvemre.

Azután megint elkezdett énekelni. Kitaláltam, hogy lefeküdni készül.

- Mondja Catherine asszony, még mindig az a rémséges sovány, mókuspofájú, formátlan arcú valaki a vis-à-vis-m, akit annyiszor karrikiroztam?

- Nem uram! A szobában most egy bájos kis novitia lakik.

- Mi az ördög? Bizonyos?

- Persze!

- Milyen szerencse! Legalább műtermem nem lesz oly unalmas, mint máskor. Rózsaszál jött a gond helyébe! Ne felejtse el holnap feltenni a zöld függönyöket: a novitiák szemérmes természetűek, hadd tanulmányozzam szép kis arcát anélkül, hogy ráijesszek.

- Jó, jó Jaques úr! De mit akar egy novitiától?

- Nagyon kíváncsi!

- Az ilyen szent leányok telítve vannak Istennel. Hiábavaló idő és fáradság!

- Sohsem lehet tudni Catherine asszony. Majd meglátjuk! Jó éjszakát.

Dudolt még egy darabig, aztán elaludt.

Sokkal kevesebb is felköltötte volna már bennem a könnyelmű természetet, s veszedelmes gondolatokkal töltött volna el. Miért is nyitak a szigorú récollette-ek ablakai az utcára? Oktalanságuk egy neophitától s életjáradékomat leszámítva, háromezrezer livretől fosztotta őket meg. Bizonyosan nehezen vigasztalódtak a jó zsákmány elvesztése fölött.

Egész éjszaka az énekesről álmodtam. Már korán reggel ablakomnál voltam, s szándékosan egy kis zajt ütöttem. Rögtön ő is ablakánál termett. Amint meglátott, felkiáltott. A bámulat kiáltása volt? Önzésem azt súgta, hogy: igen!

Szemem sarkából én is vizsgálgattam, s örömmel vettem észre, hogy nagyon csinos. Körülbelül harminc éves lehetett. Arcán az eredetiség, finom gúny bélyegét láttam. Szomszédom ostoba sem lehetett. Ő maga készült feltenni a zöld függönyöket, bizonyosan attól tartva, hogy máskülönböben megzavarja novitiás nyugalmamat. Az én számításom azonban más volt. Nyíltan, természetesen néztem reá, minden elfogultság és zavar nélkül. Erre nekibátorodott, köszönt. Mosolyogva viszonztam. Abban a pillanatban kihajol az ablakon és beszélni készül. Hallgatást intek. Megérti, visszahúzódik s kezével csókot int. Ennyi vakmerőségre már lesütöm szemem, de önkéntelenül megint reá nézek. Akkor szívére teszi kezét és hálásan néz reám.

Néhány pillanat múlva papírt és ceruzát hoz. Hihetetlen gyorsasággal kitűnő vázlatot csinál rólam. Meglepetve kiáltok fel s jelekkel kérem, hogy adja nekem.

Siet egy hosszú póznát keresni s egész komolyan át akarja tenni egyik ablaktól a másikig.

- Nem, nem - szóltam félhangon, - majd este, ha sötét lesz.

Lépteket hallottam s gyorsan betettem az ablakot. Már kopogtattak is ajtómon. A főnöknő jött érdeklődni, hogy miért nem vettem részt a reggeli misén.

- Hirtelen rosszul lettem s félek, hogy nem tudok minden reggel résztvenni az istentiszteleten.

- Vigyázzon leányom, nehogy lelkesedése alább hagyjon. A püspöknél megkülönböztetett kegyet eszközöltem ki részére. Feloldja a jelöltség hosszú ideje alól s megengedi, hogy azonnal felvegye a fátyolt.

- De ki kérte tőle ezt a kegyet?

- Én, édes leányom. Azt hittem, hogy megelőzőm legforróbb óhaját. Csalódtam volna?

- Igen, szent anyám! Lelkiismeretem mélyén úgy vagyok meggyőződve, hogy szent hivatásom legkevésbé sem bizonyos.

- Téved leányom! nagyon is téved.

- Azt hiszem, hogy ezt magam ítélném meg legjobban.

- Nem, nem! Kötelességem oltalmazni Sátán kísértései ellen. Mikor készek volnánk Istennek szentelni magunkat, akkor megkettőzi kísértéseit. Meg fogom menteni a rossz szellem karmaiból édes leányom.

- Mit jelent ez asszonyom? Erőszakkal akar itt tartani?

- Minden eszköz jó, mikor egy lelket a pokoltól akarunk megmenteni.

- De ha én el akarok kárhozni! - kiáltottam.

- Megakadályozom!

- Kegyed?

- Én magam.

- Ez sok!

- Nyugalom édes leányom, nyugalom. Isten próbára teszi. Ne féljen semmit, diadalmasan fog kikerülni a megpróbáltatásból. Valamennyi nővérünk imádkozni fog érte: imájuk feljut a mennyei zsámoly elé s Sátán le lesz győzve.

E szavakkal eltávozott s kétszer fordította rá a kulcsot cellám ajtajára.

Megsemmisülve rogytam le. Legnyugtalanítóbb az volt, hogy a főnöknő jóhiszeműnek látszott, s erőszakos rendszerét legjobb meggyőződéssel szándékozott végrehajtani. Komolyan az ördög áldozatának hitt, azonkívül érdeke is azt kívánta, hogy megnyerjen, ami a veszélyt csak növelte. Ellenkezésem csak energikusabb rendszabályokat provokált volna, s valamennyi apáca Istennek tetsző cselekedetet vélt volna végrehajtani. Egyetlen reménységem a fiatal ismeretlen volt, akire úgy látszik nagy hatást gyakoroltam.

A főnöknő visszajött. Tőlem telhetőleg színleltem. Beismertem, hogy az ördögnek tényleg nagy szerepe lehet véleményváltozásomban. Megköszöntem, hogy imádkoztat érettem s arra kértem, hogy hagyjon magamra töprengéseimmel.

Távozása előtt azt ajánlotta, hogy öltsek magamra vezeklő ruhát s szabályaik szerint ostorozzam magam.

- Köszönöm tanácsait anyám, követni fogom.

Elment. Alighogy léptei elhangzottak a folyosón, sietve kinyitottam az ablakot. Alkonyodni kezdett. Imádóm ablakánál állt. Kieszelt közlekedési módján átküldte a vázlatot s egy lángoló levelet. Alighogy átfutottam az első mondatokat, ugyanazon az úton két sort juttattam hozzá: „Erőszakkal itt tartanak a zárdában, mentsen meg uram és számíthat hálámra!” Ép oly gyorsan s még lakonikusabban válaszolt: „Könnyű. Éjfélkor két kiemelt rács, egy kötélhágcsó és szabad lesz.”

Rögtön eltűnt, kétségkívül, hogy a szükséges előkészületeket megtegye. Nem láttam világságot szobájában. Az idő rettenetes lassan telt. A rácshoz támaszkodva fürkésztem a sötétséget s izgatottan lestem az egymás után következő óraüteket. Azt hittem sosem lesz vége már a végtelen várakozásnak. Végre az első éjféliút elkondult, ugyanabban a pillanatban jeladást hallottam.

Észrevettem a sötétben tapogatózva, hogy szomszédom póznája végén kötélhágcsót küldt át. Egyik végét ablakomhoz erősítettem, a másikat leengedtem az utcára. Minden egyéb szédítő gyorsasággal történt. Éreztem, hogy valaki száll fel a kötélhágcsón.

- Maga az? - kérdeztem remegve.

- Én vagyok! Csitt! ne zavarjuk senki nyugalmát.

Megragadta egyik kezem és szenvedélyesen rászorította ajkát. Aztán nyikorgást hallottam.

- Mit csinál? - kérdeztem félénken.

- Legyen csak nyugodt.

- Felébrednek erre a zajra!

- De az ördögbe is, le kell fürészelni a rácsokat.

- Talán jó volna, ha az ajtót ágyammal eltorlaszolnám?

- Nagyszerű gondolat, csak gyorsan!

Egy szempillantás alatt megvolt. Asztalommal s a székekkel valóságos barrikádot emeltem, de a sok ide-oda húzás, gördülés az egész házat felverte. Lépteket hallottam a folyosón.

- Jönnék! - kiáltottam.

- Ne féljen, ha a főnöknő jön, már későn érkezik.

Tényleg a rács le volt fűrészelve. A fiatalember cellámba ugrott.

- Siessen, menjen le előbb!

Tolvajlámpással megvilágította utam. Szerencsésen leérkeztem. Minden akadály nélkül követett. Alighogy az utca kövezetén voltunk, nagy zaj keletkezett fölöttünk. Az apácák behatoltak szobámba s a főnöknő megbotránkozott arca tekintett ki az ablakon.

- Ég vele szent anyám! A vezeklőruha nem izlésem s lemondok kedves rendszabályaikról. Ami önt illeti, mondjon le vagyonomról és higgyen továbbra is legalázatosabb szolgálójának.

A következő pillanatban már szabadítóm szobájában voltam, s az álmából felriadt Catherine asszonnyal néztem farkasszemet.

- Most pedig kedves kisasszony, legfőbb ideje, hogy megtudja, kivel van dolga. Nevem Jaques Callot, rajzoló és véső vagyok. Csak két napja tértem vissza szülővárosomba, mostanig Itália nagy mesterét tanulmányoztam.

- Az én nevem, uram, Ninon de Lenclos. Párisi vagyok. Van vagyonom és néhány barátom. Higgye el, hogy módot fogok találni nekem tett szolgálatait megjutalmazni.

- Oh kisasszony, egy pillantása, egy mosolya a legszebb jutalom.

- Túlszerény!

- Bocsásson meg, de tetszeni szeretnék önnek. Hanem az éjszaka izgalmai kifárasztották, nyugalomra van szüksége. Magára hagyom. Fogadja el kérem a Catherine asszony szolgálatait és engedje meg, hogy felébredésekor érdeklődjem hogyléte iránt.

Másnap kértem, hogy kíséren be a városba. A lorrainei hercegek kastélyához közel béreltem egy kényelmes kis lakást s kértem szabadítómat, hogy látogasson meg. Nemsokára a lehető legjobb barátok lettünk. Jaques örült jókedvű, ragyogó eszű fiú volt. Áthelyezte műtermét hozzám. Gyönyörű órákat töltöttünk együtt. Metszetei tökéletesek voltak. Abban a korban azt hiszem egész Párisban nem lehetett külön rajzólót és vésőt találni. Valóságos remekműveket mutatott, melyeket Olaszországban készített. Különösen emlékszem egy *Szűz-re*, André de Sarte után, egy *Ecce Homora* Vannius után, *Saint Antal kísértésére*, melyet Flórenzből hozott és egy *Madonnára*. A két utolsó metszet minden részletében eredeti, kifejezésteljes volt. Minden egyes metszeten egy évig dolgozott.

Sokszor ígérte, hogy elmondja élettörténetét. Célzásokkal már felköltötte kíváncsiságomat, s egyszer kértem, hogy váltsa be szavát.

- Szívesen - mondta. - Mindenekelőtt azt kell elmondanom, amit eddig elhallgattam, mert nem tulajdonítok valami nagy fontosságot a címernek.

- Hát nemes?

- Igen. Családi címerem kék mezőben öt aranycsillag.

- Értem uram, hogy nem sokra becsüli a nemességet: tudja, hogy az igazi rangot a tehetség adja.

- Töreksem is elérni.

- Nincs szüksége már erre a hódításra, Jacques!

- Hizelgő.

- Reggeltől estig ismétli, hogy szép vagyok. Miért ne mondhassam én is, hogy nagy művész? Kettőnk közül hazudik talán valaki?

- Semmiesetre sem én, Ninon!

- Én sem, barátom! Szóval mindketten igazat beszélünk. Folytassa azonban történetét.

- Apám nagy gonddal neveltetett, s gyermekkorom óta tanárok prédája voltam. Tudományokkal sokat kínoztak, alig tudtak valamit agyamba tölcsezni. Falakra, könyvekbe firkálni volt legnagyobb mulatságom. Apám könyvtárában felfedeztem egy könyvet: Monuments de Rome, az teljesen elcsavarta a fejem. Minden éjjel álomban vagy a Vatikánban voltam, vagy a sixtini kápolnában bámultam a Rafael, vagy a Michel-Angelo freskóit. Nevetségeseknek találtam tanárait skolasztikus fontoskodásaikkal. Ahelyett, hogy figyeltem volna reájuk, karikiroztam őket. Egyszer rajtakaptak, mikor épen egyik tanáromnak mesés orrot rajzoltam, kicsaptak az iskolából, s értesítették apámat nagyszerű rajz tehetségemről. Bátorságom inamba szállt. Nem mertem hazamenni, Saint-Nicolas felé szöktem s nemsokára a lunévillei országuton futottam, ahogy csak birtam. Tizenkétéves szeleburdi voltam. Pénz nem igen volt zsebemben. Így felszerelve messze mehet az ember. Rómáig jutottam.

- Lehetetlen!

- Mondom, hogy életem valóságos regény. Tehát Lunéville mentén futottam. Egy óra mulva már Nancy tornyait se láttam. Leültem egy kőre, hogy összeszámítsam a pénzem. Egy hatlivres arany, egy kis arany és tizenkét sous volt minden vagyonom. Gyönyörködtem pénzemben, csörgettem kezemben, mikor egy brutális kéz hirtelen rácsapott az enyémre, s rekedt hang rivallt reám:

- Hol loptad a pénzt, kis tolvaj?

- Meglepve pillantottam fel. Lerongyolódott férfi állt előttem, kezében bunkósbót, arcán torzonborz szakál. Kikapta kezemből a hatlivres aranyat, a kis aranyat, az aprópénzt, s begyurta nyakán függő tarsolyába.

- Ez az én pénzem! - mondtam.

- Egy okkal több, hogy nekem add; jobb hasznát veszem, mint te.

- Akkor maga tolvaj!

- Nem tagadom.

- Visszaadja rögtön a pénzem! - kiáltottam mérgesen, s felugrottam, hogy öklömmel arcába vágjak.

Hangos nevetésben tört ki.

- Ej, ej, a kis ember nem esett a feje lágyára. Hova igyekszel barátocskám?

- Nem vagyok a maga barátja.

- Még lehetsz! Egyelőre felelj csak!

- Megyek az orrom után.

- Akkor velünk is jöhetsz!

- Adja vissza a pénzem, annyit mondok!

- Felesleges, ha úgylis útitársak leszünk.

Érces öklével megragadta karom s minden kiabálásom és ellenkezésem dacára vonszolt maga után a közeli erdőbe. Komolyan azt hittem, hogy el vagyok veszve, mikor egy tisztáshoz értünk, ahol körülbelül tíz férfi s ugyanannyi nő tüzet ült körül, s egy kecskét sütöttek pattogó tölgygalyakon. Reggel óta nem ettem. A pecsenyeillatra hirtelen eszembe jutott éhségem s örömmel hallottam, hogy vezetőm odaszólt társainak:

- Gyerekek, ma este egy hellyel több kell asztalnál és tűzhely mellett. Vendéget hoztam.

- Hol szedted fel a kölyköt? - kérdezték a férfiak.

- Az országúton.

- De úgy látszik, hogy sirt, - szólt az egyik asszony - nem szívesen jött veled.

- Igaz, Ginetta; vigasztald meg s aztán legyen vége.

A beszélő felé taszított. Körülbelül 15 éves fiatal leány lehetett, barna bőrű, de szemei úgy ragyogtak, mint a csillagok, s szájában a világ legszebb fogai villogtak.

- Jacques, Jacques! - szakítottam félbe nevetve. - Már tizenkétéves korában merészelt ilyen észrevételeket tenni?

- Igen, kedvesem. Az ebéd végén, a Ginetta bájai elbűvölték szívemet s félolasz, félfrancia tájszólása úgy csengett fülemben, mint a legszebb zene. Elmondatta velem történetemet, s mikor befejeztem, felkiáltott:

- Ostoba volnál, ha visszatérnél apádhoz. Maradj velünk. Pietronak megmondom, hogy adja vissza pénzed; vehetsz ceruzákat magadnak rajta s rajzolhatsz amennyit akarsz, mikor megállunk.

- De hová visztek engem, Ginetta?

- Olaszországba - felelte.

- Olaszországba!?! Épen oda indultam.

- Nagyszerű! De a banda is némi hasznodat kell, hogy vegye, majd te fogsz tányérozni, mikor táncolok. Áll az alku?

- Áll! - kiáltottam.

Megcsókolt, hogy megpecsételjük az alkut, s azzal szépen odaszegődtem egy kóbor cigánybandához, mely garázdálkodással tartotta fenn magát, s bizony előfordult, hogy egy-egy városnál megapadtunk néhány taggal, ha épen lopáson csípték őket. Pietro minden csavargót, minden sehonnait felszedett, hogy helyettesítsék az elmaradtakat.

Kissé rösteltem a rossz társaságot, de a Ginetta szemei sok mindenben keresztül segítettek, s annak öröme, hogy Rómát láthatom, bizony egész családomról megfelejtkeztem.

Colmar és Mülhaus felé értük el Svájcot. Egy hónap múlva Turinban voltunk s már épen szedelőzködtünk össze Flórenz felé, mikor Pietronak eszébe jutott visszatérni az Alpeseken át s kiaknázni még egyszer Dél-Franciaországot. Fel akartam lázadni s reá akartam venni Ginettát is, hogy tartson velem. De felfedezték titkunkat s kegyetlenül megszenvedtem érte. Pietro összekötözte kezemet, lábomat, úgy hogy járni tudtam valahogy, de futni nem, s rámparancsolt, hogy így menjek utánuk. Lefeküdtem az útra s inkább megölettem volna magam, semhogy egy lépést is tegyek, mikor a szép cigányleány mellém osont és fülemben sugta:

- Bátorság! Ma éjjel!

Megértettem, hogy van valami szabadulási terve, de el nem tudtam képzelni, hogy ütheti nyélbe?

Elérkezett az éjszakai pihenő. A Pó partján tüzet raktak. Ginetta csevegett, tréfált, jókedvű volt egész vacsora alatt; ügyet sem vetett szomorú kis személyemre, s ravaszsága tőrbe csalta a cigányokat. Berúgtak s elaludtak.

Néhány asszony még ébren volt s a pislogó parázs fénye mellett javitgatták rongyaikat. Nem bántam volna, ha az ördög elviszi őket szorgalmukkal együtt. Végre kialudt a tűz. Általános horkolás hallszott, s nemsokára egy árnyék közeledett felém.

- Te vagy az Ginetta? - sugtam.

- Csönd!

- Pietro alszik?

- Igen, de nemcsak tőle kell tartanunk. Ha akármelyik betyár felébred, sohse látod meg Rómát.

Egy szót se szóltam. A cigányleány elvágta kötelékeimet, zajtalanul felemelt s elhuzott a horkoló bandától.

- Most pedig futni, futni, ahogy csak birunk, hogy messze legyünk, mire felébrednek. Feláldozom magam érted, Jacques... jaj nekem, ha elfognak egyszer! De hát te abban a hiszemben jöttél velünk, hogy Rómába viszünk... kötelességem, hogy elvezesselek.

- Drága, jó Ginettám, hogy szeretlek!

- Még csak az hiányozna, hogy ne szeress! Hanem erről majd később beszélhetünk. Most siessünk.

XII.

A cigányleány úgy futott, mint a zerge. Hajnalban lélekszakadva értünk Turinba, de azért Ginetta táncolt a Saint-Charles téren, s néhány pénzdarabot gyűjthettünk a veteményükkel kirakodó kofáktól. Kéregetés után reggeliztünk, s az alexandriai útra ballagtunk. Attól kezdve biztonságban éreztük magunkat a Pietro üldözései elől s nyugodtan, lassan igyekeztünk Flórenz felé. Pirulás nélkül vallom be, hogy első vándorlásom a kis cigányleánnyal, életem legdrágább, legédesebb emléke. Forró napokon árnyas narancserdőkben huzódtunk meg s lefeküdtünk egymás mellé. Ezek voltak leggyöngédebb, legmeghittebb óráink. Szerettem Ginettát, ahogy egy tizenkétéves gyerek szerethet valakit: teljes tudatlansággal, s egészen ártatlanul. Ginetta többet tudott mint én. Visszaemlékszem néhány sóhajára, extázisaira, melyekről akkor nem adtam számot magamnak, de ha nem kellett volna oly hirtelen elválnunk, egész bizonyosan felvilágosítottak volna.

Alexandriából Tortonán, Pármán, Carrarán, Luquesn keresztül ő táncolva, én kéregetve, Flórenzbe értünk. Tizenöt napot töltöttünk körülbelül a világ legszebb, művészi kincsekben leggazdagabb városában. Ginetta már vagy háromszor-négyszer beutazta a bandával Olaszországot s jól ismerte Flórenzet. Vezetőm volt. Behatoltam vele minden palotába, templomba, ahol szobrot, vagy képet láthattam. Boldog voltam. Igyekeztem lerajzolni a műremekeket. Első próbálkozásaim sikertelenek voltak, de lassanként javultak. Egyszer, míg Ginetta ebédünket kereste meg táncával, a Pitti-palota előtt, én bementem a gyönyörű csarnokba, ahol már azelőtt észrevettem Tintorettonak egy nagyszerű Keresztrefeszítés-ét. Épen befejeztem a kép vázlatát, mikor valaki barátságosan vállamra üt. Egy aranyos diszruhás tiszt mosolygott reám, ideadta címét s azt mondta, hogy még aznap este keressem fel a nagyherceg palotájában.

- Kár volna szép tehetségét elhanyagolni, fiam, - mondta. - Nem szabad mester nélkül rajzolni tovább. Ne felejtsem el meglátogatni. Gondoskodom jövőjéről.

Szaladtam a kapu elé Ginettához.

- Kéregess! - mondta.

- Eh, minek? Szerencsénk felragyogott!

Kissé kételkedő arcot vágott. Siettem kereken vinni a dobot, hogy mindenki dobjon bele néhány carlinát, s aztán elhúztam a táncosnót, hogy elmeséljem szép reménységeimet. Épen az Arno hidján mentünk keresztül. Valaki hirtelen reám csap, erőszakosan elránt s egy ismerős hang reám ordít:

- Megfogtalak végre gézengúz gonosztevő! Megcsiptelek. Elraboltad Ginettát, a banda gyöngyét, kenyérkeresőjét, éltetőjét, kincsét! Azt hiszed, hogy nem repitlek be most mindjárt fejjel lefelé az Arnoba? Azt hiszed?

A rettenetes Pietro volt.

Drága táncosnóm rémülten menekült. Csak nyolc évvel később, nagyon is megváltozott körülmények közt láttam viszont.

A cigány még mindig vadul rázott. Aligha kerültem volna ki sorsomat, ha a szerencsés véletlen segítségemre nem küldi ugyanazt a tisztet, aki vázlatomat megbámulta.

- Miért veri a gyereket? - kérdezte Pietrotól.

- Mi köze hozzá? Menjen a pokolba! - felelte Pietro brutálisan.

A durva válaszra a tiszt megragadta a cigányt ruhájánál fogva, meglóbázta a levegőben s bedobta az Arno kellős közepébe, ahová Pietro engem akart küldeni. Szerencsére tudott úszni s valahogy partra evickélt, de volt esze s nem kezdett ki mégegyszer az izmos tiszttel. Rövid idő múlva pompás lakásba léptünk, a Mediciek palotájában.

A fény és ragyogás eleinte annyira elkábított, hogy nem is gondoltam Ginettára.

Hanem aztán nem tudtam elfelejteni. Többször kértem pártfogómat, hogy engedje meg, hogy felkeressem. Két hatalmas szolgálával kísértetett el, hogy szükség esetén megvédjenek Pietro ellen. Sajnos, minden kutatásom hiábavaló volt. Sehol sem találtam Ginettát. Sem a tereken, sem az utcákon, sem a keresztutakon. A rettenetes cigány bizonyára utólérte, s a szerencsétlen leány hatalmába került. Legalább is azt hittem. Kétségbeesett lélekkel tértem vissza a palotába. Nagylelkű katonatisztem vigasztalt s még aznap rajztanárt fogadott nekem, s melegen gondjaiba ajánlott.

Il signor Ambrosio da Chiamonte minden módot megragadott, hogy a nagyherceg tetszését kiérdemelje. A Cosme de Medicis példájára ő is pártfogolta a művészeteket s ha sikerült egy-egy művésztehetséget kiképeztetnie, bemutatta urának s az elismerés bőséges jutalom volt fáradozásaiért. Nem akarom ezzel sem érdemeit kisebbiteni, sem kötelező hálámat megcsorbítani. Soha, amíg élek, el nem felejttem megható jóságát. Ugy bánt velem, mintha fia volnék. Nyolc hónapig tanított Jules Parigi, Flórenz leghíresebb rajzmestere s olyan sikert ért el velem, hogy a nagyherceg tisztje egyszer így szólt hozzám:

- Jacques, most elmehetsz Rómába s tökéletesítheted tanulmányaidat. Itt van harminc forint. Gazdálkodj okosan vele, míg ironoddal eltarthatod magad. Ha több tanulni valód nem lesz, gyere vissza Flórenzbe, bemutatlak Monseigneurnek.

Kifizette útiköltségem s végre útban voltam Róma felé. Közeledtem nemzetek régi úrnőjéhez, aki letette koronáját, hogy a művészetek ragyogó diadémját tűzze fejére, s minthogy a kereszténység babérával is övezte magát, kettős jogon marad a világ királynője. Boldog lélekkel, lelkesen, reményekkel telve léptem át a Tiber partját. Nemsokára megpillantottam a szent város tizenkét dombját. Szivem erősen dobogott, könnyek borították el szemem. Siető léptekkel érkezem a del Popolo kapuhoz és alighogy át akartam lépni, valaki fülembe kiáltja:

- Nézd csak, hiszen ez Jacques!

- Ne olyan büszkén, kis legény!

- Legalább is köszönteni illenék a honfitársakat.

- Nem akarsz reám ismerni? Joseph Perrachon vagyok.

- És én Nicolas Voiry.

- És én Jérôme Dériot.

- Mind apád szomszédai. Állj hát meg már az ördögbe is.

Menekültem, ahogy csak birtam, úgy elfogott a rémület, mikor apám barátainak hangját meghallottam, de utánam futottak s mihamar utólértek.

- Futni akarsz előlünk, csavargó? - kiáltották mérgesen.

- Légy nyugodt, ezuttal nem menekülsz!

- Visszajössz Nancyba velünk.

- Uraim, az istenre kérem, uraim, hagyjanak! - kiáltottam kétségbeesetten könyörögve, - nem akarok visszatérni Nancyba, lehetetlen!

- Lehetetlen? Majd meglátjuk.

Egyik közülök felemelt izmos kezével s bedobott kocsijába. Alig bírt velem. Minden percben ki akartam ugrani a kerekek közé. Sem kérésem, sem könnyeim nem lágyították meg.

Három kereskedő volt. A fatális véletlen hozta utamba őket.

A világ minden kincséért sem hagytak volna el. Azt gondolták, hogy Isten tudja milyen nagy szolgálatot tesznek szüleimnek és nekem. Százszor próbáltam megszökni tőlük, de hiába. Állandóan őriztek s minden szökési kísérlet után szigorúan megfenyítették szüleim utólagos jóváhagyása reményében.

- Szóval szegény barátom, visszahozták Lorrainebe? - kérdeztem.

- Igen! Képzelheti dühömet. Még csak be se mehettem Rómába.

- Igazán kegyetlenség!

Megérkezésünkkor szüleim első megindultságukban megöleltek, megcsókoltak, de aztán vége-hossza nem volt az erkölcsi prédikációknak. Megint átadtak az iskolás filisztereknek. Apám kijelentette, hogy nem adja beleegyezését ahhoz, hogy egyik fia (én voltam a legkisebb) művész legyen.

Nem maradt más kilátásom, mint színlelés.

A harminc forint még nálam volt; gondosan elrejtettem, abban a reményben, hogy majd eljön az idő, mikor hasznát vehetem. Két év telt el. Szüleim azt hitték, hogy kigyógyultam utazási mániámból. Nem ellenőriztek már. Megnőttem, megerősödtem. Egy szép nyári napon megint utilaput kötöttem talpamra, tizenöt mérföldet jártam egyfolytában olyan úton, amelyen bizonyosra vehettem, hogy nem fognak üldözni. Nemsokára Valenceban voltam, s keresztülmentem az Alpeseiken, a Mont Viso híres átjáróján. Negyvennyolc óra múlva Turinba érkeztem. Az első ember, akit megpillantok az utcán: a fivérem. A lorrainei herceg Spanyolországba küldte diplomáciai ügyben, III. Fülöp miniszteréhez. Ki gondolta volna, hogy Turinban találkozunk?

- Milyen véletlen vezérelte oda?

- A lermi herceg őexcellenciája Olaszországban utazgatott. Bátyám nem találkozott vele Madridban, tehát nyomon követte, Toscanában érte utól.

- A többit nem nehéz kitalálni.

- Épen útban volt hazafelé.

- S másodszor is erőszakkal hazavitték Nancyba?

- Sajnos, nem ellenkezhettem. Tíz évvel idősebb volt, mint én, ép úgy féltém tőle, mint apámtól.⁷

- Igazán barátom, a maga családja se tehet róla, hogy művész lett magából.

- Annyi bizonyos! Második szökésem után csöppet sem örültek nekem úgy, mint a megtért tékozló fiúnak. Ahelyett, hogy virággal, zenével, ünneppel, lakomával fogadtak volna, bezártak valami börtönszerű rejtkehelyre, könyvekkel és száraz kenyérrel. Dühöngtem, de börtönöm ablaka erős vasráccsal volt bekerítve s semmi szabadító eszköz sem állt rendelkezésemre, hogy elfürészelhessenem, mint azt egy bizonyos alkalomkor tettem. Egy este nagy zajt

---

⁷ E részletek hitelességét bizonyítja Calmet: „L’Histoire de Lorraine” IV. kötet.

hallottam az utcán. Henry herceg tért haza vadászatról. Vakmerő ötlet villan át agyamon. Kinyitom az ablakom s teljes erőmből kiáltom:

- Ide, ide! Segítség! Tegyen igazságot Monseigneur.

A herceg csodálkozva áll meg. Apám hiába beszél rá röstelve a botrányt, hogy csak folytassa útját, én úgysem érdemlem meg jóindulatát. A herceg csöndre inti s végig akar hallgatni. Eléje vezetnek. Térdre borulok előtte. Könnyek öntik el arcomat. A herceg elrendeli, hogy bocsásanak szabadon s ünnepélyesen megígéri, hogy helyet ad a pápához küldendő követ kíséretében. Furcsa az emberi állhatatlanság, s gyorsan változó gondolkozásmód. A herceg kijelentésére egész családom örömmámorban úszik. Megölelnek, dédelgetnek, hizelegnek, nagyszerű ruhákkal látnak el s ezúttal valóságos diadallal indítanak útnak, két szolgálival, akik málhámról gondoskodnak, ahogy jó házból való fiúhoz, nemes emberhez illik. Öt év óta csak azt kérem az Istentől, hogy alaposan megtanulhassam művészetem s legalább nyolcszor öt évet éljek, hogy valami maradandó nyomát hagyjam hátra tehetségemnek. Kívánságom első része már teljesült is.⁸

Vágyaim vágya: Róma, végre falai közé fogadott s átadta kincsei kulcsát nekem. Három évi tanulás és kitartó munka után visszajöttem, hogy megmutassam a hercegnek, hogy méltó voltam pártfogására. Megbámulta albumaimat s sokszorosíttatni akarta a legszebb képeket. De választóvízzel reprodukálni egy művet még nem tudnak Nancyban. Nem akartam ily fontos munkát rábízni senkire, s negyedszer tértem vissza Olaszországba, hogy megtanuljam a Philipp Thomassin titkát. A kor első vésője honfitársam is. Champagneban született, de ő is, mint én, úgy volt meggyőződve, hogy igazán fejlődni csak a művészetek hazájában lehet.

Barátságosan fogadott s sok jóakarattal. Nem titkolt el előttem felfedezéseiből semmit, s egy hónap alatt megtanított mindenre, amit évekig tartó munkájával és kutatásaival elért.

- Miért neheztsem meg a munkád? - kérdezte megható, bohém nyíltságával. - Mások kiaknáznák talán tapasztalatlanságod, s több órát adnának, hogy dupla jövedelmük legyen; nekem azonban semmi szükségem sincs ilyen számításra. Gazdag vagyok, bájos asszony a feleségem s szívesen töltök vele minél több szabad időt.

- Hogyan mester? Házas ember?

- Nem tudtad? - mondta nevetve.

- Nem én! nem is értem, hogy miért titkolta el?

- Mikor nincs itt a feleségem, csak úgy tudok vigasztalódní, hogy sohsem beszélek róla, s még kevesebbet gondolok reá.

- Különös!

- Nevetsz rajta? Ép ellenkezőleg teszek, mint más szerelmesek!

- Tényleg.

- Mit akarsz? Senki se változtathatja meg természetét. Két év óta vagyok nős, a feleségem a szépség és erény maga. Flórenzből találtam hajdan, rettenetes körülmények között.

- Flórenzből? - kérdeztem megremegeve.

- Igen. Mit találsz ezen oly különöset?

- Semmit mester, csak folytassa.

---

⁸ Második kívánsága is teljesült, amennyiben negyvenhárom éves korában halt meg.

- Nyolc éve körülbelül, hogy ott laktam s a Jules Parigi rajzait véstem.
  - Nyolc éve!... Igazán? nyolc éve? De hiszen én is ott voltam.
  - Akkor ismerhettél te is egy kis cigányleányt, aki az utcákon táncolt.
  - Egy cigányleányt?
  - Valószínű, hogy találkoztál vele. Rettenetes nyomorúságban volt... De mi bajod?
  - Nem... semmi...
  - Elsápadtál!
  - Az erős víz szaga miatt talán. Igen közel voltam hozzá. Már elmúlt... Mit is mondott mester?
  - Kérdeztem, hogy ismertél-e Flórenzbén egy kis Ginetta nevű táncosnőt?
  - Ginetta?... Nem emlékszem, nem ismertem, - feleltem minden erőmet összeszedve.
  - Kár! Felújíthattad volna az ismeretséget vele.
  - A cigányleánnyal?
  - Persze! Ő a feleségem!
  - A felesége?!
  - Azt hittem, hogy kiszakad a szívem, olyan erősen dobogott, s ha Philipp csak kissé is gyanakvó természetű, hamar megtudta volna zavarom okát.
  - Valóságos regény! Képzeld a szerencsétlen gyermeket ép egy utszéli csavargó erőszakkal akarta elhurcolni Florenzből.
  - Igazán? Különös! - dadogtam szinte megfélejtkezve magamról. A rettenetes Pietro képét láttam lelki szemeim előtt.
  - Forró könnyeket sírt szegény. Kétségbeesése annyira meghatott, hogy ötven forinttal megvásároltam a banditától.
  - De hiszen Ginetta már a faképnél hagyta úgy is!
  - Igen, egy másik gyerekkel, akit már elfogott a nyomorult.
  - Azt mondta?
  - Sőt többet is mondott! Azt mondta, hogy belefojtotta az Arnoba.
  - Talán azért sírt oly nagyon a kis cigányleány?
  - Igen. Aztán magammal vittem Nápolyba. Nyílt, becsületes természetét a csavargó élet nem rontotta el. Apácák intézetébe adtam s öt év múlva feleségül vettem. Nem lehetett ráismerni, senki sem sejtene származását. Mikor Rómában van, a legelőkelőbb hölgyek hívják és látogatják.
- Megint összeszedtem minden erőmet, hogy lehetőleg nyugodtan kérdezhessem:
- Nem értem mester, miért él akkor oly sokáig távol valakitől, akit annyira szeret?
  - Csak az Isten tudja egyedül, hogy mennyire szenvedek. De Ginetta gyöngé szervezetű. Róma éghajlata egészségtelen. Minden esztendőben, mikor itt láz üt ki, az apácákhoz küldöm. Elhíheted, hogy áldozatot hozok, de egészsége sokkal drágább nekem, semhogy veszélyeztetném. A láz minden esztendőben jól megsarcolja a rómaiakat.

- Igaza van! - mondtam félig sóhajtva, félig örülve, hogy nem kell a veszedelmes találkozáson keresztülesnem.

- Egyedül a munka vigasztal. Lehető legkevesebbet gondolok Ginettára, s mikor az epidemia megszűnt, visszajön. Hogy ma beszéltem róla, az csak azért van, mert este érkezik.

- Ma este! - kiáltottam felugorva.

- Igen, akármelyik pillanatban itt lehet.

Nemsokára csöngettek a kapun. Borzongás futott rajtam végig. Philippe sietve nézett ki az ablakon.

- Ő az! ő az! - kiáltotta lelkesen.

Eléje sietett. Mozdulatlanul, lihegve maradtam helyemen, mintha az egészet csak álmodnám. Felséges teremés lépett be a Philipp karján. Valósággal királynői megjelenés. Reám nézett. Nem is kísértem meg leírni, hogy néztünk egymásra. Ő is reám ismert. Nem volt annyi ereje, hogy izgalmán uralkodjék. Felsikoltott és eszméletlenül esett férje karjaiba.

- Irgalmas Ég! vajjon mi baja? - kiáltott fel Philipp. - Szegényke, talán a viszontlátás öröme... Támogasd kérlek Jaques, itt a szomszéd szobában van szagos üvegem... Egy pillanat múlva itt vagyok.

Kiment a műteremből. Ginetta felnyitotta szemeit. Reám nézett, aztán lázasan ölelt át karjaival, szíve dobogott, arca ragyogott a boldogságtól:

- Te vagy az Jaques! drága, szeretett Jaques-om!

- Igen Ginettám, én vagyok.

Hirtelen visszataszított és elsápadt.

- Jön... Könyörgök, ne tegyük tönkre nyugalmát. Fatális végzet, fatális végzet.

Philippe belépett. Ginetta legyőzte nyugtalanságát s férje karjára támaszkodva, felment a lakosztályába vezető lépcsőkön. Mindez oly gyorsan történt, mint a villám cikázása. Alig hittem érzékeimnek. Pedig a Ginetta hangja rezeg még lelkem mélyén, s az ő fekete szeme ragyogott reám. Istenem, Istenem!... Hiszen ez az asszony az enyém! Hogy vehette el tőlem más? Mi joggal lopták meg életem boldogságát?

- Már jobban van, - szólt Philippe belépve. - Kér, hogy bocsáss meg. Most azonban, hogy van háziasszonyom, remélem, gyakori vendégünk leszel.

Igazán nem tudom, hogy mit feleltem. Gondolataim egészen máshol jártak.

Igaza volt Ginettának: fatális végzet. Minden becsületérzés, tisztesség, tapintat, ami lelkemben van, küzdelembe került szerelmemmel. Fatális végzet! Mert gyűlölnöm kell a nagylelkű, jó embert, a művésztestvért, aki tudása titkát oly szívesen megosztotta velem. Odaadását perfidiával fizessem? Jótéteményeit gazsággal? Nem! ily undok, gyáva nem akarok lenni. Meneküljünk a veszély elől. Megszököm, mert Ginetta szeret.

Ginetta is ép úgy küzdött lelkiismeretével. Leolvastam arcáról kínlódását.

- Menj, menj el, mert bűnbe esünk! Menj el! Talán belehalok... de jótévőm nem mondhatja legalább reám, hogy nyomorult vagyok.

Jaques nem tudott tovább beszélni, úgy elfogta a múlt. Emlékei felizgatták. Könnyek hullottak végig arcán.

- És elment? - kérdeztem nyugtalanul.

- Elmentem!
- Oh, jól tette Jaques! Nagyon jól!
- Igen, - suttogta sötétén; - de Ginetta belehalt.
- Istenem!
- Belehalt, ahogy megjósolta. Ez volt az erény ára!
- Szegény, szegény asszony.

Következő évben találkoztam Philippel Florenzben. Ginetta mindent bevallott utolsó órájában.

- Miért nem csaltatok meg? - kérdezte a szerencsétlen ember kétségbeesett zokogással. - Talán sohasem tudtam volna meg és Ginetta még mindig élne.

XII.

Jacques Callot nem fejezte be történetét. Amit mondhatott volna, az különben sem volt már olyan érdekes, mint szerencsétlen szerelme. Megint meggyőződtem róla, hogy az igazi szerelem csak bánatot szül, akár lemondanak róla, akár végig élük; Gui Patinnek igaza volt. Menekülni kell a szerelemtől, mint valami veszedelemtől.

Sok idő eltelt a nagy viharok óta s a feledés szárnya enyhítette a bánatot. Ha a Ginetta emléke még fakasztott is könnyeket a Jaques szemeiből, nem védhette meg egy második szenvedély ellen.

Megijedtem sokszor szerelme komolyságától. Nem hagyott el egy percre sem s aggasztóan féltékeny volt. Nem volt veszteni való időm, ha meg akartam állítani a gördülő lavinát. A Jaques családja mindent elkövetett, hogy szakítson velem s a szeretőt feleséggel akarták helyettesíteni. Az egész lorraine-i udvar belevegyült az intrikába. Keresztül-kasul kutatták az egész vidéket, hogy a művészhez méltó feleséget szerezzenek. Hosszas keresés után ráakadtak a ritka gyöngyre Marsal várában. Jaques dühösen beszélte el, hogy a hercegi udvar egy pártfogoltjával akarják összeházasítani.

- Mi a neve?

- Louise Kuttinger.

- Bizonyosan szép!

- Eh, bánom is én!

- Csak feleljen őszintén, majd aztán beszélünk róla. Szép?

- Azt mondják.

- Annál jobb barátom! Annál jobb!

- Ninon, nem értem hidegvérét! Kétségbeejt.

- Miért, Jaques?

Zavartan nézett reám.

- Nincs semmi okunk a busulásra. Feleljen tovább. Nemes leány?

- De mennyire! - morogta haragosan. - Ősei keresztesháborusok voltak.

- Gazdag is?

- Nagyon gazdag.

- Kitünő. Nem látom át barátom, hogy miért utasítana vissza egy házasságot, ha szépség, előkelőség és nagyon együtt kínálkoznak.

Nyitott szájjal, merev szemmel bámult reám.

- Sokkal jobban szeretem és sokkal jobban szivemen viselem sorsát, semhogy visszatartanám szerencséjétől. Tegyen eleget családja, barátai s a lorraine-i herceg kívánságának. Ez kötelessége. Én magának nem jelenthetek többet, mint egy vándorfecske... Nemsokára elhagyom s más éghajlat felé nézek. Nagy szolgálatot tett nekem; felejtse el, hogy kissé tulzottan voltam hálás s maradjunk őszinte, jó barátok. Higgye el, hogy a barátság a legmaradandóbb érzés.

- Oh, mit vétettem, hogy így összezuzza a lelkem?

Annál is nehezebb volt a vigasztalás, mert gyöngédségem veszedelmes lehetett s eltérített volna a céltól. Rábeszéltem a házasságra. Könnyes jelenetek után, haragos jelenetek következtek. Megesküdött, hogy küzdeni fog családjá, barátai s a herceg ellen, s ha valaha megházasodik, csak engem vesz el és senki mást. A helyzet feszélyezni kezdett. Mit tegyek? Szökésre nem gondolhattam. Jaques egy pillanatra se hagyott el. Nem is lett volna elég erőm ahhoz, hogy komoly bánatot okozzak neki. Elhatároztam, hogy titokban irok családjának. Roppant ügyetlenül viselkedtek különben is. Minden rosszat reám kiabáltak, előtte is folyton szidták, persze, hogy csak annál jobban ragaszkodott hozzám. Végre belátták ostobaságukat s taktikát változtattak.

III. Károly és Nicola hercegek elhatározták, hogy fogadni fognak. Meghívtak a kastély estélyeire. Nagy sikerem volt. Látták, hogy modorom kifogástalan, megjelenésem finom. Rossznyelvű támadóimat rögtön rágalmozóknak nyilvánították. Ugy tettem, mintha csak a művészet iránti lelkesedésem kötne a művészhez s kijelentettem, hogy sokkal inkább férfi vagyok, mint nő s lelkiismeretem nyugodt és nincs közöm a rossz nyelvek támadásaihoz.

Minden nagyszerűen ment. Bájosan eredetinek találtak, sőt azt is kegyesek voltak elismerni, hogy szellemes vagyok. Valóságos csodát láttak bennem s szegény Jaques egész nap csak dicsőhimnuszokat hallott rólam.

Azt mondják, hogy zeneértők olykor a legjobb zenétől is idegesek lesznek. Állítólag Nagy Sándor kidobott egyszer udvarából egy hárfást, akitől előzőleg el volt ragadtatva. Nem akartam elérni, hogy Jaques elkergessen, de szerettem volna, hogy jóllakjon a sok dicsérettel.

Csakhogyan ez még nem volt minden.

Titokban azt is elintéztem, hogy Louise Kuttingert meghívják. Affektálás nélkül közeledtem a fiatal leányhoz. Nagyon kedvesnek, angyalszelidségűnek találtam. Hamar megértettük egymást, s mert nem volt ostoba, elfogadta tanácsaimat. Jaques léprement. Szünet nélkül dicsértek tovább, s mintha Louiseről levettek volna mindent, hogy engem annál jobban elhalmozhassanak érdemekkel. Az igazságtalanság felháborította a művészt s mert én is a kritikusok kórusával tartottam, komoly szemrehányásokat tett.

- Ej uram, - válaszoltam műharaggal, - menjen boruljon térdre a minden erény és báj modellje előtt. Ki tartja vissza?

Elvörösödött. Fogadni mertem volna, hogy egy hét se telik bele s már szerelmes lesz Louise-ába. Ugy is történt. Hiúságom talán sértve volt kissé saját manőverem gyors sikere által, de önző, vagy romlott lelkű asszony az, akinek nincs elég bátorsága egész életre szóló boldogsághoz segíteni egy férfit, s múltó viszonyért mindent feláldoz. Akik ismernek, sosem vádolhatnak sem önzéssel, sem rosszasággal, könnyelmű természetem dacára is elismerték rólam.

Időközben a lorrainei udvarnak összetüzése volt a francia udvarral.

Richelieu kardinális, a la rochelle-i nagy győző megharagudott. Hercegeink gúnyolták s a helyzet egyre komolyabb lett. Röviden, XIII. Lajos és minisztere egyszer csak hadsereggel szakadtak nyakunkba.

Szegény városunk annak rendje és módja szerint ostrom alatt állott. Most megragadhatnám a kínálkozó alkalmat, hogy nagyszerű leírásokat adjak az ostromról, beszélhetnék sáncokról, árkokról, útegekről. Elmondhatnám az olvasónak a rohamok szervezését, rések betömését, rejteketeken induló kirohanást, de hőseinkre bízom, írják ők meg Mémoire-jaikban a fontos katonai kérdések megoldását. Én nem foglalkozom stratégiával. Elég az hozzá, oly erősen bombázták Nancyt, hogy még lakásomba is betévedt egy golyó. Végeredményben XIII. Lajos és minisztere nagy pompával diadalkocsikon mint valami antik hősök vonultak Nancyba. A

lorrainei hercegek bárhogyan dühöngtek is, kénytelenek voltak teljes megadással fogadni és elszállásolni őket, diadalmas csapataikkal együtt.

Richelieu óvintézkedéseket tett a jövőre nézve. Megparancsolta, hogy Nancy falait rombolják le, s nagyobb súlyt fektetett erre - joggal - mint minden ígéretre.

Most is magam előtt látom a nancy-i kastély nagy termét. A falakon a Guis-ek arcképei komolyan, ünnepélyesen néznek le, mintha mindjárt kilépnének aranyozott kereteikből, hogy a legyőzöttek szemére hányják gyávaságukat, s a győzőknek vakmerőségüket. XIII. Lajos a hercegi trónuson ül, flandriai szőnyeggel bevont magaslaton. Mellette Richelieu áll és esküformát diktál a király előtt térdelő III. Károly hercegnek, aki zord, remegő hangon ismétli az esküt. Az udvaroncok és udvarhölgyek méltatlankodva nézik hercegük szolgálai megalázását. Olykor elfojtott kiáltások törnek fel és elfedik a miniszter szavát. De Richelieu jól ismert komor, fenyegető pillantásával, mely zsarnok vakmerőségét kifejezően tükrözte vissza - végigfut a hallgatóságon és elnémítja a zuglódókat.

- Elég cousin - szólt XIII. Lajos, felemelve Lorraine herceget. - Ezentúl ne vonja kétségbe fennhatóságunk jogát és maradjunk jó barátok.

- Á propos, herceg úr, - mondja a kardinális, - úgy hallom, hogy udvarában egy nagyon tehetséges vésőt tart. Mi a neve?

- Jaques Callot.

- Igaz, emlékszem a névre. Az anyakirálynő unokafivére, Cosme de Médicis, úgy hallom, nagyon sajnálja, hogy a művész elhagyta Flórenzet.

- Igen, Monseigneur, de a művész a Lorraineé. Senkinek sem adjuk át.

- Jelen van itt a hallgatóság között?

III. Károly intésére Jaques felállt mellőlem s az emelvényhez közeledett.

- Ime itt van! - szólt a herceg a miniszterhez.

- Ön az, uram, akit annyiszor dicsértek előttem? - mondta Richelieu kedvesen. - Öfelsége szeretné látni művészetének néhány bizonyítékát.

Jaques meghajolt.

- Ajánlatomra a király elhatározta, hogy megbizsa önt Nancy ostroma főbb mozzanatainak megörökítésével.

A váratlan szavakra a herceg megremegett. A méltatlankodás moraja futott végig a termen.

- Pardon monseigneur! Kétségkívül rosszul értettem - válaszolt Jaques Callot habozás nélkül.

- Remélem nem fog kényszeríteni arra, hogy uralkodóm leigázását dicsőítsem? Lehetetlen, hogy olyasmit ajánljon nekem, hogy hazám megalázásának büntársa legyek.

Élénk helyeslés zúgott a terem minden sarkából. III. Károly megölelte a bátor művészt és megcsókolta.

Richelieu összeráncolta szemöldökét.

- Vigyázzon! - fordult Jaqueshez. - Ellenkezés itt felségárulást jelent. A francia király e pillanatban önnek egyedüli ura, parancsolja, hogy szolgálatába álljon hirneve szerint értékes tehetségével. Azt mondtam: „parancsolja!” jól gondolja meg.

A kardinális XIII. Lajosra nézett. Pillantásával mintegy felszólította, hogy erősítse meg rendelkezését; de Jaques elszántan sietett fel az emelvény lépcsőin s még mielőtt a király eleget tehetett volna a miniszter kívánságának, felkiáltott:

- Felség, ne parancsoljon semmit, mert nem engedelmeskedem.
  - Elfelejté u ram, - szólt XIII. Lajos megdöbbenve a vakmerő hangtól, - hogy ki előtt áll és kivel beszél.
  - Nem fogok engedelmeskedni, - ismételte Jaques, feléje nyujtva jobb kezét. - Itt a kezem, mely az írót tartja, vágassa le a sire, de ne kérjen olyasmit, ami a kötelességgel, a becsülettel ellenkezik.
- A nagyszerű szavak után, melyeket a történelem is el kell, hogy ismerjen, Jaques méltóság-
teljesen köszönt a királynak és kiment a teremből.
- Richelieu elsápadt a dühtől. Intett egy testőrtisztnek, aki sietett a művészt nyomon követni, s a kastély előcsarnokában elkérte kardját. Jaques a városi börtönbe került. Szülei kétségbe voltak esve. Louise Kuttinger, akit már akkor Jaques - hála ügyességemnek és sikeres manőveremnek - gyöngéden szeretett, minden könnyét elsírta, elveszettnek gondolva jegyesét. Másnap sikerült kihallgatást kieszközölnöm Richelieunél és Jaques kegyelmet kapott. Következőképen történt a kihallgatás:
- Reám ismer monseigneur? - kérdeztem bátran az első köszöntések után.
- Arcomba nézett.
- Nem... vagy... tényleg... bájos gyermek, ismerem arcvonásait. Hol volt szerencsém találkozni kegyeddal?
  - Azt hittem, jobb emlékezőtehetsége van, kardinális úr és röstelem, hogy nem véstem mélyebb nyomot emlékezetébe. - A két nő egyike vagyok, akik rábírták Buckingham mylordot, hogy visszatérjen Angliába.
  - Ah... ahonnan sohse tért vissza. Utjuk nem volt eredménytelen - mondta hátborzongató mosollyal.
  - Igaz uram! Egész életemen át lelkiismeretfurdalást fogok érezni eljárásomért.
  - Édes Istenem, kegyed semmiben sem bűnös... és én sem! - sietett hozzáfűggeszteni. - Csak azt sajnálom, hogy nem jött el hamarabb hozzám, jutalmát követelni.
  - Hátha ma azért jöttem?!
  - Megfizetem adósságom. Örömmel fizetem meg. Ilyen szép szemektől, még ha nem is volna kötelezettségem, akkor se tudnék megtagadni semmit.
  - Milyen udvarias, kardinális úr.
  - Remélem, nem tartja meglepőnek. Meggyőződése, hogy ilyen szép nő látásán minden szív megre meg. Miért volna ép az enyém kivétel? Mit kíván, kisasszony? beszéljen!
  - A tegnap letartóztatott fiatal művész szabadságát kérem.
  - Egy feltétel alatt megadom.
  - Bocsásson meg... feltételek nélkül kértem.
  - De miért ne csinálhatná meg a metszeteket, amelyekre történetíróimnak szüksége van?
  - Azt hiszi, hogy Buckingham, ha még élne, megénekelné a la Rochelle elfoglalását?
  - Jó, jó, ne beszéljünk róla tovább.
  - Magam is azt szeretném, kardinális úr!

- Szóval szüksége van egy elbocsátó rendeletre, - kérdezte, miközben kezeimet simogatta. Nem mertem ellenállni, hogy el ne rontsam a dolgot.

- Igenis, monseigneur, az ön aláírásával.

Íróasztalához lépett és néhány sort írt, aztán átadta a lapot.

- Fogja édes gyermekem. Boldog vagyok, hogy kedveskedhetem valamivel. Ami pedig a másik históriát illeti, ne legyenek lelkiismeretfurdalásai.

- Igaza van, monseigneur. A kiömlött vér hulljon vissza a gyilkosok fejére.

Richelieu arca hamúsürke lett. Gyorsan meghajoltam előtte s kisiettem, örülve, hogy további udvarlásának rövidesen elejét vettem. Louise után siettem, s együtt Jaques börtönébe mentünk.

- Nézze, - mondtam neki, a kardinális irását mutatva - ez a lap kinyitja börtöne ajtaját. Vegye el barátom s hálája jeléül még ma este mutasson fel egy másik irást nekem.

- Milyen irást?

- Házasságlevelet a maga s a Louise aláírásával.

Megremegett s nyugtalan pillantást vetett reám, de az én mosolyom teljesen nyugodt volt. Megfogtam kezét s a Louiseéba tettem.

- Szeretik egymást, hát legyenek boldogok.

- Oh Ninon, milyen nemeslelkű! - szólt könnyekig meghatva a művész.

- Most érti végre viselkedésemet, Jaques? Ne piruljon el azért. Magam akartam dolgozni boldogságán, mert méltónak találom rá. Ma este búcsuzunk. Holnap visszatérek Párisba. Ha valaha felkerülne fiatal feleségével, rue de Tournelleben mindig szívesen látják. Ugy szálljon hozzám, mint legjobb, legőszintébb, legodaadóbb barátnőjéhez.

Az örök minden akadály nélkül kiengedtek a börtönből.

Magára hagytam a két szerelmest. Éppen mikor gyaloghintómba akartam felszállni, a nagy téren kiabálást és hangos nevetést hallottam.

- Ő az tényleg! - kiáltották.

- Joseph atya!

- Nézzétek csak lóháton a szürke eminenciást.

Megismertem a rekedtes hangot, s megállítottam hintómat.

- Ugy látszik jó humorát nem hagyta Párisban, abbé ur.

- Lenclos kisasszony! Nem álmodom? Hallatlan! - kiáltott fel Scarron.

Őt szólítottam meg.

- Honnan jön, bájos nő? Az égből talán? Itt van Lorraineben, hetven mérföldnyire a Tournelles utcától?

- Látom ön is itt van uram!

- Én? az más! A kardinális történetíróját üdvözölheti bennem kisasszony. Megbizott, hogy nagy tetteit örökítsem meg az utókor számára.

- Gratulálok történetíró úr a gyönyörű alkalmazáshoz.

- Köszönöm. Boisroberttel osztozkodunk a tisztességen.

- Ugyan miért kiáltott úgy az imént.
- Kár lelkem, hogy elkésett. Már elhaladt a kiséret. Roppant különös dolgot látott volna... Majd elmesélem. Előbb azonban engedje meg, hogy felkeressem egy közös barátunkat.
- Bizonyosan Retz abbét, hiszen elválhatatlanok.
- Téved. Ő nagybátyja, Gondi püspök karmai közt maradt. Eddig már bizonyosan káplán s valószínűleg breváriumát olvasgatja.
- Az egyház jó fogást tett.
- Annál is inkább, mert mindig jó pipa!
- Szép lelkész! Farkasra bizzák a nyáját!
- Valószínűleg felfalja majd hiveit, különösen, ha szépek. Mit akar? Egyik napról a másikra én is így járhatok. Hovatovább, annál kevésbé tudok megférti apám tiszteletreméltó életpárjával. Erényes mostohám egész otthonunkat tönkre teszi. Egy huncut vasam se marad.
- Igazán sajnálom - mondtam.
- Helyesebben szólva, az egyházat sajnálja, mert én sem érek többet, mint Retz... Hé, Coligny, Boisrobert, Marsillac, - kiáltotta egy csoport fiatal ember felé fordulva - jöjjenek csak! Vivat! itt van Ninon.

A megszólítottak hozzám futottak.

François nyakamba borult. Boisrobert abbé, aki szintén megfordult házamnál, követte példáját. A fiatal Coligny gróf, aki csak futólag ismert, tiszteletteljesebb volt, beérte kézcsókkal.

- Isten hozta önöket, - mondtam - ha nincs más elfoglaltságuk, ebédeljünk együtt.
- Nagyszerű! - kiáltották - de hol?
- Nálam, kövessenek.
- Itt lakik Lorraine fővárosában!
- Vendégeket fogad!
- Nagyszerű! - kiabálták kórusban.

Megérkeztünk otthonomba, ahol úgy viselkedtek, mint meghódított területen, megtöltötték a szobákat, keresztül-kasul vizsgáltak, kutattak folyosókat, minden sarkot. Isten tudja, milyen ostobaságokra vetemedtek volna, ha a Jaques műtermét felfedezik! Hogy betömjem szájukat, betálataltam a kitűnő ebédet.

Végeredményben igazán örültem párisi ismerőseimnek. Marsillac udvarolgatott, Scarron énekelt, Boisrobert becsipett és Coligny nekibátorodva oly hévvel bókolt, hogy Marsillac egészen megsértődött, éppen olyan volt a természete, mint Saint-Évremondnak. Nem vettem számba.

Coligny gróf, a IX. Károly uralkodása alatt oly gyáván legyilkolt, híres admirális leszármazottja, akkor huszonegy éves volt. Három évvel idősebb mint én. Ritkán láttam előkelőbb modorú, kellemesebb arcú fiatalembert. Barna volt, amit férfiaknál mindig jobban szerettem, mert a szőkék éppoly unalmasak belül, mint amilyen szintelenek kívül. A Coligny nagy szemei puha bágyadtságuk dacára sem voltak kifejezéstelenek. Pelyhedző bajusz árnyékolta ajkát, s gyönyörű fogsora volt. Mint őst, őt is Gaspard-nak hívták.

- Mondja gróf, - szólt Scarron, - nem volt-e Pas de Sure-nél, Meilleraie herceggel?
- De igen, - válaszolt Coligny, - ott kaptam a tüzkeresztet.

- Akkor tanuja volt az ostoba kapucinus vereségnek?
- Hogyne! Akarja, hogy elmondjam?
- Kérem szépen!
- Milyen kapucinusról beszélnek? - kérdeztem.
- Különös kérdés!
- Hát van két kapucinus?
- Csak a Richelieu bakkecskéjéről lehet szó!
- A szakállas állatról, akin nevettem, mikor megszólított.
- Jó, tudom már! József atyáról!?
- Csakhogy kitalálta! Képzelve el, hogy a szürke eminenciás szerzetes ruhában és sandalban büszkén léptetett négy francia tábornok között, hogy körüljárja a várost a falakon kívül. Meg akart személyesen győződni a rombolásról.
- Az ördögbe is, - szólt Boisrobert, - azt akartad, hogy csákóban, vérttel és magas csizmában jelenjen meg?
- Kevésbé nevetséges lett volna!
- Csak gazdája példáját követte volna! - tette hozzá Coligny.
- Gróf úr, - felelt Boisrobert, erélyesen az asztalra csapva; - gúnyolja a szolgát, sértegetse, becsmérelje, megengedem. De ami a gazdát illeti, megkövetelem, hogy respektálják.
- Jó vicc! Oh, oh!
- Jól megvédte a minisztert.
- „Hogy respektálják!” gyönyörű frázis.
- Ráillik!
- Ezer menykő! nem tréfálok! Azt akarom, hogy hallgassatok! - kiáltotta az első történész haragtól vörösen.
- Nem fogadok el parancsokat, uram! - válaszolt büszkén Coligny.
- Ugyan hagyd el! - szólt közbe Scarron. - Nem látod, hogy részeg? Aznap, mikor a kardinális nem fog tréfáin nevetni s nem fogja jótékonyan megfizetni, Boisrobert rá fog támadni, s fogaival fogja széttépni azt, akit ma oly nagyon véd. Hagyjuk a pokolba Richelieut. Mondd el Gaspard a Pas de Sure históriáját. Két ragyogó csillag tekint reád s Amor vésőjével cizellált fülek figyelnek. Légy szellemes és elegáns.
- Kedves kisasszonyunk - kezdte a fiatal gróf - bizonyára tudja, hogy a Richelieu kapucinusa régen katona volt, s régi mesterségének néhány harcias emlékét kómikusan megőrizte.
- Igen uram, tudom, sőt ha nem csalódom, József atyát akkor Seclerc du Tremblaynak hívták.
- Ugy van! Csak az ambíció vitte rá, hogy kapucinus legyen.
- Bajosan hiszem, bocsásson meg! - szakítottam félbe.
- Pedig kisasszonyom, csuhából csuhába még a kardinális fővegig is eljut az ember.
- Hugenotta beszéd, - mondta Scarron. - Tudnia kell, kedvesem, hogy az elbeszélő a legmakacsabb káromlók közül való.

- Nem esett messze a fájától, - szólalt meg Boisrobert, aki még mindig haragudott. - Szükség volna megint egy szent Bertalan éjre.

- Jaj, milyen borzalmas! - kiáltottam közbe.

- Uraim, - mondta Coligny komolyan - nem szokás ily gyászos emlékekkel tréfát űzni.

- Igazad van, - felelt Scarron. Ne haragudj és maradj továbbra is parpailot,⁹ ha jónak látod. Mikor misét fogok mondani, majd imádkozom érted. Folytasd a históriát.

- 1629-ben, József atya Grenobleban lévén, megtudja, hogy Meilleraie herceg előkészületeket tesz az ismert nevű, keskeny, veszélyes alpesi szoroson erőszakkal keresztül jutni. Hirtelen harcivágy fogja el. Harminc mérföldet utazik postakocsin, hogy a francia sereget elérje. Éppen a barrikádokat akarták áttörni. A kapucinus még annyi időt se vesz magának, hogy ruhát cseréljen, egy kis dombon helyezkedik el, közel a küzdőtérhez, s ott elkezdi kiabálni, gesztikulálni, mint egy démon, hogy lelkesítse és bátorítsa a csapatokat. A mi katonáink még ütközetben se vesztik el jó kedvüket. Tréfásnak találták a dirigáló szerzetest s minden escadron, mely a domb alatt elhaladt, nemcsak golyókat küldött az ellenségnek, hanem egyszersmint sarkastikus megjegyzéseket a szürke eminenciásnak.

- Mintha látnám ott a dombtetőn, - szólott Scarron, - úgy ugrálhatott, mint boszorkányok szombatján a bakkecske.

- Körülbelül, - folytatta a gróf. - Szerencsétlenségére a császáriak is észrevették, de nem fogták tréfára a dolgot. Bosszankodtak a szájhős izgatásain, s hirtelen célba vették, s József atya egyszer csak minden oldalról golyókat hall fütyülni füle mellett. Hamar elmúlt hősi lelkesedése s ékesszólása. Sietett vissza csapatainkhoz. Erős északi szél fujt s ez megnehezítette visszavonulását. A szél belekapaszkodott csuklyájába, ruhája alá fujt, s ép az ellenség felőli oldalon futott le a dombról. Nagy kiabálással fogadták és jól elpáholták.

- Istenemre, - szólott Marsillac - ezt a verést nem lopta az ostoba.

Beszélgésünket nagy zaj zavarta meg. Tömegfelvonulást láttunk az utcán s harsonák zúgtak.

- Mit jelent e kürtszó, uraim?

- Visszajön a kíséret s anekdotám hőseit szemtől-szembe láthatjuk, - szólott Coligny, akivel az ablakhoz siettem.

Többi vendégem is követett. A zenekar igen nagy volt s a közeli sarkon fordult már be. Észrevettem József atyát a lovagok között, s hangos nevetésben törtem ki a lovagló kapucinus láttára. Sehogyse tudta szilaj paripáját megfékezni, annyira megijesztették a trombiták.

- Ha nem csalódom, mindjárt láthatunk egy szép bukfencet! - mondta Boisrobert.

- Annál jobb!

- Bravo.

- A legjobb páholyban vagyunk.

- A számár kapucinus, - jegyezte meg Scarron - éppen a legfékezhetetlenebb paripát választotta a kardinális istállójából.

Alig fejezte be szavait, József atyát szinte ablakunk alá hurcolta lova nagyokat ágaskodva, rugva. Vért izzadott szegény, hogy megfékezze a mént, mely nagyon is nyíltan kimutatta, hogy szabadulni óhajt emberétől.

---

⁹ Hugenották gúnyneve, mint nálunk „vastag nyakú”.

- Holá! hé! vigyázzon!
- Feszesen a gyepelőt.
- Egy ostorcsapást neki! És szorítsa a szügyét!
- Látja eminenciád, - gúnyolódott Scarron, - miért nem tett bocskorára sarkantyút?
- Pedig jó lovasnak hittem, szent atya! - szólt Coligny.
- Máskor kiherélt lóra üljön!
- Ó József, József, - szólt sajnálkozva Boisrobert, - jobban tetted volna, ha vecsernyét mondsz, vagy velünk iszol!

A tisztelendő tartózkodott minden választól, úgy meg volt szeppenve lova fickándozásaitól, s az utcát megtöltő tömeg kiabálásától. A kavarodás tetőpontját érte, mintha az ördög is beleavatkozott volna, mikor arra jött egy tűzészeker, melyet fiatal normandiai kanca húzott. A József lova rögtön jellemző nyerítést hallatott. A szerzetes hiába erőlködött, hogy hátra fordítsa, a ló galoppban iramodott neki a szekérnek, nem törődve azzal, hogy hátán a szürke eminenciás ül. A lovag rettenetesen ordított. A ló ügyet se vetett rá. Ugrott, prüszkölt, ágaskodott, mindenképpen bosszantotta a kancát s már a legnagyobb gyöngédségre akart vetemedni, tekintet nélkül a kanca után vonszoló kényelmetlen alkalmatosságra.

Ebben a zűrzavarban a szerencsétlen kapucinus üresen hagyta a kengyelvasat s a kövezetre esett. Szerencsére nem történt semmi baja. Hanem a tömeg tréfái és vendégeim gúnyos kiáltásai kihozták sodrából, nekirohant a bűnös lónak, kemény szavakkal szemére hánytva illetlenségét, ostorral ütötte s piszkos sehonnainak mondta.

- Hitemre, - jelentette ki Coligny oldalát fogva a nevetéstől, - ez még sokkal különb a Pas de Sure-beli históriánál is.

- Bravo József, bravo! - kiáltották a többiek gúnyosan.

Rábeszéltem vendégeimet, hogy jöjjenek el az ablaktól. A tömeg már épp úgy szemmel tartott minket, mint a kapucinust.

Marsillac és az abbék tudták, hogy vissza akarok térni Párisba, s majdnem összevesztek a versengésben, hogy ki legyen kísérem.

- Uraim, uraim, talán megengednék, hogy szabadon válasszak!

- Emlékszik még fogadásomra Gondival, - mondta Scarron; - nem mondom le s miután kedvező alkalom kínálkozik a fogadást megnyerni, elsőnek jelentkezem.

- Akkor sajnálom magát, - szóltam elég meggondolatlanul.

- Miért sajnál?

- Nincs szerencséje.

- Milyen tévedés!

- Máris tudom, ki fogja megelőzni.

- Vigyázzon, - súgta fülembé, - nagyon is szemet vetett Colignyra, miközben nekem válaszolt.

- Ostobaság!

- De igen, igaz, én is láttam! - mormolta Marsillac, aki minden szót hallott. - Ördög vigye a hugenottáját!

- Mindkettőjüket kissé merésznek találom, - mondtam az asztaltól felállva. - Egy látogatás, s az uti előkészületek lefoglalják estémet. Engedjék meg, hogy elbocsássam önöket.

Elégületlenül távoztak. Coligny megkért, hogy láthasson elutazásom előtt. Hangosan, úgy, hogy mindenki hallja, adtam engedélyt neki. Ez volt legegyszerűbb módja megbüntetni a Marsillac duzzogását s a Scarron önhittségét.

Búcsut vettem művészemtől, akit oly ügyesen kiábrándítottam magamból. Egy leheletem elég lett volna arra, hogy a lángot megint fellobbantsam. De a legkacérabb nőnek se lett volna bátorsága elrontani a szelid fiatal leány illuzióit. Oly boldog és büszke volt, hogy Jaques Callot lesz a férje.

Az éj leszállt, mire hazaértem. Megdöbbenve láttam Colignyt ajtóm előtt állani.

- Mit gondol uram?! Ilyenkor szokás látogatásokat tenni? Vagy azt akarja, hogy az impertinensek közé sorozzam?

- Ne vádoljon. Kétségbe volnék esve, ha azt látnám, hogy nincs velem megelégedve.

- Akkor más bizonyítékokat adjon.

- De ha holnap késő volna figyelmeztetnem önt a veszélyre.

- Késő?... Veszély?... Mit jelentsen ez?

- Feleljen kisasszony: elhiszi, hogy veszedelmes lehet egy nőre nézve, ha a kardinális fajtájú ember szerelmes belé?

- Veszedelmes... Magyarázza meg!

- Ha az az asszony semmiesetre sem adhatja vissza a kölcsönt.

- Akkor röviden és határozottan válaszolok: ha a miniszter szemet vetett volna reám, katasztrófának tartanám.

- Akkor jól tettem tehát, hogy ily szokatlan órában idejöttem, mivel őeminenciája nagyon is kedvére valónak találja önt s Boisrobertet bizta meg a megtisztelő és kényes feladattal, hogy tárgyaljon önnel.

- Igazán? Megtették közvetítőnek?

- Igen, ha a tárgyalások sikeresek, minden jól megy, de ha nem...

- Fejezze be.

- El van veszve!

- Hogyan? Azt szeretném látni. Mi joga rendelkezik a kardinális személyem fölött?

- Semmi joga... de minden perfid eljárás szakmájába vág.

- Az bizonyos.

- Nem szökött meg nemrégiben egy itteni zárdából?

- Tényleg. Honnan tudja?

- A kardinális erre építi intrikáját. Ha meghallgatja őeminenciája nemes közvetítőjét, udvari equipageban mehet vissza Párisba; ellenkező esetben, felhatalmazzák az apácákat, hogy visszaköveteljék s bezárják.

- Jóságos ég!

- Boisrobert abbé már holnap reggel korán eljön tapogatózni kegyedhez.

- Holnap? Hiszen akkor még ma elutazom! Most rögtön!

- Gondoltam. Lovak és egy batár rendelkezésére állanak, s ha érdemesnek tart arra, hogy védője legyek utján...

- Igen, uram, elfogadom! Hamar a batárt és menjünk.

Csak legszükségesebb toilleszközeimet vettem magamhoz. Egy óra mulva már a Páris felé vezető uton robogtam a gróffal.

XIV.

Utközben részletesebben ismertette utitársam az egész dolgot. Boisrobert jobban be volt csipve, mint illett, mikor eltávoztak tőlem, s abba a korcsmába vezette őket, ahol meg volt szállva, hogy még néhány üveg rajnai bort igyanak együtt. Itt azonban meghallotta, hogy Richelieu már több ízben kerestette, otthagya tehát vendégeit s azonmódon őminenciájához sietett. Egy félóra mulva már vissza is tért s elmondta az érdekes ujságot, hogy a kardinális szerelmes belém, s őt bizta meg Merkur szerepével.

Jupiter-Richelieu azt hitte, hogy szerelemben is ép oly mindenható, mint politikában.

A reggeli audiencia után, már nyolc vagy tiz kémnek adott megbízást. Ezek rögtön lesbe álltak s nemsokára értesítették nancy-i tartózkodásom minden részletéről: a zárdai szökésről, Jaques Callotval való viszonyomról, s a művész közeli házasságáról. A miniszter mindebből nagyon helyesen azt következtette, hogy szabad vagyok. Ujabb bizonyítéknak tekintette vendégeim névsorát is, melyet szintén nem mulasztottak el közölni velem.

A kardinális terve hamar készen volt. Boisrobert volt a végrehajtással megbizva s nem csinált ebből titkot ebédvendégeim előtt.

Marsillac és Scarron is dühösek lévén reám, kijelentették, hogy nem fogják megakadályozni a Richelieu üldözéseit. Coligny elpalástolta gondolatait, úgy tett, mintha szintén helyeselte volna az egészet, leitatta őket s rögtön hozzám szaladt, mikor társait az asztal alá itta.

Kétségkívül nagy hála kötelezett. Valóságos veszedelemből szabadított ki, nem mintha Richelieunek nagy hatalma dacára is joga lett volna engem zárdába csukatni egész életemre; hiszen barátaim tüzet okádtak volna s előbb vagy utóbb visszanyertem volna szabadságom; mindamellet annyi bizonyos, hogy a récollettek örömmel kaptak volna rajtam s drágán fizettették volna meg velem kijátszásukat. Mindez együttvéve azt eredményezte, hogy szinte erőszakosan sodort Colignyhez és sokkal gyorsabban fejlődött ki közöttünk a vonzalom, mely egymás felé húzott.

Negyvennyolc óra alatt Párisban voltunk, de igaz, hogy csak úgy dobtuk az aranyakat. Gaspard kellemes modorú, finomeszű, tapintatos, józan gondolkodású volt, s szerelemben is olyan, amilyen csak huszéves korában lehet az ember. Kítette magát miattam a miniszter haragjának: tehát fontos volt, hogy visszatértek ne találjon reánk.

Tournelles-utcai lakásom semmi biztonságot nem nyújtott. Természetesen ott fognak keresni mindenekelőtt.

Picpusben vettem egy elragadó falusi házat, olyan volt, mint egy kis madárfészek zöldlombok között. Ott élveztük boldogságunk békéjét. Azt beszéltek, hogy hajdan IV. Henrik lakott itt egy barátnőjével, miután d'Estrée kisasszony megszökött a Coevre-kastélyból, s a király még elrejtve tartotta. Minden az intim együttlét mámorát, misztikus örömeit hirdette. A falakat és plafonokat kihívó freskók díszítették. Itt Vénus lépett ki a habokból, amott az Amathonte bölcsője körül Gráciák körben táncoltak Ámorokkal. A hálószoba nagy erdőt ábrázolt, ahol Satyrok fürdő Nymphákat és Dryadokat üldöztek.

Az ágyam egész újdivatú volt. Négy sas karmai tartották s egy óriás kagyló volt, melynek mélyében rózsagirlándok huzódtak. Két Faun tartotta össze fenn a függönyöket.

Néha esténként kimentünk Colignyval, de mindig csak kocsin, vagy hordszéken. Egész más városnak láttam Párist. Minden megváltozott. A férfiak nevetségessé tették magukat, a világ legfurcsább szokását vették fel, saját hajuk helyett parókát viseltek. Az első ember, aki

hajlandónak mutatkozott vendéghaját feltenni, de la Rivière abbé volt, akit mindenki ismert aljas intrikáiról s aki a Gaston tanácsadója volt; jutalmul kapta a langresi püspökséget.

Találkozni fogunk vele később Mademoisellenél.¹⁰

Eleinte a paróka csak az egyik halántékot fedte, később mind a kettőt. Végül az egész homlokot és fejet. Az udvaroncok szeszélyből, a vörös hajúak hiúságból és a kopaszok szükségből pártolták az új divatot. Valóságos parókaözön, parókadüh keletkezett: infolio parókák, kis parókák, bárányparókák, kecskeparókák. Azután jöttek francia, angol, flamand, dán, lengyel, olasz, spanyol parókák. Minden nemzet és minden éghajlat parókái. Nyílt utcán díszítették vele magukat az emberek, annyira, hogy végre a király rendeletet adott ki, melynek értelmében kétszáz parókakészítővel szaporította a már meglevő borbélyok számát.

Coligny ünnepélyes fogadalmat tett, hogy sosem fog ily méltatlan divatra vetemedni. Sűrű és nagyon szép fekete haja volt, nem féltem, hogy egyhamar szószegő lesz.

Két hónap telt el.

XIII. Lajos s a kardinális visszatértek a Louvreba. Óvakodtunk mutatkozni s azt hittük szép vidékünkön, zöld lombjaink között kitűnően elrejtőztünk. De a miniszter rendőrségének figyelmét a legtitkosabb menedékhely sem kerülhette el. Scarron és Boisrobert különben is rosszakaratulag ellenünk hangolták.

Egy reggel két hintó állott meg kis házunk kapuja előtt. A csengő oly erősen szólalt meg, hogy a gróf kiugrott ágyából és kardja után nyult. Ugyanakkor Perrot sápadtan, reszketve nyitott be.

Egy testőrtisztet és hat alabárdost jelentett be.

A testőrtiszt Colignyhoz fordult.

- Azzal van vádolva uram, hogy Lorraineben megszökött csapatától. Ime a parancs, mely szerint a Bastilleba kell önt zárunk. Ami kegyedet illeti asszonyom, öltözzön fel és kövessen.

- Hova visznek?

- Rueilbe, a kardinális őeminenciájához.

A gróf mérgesen iramodott a tiszt felé, megmarkolva fegyverét.

- Ezer ágyú és mennydörgés! - kiáltotta, - mindent értek! Missziójának tulajdonképen ez a legfontosabb része. Őseim fejére mondom, élve ugyan ki nem visz innen bennünket.

- Gaspard, az égre kérem, csillapodjék!

- Csillapodjam?... Nem, nem! Jőjjenek csak, merészeljenek kezet emelni reám, mindannyiukat leszurom!

- Barátom, az ellenállás csak vesztünkre van. Hidegvér mindenekelőtt. Engedje meg, hogy Rueilbe menjek és szerelmünkre esküszöm, hogy nem fogja lakat alatt tölteni az éjszakát.

Nyugtalanság és féltékenység villámlott át szemén.

- Oh - siettem szemrehányó hangon hozzátenni - kételkedhetik bennem és szívemben?

- Nem, - suttogta, - de Richelieu mindenre képes.

- Arra is, hogy több esze legyen, mint nekem? Vigyázz Gaspard, mindjárt vétkezem miattad a szerénység ellen.

---

¹⁰ Mademoisellenek a király nővérét hívták.

Szavaim mosolyt csaltak ajkára. Elvégre szökését nem lehetett komolyan annak minősíteni. Fiatalembereink minduntalan megengedtek maguknak ilyen kis kiruccanásokat, anélkül, hogy bűnükül rótták volna fel.

- Menj hát, - szólt Coligny, - bizom benned. Igazságtalan volnék, ha a vörös embertől féltenelek.

- Vége lesz már a suttogásnak? - kiáltott durván a tisztt.

Befordultam öltözőmbe s egy szempillantás alatt elkészültem. Coligny megölelt s nyugodtan ült az egyik kocsiba, mely gyorsan robogott a Bastille felé. Én a másikba ültem. Rouleig a falak mellett mentünk s onnan tértünk a Rueil felé vezető útra. Tizenegykor ott voltunk.

A régi Saint Denis apátság birtokainak jó részét vette meg Richelieu. Leromboltatta a régi zárdát s helyére gyönyörű szórakozó helyet épített. A kardinális ép asztalnál ült. Mosolygó arccal, s a világ legfesztelenebb modorával közeledtem hozzá:

- Azt hittem, hogy eminenciád lesz oly udvarias, hogy engem is megvár.

Féloldalt fordult székével és meglepve nézett rám. Ugyanazon a hangon folytattam:

- Emberei hajnalban felzaklattak s nem pihentek útközben. Bőjtre fogtak, Monseigneur.

- Hamar egy terítéket! Siessenek! - kiáltotta szolgálóinak.

Azután élénk örömmel ragadta meg kezeimet.

- Igazán kisasszony? Kegyeskedik reggelit kérni? Nagyon kedves! Könnyekre voltam elkészülve s nevető arcot látok, ragyogó szemeket. Becsületemre, kellemesebb meglepetést nem szerezhetett volna.

Széket tolt elém s leültem melléje.

- Könnyekre volt elkészülve? Ugyan miért uram?

- Kóstolja meg a fácánt, szépem! - szólt tányért nyujtva felém, anélkül, hogy kérdésemre felelt volna.

- Könnyek nem bizonyultak jó eszköznek arra, hogy az embert zavarából kisegítsék.

- Igaza van!

- Legyen szives nyujtsa ide az olajat.

- Szivesen! Figyelmébe ajánlom a rákot. Kitűnő. Köztünk maradjon, úgy látom, nem nagyon szerelmes a grófba.

- Én? Ellenkezőleg! Bele vagyok bolondulva.

- Mit jelentsen ez? - kérdezte zavartan reám tekintve.

- Engem nem csapott be az elfogatási komédiával. Bizonyára figyelmeztetni akarta Colignyt katonai kötelességeire s egyszerűen megleckéztette.

- Kétségkívül, kétségkívül. A leckén aztán törheti a fejét a Bastilleban hosszú ideig.

Hátrataszítottam székem és hirtelen felugrottam.

- Hogyan? Ma este nem fog kijönni?

- Ma este? - nevetett a miniszter. - Drága gyermekem elment az esze? Nyugalom és foglaljon megint helyet az asztalnál.

- Köszönöm, már nem vagyok éhes uram!

- Egy szelet kecskehússal kínálok meg. Kitűnő ízű.
  - Beszéljünk Coligny-ról kérem.
  - Igen. Koccintsunk egészségére. Nyolc, tíz hónap múlva megint szabad lesz.
  - Nyolc, tíz hónap! De hiszen ez méltatlanság! Ha nem hinném, hogy szavaival csak próbára akar tenni, máától kezdve én volnék legelkeseredettebb ellensége.
- Haragos, erőszakos hangon beszéltem.
- Ugyan miért? - kérdezte Richelieu megdöbbenve változásomon.
  - Mert minden igaz ok nélkül olyan bánatot okozna nekem, amit sohasem tudnék kiheverni.
  - Tévedés, lelkem! Mindent ki lehet heverni.
  - Vigyázzon! Ne beszéljen velem így!
  - Fenyegyet?
  - Igen, fenyegetem! Hiába első miniszter! Gyűlölettel fenyegetem s egy asszony gyűlölete uram, messze elérhet. Rögtön adja aláírását, hallotta? Akarom Colignyt ma este, vagy ha nem...
  - Ha nem?
  - Ha nem, akkor utálok, gyűlölöm! - kiáltottam arcába haragos szemekkel.
- Aztán a székre vettem magam és sikerült könnyekben kitörnöm.
- A szolgák kimentek. Richelieu közelebb jött, megfogta kezem és mézédés hangon, simogató tekintettel mondta:
- De elvégre, ha szeretem, elragadó nő!
- Letörültem könnyeim s a világ legostobább arckifejezésével néztem rá.
- Ha szeret?
  - Igen és féltékeny vagyok arra az emberre.
  - Hallgasson! Egy szót se tovább!
  - Miért?
  - Pirulnom kellene önért.
  - Hogy érti ezt?
  - Esküszöm, hogy örökre elvesztené becsülésem, Richelieu kardinális, az első miniszter, a leghatalmasabb ember Franciaországban a király után... Mit beszélek? A király előtt!...
  - Eh, eh... nem mondom, hogy téved!
  - Richelieu kardinális szeret egy asszonyt és nem talál más eszközt arra, hogy megszerettesse magát, minthogy visszaél hatalmával? Az első miniszter oly kevéssé bizik önmagában, szellemében, hódításában, hogy brutálisan elteszi láb alól versenytársát? Oh uram, most már nyugodt vagyok! s ha képes volt ily gyáván cselekedni...
  - Kisasszony!
  - Igen, gyáván! Nem vonom vissza a szót! Ha azért csukatta el a grófot, hogy biztosabban hozzám férközzön, oly akadályra fog találni, melyet szerelem sohasem léphet át.
  - Mi volna az?

- A megvetés!

Megremegett. Erős és jól célzott csapással sujtottam. Tekintete mindenki mást megfélemlített volna, de én biztos voltam szerepemben. Rendíthetetlen nyugalommal folytattam:

- Hiszen nem sértettem meg uram semmivel! Csak feltételek mezején szaladgáltunk... és hibáztam, hogy szavait komolyan vettem. Ép oly kegyesen fogja aláírni a Coligny kiszabadítását is, mint annak idején a Jaques Callotét és egy joggal több hálára számíthat.

Lecsillapítottam dühét. Mosolyogva közeledett székemhez.

- És háláját kicsikém, mikor és hogyan fogja bebizonyítani?

- Ne beszéljen így! Még elhitetné velem, hogy kegyét el szándékszik adni...

- Emlékezzék rá, hogy én megfizetem adósságaimat! Tegyen szintén úgy!

- Szívesen, kardinális úr, de előbb alá kell írnom az adósságleveleket.

- Igaza van! - válaszolta gyöngéden kezet csókolva.

Csöngettem. A szolgák bejöttek.

- Tollat, tintát, papírt őminenciájának! - szoltam két nagy embernek, akik hamar engedelmesskedtek, s akiket Richelieu még hamarabb elküldött, mikor aláírta a Coligny szabadlábrahelyezését.

- Remélem, bájos nő, hogy határtalanabb bizalommal senki sem lehet? - mondta a miniszter, háromszor-négyszer is kezet csókolva. - Szavamra, bámulatraméltó, isteni teremtés. Még a haragja is imádni való! Hallatlan, hogy ily fiatalon annyira tisztában legyen a tetszeni tudás művészetével.

- Oh monseigneur, a szépség báj nélkül csak olyan, mint a háló csalétek nélkül.

- Drága gyermekem, Isten magát legértékesebb adományával áldotta meg.

- Minden reggel hálát adok neki eszemért és minden este kérem, hogy őrizzen meg szívem ostobaságaitól.

Megkísérelte átölelni derekam, de ügyesen úgy fordultam székemen, hogy meggyűsítettem szándékát.

- A maga szive, szép Ninon, sohsem követhet el ostobaságokat.

- Azt hiszi, kardinális úr?

- Különösen, ha beleegyeznek, hogy szeressem.

- Hagyja, hogy előbb Coligny iránt hüljön le. De van egy ötletem, monseigneur.

- Hallgatom.

- Az a fiatalember kitűnő családból való. Nem vinné előbbre kissé?

- Semmiesetre! Református!

- Igaz! De ha megtérítem?

- Maga!

- Én magam. Azt hiszi, hogy nem tudok prédikálni egy hugenottának?

- Bolondság!

- Csak ne nevéssen. Nagyon is hivatottnak érzem magam a grófot megtéríteni. S ha Coligny az apostoli római katolikus vallás kötelékébe lépett, követelem, hogy az első szabad ezred az övé legyen.

- Az nem lehet.

- Visszautasít?

- Vissza!

- Vigyázzon! Ez utolsó szava?

- Utolsó!

- Akkor monseigneur, vagy fél adósságomat növelni, vagy engem nem tart fizetőképesnek.

- Nagyszerű, isteni! - kiáltott fel, s másodszor is megpróbált karjaival átölelni.

Most jobban sikerült, nem tudtam elég gyorsan megfordulni, de hamar kibontakoztam vakmerő karjaiból s olyan mosollyal, mely végleg elcsavarta eszét, mondtam:

- Még nem jött el a lejárat napja. Megkapom az ezredet? igen vagy nem?

- Igen, ha a gróf áttér. Legyőzött.

- Akkor engedje meg monseigneur, hogy azonnal a térítéshez kezdjek.

- Már el akarsz menni!

Tegezett. Vakmerősége már nem ismert határt. Legfőbb ideje volt, hogy távozzam. Siettem befejezni a veszedelmes jelenetet.

- Mikor egy lelket kell megmenteni az egyháznak, sohasem szabad egy percet sem elmulasztani; lehetetlen volna, hogy épen kardinális úr késleltessen.

- Nagy huncut!

- Komolyan beszélek, monseigneur.

- Jó! Mikor találkozunk?

- Ma még megbocsátom önnek kierőszakolt látogatásom, de a jövőben várja meg, míg magamtól jövök.

- Nemsokára, szerelmem?

- Bizzék szeszélyes természetemben. Nem kötelezem magam semmire, de jogában áll mindent remélni. Az ön legalázatosabb szolgája!

Egy utolsó, a többieknél is gyújtóbb mosollyal gyorsan kisiettem, boldogan, hogy ily sikerrel játszottam szerepem s meggyőződve arról, hogy nagy színésztehetség vagyok. Nem furdalt a lelkiismeret egy csöppet sem, amiért megcsaltam a világ legfurfangosabb emberét s reméltem, hogy minden következő találkozásunknál így kivágom a rezet. A kardinális kétségkívül ügyes politikus és nagy miniszter volt, de távolról se lehetett kedves embernek mondani. Egész lénye kellemetlenül hatott a nőies finomságra. Sohasem riadt semmi zsarnokságtól vissza. Ehhez járult, hogy szokásai csöppet sem voltak példaadók, holott már helyzete is arra kötelezte, hogy respektálja a vallást s az erkölcsöket.

A XVII. százában nem röstelte barbár idők prelátusaival versenyezni. Mint azok, ő is nagy javakat kaparintott magának össze s mint azok, elhanyagolta a lelket a mulandókért; mint azok, ő is csákót tett, kardot kötött, hogy a csapatok élére álljon. Végül, mint azok, sok vért ontott és tirannizálta a népet. A miniszter előtérben álló példája nagyon sok utánczóteremtett. Szerzetesek, papok, püspökök, kardinálisok hivatásukhoz még a katonait is csatolták s

részttettek a küzdelmekkel együttjáró zűrzavarban és kicsapongásokban. Rengeteg sok satyrát irtak róluk. Emlékszem a legjobbnak egy részletére:

Un archevêque est amiral
Un gros évêque est caporal
Un prélat préside aux frontières
Un autre a des troupes guerrières,
Un capucin pense aux combats
Un cardinal a des soldats
Un autre est généralissime,
O France! sache qu'ici bas
Ton église si magnanime
Milite et ne triomphe pas.

A Rueil-palota előcsarnokában Boisroberttel és Scarronnal találkoztam. Megremegtek a meglepetéstől, mikor megpillantottak.

- Uraim, megtalálták számításukat! - mondtam nekik gunyosan meghajtva magam.

És visszatértem Párisba, ahol futottam a gróftól kiszabadítani a Bastille sötét börtöneiből. Különös! Rosszkedvűen jött ki s hiába erőlködtem, hogy szétoszlassam homlokáról a sötét fellegeket. Csak későn tudtam meg érthetetlen viselkedése valódi okát. Oh, emberi ostobaság és igazságtalanság! Coligny hűtlennek gondolt, elhitette magával, hogy nem érhettem ingyen el szabadlábahelyezését. És a szerencsétlen semmit se szólt nekem, nem is sejthettem gyanakvása okát.

Ősszel megint megnyitottam házam s miután nagyon sok vendégem üldözött hódolatával, azt hittem, hogy féltékeny. Sőt úgy láttam, hogy Senneterre hercegre féltékeny leginkább, aki akkor tért vissza a háborúból s akinek fiatal felesége akkor is... jóbarátnőm volt.

Komolyan kétségbe voltam esve.

Este nem mentem ki a mulatóhelyekre; elhanyagoltam öltözködésem; szépségflastromot nem tettem arcomra, sem pudert hajamra. Minél jobban elidegenedett tőlem Gaspard, annál telítettebb volt lelkem vele, s annál inkább szükségét éreztem állandó jelenlétének. Hiába őrizkedtem a sziv furcsaságaitól, ép oly kevésbé tudtam megvédeni magam, mint bárki más. A gróf két napig nem jött el. A következő szenvedélyes vallomásokkal, könyörgő frázisokkal telt levelet irtam neki, melyet ma bizonyosan nem írnék senkinek:

„Milyen igazságtalan, édes Gaspardom! A herceg látogatásai felháborítják s össze-
téveszt olyan asszonyokkal, akik nem őszintén és becsületesen szeretnek. Ha már nem
tetszene nekem, ha más foglalta volna el helyét szivemben, nem ismernék más kötelessé-
get, mint hogy nyíltan bevalljam. Legyen igazságosabb. Szeretem, szeretem, szeretem!
Mielőtt megismertem volna, sok drága percet vesztegettem a szerelem megismerésére,
holott megérezésére kellett volna pazarolnom. Sajnos, vak voltam, s a szerelem meg-
bosszulta magát. Most minden él, megélnékül körülöttem, minden csak szenvedélyem-
ről beszél, minden szeretni hív! Az emésztő tűz, szivemnek és lelkem képességeinek
olyan erőt ad, mely elárasztja összes érzéseimet. Barátaim kedvesebbek előttem, önma-
gamat jobban szeretem, mandolinom hangja mintha meghatóbb volna, hangom harmo-
nikusabb. Mikor előadok egy dalt, elragad a szenvedély, a lelkesedés s úgy felkavar,
hogy megerőltetésembe kerül félbeszakítani a zenét. A felhevülés aztán mélységes
álmodozásba megy át, melynek szintén megvan a maga bája. Mindig magam mellett
érezem, látom, beszélek vele, elmondom, hogy szeretem s mindig gyöngédebben

mondom, mint amikor tényleg itt van. Képződésem hol magasztalja, hol vádolja. Szerencsésnek érzem magam és mégis vannak megbánásaim, kivánom és kerülni akarom, irok magának és összetépem. Aztán elolvasom leveleit: sokszor szépeltök, olykor gyöngédek, ritkán szenvedélyesek és mindig igen rövidek. Kétségek gyöttrik eszem. Különös aggályaim, érthetetlen féléseim vannak; kérdőre vonom tükrömet és jó barátnőimet, hogy mit tartanak szépségemről?... Egyszóval bolond vagyok és nem tudom mi lesz velem, ha ma este nem jön!

Ninon.”

Sokkal forróbb hangú volt levelem, semhogy ne lobbantotta volna ismét lángra. De csak egy napig tartó volt az újjászületés.

Visszajött s csak akkor árulta el, hogy mit gondolt Richelieunél tett látogatásomról. Sirtam mérgemben, mert úgy láttam, hogy tiltakozásom nem győzte meg. Ép abban a pillanatban, mikor erről vitatkoztunk, a kardinális komornyikja, des Bournais lépett be hozzám, őeminenciája meghívott másnap villásreggelire Rueilbe és egy Eineryhez szóló utalványt küldött 50.000 aranyról.

A helyzet rettenetes volt. Mindenáron meg kellett győznöm Gaspard-t, még ha másodszor is ravaszsággal kell lecsillapítanom a minisztert. Összetéptem tehát a levelet és az utalványt is, s méltóságteljesen fordultam a szolgálóhoz:

- Menjen, mondja meg gazdájának, hogy a lelkiüdvösségem már ugyis eléggé nyugtalanít... Nem akarok egész bizonyosan elkárhozni.

Des Bournais válaszon megbotránkozva, ment el.

- Most, még mindig bűnösnek hisz? - kérdeztem Colignytól.

- Igen, - felelte nyersen - az üzenet is csak amellettszól, hogy legalább is sok reményt nyújtott a kardinálisnak. Visszaadom szabadságát s visszaveszem az enyémet is.

E szavakkal kiment. Nem láttam többet...

Nagyon busultam... De nem sokáig.

Felesleges a szerelemben rendszert felállítani, ha az ember nem követi. Tulságosan szerettem Colignyt, ez a gyöngédségi túlzás lehütötte. Aztán elég ostobán, tényleg meg akartam téríteni. Előrehaladását, szerencsáját tartottam szem előtt. Ő csak prédikációim és a katekizmus okozta unalmat vette észre. Semmi sem veszedelmesebb, mint arra szoktatni a férfit, hogy ásítson jelenlétünkben és Coligny rengeteget ásított, különösen, mikor a misztériumokat magyaráztam neki.

Egy hét múlva hallottam, hogy a Luxembourg herceg nővérével házasítják ki.

Talán a hymenterv volt főoka a cserbenhagyásának. Megesküdtem, hogy soha többet meg nem várom, hogy udvarlóm hagyjon el előbb; még azt is megfogadtam, hogy soha többet nem tértek meg senkit, sőt ellenkezőleg.

Őeminenciáját nagyon sértette a szolgálóval küldött válasz, de nem mert ellenem tenni semmit. Colignyval szakítottam s így nem volt ürügye rá; már nem törődtem vele, hogy a gróft bezárnák-e a Bastillebe vagy sem? Richelieu különben is szerelmi csatákat gyakran veszített. Marion Delorme-nál is vereséget szenvedett, legalább is Marion esküdött rá. Montmorency kisasszony is megtagadta, madame de Choulnes azzal dicsekedett, hogy lóvá tette, Chevreuse hercegnő pedig utálatos tréfákat üzött vele. Szerencsétlenségei betetőzéseül pedig legutóbb madame de Cavoyenál ütöttek ki balul kísérletei. Az eset elég rövid, azért idefűggeszthetem.

A kardinális elég önhitt természetű lévén, úgy látta, hogy a fiatal asszony tekintetével gyakran találkozik s bizonyosra vette, hogy szerelmes belé.

A szép reményen felbuzdul s a férj testőrségében kapitányi rangot kap.

Azt hitte, hogy legegyszerűbben így puhítja meg az asszonyt. Egyszer, a férj távollétében belopózkodik a madame de Cavoye szobájába s néhány bevezető szó után megkérdi:

- Lássuk, kit szeret jobban: férjét-e, vagy engem?

Az asszonyban sok finomság volt. Rögtön átlátta a miniszter szándékát s igyekezett az együgyüt adni, hogy kikerüljön a csávából. Ravaszsága hasonlított az enyémhez, de ügyesebb volt.

- Monseigneur, - felelte, - ne vegye rossz néven, de megvallom őszintén, hogy a férjemet jobb szeretem.

- Oh! - sóhajtott Richelieu elkedvetlenedve.

- Kétségkívül! Önért mindig aggódom, egészsége nyugtalanít, de férjem élvezetet szerez nekem.

- Mit szeretne inkább, hogy az egész világ haljon meg, vagy a férje.

- Inkább haljon meg mindenki.

- Mit csinálnának aztán ketten egyedül?

- Amit Ádám és Éva, monseigneur.

A kardinális nem akart tovább kérdezősködni, azt gondolta, hogy úgylát hiába erőszakolná tovább a tiltott gyümölcs kérdését egy asszonynál, aki úgy szereti az urát.

Szakításom Colignyval jeladás volt más sóhajtozó reménységeknek. A legkedvesebbek egyike a Rambouillet marquise fia volt. Fiatal, élénk, ragyogó, ép oly szellemes, mint a gróf. Csak egy hibája volt: örök hűséget kívánt tőlem. Könyörgései már türelmetlenné tettek s egyszer azt irtam neki:

„Három hónapig szeretni foglak. Ez a végtelenség.”

Elragadtatva sikereimtől, szépségemre büszkén, lelkiismeretfurdalások nélkül a legörültebb életet éltem. Filozófiai argumentumokkal is támogattam, indokoltam életmódomat. Apám utolsó tanácsai meghozták gyümölcsüket. Miért ne adnám át magam az élvezeteknek? - kérdeztem. Miért ne engednék a csábnak? Kegyeimet úgylát mindig a szeretetreméltóság, érdem, hírnév, sosem a gazdagság nyeri el. Ne lehetnék gyöngé, anélkül, hogy rossz volnék? Áruló nem vagyok. Ha nem szeretek, megmondom. Egyedül csak a barátság tiszteletreméltó érzés a világon. Egyszersmindenkorra fogadom, hogy a szerelmet nem veszem komolyan.

Mindazonáltal nem titkoltam el önmagam előtt, hogy rosszakarattól félnem kell.

Hírnevem már tönkre volt téve, de ez nem gátolt meg abban, hogy rendszerem szolid alapokra fektessem és hirdessem. A nők arra vannak alkotva, hogy a férfiak tetszését learassák, arra vannak hivatva, hogy közöttük éljenek, nevelésük is a szerelemre képesíti. Minden szenvedély közül ez az egyedüli, mely meg van engedve... s mégis az egyedüli dicsőség, melyet kivívhatnak maguknak, az, hogy ellenállanak szenvedélyüknek. Hiszen ez abszurdum! Szívünk van, a szív arra van alkotva, hogy szeressen, a szerelem önkénytelen: tehát ahelyett, hogy elpusztítsuk a hajlamot, mely egyéniségünk legjelentősebb alkatrésze, mennyivel helyesebb tökéletesítésén dolgozni.

Részemről, nem késlekedtem. Mikor később analizálni akartam munkám eredményét, ime milyen felfedezéseket tettem:

Nálam a szerelem túlzásig pazar, örült heveségű, s mindenekfölött nyílt. Inkább gyöngéd, mint érdekelt, inkább gyönyörteljes, mint kicsapongó, de sokkal élénkebb, semhogy szabályokat, törvényeket ismerne. Férfias eszem és nőies szívem van. Okoskodom és szeretek egyszersemint. Minervát és Ámort összepárosítom. Egyszóval „galant homme” vagyok - s jól érzem így magam.

Udvarlóim sohsem keltettek illuziót bennem. Jól tudtam lelkükbe látni. Sohsem ész és jellemértékek vonzották őket hozzám, hanem belémszerettek, mert szép arcom volt s vágyuk lángra lobbant. Szívemben a második hely volt a szerelmes lovagoké, az elsőt barátaimnak adtam. Minden nemes érzésünket megérdemlő barátságot figyelemmel, hűséggel, tisztelettel viszonztam. Mindig bizalmatlan voltam azokkal szemben, akiknél szerelem játszott a főszerepet. Ugy éreztem, hogy sohsem fognak az igazi becsülés magaslatára emelkedni azzal a nővel szemben, akibe szerelmesek.

Nem mindjárt jutottam el - bevallom - a logika tetőpontjára, de éles kritikával lassanként sikerült odáig érnem. Asszonyi kacérságban azonban mindez nem akadályozott. Ugy ápoltam szépségem, mint a természet legdrágább ajándékát; büszke voltam rá s kerestem minden alkalmat, hogy érvényesíthessem.

Egy idő óta Rambouillet folyton kínozott, hogy menjek vele a Louvre báljára.

Végre elhatároztam magam. Hízolgóim váltig erősítették, hogy az összes jelenlevő hölgyek elől elviszem a babért. A kardinális kigyógyult ránkórjából, vagy okosabbnak tartotta ismét remélni, elég az hozzá, hogy meghívott a ballett után vacsorázni, kis lakosztályába, de nem akartam kísértésbe hozni. Udvariasan kimentettem magam.

Abban a pillanatban, mikor kiléptem a Louvreból s épen kocsimba akartam szállni, valaki megrántotta ruhám. Meglepetve fordulok hátra s szemközt találok magam egy talpig feketébe öltözött, sarkastikus mosolyú kis emberrel. Szemei úgy ragyogtak, mint a karbunkulus. Rambouillet észrevette rémületem s kérdőre vonta a különös személyt, aki még mindig makacson fogva tartotta ruhám. A fekete férfi csendet parancsoló mozdulatot tett s mély szomorúsággal fordult felém:

- Kisasszony, kegyed büszke a szépségére. Joga van hozzá, mert igazán csodás. De sajnos ennyi bájnak is el kell hervadni egykor. Eltűnnek arcáról a rózsák, s az öregség, a maga ránckiséretével megjelenik. Higyje el, jó lesz vigyázni! Igyekezzen megelőzni a szerencsétlenséget, mert hiszen azután semmije se marad.

Ennyit mondott, aztán komolyan köszönt és eltűnt az előcsarnok oszlopai mögött.

XV.

A fekete férfi úgy sietett eltűnni, hogy zavaromban semmit sem tudtam válaszolni.

- Semmim se marad! - mondtam Rambouilletnak. - Mégis csak impertinens! Hát nem marad meg...

- Esze, kedvessége, drága szépem! Kétségkívül. Hogy a hideg láz rázza ki ezt a jóst.

Kis szünet múlva elfogultan szóltam:

- Annak az embernek mégis igaza volt!

- Hogyan?

- Igaza van, ha mondom! Ami szépségem után marad, elég lesz-e ahhoz, hogy barátaimat megtartsa? Nagyon valószínűtlen!

- Lalala, bolond beszéd!

- Ugy is hiszem, ahogy mondom!

- Ugyan menjen! Mikor a jelen annyi gyönyört kínál, mirevaló a bánatán búsulni?

- Mert reánk, nőkre nézve, az öregség borzalmas! A férfi öregsége méltóságteljes, imponáló; a mienk kétségbeejtő s minden poezis hijján való. Romok vagyunk, de nagyság és fenség nélkül. Tizenhárom éves korunktól huszonhét éves korunkig legyünk szép nők s aztán úgy kellene, hogy változzunk át férfiakká.

- Csakhogy miután ilyesmi lehetetlen, nem is kell kívánni.

- Mindegy! Szeretnék azzal az emberrel még egyszer találkozni.

- Baljós emberével? Fidonc! Ha még egyszer szeme elé kerül ez a bagoly, kergesse irgalom nélkül el. Még melankolikussá tenné s megfosztaná legelragadóbb bájától!

Rambouillet nem győzött meg. Egész éjszaka kellemetlen gondolataim voltak; álmomban fehér hajjal, ráncosan láttam magam. Másnap estély volt nálam. Rossz hangulatom még mindig nem oszlott el, s az öreg Panat bárónő (hűséges látogatóim egyike), hogy felvidítsen, boszorkányokra terelte a beszélgetést. Ha jól emlékszem, épen a Loudon-pörből kifolyólag, mely akkor egész Párist foglalkoztatta. Lude gróf - egy újabb ismerősöm - kigunyolta a bárónőt. Saint-Évremond se kimélte. Mások azonban rögtön védelmére keltek.

- Keresztény varázslók! - kiáltott Saint Évremond.

- Nem tudják, - folytatta a bárónő - hogy vannak jó és gonosz varázslók. Az egyik a jónak szentelte magát, másik a rossznak.

- Hogyne! - erősködött a Grand Châtelet elnöke. - Ha Ruggieri akarta, jégeső volt.

- Látja, milyen ügyes ember!!

- A keresztény Isten türelmesebb Jupiternél.

- Persze! Salmonénak nem volt szerencséje.

- Uraim, uraim, nem kell gunyolódni! Miért keressünk oly messze bizonyítékokat? 1631-ben, szóval alig három éve, a törvényszék tűzhalálra ítélte az arsenalban, ahol én magam elnököltem, Adrien Bouchardt és Nicolas Gourgant, mert három, pergamenre vörös tintával írott magikus könyvet találtak náluk, meg egy fekete stolát s egy ólom serleget, boszorkánysággal akarták elveszíteni Richelieu kardinálist.

- Igazán? - kiáltott Saint-Évremond - az ötletben volt némi érdem.
  - Csönd uraim! - kiáltottam. - Tudják, hogy a politika számúzve van körömből. Térjünk vissza kérem a varázslatokra. Kár, hogy Panat bárónő nem nevez meg valakit, akit láthatnék, kérdezhetnék, akkor mindenesetre könnyebben győzhetne meg.
  - Menjünk Poitonba! - kiáltották a gróf és Saint-Évremond egyszerre. - Ott láthatja Urbain Grandiert.
  - Felesleges ily hosszú utat tenni! - szólt a bárónő.
  - Közelebb is találhatnék valakit?
  - Kétségkívül drágám!
  - Az már inkább megfelel. De hol?
  - Menjen Gentillybe, ott találja Perditort.
  - Tényleg, - jegyezte meg az elnök. - Elsőrangú varázsló!
  - Van oly ügyes, mint César és Ruggieri?
  - Ügyesebb, kisasszony, sokkal ügyesebb: megmutatja az ördögöt annak, aki látni kívánja és bájjalt készít, hogy fiatalemberek megszerettessék magukat a lányokkal.
  - És hogy a nők megőrizhetik szépségüket késő öregségükig vele!
  - Mily tréfa! - nevettem.
  - Nem tréfa, kedvesem!
  - De hát miért nem kért saját számára is bárónő?
  - Mert fiatalon kell kezdeni, például a maga korában.
  - Oh!
  - Én már elkéstem!
- Hiteleneink tovább gúnyolódtak. Nem figyeltem reájuk, akaratom ellenére is befolyásoltak az elnök és a bárónő ostoba meséi. Elhatároztam magamban, hogy meglátogatom Perditort.
- Másnap kocsin mentem a Gentilly-útra s magammal vittem Lude grófot, mivel egyáltalán nem hitt varázslatokban. Nem akartam, hogy becsapjanak. A falu határán megkérdeztük a híres nékromantikus lakását. Egy vezető ajánlkozott, hogy elkísér s nemsokára széles és mély árkok között egy kőtörés üregéhez értünk. Vezetőnk jelt adott. Abban a pillanatban egy vörösbe öltözött férfi jelent meg a tulsó oldalon és megkérdezte, hogy mit akarunk.
- Olyan folyadékot szeretnék kapni, mely megőrizze szépségem életem végéig.
  - Én meg az ördögöt akarom látni.
  - Mindkettőjük kívánsága ki lesz elégítve! - válaszolt a vörös ember nyugodtan, mintha a világ legtermészetesebb dolgait kértük volna.
- Egy kis felvonóhidat bocsátott le az árokra, s nemsokára benn voltunk a kőbányában. Teljes sötétség vett körül. Kissé kényelmetlenül éreztem magam.
- Ne féljen, - súgta a gróf. - Kard, tör és két pisztoly van nálam: elbánok én a világ minden varázslójával!

Körülbelül öt percig haladtunk földalatti folyosókon, végre egy sziklába vájt kerek terembe értünk. Nehány fáklya komor és vibráló fényt vetett a boltozatra. A terem mélyén, feketével bevont emelvényen, a mágusok viseletébe öltözött férfi várt reánk.

- Ime a mester! - mondta a vörös ember ünnepelesen.

Aztán magunkra hagyott. Tényleg a varázsló előtt álltunk.

- Lépjenek közelebb! - kiáltotta Perditor félelmes hangon. - Mit akarnak?

- Szeretném, - rebegtem reszketve - a fiatalságot és szépséget megőriző folyadékot megkapni.

- Negyven arany! Fizessenek előbb!

Azonnal erszényem után nyultam. Nem törődtem a furcsa bizalmatlansággal, kifizettem a kívánt összeget. A gróf nem várta be az emelvényen ülő ember kérdéseit.

- Varázsló úr, kíváncsi vagyok az ördögre. Mennyiért mutatja meg?

- Száz livre!

- Fenét! Ilyen árak mellett jól kereshet!

A barlang ura nem is méltatta válaszra. Elvette a gróf pénzét s aranyaimmal együtt elzárta erszényébe. Aztán a csengőre tette kezét. Erőteljesen kondult meg a csengő, mintha a Notre Dame harangja volna. A fülsiketítő zajra, két közepes szépségű, fehérbe öltözött, virágokkal diszített nimfa szállt fel mellette a föld alól. Perditor némán mutatott reám, s feléjük nyújtott egy üres kristályüveg fiolát, s újra megszólaltatta ijesztő csengettyűjét. A nimfák eltűntek. Megértettem, hogy ők készítik a folyadékot.

- Tehát mindketten el vannak határozva arra, hogy az ördögöt lássák?

- Nagyon is el vagyunk határozva! - felelt a gróf.

- Neve?

- Feltétlenül szükséges, hogy megmondjam? - dadogtam.

- Feltétlenül.

- Nevem Anne de Lenclos.

- Az én nevem Georges des Landrilles, Lude grófja.

- Megesküsznek, hogy semmit sem árulnak el az itt látottakból?

- Esküszünk.

- Megigérik, hogy nem félnek s sem Istenhez, sem a szentekhez nem fohászkodnak?

- Igérjük!

A varázsló felállott. Egy hosszú ébenfapálcát vett elő, felénk jött, kabalisztikus figurákat rajzolt a homokba s így szólott hozzánk:

- Még kimehetnek... Félnek?

Szerettem volna igenlő választ adni, de a gróf határozott hangon jelentette ki:

- Félni az ördögtől! Fi donc! Hát kinek néz minket. Abban a pillanatban mintha mennydörgést hallottunk volna. A mágus hangja uralta a zenebonát. Kiabált, gesztikulált s idegen nyelven egész sereg ördögidéző szót mondott. Az embernek ég felé állott a haja. Elfogott a rémület. Belekapaszkodtam a gróf karjába és könyörögtem, hogy menjünk el.

- Már késő! - kiáltott a varázsló. - Át ne lépjék a kört, vagy meghalnak.

A mennydörgő zaj után lánccsörgést hallottunk, mintha a föld mélyén húzta volna valaki. Gyászos nyögés hallatszott. A varázsló még mindig gesztikulált és kettőzött erővel ordított. Barbár szavakat ejtett ki s mintha hovatovább annál dühösebb lett volna. Egy szempillantás múlva lángok vetek körül.

- Nézzék! - kiáltott Perditor.

Rémülten kiáltottam fel, mikor a tűzforgatag közepén egy nagy fekete bakot pillantottam meg, vörös láncokkal megrakva. Az ordítások még félelmesebbekké váltak, a lángok ijesztő mérveket öltöttek s egy sereg megláncolt démon kezdett táncolni a bak körül, fáklyákat csóválva és örülten ordítózva. A bak felállott, megrázta szarvait s látszott, hogy ő a pokoli sereg vezére.

- Szavamra, - kiáltott fel a gróf, - ügyes komédia, bevallom, de szeretném látni a kulisszákat s a szereplők kosztümjeit közlőről.

Kezébe vette pisztolyait s át akarta lépni a kört. A mágus gyorsan jelt adott s a lángok kialudtak, bak és démonok eltűntek. A legmélyebb sötétség vett körül. Hirtelen erős karok ragadtak meg, erőszakkal elhurcoltak, s a barlang elé dobtak.

Boldog voltam, hogy ilyen előre nem látott kibontakozással szabadultunk, s nem kívántam visszamenni, hogy folyadékomat elkérjem. Szívesen otthagytam a mágusnak a negyven aranyat.

A gróf nem osztotta nézetem. Mindenáron a talány nyitjára akart jönni. Elképzelhetetlen veszélyembe került, míg rábirtam, hogy hazatérjünk. Borzalmas sarlatanéria áldozatai voltunk szerinte. Én nem voltam éppoly biztos a dologban, mint ő, s a rettenetes látványtól nem tudtam szabadulni. Egész nap és egész éjjel lángok közt táncoló, sikító ördögöket láttam. Másnap lázas voltam s nem akartam fogadni senkit. Éppen elszunnyadtam kissé, mikor riadtan felébredek. Előszobámból veszekedés hallatszott:

Kíváncsiság fogott el. Hamar pongyolát vettem magamra s megparancsoltam, hogy engedjék be a látogatót. Néhány másodperc után megjelent ajtóm küszöbén. A rémület és megdöbbenés kiáltása tört ki ajkamon, felismertem a louvrebéli fekete embert benne. Szinte földig hajolt előttem s karosszékemhez közeledett.

Kíváncsian vizsgálgattam.

Öreg volt, de korántsem törődött. Tetőtől talpig fekete bársonyba öltözve, kard nélkül, fehér haján sapkát viselt, kezében könnyű fekete ébenfapálcát tartott, s homlokán fekete jegy volt. Szemei tüzesek s egész arca szellemes.

- Mit kíván uram?

Nem felelt azonnal. Széket vett magának és merőn rám nézett.

- Legyen szíves megmagyarázni - szóltam kissé feszélyezve - látogatása célját s a különös makacskodást, hogy semmit nem akart kilétéről cselédeimnek elárulni.

Drágakövekkel kirakott, zománcos tubákszelencét vett elő zsebéből, öt-hat csipetnyi spanyol tubákot szippantott, folyton reám nézve. Aztán gúnyos hangon szólalt meg:

- Tegnap Gentillyben volt, szép hölgy.

- Igaz!

- S azt hiszi, hogy az ördögöt látta?

- De uram, kitől tudhatta meg?

- Ne nyugtalankodjék miatta... Szóval azt képzeli, hogy Sátánt látta... Csalódik kisasszony! a legostobább fantazmagoria s a legszemérmertlenebb sarlatán áldozata volt.

- Bizonyítsa be!

- Azért jöttem!

- Igazán?

- Az ördög, legyen meggyőződve róla, sokkal jobban nevelt, előkelőbb, tapintatosabb, illetudóbb valaki, semhogy bárki előtt is, de legkevésbé egy szép asszony előtt ily nevetséges mezbem mutatkozzék.

- Azt hiszi uram? - kérdeztem megrettenve.

- Bizonyos vagyok benne!

- Hogy-hogy?

- Perditor csaló, az ő bakja igazi bak, betanította arra, hogy láncokat cipeljen, s lángok közt ugráljon.

- Lehetséges?

- Elhiheti. A láncok, melyeket a szegény állat hord, csak vörösre vannak festve, a lángok szurok fáklya lángjai, a föld alá bujtatott emberek kezelik, s ezek játsszák később az alsóbbrendű ördögök szerepét.

- A gróf sejtette.

- Ön is sejtette volna. Mennydörgés helyett érclemezen gördített kerekek zaját hallotta. A vonítás, nyöszörgés szegény kutyáktól ered, melyek fejét valami alól keskeny, felül szélesebb faalkotmányba szorították s a szerencsétleneket szurkálják. Most meg van fejtve a varázsló titka.

- De még egyszer uram, honnan tudja a részleteket?

- Mindent tudok, nincs titok, melyen át ne hatolnék.

- Akkor maga az ördög! Ha nem láttam a tegnap, ma látom!

- Higyjen, amit tetszik!

- Nem is védekeznek?

- Nem, de nem is szükséges. Azért jöttem, hogy kellemes legyek önnek, nem akarom, hogy látogatásom megijessze, habár csak nagyon kevés embert tüntetek ki vele. Legyen nyugodt és hallgasson meg.

Mindent mérlegelve, elég jó embernek látszott. Visszanyertem önuralmam.

- Bárki is ön, meghallgatom.

Közelebb húzta székét.

- Kegyed nagyon érdekel. Kedvem szerint diszponálok az emberi nem sorsával, szeretném tudni, hogy mit kíván? hogy intézkedjem önnel?

- Ki biztosít arról, hogy tényleg bir ily hatalommal?

- Felesleges minden bizonyíték! Szavam is elég. Szép napjai hajnalán van még; abban a korban széttáruznak a világ kapui, hogy befogadják s csak öntől függ, hogy százada leghiresebb, legboldogabb asszonya legyen.

- Igazán? Mily ragyogó perspektiva! Egészen elkápráztat!

Igyekeztem bátorságot önteni magamba s nyugodtnak látszani, de minden tagom remegett.

- Ne tréfáljon! - szólt komolyan. - Nagy vagyont, hírnevet vagy örök ifjúságot kínálok. Válassza a földi javak közül azt, amelyre legjobban vágyódik. Senki a világon nem kínálhat önnek ennyit.

- Bizonyos vagyok benne... és nagylelkűsége igazán lekötelez.

- Utoljára figyelmeztetem kisasszony, ne tréfáljon. Jobb izlésűnek és jobb érzésűnek tudom, semhogy gúnyt üzne valakivel, akit nem ismer. Szóljon! Mit kíván? Dicsőséget, vagyont, vagy örökké tartó szépséget?

- Legalább néhány órai gondolkozási időt engedjen! - dadogtam.

- Határozzon gyorsan, habozás nélkül. Csak egy pillanatnyi ideje van.

- A szépséget választom! És mit kell tennem érte?

- Keveset... és sokat. Irja fel nevét a táblámra.

- Csak a nevem?

- Igen kisasszony!

Régi, fekete-vörös csíkos táblát vett elő.

- Jöjjön, aminek jönni kell! Mindent kockáztatok!

Aláírtam a táblát.

- Jól van! - mondta a fekete ember.

Zsebébe tette a táblát és jókora csomagot tett ölembe.

- Néhány utasítást fog találni benne, s a Perditorénál hasznosabb ajándékot. Csak távozásom után bontsa fel.

Felállott. Mintha megnőtt volna. Szemei különös fényben ragyogtak és remegő hangon szólt:

- Ninon de Lenclos, az enyém vagy! Számíthatsz örökké tartó szépségre és meghódíthatsz minden szívet. Emberi teremtés nem örülhet jobban semmiféle kiváltságnak. Mióta a világot egyik sarkától a másikig járom, hatezer év óta...

- Hatezer év! - kiáltottam rémülten.

- Igen! Hatezer év óta csak négy halandót találtam a legnagyobb kegyre érdemesnek.

- Kiket?

- Semiramist, Helénát, Cleopátrát és Diane de Poitierst.

A rémület ajkamra fagyasztotta a szót. Ő folytatta:

- Te az ötödik és utolsó vagy, akit e kegyben részesítek. Fiatal, üde, bájos, imáadásraméltó maradsz, amíg élsz. Férfi szeme nem nézhet szerelmes vágyódás nélkül reád. Sohsem kell félned attól, hogy nem szeret, akit szeretsz. Tisztelőid sohsem fognak elhagyni. Te hagyod el őket... Ugy-e eltaláltam legtitkosabb vágyad?

- Igen! - rebegtem szemlesütve. Nem mertem feltekinteni.

- Sok örömet akarok okozni neked. Egészséges leszel. Betegséged - ha lesz is - oly könnyű lesz, hogy tested, se lelked nem fog szenvedni miatta. Nagy kort érsz el. Az idő megkimél gonoszságaitól... szép leszel... mindig szép... és szenvedélyeket fogsz ébreszteni még öregsé-

gedben is, mikor más asszonyokat a gyöngülés minden borzalma vesz körül. Beszélni fog rólad a világ örök időkre.

Szivdobogásom volt. Néhány szót dadogtam. A fekete ember ajkához emelte ujját és csendet intett.

- Tudom, hogy minden szavamat különösnek találod, de ne kérdezz, mert úgysem felelek.

Vállamra tette kezét, mintha örök időkre magához akarna huzni és komoran folytatta:

- Nyolcvan éven belül még egyszer látni fogsz. Reszkess, mikor újra meglátogatlak... mert akkor csak három napod lesz hátra.

A fekete ember eltűnt... Ott hagyott magamba rogyva, mozdulatlanul... szinte élettelenül.

NYÁR

*„Bizonyos, hogy a nők, ha nem is jobban,
de másképp irnak, mint a férfiak. A papirra
átvisznek egy keveset isteni kellemükből.”*

(Anatol France.)

I.

Sokáig éreztem a különös látogatás hatását.¹¹ Vagy megcsalt a fekete ember, vagy komoly szerződést íratott velem alá és akkor keservesen megbánhatom könnyelműségemet. Kibontottam a titokzatos csomagot. Tizenkét, rózsaszín folyadékkal telt üveg volt benne és egy lapon ez állott:

„Minden üvegben kétezer csepp élet- és szépségessencia van.

A folyadék nem romlandó, élete végéig eltart.

Minden reggel, hideg fürdő után egy csepp egy pohár vízben elegendő.”

Ugy látszik, hogy Sátán ezuttal a sárlátán szerepét játszta. Módszerében nem igen bíztam, de szószerint követtem és fenntartás nélkül élveztem az életet. Eszem ágába se jutott szépségemet káros következményektől féltetni. Egyébként a természetem is úgy kívánta és az aggódóknak könnyelműen feleltem:

- Ugyan miért volna érdemes élni, ha nem az élvezetekért? Talán dicsőség, vagyon, tisztelet többet ér? Szó sincs róla! Füttyülök a zsupori erszényére, az Achilles pajzsára és a marsallbotra.

- Hát a vallás? - kérdezték az aggódók.

Nem voltam hitetlen, de kissé könnyen vettem a keresztény dogmákat. Szorgalmasan jártam templomba, csak úgy, mint mások, merő szokásból, de azt tartottam, hogy senkise ismerheti jövőm sorsunk titkait. Saint Évremond súlyos betegen feküdt egyszer és nem engedte, hogy papot hívjanak. Nem ellenkeztem vele, de mikor a gyóntató atya mégis eljött, szinte meghazudtoltam szavaimmal önmagamat:

- Tegye kötelességét tisztelendő úr. Biztosíthatom, hogy bármennyit okoskodik is a beteg, ő se tud többet bizonyos dolgokról, mint ön, vagy én.

Három napig nem láttam Rambouillet-t. Csodálkoztam, mert több figyelemhez szoktatott. Jónak láttam elmenni édesanyja estélyére abban a reményben, hogy bizonyosan ott találom. Csalódtam. A Rambouillet marquise arca rosszat jóslott. Máskor elhalmozott kedveskedéssel, ma, talán először életében, még az illendőségről is elfelejtkezett.

D'Angennes, a leánya és az udvarlók csodabogara: Montansier, aki húsz évig sóhajtozott, míg célt ért,¹² szintén tüntetőleg utánozták a marquisnő viselkedését.

Zavarba jöttem, de szerencsére Senneterrené segítségemre sietett és megoldotta a rejtélyt. Neszét vették a fiatal Rambouillet marquishoz való viszonyomnak. Nagy volt a felháborodás és szakítani akartak velem. Mindenekelőtt madame Rambouillet eljárt az udvarnál, hogy szegény udvarlómát azonnal küldjék Auvergneba, a csapatához.

Örültem, hogy végre megtudtam, merről fuj a szél és igyekeztem dacolni vele.

---

¹¹ E látogatásról a közelebbieket a „Vallomások” első kötete mondja el. Ninont egy rejtelmes ember keresi fel, aki egy csomagban az örök szépség és szerelem titkát ajándékozza neki. Előtte ez a titok csak négy nőnek jutott; Semiramisnak, Helénának, Kleopatrának és Diane de Poitiersnek.

¹² Köztudomásu, hogy a híres D'Angennes Julia később nőül ment Montansier herceghez, azután a király gyermekeit nevelte.

Szuró célzások röpködtek felém. Megszólták a könnyű erkölcsű nőket, nem maradtam adósuk. Megragadtam a kínálkozó alkalmat és kifejtettem életfilozófiámat. Ragyogó meggyőződéssel szónokoltam a szerelem mellett és váltig erősítgettem, hogy a nők tartózkodása inkább hidegség, mint bölcsesség jele és az élvezeteket izléssel kell párosítani.

Nagy kavarodást okoztam. A férfiak általában zászlóm alá tömörültek, ami semmiesetre sem bizonyít amellet, hogy tényleg igazam volt. Valljuk meg, hogy a férfiak szívesen elfogadják szép asszonyok álokoskodásait és reményekkel helyettesítik bírálatukat. Mindenesetre akkor nagyon örültem a diadalnak és kijelentettem ellenfeleimnek, hogy részemről csak a „becsületes ember” névre tartok igényt s senkinek sincs joga ezt a nevet megtagadni tőlem.

- Lehet hölgyeim, hogy az erény egyenrangú az arannyal, de a mindennapi életben mégis inkább aprópénzt használunk. Örültség halálra itélni a szerelmet és óvakodni tőle! Jutna-e valakinek eszébe például a szomjuságot őrizni és eltüntetni az ivást széles e világon, mindenütt, csak azért, mert egyik-másik ember berug?

Marion Delorme és Sablièrené pártomat fogták, de a többi jelenlevő nő csak annál hallhatóbban suttopta, hogy ezeknek minden okuk megvan reá, hogy álláspontomat védjék.

Később a Loudun pörről esett szó. Egész Páris izgatottan foglalkozott vele. Sokan elhatározták, hogy lemennek Poitouba a tárgyalásra.

- Nem kíváncsi? - kérdezte Saint Évremond. - Ugy látszik, hogy Urbain Grandier ügyesebb varázsló, mint Perditor és mint a maga fekete embere... ha ugyan hinni lehet Richelieunek.

- Mikor induljunk?

- Holnap, Marion is velünk tart és Lude gróf is.

Másnap tényleg útnak indultunk és két nap mulva Loudunba érkeztünk. Mondhatom, hogy a világ legborzalmasabb és legigazságtalanabb pörét hallgattam végig. Hosszú volna elmondani a gyűlölettel szitott tárgyalás részleteit. Meg is írták sokszorosán a szerencsétlen pap történetét; ismeri mindenki. Annyi bizonyos, hogy a tárgyalás menetén meggyőződtem szentül arról, hogy Urbain Grandier ártatlan. Richelieu később valószínűleg sokszor látta álmában szerencsétlen áldozata bosszúért kiáltó szellemét.

Különös véletlen esett meg velünk útközben.

A tárgyalást vezető bíró, Laubardemont fia vakmerőn udvarolt nekem és mindenáron csatlakozni akart útközben hozzánk. Rossz hírű, veszedelmes ember volt, még hírhedtebb, mint apja. Nem mertük nyíltan visszautasítani, de a tárgyalás után még jobban undorodtunk a kegyetlen bíró fiától, mint valaha. Gyorsan és titokban távoztunk Loudunból, hogy meneküljünk előle.

Alig fordultunk be az országútról az erdő mélyébe, lódobogás hallatszott mögöttünk. Laubardemont utólért. Kénytelen-kelletlen túrnünk kellett utálatos társaságát. Szerencsére egy útszéli betyárbanda megtámadta kocsinkat. Marion, aki a leghihetlenebb kalandokat élte át, a rablófőnökben régi barátjára ismert; természetesen semmi bántódásunk nem esett, még az erszényünket se vették el, ellenben a Marion besugására elfogták a bíró fiát, később be is sorozták a bandába és hírhedt rabló vált belőle.

Párisba érkezésemkor sietve kerestem fel megint a Rambouillet-palotát. Távolmaradásomat esetleg vereségnek minősíthették volna és világért se viseltem volna el a „platonikusok” diadalát.

A marquisnő szalonjai tömve voltak.

A háziasszony a kályhától legmesszebb eső sarokban ült. Gyűlölte a meleget. Julie d'Angennes ült mellette. Montansier herceg a Julie széke fölé hajolt és majd felfalta szemével a leány hattyúfehér nyakát, gyönyörű metszésű orrát, nagy szemét. Nehány költő ödöngött körülöttük. Megpillantottam Ménaget, akinek igényeivel csak csunyasága mérkőzhetett, éppen az Yvetaux fejét beszélte tele ostobaságaival. Most jut eszembe, hogy vallomásaimban még nem is említettem nyelvmesteremet, Yvetauxt, pedig legjobb barátaim közé tartozott. Lelkesen védte Epicur tanait, s apám halála óta ő vezetett a megkezdett úton tovább, az angol és olasz nyelv tanítása közben.

Eredeti egyéniség volt. Se nem evett, se nem öltözködött, se nem szeretett úgy, ahogy mások.

XIII. Lajost tanította fiatal korában. Szép vagyona tett szert az udvarnál, s most tőle telhetőleg és elveinek megfelelő módon költekezett. Később találkozunk még Faubourg Saint Germain-i házában, ahol Corneillel meglátogattam.

A Rambouillet marquisnő estélyeire járatos írók nem fukarkodtak műveikkel. Mikor a salonba léptem, éppen Costar olvasta fel néhány izléstelenségét.

Costar egy párisi kalapos fia és irodalmi kalandor volt. Apja kitette műhelyéből, valószínűleg azért, mert rossz kalapokat csinált. A stílusa se sikerült jobban. Hallgatósága nagyokat ásított, csak éppen valami furcsa hasonlatán nevettek nagyot. Később Costar úr kegyvesztett lett a Rambouillet palotában, mert röpiratot írt Chapelain ellen. Sokan azt mondták, hogy tehetségét irigylili, mások azt állították, hogy évjárdékát. Utóbbit valószínűbbnek tartom. A harc vége az lett, hogy Costar térden állva és könnyek között kért bocsánatot Chapelaintól, a „Pucelle” szerzőjétől. Csak azért terjeszkedtem ki Costarra, mert néhány társával együtt ráfeküdt a hivatásos írókra, s jogtalanul bitorolt társadalmi tekintélyt gyáva hizelgősei árán.

Szokatlanul kevés költőt láttam akkor este a Rambouillet palotában, de annál több bolondot.

Mindenkit „bolond”-nak hívtak, aki a társaságot nevetséges mókákkal mulattatta. Elsősorban az örök mozgékony Moranges bárót említem közülök. Olyan volt, mint a mutatók nélkül járó óra; senkise tudta kitalálni soha, hogy miért mozog annyit. Himlőhelyes, kancsal, görbe orrú, rettenetesen csunya ember volt. Csunyaságán ő maga nevetett legjobban. Egyszer a Notre Dame hidon megszólított egy vadidegen embert és boldogan borult a nyakába.

- Uram, végtelenül örülök, hogy találkozhattam Önnel, el vagyok ragadtatva! Már évek óta keresem.

Az idegen nagyot nézett.

- Igazán? Nem emlékszem, hogy lett volna szerencsém.

- Nem, sajnos! Kissé későn találkozunk... de látom, nézem és boldog vagyok...

- Nem mondaná meg nekem is az okát?

- Ó szívesen... Engedje, hogy megöleljem! Már kétségbeestem, hogy én vagyok a világon a legcsunyább ember... de szerencsére találkoztam Önnel!

Még Morangesnál is nagyobb bolond volt talán Rapoil orvos. Valósággal ki lehetett kergetni a világból, ha neve betűit felcserélték és Poilrának nevezték. Zsugoribb volt Harpagonnál.

Nem is lépve, hanem nagyokat ugorva járt az utcán, hogy cipője talpát megkimélje.

Nicolai elnök boldog, boldogtalannak telebeszélte fejét kalandjaival. Rengeteget beszélt. Szóvársága kiapadhatatlan forrásként árasztotta el környezetét. Bátran lapok nélküli könyvnek nézhetne volna az ember.

Bordier is a bolondok között volt. Richelieu üldözőbe vette, mert nem kölcsönzött harmincezer aranyat a Saint Antoine Faubourg kikövezésére. Le kellett köszönnie drága pénzen vásárolt állásáról és kénytelen-kelletlen Flandriába menekült. Julie d'Angennes kieszközölte, hogy visszatérhessen, de szegény ember egészen meghülyült. Sok gúnyverset írtak reá.

Boulard de l'Écluse volt az ötödik bolond. Hosszú orrú, még hosszabb nyelvű ember. Egy este előadást tartott a köpések különböző módjáról. Ötvenkétféle köpést figyelt meg, s be is mutatta mindjárt a Rambouillet marquise szőnyegén.

Szerencsére a Rambouillet palotát nemcsak a „bolond”-ok látogatták, s nem ők költötték jó hírét. Sok értékes emberrel ismerkedtem meg az estélyeken.

Ott volt többek közt a Richelieu fivére, Monsieur de Lyon. Udvarias, jól öltözött, piperézett ember. Csipkekézelőt és csipkegallért viselt. Öltözködése nem igen egyezett az egyház szabályaival. Sokat forgolódtam körülöttem, abban a reményben, hogy bátyjánál nagyobb sikert fog elérni nálam. Meg is ígértem, hogy majd meglátogatom, ha Lyonba megyek egyszer.

Meg kell említenem d'Ablancourt-t, akinek szelleme Montaigne-nyel mérkőzött, de rendszeresebb, világosabb volt.

Le Camus, a belley-i püspök is állandó vendég volt. Richelieu mindig magához hívatta, mikor megunt a bohóca: Boisrobert tréfáit és komolyan akart beszélni valakivel.

De l'Hôpital marsallt mindenki elismerte és tisztelte. Csak egyetlenegy ostobaságot követett el életében, igaz, hogy szomorú következményeit sokáig nyögte. Charlotte d'Essarts-ot, a IV. Henrik és Guise kardinális régi szeretőjét vette nőül. Három fiut, két leányt és igen kevés erényt kapott hozományul.

Rubens, a híres festő, akit Médicis Mária bizott meg a Luxembourg palota dekorálásával, is ott volt a vendégek között. Barátságosan beszélgetett Mignarddal. Előkelő tartása, széles homloka, hosszú haja messziről elárulta a rendkívüli egyéniséget. Mignard még nagyon fiatal, ábrándos szemű ember volt. Egyik szeme lejjebb állott, mint a másik.

A felolvasásokat szerencsére befejezték és a Loudun-pör került szőnyegre.

- Ma este nem jön el a kardinális?

- Nem, mostanában igen ritkán látogat meg őexcellenciája. Nem látom, - folytatta halkán, nehogy a kardinális fivére meghallja - mióta úgy el van foglalva kivégzésekkel és égetésekkel... nem ér rá udvariaskodni. Különben is orrol reám.

- Ugyan miért?

- Mert nem fogadom estélyeimen a kémjeit.

- Ugyan kik a kémei?

- Joseph atya és Laffemas. Mindenáron be akarta vezetni őket hozzám.

- Érdekes!

- Monseigneur kíváncsi!

- Szeretné tudni, hogy mit gondolunk a politikájáról!

- Vagy az akadémiai kinevezésekről.

- Vagy a tapintatos püspöki és plébániai elhelyezésekről.

- Hallották már hölgyeim - kiáltotta de l'Hôpital - hogy a király Saint Germain de Près apátságát Lorraine herceg özvegyének adományozta, s most a férfi klostrom feje egy asszony.

- Ó - felelt d'Ablancourt, - nem új dolog már ez se. Apátságok, parochiák, plébániák régóta kerülnek katonák, nős emberek, asszonyok kezére. A szegény barátok, vagy vikariusok akárhányszor címezik leveleiket: X. Y. kapitány plébános urnak; vagy: plébánosomnak, madame N. N.-nek.”

Megbotránkozva kérdeztem:

- Hogy is fordulhat ilyesmi elő?

- Istenem, hát az abbé urak és hölgyek zsebrerakják a jövedelmet, aztán éhbérért helyettesítetik magukat a hivatalos kötelességekben papokkal.

Gúnydalokat idéztek, a felfordult viszonyok kiszínezésére.

- Elég, elég uraim! - kiáltotta madame de Rambouillet és mintegy mentegetőzve fordult a tiszteletreméltó öreg püspök felé.

- Eszem ágába se jut szépíteni a felfordulást és rendetlenséget - felelte Camus - vagy védelmembe venni a rossz papokat. Én vádolom elsősorban azt, aki megengedi, hogy katonaruhában, vagy csipkés udvari ruhában járjanak, tonsura nélkül és szakállt növesztve, fejükön parókával.

- Ki tehet róla? - szóltam közbe. - Csakis a kardinális!

- Természetesen, meg is mondtam a szemébe, nem egyszer.

- Igaz, monseigneur, megmondta, de nem ilyen nyilvánosan! - szólalt meg egy kemény hang.

Odafordultunk. Richelieu állott a püspök mögött.

II.

A későn jövőket az inasok már nem jelentették be hangosan és Richelieu megragadta az alkalmat, hogy észrevétlenül belopózva személyesen kémkedjék.

Mindenki mélyen meghajolt előtte; legmélyebben természetesen azok, akik előzőleg legélesebben kritizálták.

- Miért panaszkodik? - fordult a kardinális Camus-höz. - Csak a papság demoralizálódott? Hát a hatóságok? Vakmerően semmibe se veszik a törvényeket és kapzsiságuk nem ismer határt. Ha tetten ér egy tolvajt és rögtön bíró elé vezeti, tizenöt livret kell fizetnie. Megkérdik aztán, hogy fedezi-e a további költségeket, s ha vonakodik, szabadon engedik a tolvajt.

- Igaz! - zúgtak a hallgatók.

- Vagy ha hajlandó fedezni a költségeket, akkor vége-hossza nincs a szipolyozásnak, meghatalmazások, kihallgatások, jegyzőkönyvek címén, ezer és ezer eszközt találnak arra, hogy pénzt csikarjanak, s amíg ki nem ürítik áldozatuk erszényét, addig nem küldik gályára a bűnöst. Ugy-e igaz?

- Igaz! - kiáltották minden oldalról.

- Nos akkor, vádoljanak az igazságszolgáltatás visszaélései miatt is engem! Vádoljanak, hogy én biztatom fel az ügyvédek és bírákat, hogy három esztendeig csürjék-csavarják a pöröket, s hogy én vagyok az oka, hogy ajándékot fogadnak el még az ellenfelektől is, hogy asszonyaik botrányos fényűzését kielégítsék.

- Milyen ügyvédekről beszél kardinális úr? - kérdezte sértődötten Moranges báró.

- Semmiesetre sem az ügyetlen ügyvédekről! - vágott vissza nyersen Richelieu.

A társaság hangosan nevetett.

- Beszéljünk a kereskedőkről, ha úgy tetszik! - folytatta a miniszter. - Száz százalékos nyereséggel adják el utolsó minőségű áruikat és mennyre-földre esküsznek, hogy a legjobbat adták. Arról is én tehetek, hogy a kereskedők eltűrik, hogy asszonyaiknak dologtalan léhűtők ezer nevetlenséget mondjanak, tettelegességekkel udvaroljanak, miközben néhány divatos gallért vagy más semmiséget vesznek.

- Monseigneur, esze ágába se jutna senkinek Önt szemrehányásokkal illetni az erkölcs-telenség miatt! - szólt Costar földig hajolva.

- Vagy talán a nép erkölcsösebb? - szónokolt tovább a kardinális. - Durva, szemtelen, istenkáromló. Próbáljon meg csak alkudni valamelyik kofával, majd összedül a világ olyan éktelen szitkozódásra fakad.

Nem állhattam meg tovább szó nélkül. Bosszantott, hogy mindenki megalázkodik Richelieu előtt és senkise mer vele szembeszállani.

- Azt hiszem, hogy eminenciád hasonló eredménnyel beszélhet a többi társadalmi osztályról is.

- Ugy van!

- A diákokról elmondhatná, hogy kicsapongó életet élnek, fegyvert viselnek, lopnak, fosztogatnak, elverik vagyonukat kártyán, golyókat röpítenek egymás fejébe, uzsorásokkal paktálnak, jó családból való leányokat csábítanak el.

- Igaza van kisasszony, igaza van!

- Az orvosok a szegény betegekben kísérleteznek, a gazdagok betegségét hosszúra nyújtják, hogy minél több pénzt vasalhassanak ki belőlük. A gyámok és gondnokok pedig az árvák pénzén híznak és még írni, olvasni se taníttatják gyámoltjaikat.

- Ugy van, úgy van!

- Eminenciád jól ismeri a század bűneit, de arról mégsem fog meggyőzni bennünket, hogy a papság természetesen osztozzék a bűnökben és ápolja őket.

- Bocsásson meg, azt nem is mondtam...

- Állítása szerint semmit sem tehet a visszaélésekkel szemben.

- Kétségtelenül a pápa feladata volna a rend és fegyelem helyreállítása.

- Hiszen ön hatalmasabb, mint a pápa, menthető-e, hogy tétlenül nézi a papság züllését?

Richelieu kissé zavarba jött. Camus püspök biztatólag integetett szemével felém, hogy csak folytassam a támadást.

- Ne felejtse el eminenciád, hogy nemcsak miniszter, hanem pap is.

- Kisasszony, leckéztetéseket nem fogadok el senkitől, még ha olyan szép ajkak mondják is.

- Monseigneur rendkívül kedves!

- Ismerem kötelességemet és tudom, hogy milyen hatást gyakorolok századomra. Nem lehetek misszionárius és nem téríthetem meg a bűnösöket egyenként. Csak a tömegekre hatok és gyökerestől akarom irtani a bajt.

- És hol a baj gyökere?

- A nemességben. Onnan veszik át az erkölcstelenséget, feslettséget az alsóbb osztályok.

A hallgatóságon izgatott moraj futott végig. Merészség kellett ahhoz, hogy valaki megtámadja az egybegyűlt nemességet.

A kardinális gögösen mérte végig a zugolódókat.

- Nem tetszik az igazság? Igazán sajnálom, de ideje, hogy napfényre jöjjön, s hogy végre gátat vessünk a kiváltságoknak és visszaéléseknek. Csak az érdem és a tehetség tehet különbséget férfi és férfi között. Akármilyen társadalmi osztályból indul is valaki útjára, csak képesség és tehetség fogja ezután magasabbra vinni. Legalább is minden erőmmel azon igyekszem.

- Nehéz feladatra vállalkozik kardinális úr!

- Kétségkívül, de nem riadok vissza akadályoktól. Ráncbaszedem a hatalmasokat és segédkezet nyujtok a gyöngéknek... Igen uraim! Azért alapítottam az Akadémiát, hogy a polgárok is ép úgy elérjék, mint a nemesek.

- Helyes! Okos és szép beszéd! De ki fogja a tehetségeket elbírálni, kardinális úr?

- Én!

- Egyedül ön?

- Igen!

- Nehéz lesz!

- Ugyan miért? Attól tart, hogy nem tudom méltányolni, vagy felismerni az igazi érdemet?

Merőn a szemébe néztem.

- A legnagyobb miniszterek is haragusznak olykor és szeszélyesek. Mi lesz az elfogulatlan bírálattal?

- Kisasszony.

- Szerintem igazán nagyszerű intézményt alapított, ha tényleg Franciaország szellemét és tehetségét fogja képviselni.

- Az a célom!

- Bocsásson meg, ha kételkedem.

Richelieu megremegett.

- De miért?

- Monseigneur kinevezte Chapelaint, de Corneilleről megfélekedett.

A miniszter elsápadt és mérgesen nézett reám.

A körülállók nem mertek nyíltan tapsolni, de pillantásaikkal gratuláltak bátorságomhoz.

Corneille két drámát irt Méliete óta: Clitandert és Medeát. Minden jóízű ember egyhangulag elismerte és dicsőítette. Soha senki nem lendítette úgy fel addig a drámairodalmat, mint Corneille. A kardinális mégse nevezte ki az Akadémia tagjai közé, mert tudta, hogy legjobb barátaim egyike, s így akarta megboszulni Bournaisval küldött üzenetemet és hogy meghívását visszautasítottam.

Hamarább visszafizethettem, mint hittem volna.

Madame Rambouillet igyekezett más tárgyra terelni a kiélesedett beszélgetést, s a kardinális nemsokára távozott. Még aznap este megírtam Corneillenek az esetet. Rövidesen válaszolt:

„Hálásan köszönöm jó szándékát, de attól tartok, hogy kegyetlen és engesztelhetetlen ellenséget szerzett.”

„Annál jobb, - írtam következő levelemben, - dicsőséged csak annál nagyobb lesz.”

A Rambouillet palotát ritkábban látogattam az emlékezetes est óta. Véleményemet, elveimet kifejtettem, s nem akartam tovább is birokra kelni a szigorú erkölcsökkel. Hadd beszéljenek annyi metafizikát, amennyit akarnak, megfogadtam, hogy éppen ellenkezőleg fogok élni. Miért ne ünnepelnék úgy az én házamat is, mint a Rambouillet marquisnőét? Miért ne lennék királynő a magam társaságában, ahol senki sem ellenőrzi elveimet? A gondolatot tüstént tett követte.

A Tournelles-utca vetélkedett a St. Thomas de Louvre-utcával.

Az én köröm természetesen fiatalabb és kedvesebb volt. Szellemesebben, fesztelenebbül beszélgettek nálam. Zongoráztam, mandolinon, hárfán kísértem dalaimat, mindenki úgy találta, hogy elragadóan énekelek.

Rambouillet távozása óta senkit se szerettem. Legalább húsz sóhajtozó tülekedett kegyeimért. Hogy tegyek igazságot?

Osztályoztam őket kategóriák szerint.

Soknak külsejéről és eszéről igen mérsékelten gondoskodott a természet, s a hiányokat igyekeztek gavalléros bőkezűséggel pótolni. Elárasztottak a legnagyobb ajándékokkal. Eleinte haragudtam. Büszkeségem fellázadt a viszonzatlan ajándékok ellen, de udvarlóim úgy könyörögtek és olyan boldogtalanok voltak, hogy végre is legyőzték aggályaimat. Így alakult a „fizetők” csoportja.

Akik se szépek, se kedvesek, se nagylelkűek nem voltak, nem is tarthattak különösebb bánásmódra igényt. Elneveztem őket „*mártir*”-oknak.

A természet minden kegyével megáldottakat a „*kedvenc*”-ek csoportjába osztottam. Rossz nyelvek azt rebesgették, hogy se szeri, se számuk, de az ilyen pletykáknak csak felét lehet hinni.

Előfordult, hogy sokszor visszatetsző emberek hibáit is elnéztem valamilyen jó tulajdonságuk, vagy tehetségük miatt rövid időre, ezek voltak a „*szeszély*”-eim.

Desforts és Moreau, két „*mártir*”-om egyszer a lábaim elé vetették magukat és kijelentették, hogy kétségbeesnek, ha legalább egyetlenegy csókot nem adok nekik. Nevetve válaszoltam:

- Hova gondolnak uraim! Mindenkinek megvannak a maga szegényei.

Szegény mártirjaim tovább is sóhajtoztak és közös erővel igyekeztek némi kis szellemet kicsiholni agyukból, de minden törekvésük kárba veszett. Végre könyörögve kértek, hogy legalább ajánljak egy barátnőt nekik, még az is megnyugvásukra szolgál, ha áldozatuk visszautasított lángját olyan oltáron mutathatják be, melyre az én kezem hívja fel figyelmüket.

Kaptam az alkalmon, hogy jól megréfkáljam őket. Desforts, nevetséges, csunya kis ember, kizárólag vízzel és gyümölcscsel élt, hogy érdekes sápadt színe legyen. Minden héten eret vágatott és úgy aludt, hogy a két karját a feje fölé kötötte, hogy reggel fehér kezekkel ébredjen. Lefekvéskor női hálórúhába öltözött, flandriai csipkés gallért és fejkötőt, szalagos, fodros hálókabátot viselt. Így fogadta látogatóit reggelenként az ágyban és kézimunkákat himezett. Moreau még nevetségesebb, még nőiesebb volt. Mindakettőt szaván fogtam és külön-külön félrehívtam őket. Moreaunak azt mondtam:

- Már megtaláltam a maga esetét!

- Igazán?

- Igen. Bájos kis özvegy, de nagyon szemérmes és félnék.

- Jó! Óvatos leszek.

- Csak női ruhába öltözködve lehet belopózkodni hozzá és inasom kíséri.

- Nagyszerű!

- Még egy feltételem van! Még a száját se nyithatja ki előtte, egy árva szót sem szólhat, mert az illető nagyon fél a leskelődöktől. Jól jegyezze meg, ha csak egy szót szól, mindent elront.

- Esküszöm, hogy hallgatni fogok! - fogadkozott Moreau és hálásan kezet csókolt.

Később Desforts abbéval tárgyaltam.

- Szívemből sajnálom magát, kedves barátom és vigasztalására találtam egy szép özvegyet, aki bonyolult családi viszonyai miatt a világtól teljesen elzárkózva él. Mit szólna hozzá, ha rábeszelném, hogy a napokban látogassa meg magát?

- Boldoggá tesz!

- De nem titkolhatom el, hogy az az illető hölgy néma.

- Mi az ördög!?! Be kár!

- Mit akar? Sokan érdemül rójják fel a nőnek, ha néma.

- Igen... igaz... azt szokták mondani... Elvégre... eh... bánom is én... Mit fecseleg az ember felesleges fecsegéssel az időt.

- Igaza van!

- És mikor remélhetem a kedves látogatást?

- Holnap!

Desforts nagyot ugrott örömeiben és sietett eret vágatni magán, hogy annál érdekesebb színben fogadhassa hölgyét. Másnap reggel Perrote, az inasom bekísérte a női ruhába bujtatott Moreaut az abbé szobájába. A többit könnyű kitalálni... A leggyönyörűbb némajáték játszódtott le közöttük... és mindaketten csalódtak.

Moreau és Desforts nem vették tulságosan zokon a tréfát, de később ugyancsak meggyült a bajom egy Chaban nevű mártirommal. Tagbaszakadt, nyers vidéki ember volt. Szentül hitte, hogy nagytehetségű, kiváló ember és hogy sokra fogja vinni. Nehány kedveset mosolyogtam és néhány szépet néztem reá. Rögtön tüzet fogott és magánkívül volt, mikor észrevette, hogy a mártírok közé soroztam. Szememre hányta, hogy más fogadtatásra számított és kikelt jogosulatlan mellőzésem ellen.

- Szép az önbizalom uram, de büntetésül továbbra is a mártírok sorában marad.

Még nagyobb dühbe gurult, esküdözött, szitkozódott, könyörgött, végül fenyegetőzött, hogy bosszút áll.

Tényleg minden este utamat állta a Place Royalon, s szemtelen, kihívó arccal sértő megjegyzéseket tett reám. Elsápadtam felháborodásomban és igyekeztem elkerülni, de nem lehetett. Dúhe és gyűlölete nem ismert határt. A helyzet kezdett tarthatatlanná válni.

Barátaim megbotránkozva üldözőbe akarták venni, de nem engedtem.

- Ne felejtsek el, hogy nem az önök ügye, hanem az enyém.

Elhatároztam, hogy visszatérek régi tudományomhoz.

Másnap reggel elmondtam Saint Évremondnak és la Châtrenak a tervet. Esküdöznek, kérlelnek, majd nem térdenállva könyörögnek, hogy lebeszéljenek szándékomról, de hajthatatlan maradtam. Férfi ruhába öltözködve mentem ki velük a Place Royalra. Nemsokára megpillantottam Chabant és arcába dobtam keztyűmet.

- Megsértette a nővéremet, meg kell verekednie velem!

- Ön a Ninon fivére? Mondja meg neki, hogy...

Ujabb sértések tolultak ajkára, de egy pofon torkára forrasztotta a szót. Emberünk tajtékozott a dühtől, de barátaim lefogták, mielőtt reám ronthatott volna.

Találkát adtunk az Arsenalban. Csöppet se felejtettem még el a vívást. A harmadik összetűzésnél megsebesítettem ellenfelemet, előttem gurult a fűbe. Levettem parókámat és al-bajuszomat.

- Uram, vegye tudomásul, hogy nem a Ninon fivére, hanem Ninon maga verekedett meg önnel. Igyekezzék kiheverni sebét és szemtelenségét.

Otthagytam a sebész kezei között.

III.

Másnap egész Páris tudta.

- Ninon párbajozott! Ninon párbajozott!

Ha tíz generális húsz ütközetet nyert volna meg, akkor se törhetett volna ki nagyobb lelkesedés. A költők ódákat írtak bátorságomról, minden ritmusban és minden hangnemben megénekeltek. Csak Richelieu igyekezett megragadni az alkalmat arra, hogy megbüntessen és megbízta Laffemast, hogy indítsa meg az eljárást ellenem.

A törvény azonban nem terjed ki a nőkre is és Segnier kancellár azon a véleményen volt, hogy ha minden nő követné példámat és fegyverrel köszörülne ki a becsületén esett csorbát, a férfiak sokkal kevesebbet párbajoznának, mert hiszen rendszerint nők miatt verekednek.

Az eljárást beszüntették ellenem.

Kalandom rengeteg hódolót vonzott házamba. A férfiak nem ragaszkodnak annyira tényleges barátnőikhez, mint a feltételezettekhez. Különösen ha híres nőről van szó, azt se tudják, hogy milyen módon hitessék el jobban a világgal a boldog szerelmes jellegét.

Fourreau, a „fizetők” legeredetibb alakja¹³ másnap egy óriási, aranyabroncsos ládát küldött, arany lakattal. A ládában:

négy aranyóra,
öt doboz szépségflastrom,
három doboz illatos pirula,
egy email fogniszakáló,
két brokát ruha,
egy gyöngyszínű selyemruha,
egy narancssárga bársonyruha,
kláris karkötők,
egy keleti gyöngygyűrű,
hat gyűrű és
gyönyörű rubin fülbevaló volt.

Két diszesen öltözött lakáj hozta végig a vállán a Tournelles-utcán.

El se hinné senki, hogy Fourreau még a kis ujjam hegyét se csókolhatta meg a drága ajándékért, s mégis elárasztott továbbra is bőkezűségével. Kikötötte, hogy összes szállítóimat ő akarja fizetni, s egy nap tizszer is rá kellett írnom a számlákra: „Fourreau urnak mutatandó be.”

Szívügyekben szavamnak állottam. Kedvenceim csak rövid ideig uralkodtak. Vassé, Duras, Dangeau, Briolle voltak rövid időközökben a szeszélyeim. Nemsokára énekeltek az ablakom alatt:

Tous les blondins chez moi vont à l'école
Pour faire leur salut:
Je veux sauver Duras, Dangeau, Briolle,
Et c'est là mon seul but
Honni soit qui mal y pense

---

¹³ Fourreau egy bizonyos madame Larchernek volt a fia. Senki se tudja, hogy milyen úton-módon tett vagyona szert. (*Ninon de Lenclos megjegyzése.*)

Je fais pénitence
Moi
Je fais pénitence.

(Hozzám járnak iskolába a szőkék, hogy üdvözüljenek. Megmentem Duras, Dangeau, Briolle lelkét, más semmi céloom nincs. Átkozott, aki rosszat gondol! Vezeklek én, vezeklek.)

A gúnydal bosszantott. Nem szerettem a feltűnést s a botrányt. Pedig abban az időben sok rosszat beszéltek rólam Párisban. Személyesen is meggyőződtem róla. Nagybőjtben gyakran hallgattam misét Saint Gervais-ben. Pajetné mellett ültem. Kedves asszony volt és úgy látszik szívesen beszélgetett velem. Egyszer Boisrobert ment el előttünk és köszönt.

- Nini, ismeri?

- Igen, szomszédom, én is a Faubourgban lakom.

- Szereti?

- Miért kérdi asszonyom?

- Mert utálom, részemről.

- Talán megsértette?

- Hogyne! Sohse bocsátom meg, hogy azért az ocsmány Ninonért elhagyott minket.

- Oh asszonyom - feleltem zavartan pirulva - ne beszéljen így róla... hátha tisztességes nő, hiszen tudhatja, hogy a pletyka senkit se kimél.

Sietve távoztam és többet nem jártam a saint gervaisi misékre.

Sok szóbeszéd esett rólam, talán mert divatosabb voltam a többiekénél. Egyébként kortársnőim hál' Istennek kivették részüket a dorbézolásokból, s még külső finomságra, jóízűsre se vetettek súlyt. Milyen kihívóan vegyültek a férfiak közé a Place Royalon, nevettek, tubákoltak, füstöltek velük, csacsogtak, kacérkodtak, hangosan adtak találkákat, vagy jelképes beszéddel adták udvarlóiértetésére hajlandóságukat. Ruhájuk minden szalagjának volt valami jelentősége és kifejező elnevezése.

A szív fölé tűzött szalag neve „mignon” volt. Az „udvarlót” a jobb mell fölé tűzték. Ha tíz gyöngy, vagy rubin díszítette a szalagot, akkor „nőgyilkos”-nak hívták. A legyező csokrát „léhá”-nak keresztelték. Az imakönyvre tűzött szalag „ékszer” volt. Még a hajviselet különböző részeit is elkeresztelték titkos jelentésű nevekkal. A halántékra fésült hajnak: „gavallér”, az arcba lógó fürtnek: „ifjú” volt a neve.

Most, hogy e sorokat írom, már ötven esztendő telt el azóta s a hölgyek, helyesebben szólva leszármazottjaik még semmit sem változtattak könnyű erkölcsseiken. A Royal-téren épp olyan botrányok zajlanak le, mint régen. Nemcsak ott és nemcsak a Cours le Prince-en, vagy a Cours la Reine-en adnak találkákat, hanem nyáron le szoktak ülni a Szajna partján, a Saint Bernard kapu felől, hogy a fürdő férfiakat nézegessék. Lorgnettenek nevezett azsuros legyezőkön keresztül vizsgálgatják őket.

A legelőkelőbb társaságok asszonyairól van szó, ne felejtjük el. Madame de Chevreuse, de Montbazon, de Chaulnes, sőt vérbeli hercegnők se voltak különbe. Madame de Rohan valamennyin túltett. Miatta beszéltek tiszteletlenül a fiatal emberek a nőekkel, s a nőkről. Salonjában a legmesszebbmenő szabadságot élvezték vendégei és mégis rendkívül gögös volt. Sokat tartott nemességére. Meg se engedte fiának, hogy a hercegi címet elfogadja és jelszóként azt vésette fegyverére:

Roi ne puis,
Duc ne daigne
Rohan je suis!

(Király nem lehetek,
herceg nem akarok,
Rohan vagyok!)

Erényére kevésbé volt büszke. Mikor a barátja, Soubise herceg meghalt, egy szerzetes a következő sorokkal vigasztalta:

Et dans les noirs flots de l'oubli
Où la Parque l'a fait descendre
Ne fût-il mort que d'aujourd'hui
Il est aussi mort qu'Alexandre.

(És a feledés fekete hullámaiba, ahova a Párka vezette, ha csak mától kezdve is, épp oly halott, mint Alexander.)

Madame Rohan zokogva fejezte be a verset:

Et me touche aussi peu que lui!

(És ép oly kevésbé nyúl hozzám, mint ő.)

Chevreuse megkérdezte egyszer tőle, hogy a leánya még erényes-e?

- Istenem, kedvesem, ne is beszéljünk róla; olyan rendetlen, hogy talán azt is elhagyta valahol a toilette eszközei között! - felelte madame Rohan.

Csak éppen be akartam bizonyítani, hogy legelőkelőbb kortársnőim sem testesítették meg a bölcs tartózkodást és sehogysem értettem, hogy a közvélemény miért irányul éppen ellenem? Igaz, hogy nyíltan beismertem a szabad szerelem iránt való hajlandóságomat, de nem akartam sem kihívni, sem megbotránkoztatni a közvéleményt, sőt ellenkezőleg, azt hittem, hogy tapintattal pótolom viselkedésem merészségét, s az emberek tiszteletét kivívom.

Nem tudtam másképp elhallgattatni a károgókat, elhatároztam, hogy néhány hónapra visszavonulok lochei kastélyomba. Barátaim kétségbe voltak esve. Arra számítottak, hogy kedélyes farsangot töltenek házamban. Minden beszédük kárbaveszett. Másnap reggel elutaztam. Nem mentem Locheba, hanem Mansban telepedtem le. Egyik kedvencem de la Châtre marquis nemsokára utánam jött. Kedves, szellemes ember volt, de kellemetlenül féltékeny és javíthatatlan gurmand. Főképen a környékbeli kappanok és csirkék kedvéért telepedett le Mansban, úgy hiszem. Mindenki a férjemnek nézte. Csöndes, komoly életet éltünk a vidéki előkelőségek társaságában. Egy vacsorán a háziak azzal fogadtak, hogy az egyház káplánjai, többek közt Scarron abbé is, meg vannak hívva. Még annyi időm se volt, hogy megjelentésemből magamhoz térjek, már nyílt az ajtó és Scarron lépett be.

- Nini, nem csalódom? Maga az tényleg isteni nő? - kiáltott fel az abbé s nem a legtiszteleteljesebb mozdulatokkal közeledett felém.

A helyzet kezdett kínossá válni, de lélekjelenlétem kiségitett a hinárból. Megfogtam a la Châtre kezét és mélyen meghajolva az abbé előtt, bemutatam:

- La Châtre marquis, a férjem.

Scarron megdöbbenve nézett reám. Közelebb hajoltam hozzá s a fülébe sugtam:

- Ugy látszik, hogy ezidőszerint sokat ad jó hírére. Vigyázzon, ha eljár a szája, én is beszélek.
- Értem, szóval a házassága nem komoly?
- Csönd! És holnap látogasson meg.

Hiába vártam másnap és harmadnap is! Végre megjelent. Két napig kémekkel őriztette lakásomat, hogy kilessék a marquis távollétét.

- Mi történt magával, hogy idejött Mansba kanonoknak?
- Jutalmul kaptam a tisztességet a lorrainei történelmi munkásságomért. Még nem tettem azonban fogadalmat és még mindig megházasodhatom, de nem élek a jogommal. Csak olyan feleségeim vannak, mint a maga férjei...
- Milyen könnyelműen beszél...
- Ugyan hagyja! La Châtre úgyse fog megtudni semmit és feltett szándékom egy héten belül elhódítani magát tőle.
- Megőrült?
- Elfelejtette régi fogadásunkat? Megengedte, hogy udvaroljak.
- Igen, reménytelenül.
- Örökre kegyetlen marad?
- Legalább is magával szemben.
- Nem hiszem!
- Majd meglátja!
- Még ha meg kellene, hogy szöktessem, akkor is.
- Pap létere?

Nem felelt. Felállt helyéről és szemügyre vette lakásomat. Minden szobát, minden zugot felkutatott s leginkább a szobám melletti kis sötét kamrát vizsgálgatta.

- Nagyon jó. Már kész is a tervem!

Tréfára vettem a dolgot.

- Csak vigyázzon kanonok úr, ne hozzon szégyent az apátságra.
- Bánom is én az apátságot, de magát megszóktetem angyalom.

Rövidesen bebizonyította, hogy komolyan beszélt. Húshagyókedden az ablak mellett állva néztük le Châtreral a farsangi menetet. Négy szörnyüségese alak rontott be hirtelen lakásunkba. Ijedten visítottam, soha életemben nem láttam rémségesebbet. A fejük, a karjuk, a kezük, egész testük tollal volt tele.

Farsang idején senki sem ütődött meg hasonló betöréseken, la Châtre is nagyot nevetett, de két alak rávetette magát és a szobám melletti kis kamrába zárták, a másik két alak meg betömte száját és kihurcolt a házból.

Kocsi állott a ház előtt. Betuszkoltak, hiába próbáltam menekülni.

A kocsis már lovai közé vágott; szerencsére nagy ordítás ütötte meg fülem. La Châtre emberfeletti erővel kifeszítette börtöne ajtaját, kirohant az utcára és bősztette a tömeget, hogy segítsen a rablókat megbüntetni.

Négy szörnyetegem sietve ugrott ki a kocsiból és futásnak eredt.

A tömeg ordítva üldözőbe vette őket, sárba tiporták, a tollaikat ráncigálták. A szerencsétlen fickók beugrottak a Sartheba a hídról és ott bujdosnak a nádak között, míg besötétedett.

Alig tértem magamhoz a nagy ijedségből, már megerősítették gyanumat. Scarron abbé három társával felhasználta a farsangi zűrzavart arra, hogy megszöktessen. A kocsis mindent bevallott.

A tervet elég ügyesen eszelték ki. Bármilyen álruhában felismerték volna Scarront, az álarcot is le lehet tépni, szóval ki kellett találni, ami felismerhetetlenné tegye a merénylőket. Scarron felbontotta tollas ágyneműjét, társával együtt tetőtől talpig bekenték magukat mézzel, s aztán behemperegtek a tolluba.

Félholtan húzták ki őket a Sartheból. Két cinkos még aznap éjjel meghalt a jegesfürdő következtében. Scarron egy hétig élet-halál között lebegett. Magához hivatott la Châtreral együtt és zokogva kért bocsánatot az örült tréfáért. A szerencsétlen embernek minden tagja megbénult... Isten büntetése volt.

A kaland után la Châtre levelet kapott, melyben arról értesítik, hogy apja nagyon beteg. Azonnal utaznia kellett, természetesen nem kísérhettem családjához, Mansban se maradhattam, laurrainei birtokomra se akartam temetkezni, nem maradt más hátra, mint visszamenni Párisba. A marquis kétségbeesetten töprengett:

- Párisban majd megint körülrajongják imádói.

- Valószínűleg!

- Hűtlen lesz!

- Mire való ilyesmiken aggódni?

- Ninon, Ninon, belehalok, ha megcsalsz.

Hiába igyekeztem lelket teremteni belé. Hiába mondtam, hogy semmiféle eskü nem kötelez egyikünket sem, s szívből utálok a szabadságot bénító láncokat, nem hallgatott reám. Egyre kínozott, hogy ne szeressek mást, utasítsak vissza minden hódolatot és nem hagyott békét, míg alá nem írtam egy cédulát, ami biztosítékul szolgáljon távollétében:

„Esküszöm, hogy mindig szeretni foglak! Ninon.”

Előre tudtam, hogy nem tudom megtartani ígéretem, de la Châtre megnyugodva rakta zsebre a drága papírt. Másnap visszakísért Párisba, s azonnal tovább utazott Besançonba.

Mintha trombita és dobszóval értesítették volna barátaimat érkezésemről, úgy tódultak hozzám. Még ma is szívdobogásom van, ha rágondolok, hogy milyen szeretettel fogadtak. Valósággal lázba jött mindenki. Mennyi verset irtak a költőim. Vagy elégiákban panaszkodtak hosszas távollétem miatt, vagy madrigálokban ünnepelték érkezésemet. *Mártirjaim* sirtak örömeikben, a *fizetőik* ujjongtak, a *szeszélyeim* győzelmi dalokat zengtek, a *kedvenceim* diadalt ültek.

Két új hódoló is boldogan csatlakozott körömhöz.

Turenne vicomte, fiatal huszonkét éves katona volt az egyik. Lorraineben és Olaszországban már kitüntette magát ragyogó katonai tehetségével. A másik Henry de Sévigné marquis volt, szintén katona és valósággal királyi megjelenésű.

Egész más utat-módot választott meghódításomra, mint a többiek, talán azért is ért hamarabb célt. Tulzott dicsőítések és bókok helyett a hibáimat kritizálta. Azt mondta, hogy vidékiesen viselkedem, mikor kértem magam és nem akartam énekelni. Azt is kifogásolta, hogy merő féltékenységből csupa közepes és közönséges nőt fogadok estélyeimen.

- Minél értékesebb nők elöl viszi el a pálmát, annál nagyobb lesz a dicsősége! - mondogatta.

Máskor meg egy véletlenül elejtett bókját sietett leszállítani:

- Ne igen kérkedjék eszével. Ha nem volna szép, nem venné annyi hízelgő körül és nem ünnepelnék szellemét.

Nyers őszintesége eleinte fellázított. Sértette hiúságomat. Később beláttam, hogy igaza van.

Arra is figyelmeztetett, hogy a férfiakat is inkább hibáik, mint erkölcsi értékük szerint bírálom el. Igaza is volt. A mártírok csoportjába csak külsőségek miatt osztottam be imádóimat, s nem törődtem lelki tulajdonságaikkal. Egyiknek igen nagy volt az orra, másoknak a keze, a harmadik pocakot eresztett, vagy a lábát kifogásoltam.

Az erős kritika ellenére is megszerettem Sévigné-t, s attól a pillanattól kezdve taktikát változtatott. Elhalmozott bókokkal és dicséretekkel.

Egy este legnagyobb elragadtatással udvarolt és suttogott, mikor hirtelen eszembe jutott valami és hangosan elnevettem magam.

Kissé sértődötten nézett reám, mert az emberek Ádám és Éva óta azt hiszik, hogy szerelmeskedni csak halálos komolysággal lehet.

- Mit nevet?

- Hadd nevessek... oh... oh... maga az oka mindennek... maga miatt megbocsáthatatlanul feledékeny lettem... megfeledkeztem a legünnepélyesebb, írásban adott ígéretemről... oh... oh... szegény la Châtre, zsebében az ígérettel...

A nevetéstől alig tudtam elmesélni a szegény marquis aggályait és hogy írásban kellett megnyugtatom. Sévignének úgy tetszett az eset, hogy mindenkinek elmondta. Egész Páris egy hónapig mulatott rajta.

Közben kitavaszkodott és kiköltöztem csinos picpusi nyaralómba. Főképpen a Corneille kedvéért siettem el Párisból, mert jelezte Rouenből, hogy egy új darabbal jön. Ha Corneille jött, senki más nem létezett reám nézve, se kedvenc, se martir, se fizető, se szeszély. Mindent elkövettem, hogy költőm csöndes nyugalmat találjon házámban.

Levele után két nappal Corneille is megérkezett.

- Mi az új remekmű címe, Pierre?

Kibontott egy nagy írástekerceszt és megmutatta. A „Cid” volt.

Kis körben olvasta fel először. Vendégeimmel együtt azon voltunk, hogy térdre boruljunk elragadtatásunkban. A színészek valósággal istenítték.

Picpusi nyaralómban sokáig tartott a rendezgetés. Poquelin, a kárpitós négy emberével egy hétig dolgozott, míg lakásomat rendbehozta. Sokszor magával hozta fiát is. Tizenötéves lehetett körülbelül, de tíznél se látszott többnek. Rendkívül szellemes, érdekes arcú gyerek volt. Nagy szemekkel bámulta Corneillet és megremegett, ha beszélni hallotta. Egy reggel rajtakaptam, hogy habozva és kopogásra készen áll a Corneille ajtaja előtt.

- Mi a baj, Jean Baptiste? - kérdeztem.

Elpirult és igyekezett elrejteni a kezében tartott iratcsomót. Odapillantottam. A lapon vastag betűkkel volt írva a cím:

L'Amour Médecin.
comédie en un acte et en prose.

- Szindarabokat írsz Jean Baptiste?
- Ó kérem szépen, ne mondja meg apámnak, mert megver!
- Ugyan, ugyan!

Benyitottam a Corneille szobájába:

- Kedves barátom, bemutatom a kartársát.

Jean Baptiste átszellemült arccal bámult Corneillere, a szemébe köny szökött és izgatottan, remegve csókolta meg a költő feléje nyújtott kezét.

- Boldog vagyok, hogy megcsókolhatom a kezét, mely a leggyönyörűbb verseket írja.
- Hát színházba is szoktál járni?
- Igen, nagyapám sokszor titokban elvisz. Láttam már Mélitet, Clitandert, Medeát.
- Nagyszerű! Olvasd most fel a művedet.

A gyermek engedelmeskedett és természetes, egyszerű hangon olvasta fel elég mulatságos darabját. Corneille nagy érdeklődéssel hallgatta.¹⁴

- Még gyakorlatlan... stylusa sincs... de nagyszerű a humora... igazi humor... Feltétlenül taníttatni kell a gyereket! - jelentette ki Corneille a felolvasás után.
- Apám sohse fogja megengedni!
- Miért?
- Már két éve könyörgök, hogy irasson be a collegiumba, de nem akar. Azt mondja, hogy karosszékeket és számolyokat ennyi műveltséggel is csinálhatok.

Poquelin éppen mérgesen hívta a fiát:

- Hol vagy te semmirekellő?

Behívtam a Corneille szobájába.

- Ne szitkozódjék... éppen most állapítottuk meg, hogy fiának nagyszerű hajlamai vannak!
- Igen, a lustasághoz.
- Egyébhez is. Feltétlenül taníttatni kell!
- Ugyan minek?
- Majd meglátjuk később! Egyelőre kívánom, hogy tanuljon.
- Lehetetlen, kisasszony, lehetetlen!
- Ne mondja, hogy lehetetlen, mert akkor követelem.
- Bocsánatot kérek, de az én fiam!

---

¹⁴ Tanácsomra Molière később átírta a darabot három felvonásra és a Palais Royal-ban adta elő 1665-ben. (*Ninon de Lenclous megjegyzése.*)

- Jogában áll eltekinteni kívánságomtól és követelésemről, de figyelmeztetem, hogy sem én, sem barátaim nem dolgoztatunk többet önrel.

- Az Istenért! Tönkretesz kisasszony!

- Azt akarom, hogy Jean Baptiste tanuljon.

- De a tanulás rengetegbe kerül!

- Vállalom a költségeket! Egy fillérjébe se fog kerülni.

Ugy látszik, hogy érvelésem hatott.

- Nem ellenzem, úgyse lesz belőle soha valamirevaló ember. Bánom is én, tanuljon.

- Rendben van Poquelin! Hagyja nálam a gyereket és egyébvel ne törődjék.

Még aznap gondoskodtam pártfogoltam ruházatáról, s azután meglátogattam Longueville hercegnőt, akit még a Rambouillet palotából ismertem. Éppen a clermonti collegiumba indították legfiatalabb öccsét: Armand de Bourbon, Conti herceget.

Longueville hercegnő végtelen kedvesen fogadott, figyelmesen végighallgatott és megengedte, hogy a fiatal Poquelin öccse kíséretében Clermontba menjen, sőt a herceg barátságát és tanárai gondoskodását is kilátásba helyezte.

Le se tudnám írni a Jean Baptiste hálás elragadtatását. Egy csapással valóra váltottam legmerészebb álmait. A kezemet csókolta, sírt, nevetett. Corneillet is, engem is könnyekig meghatott.

Élete végéig állandóan szép pártfogójának nevezett.

IV.

Corneille negyedszer jött Párisba, de a várost alig ismerte, holott rohamosan fejlődött és szépült. A Notre Dame és a Palais körüli üres telkeket beépítették és befejezték a Fülöp Ágost nagyszerű tervét is. Mintha varázsszóra emelkedett volna a földből egész új város a szemünk láttára, olyan helyeken, ahol 1624-ben még egy sátor se volt. Nouvelle Francenak hívták ezt a városrészt.

A Cléry, du Mail, Fossès-Montmartre és Neuve Saint Eustache utcákat megnyitották a forgalomnak.

Nem messze, a Faubourg Montmartre is terjeszkedni kezdett.

Richelieu nagyszerű palotát épített a Saint-Honoré utcai házikója helyett, utcát nyitottak a boulevardig és a miniszterről nevezték el.

Bejártuk Corneille-jel egész Párist és büszkén mutogattam a hatalmas fejlődést.

A Pré aux Clercs-ből, ahol hajdan Saint Étienne sétálgattam, úgyszólván hirmondó se maradt. A „Groce Grappe” csárda helyén most Yvetaux, a filozofia és nyelvmesterem lakott. Yvetaux régóta nem keresett fel, azt hittem, hogy beteg és kértem Corneillet, hogy kíséren el hozzá. Legnagyobb meglepetésemre, hatvanöt éves, öreg barátomat celadonnak öltözve találtam. Kezében pásztorbot, oldalán tarisznya, fején rózsaszín selyemmel bélelt szalmakalap. Furulyázni tanított egy térdén ülő kis pásztorleányt. Azt hittem, hogy szegény, öreg barátom megbolondult.

- Oh édes Ninon, most rajtakap a pásztoridillen... No nem baj, Isten hozta.

Barátságosan üdvözölte Corneillet is és frissítőket kínáltatott a kis pásztorleánnyal.

- Saját kecskéim és birkáim teje! - büszkélkedett az öreg filozófus. - Ha kinéznek az ablakon, láthatják ugrálni őket a virágos pázsiton.

Csodálkozva nézegettem a nyáját.

- Talán a filozófiai rendszeréhez tartozik ez is, kedves mester?

- Eltalálta! Mindjárt elmondom, hogy milyen körülmények között vittem át a gyakorlatba rendszeremet.

- Megelőzi kíváncsiságunkat.

- Egy este, hazajövet, ájultan találtam a szomszédban ezt a kisleányt. Áthozattam magamhoz és ápoltam. Mikor magához tért, hárfával és énekkel akarta kifejezni háláját. Szeretem a zenét, megtetszett a szép, fiatal gyermek is és kijelenttem, hogy szeretném vele tölteni életem utolsó napjait. Mindig szerettem a magányt és módfelett élveztem a falusi leírásokat Vergiliusnál és más íróknál is. A kis leányt pásztorleánynak öltöztettem, s elhatároztam, hogy a Tircis szerepét fogom játszani.

- Hatvanöt éves korában.

- Téved, hetvenéves vagyok, ne fiatalítson.

Jeanne, a kis pásztorleány elpirult, úgy látszik kissé sokalta barátja éveit számát.

- Igen, hetvenéves vagyok! De a szívem sokkal fiatalabb és gyönyörű életet élünk. Végigfekszünk a pázsitszőnyegen és hallgatom pásztorleányom bájos hárfajátékát. A zene hangjai odacsalják madaraimat is, szárnyukkal simogatják a hárfát és csőrükkel a szép énekesnő keblét csipegetik. Gyönyörködöm játékos udvarlásukban, hiszen tőlem tanulták. Mámorba

ringatott érzékekkel előveszem én is a furulyát, fiatal koromban művész voltam rajta... higgyék el, hogy még ma is gyönyörű hangokat csalog ki belőle.

- Kedves,... igazán nagyon kedves!

- És a filozófus szórakozása sohasem lehet kevésbé veszedelmes, mint hogyha nem hasonlít a tömegszórakozásokhoz.

Corneillel együtt igazat adtunk neki.

Utolsó percéig végigjátszotta a gyöngéd komédiát. Követte a Sokrates tanácsát, hogy az emberek utánozzák a hattyú példáját, mert a hattyú átérzi a közeledő halál jótékonyágát és dalolva adja ki páróját. A haldokló Yvetaux kívánságára, Jeanne elővette hárfáját, s a sarabande lágy hangjai kísérték át lelkét a másvilágra.

Öreg filozófusom kedves eredetiségét a költők is megénekeltek. Chanlieu írta róla Courtin abbénak

Ah que ce fameux personnage
Qui ne connut de lois que celles du bon sens,
Des Yvetaux en notre temps,
Pensa d'une façon plus haute et plus sage!
Jusque à la fin de ses jours,
Il porta constamment panetière et houlette,
Et dans les bras de ses amours
Expira mollement au son de la musette.
C'est lui qui, par de doux accords,
Prêt à descendre chez les morts,
Sut se faire une route aisée;
Et, sensible à l'ivresse en son dernier soupir,
Fit d'un affreux moment un moment de plaisir,
Qui le mena dans l'Élysée.

(Oh milyen magasan és bölcsen gondolkozott a mi időnkben a híres Yvetaux, aki nem ismert más törvényt, csak a jó érzését! Napjai végéig tarisznyát és pásztorbotot viselt és szerelme karjai között lágyan hunyt el, furulyaszó mellett. Indulásra készen a halottakhoz, szelid hangokkal könnyítette útját; végső sóhajával is a mámort vágyva megszépítette a legborzalmasabb percet és úgy jutott az Elyseumba.)

Látogatásunkat követő napon, Corneille a színházakat akarta látni. Előbb Anenethez mentünk a Michel-le-Comte-utcába, azután a kis Bourbon színházba, meg a Guénégaud-utcába. Bábjátékot adtak, fantasztikus látványossággal.

A Pont Neuf híres buffoja, Tabarin nagy falragaszokkal hívogatta a közönséget:

„Tessék, tessék, polgárok és nemesek! Mulatságos bohózatokat, tréfákat, párbeszédet, lehetetlenségeket és más tabarinikus könnyüégeket játszanak idebenn!”

Bementünk. Három sousért a legelőkelőbb helyen ültünk. Corneille kitűnően mulatott, nagyokat nevetett a tréfás jeleneteken. Nevetve tanácsoltam, hogy csináljon jegyzeteket s el ne mulassza a kiváló alkalmat drámai ismeretei fejlesztésére.

A Tabarinból kijövet kérdeztem Corneilletől, nem volna-e kedve egy igen érdekes pör tárgyalását végighallgatni. Corneille szívesen beleegyezett és a Palais de Justice felé vettük utunkat.

Sajnos zárt tárgyalást rendeltek el.

Mindenáron be akartam jutni. Szerencsére Ségnier kancellárt pillantottam meg, akit személyesen nem ismertem ugyan, de egyrészt tudtam róla, hogy a leghiubb ember a világon, aki, ha Monseigneurnek szólítják, semmi kérésnek sem tud ellentállani és még a fegyvereire is valami bunkószerű alaktalanságot tétetett, hogy a hiszékenyebbek marsallbotnak nézzék. Azonkívül, mikor Chabannal párbajoztam, Ségnier szüntette be az eljárást ellenem.

Megszólítottam és a Monseigneur cím nem tévesztett hatást. Beengedtek a tárgyalásra, ahol két szerencsétlen ember fölött ítélkeztek, akik szerelemből bűnt követtek el.

Tenosi, egy provençali kereskedő hosszabb keleti útra indult és megkérte egyik barátját, hogy távolléte alatt vigyázzon szép, de nagyon kacér feleségére. Persze, hogy ostobaság volt! Hasonló esetben minden józan férj ajánlja az Uristen jóindulatába becsületét, de ne szóljon egy árva szót se felebarátainak, akik legkevésbé kívánatos örzői hasonló helyzeteknek. Tenosi tényleg elutazik, de még messze se lehetett, mikor a barát s a feleség már egymásba szerettek. Minden jó lett volna, de Tenosi csak Marseille-ig ment, nem ült hajóra s két-három évi távollét helyett váratlanul hazaérkezett, s éppen tetten érte szerelmeseinket.

A két boldogtalan elvesztette fejét, mindenáron meg akarják menteni boldogságukat, s nem találnak okosabb megoldást, mint hogy megmérgezik szegény Tenosit, aki szintén jobban tette volna, ha Kinába utazik.

Halálra ítélték, a szerencsétleneket.

A hirhedt szekéren kivitték őket Grèvere. Sohasem láttam különösebb féltékenységi jelenetet, mint amilyen ott játszódott le. A halálra ítélt nemes világért se tűrte, hogy a hóhér vágja le kedvese haját, hanem ő maga végezte a gyászos kötelességet. Azután a legnagyobb dühvel tiltakozott az ellen, hogy előbb végezzék ki, mint az asszonyt. Dühében ellökte a gyóntatót és hangosan ordított:

- Hogyne! Ha előbb az én nyakamat vágják le, ő akkor még megmenekülhet és egész bizonyosan akadnának utódaim... Nem, nem! Csak haljon ő meg előbb!

Engedni kellett követelőzésének s azután a legnyugodtabban tűrte a hóhér munkáját.

Párisi sétáink alatt a színészek szorgalmasan tanulták a „Cid”-et s nemsokára kitűzték az első előadás napját. Az egész város lázas készülődéssel várta. A kardinális dühöngött, amiért a közönség olyan költő iránt érdeklődik, akit minisztere gyűlölettel sujt és pokoli tervet eszelt ki a darab megbuktatására. Én se voltam rest, összegyűjtöttem barátaimat, akik Richelieunek mind ellenségei voltak, még Gastonhoz is elmerészkedtem, hogy bírja rá a királyt és a királynét, hogy jöjjenek el az előadásra.

Ő felségéék jelenléte azután minden zajos tüntetést meghiusított.

Fölösleges volna a bemutató előadás diadaláról írni. Mindenki tudja, hogy mit jelentett a „Cid”. Ragyogtam, boldog voltam, megöleltem barátaimat és ujjongtam:

- Mégis csak én adtam nektek Corneillet.

Richelieu kudarcot vallott, de igyekezett bosszút állani és háromezer livret fizetett Georges de Scudérinek, hogy nyílt akadémiai ülésen rántsa le a Cidet.

A nagy költő dicsőségén mindazonáltal semmi csorba nem esett és a közönség lelkesedése eléggé kárpótolta a kardinális igazságtalanságáért.

Volt elég erőm ahhoz is, hogy visszaküldjem Corneillet Rouenba, hogy Horacius és Polyeute című darabjait befejezze.

Ebben az időben nagy ünnepek voltak az udvarnál. Trónörökös született. A király oly későn szánta magát apaságra, hogy mindenki azt hitte, hogy valami csoda történt.

Barátnőm, Marion Delorme váltig erősítette, hogy nem az ég, hanem a la Fayette kisasszony műve a nagy esemény, s egy kalandos históriát mesélt, amiből biz én egy szót se hittem el.

Sokkal valószínűbbnek láttam a ravasz olasz Monsignor Julio Mazarin pályafutását az udvar berkeiben. Azt mondták róla, hogy egy favágó kunyhójában született, valahol az Abruzzo hegyek között; mások úgy tudták, hogy egy sicíliai bankár fia; a bankár állítólag megbukott és Rómába menekült a hitelezők haragja elől. A bukott bankár fia előbb a katonaságnál próbált szerencsét, kevés sikerrel, s csak azután szegődött az oltár szolgálatába.

Könnyed, ügyes, szinlelő, ravasz eszével - soha senki nem tudott rájönni, hogy miért és hogyan - résztvett a spanyol-francia politikai tárgyalásokban, s a szerződést Franciaország javára vitte keresztül.

Természetesen szövetkezett Richelieuvel. Mint apostoli nuncius került Párisba, s hamar tisztába jött a helyzettel. A mogorva, beteg XIII. Lajos és betegeskedő minisztere egyik oldalon, másfelől a fiatal, szép szerencsétlen királynő, akit a király és a kardinális mélyen megvetettek, s akinek lelkében keserűség, fájdalom és bosszú forrongott. Mazarin azonnal az Anne d'Autriche pártjára állott, de ügyesen, tapintatosan, úgy, hogy senkinek nem szúrt szemet. Minden tehetsége megvolt ahhoz, hogy bárkit, még egy királynőt is meghódítson. Szép arcu, jó modorú, udvarias, királyi alak.

Joseph atya helyett Richelieu Mazarinnek eszközölte ki a kardinálsi méltóságot, s most mindennap várták a főveget.

Sévigné hozzám is bevezette Mazarint, kissé udvarolgatott is, akkor megfenyegettem:

- Monseigneur, ha a királynő tudná!

A kijelentés hízelt Mazarinnek és csöppet sem védekezett.

Következő évben ágyuszó hirdette világgá a kis Anjou-herceg születését, mindenki nagyon csodálkozott és mondogatták, hogy úgylátszik rágalmazták a királyt.

A XIII. Lajos és az Anne d'Autriche házasesete egyre szomorúbb lett. A király nem is beszélt feleségével, vagy csak durván, nyersen. Mikor spanyolországi levelekből hírül vette, hogy az infans meghalt, kijövet a miséről, kegyetlenül és ridegen odavetette:

- Meghalt az öccse!

A királynő nagyon szerette fivérét. A váratlanul és kiméretlenül tudtára adott hirre elájult.

Mazarin minden udvari és politikai ujságról értesített. Bizonyosra vettem, hogy Richelieu utóda lesz.

Maga is remélte.

A jövendőbeli miniszter példája az egész udvart hozzám vonzotta. Cinqu-Mars, a XIII. Lajos kedvence is könnyen juthatott volna „szeszélyeim” közé, de éppen Marion Delorme-mal volt elfoglalva, s nem akartam barátnőmtől elhódítani. Helyette Saucourt-t választottam, akiért valósággal bolondultak a nők.

„Contre ce fier démon voyez vous aujourd'hui
Femme qui Sienne?
Et toutes cependant sont contente de lui,
Jusqu' à la sienne!

(Van-e olyan nő, aki ellenállana a büszke démonnak? És mind boldogok vele, csak a sajátja nem) írta róla Benserade.

Megint beállott a tél s vele együtt estélyeim is. Szegény Fourreau meghalt. Akadt ugyan két „fizető” is helyette, akik ép oly élvezettel szórták az aranyakat az ablakon: Coulon és Aubijoux.

A Coulon felesége kalandos hirű asszony volt, de a férj bölcsen beletörődött sorsába.

- Mégis csak furcsa! - mondta egyszer - úgy látszik sosem leszek apa, hiába segítenek a barátaim!

Körülbelül egyformán bántam mindakét „fizető”-vel és mégis borzasztó féltékenyek voltak egymásra. Vigyáztam, hogy sose találkozzanak össze nálam, mert még meg is ölték volna egymást.

Legelőkelőbb vendégem Gaston, a király fivére volt. A Corneille-ügy óta nagyon összebarátkoztunk, s elég sűrűn látogatott. Egyszer kijelentette, hogy másnap nálam akar vacsorálni barátaival.

- Bocsásson meg Monseigneur, de bőjtben vagyunk!

- Hát aztán? Nagyon kérem, hogy ne tartsa magát a szabályokhoz.

Nem szívesen engedtem kérésének, de az ország első vérbeli hercegének nem igen lehet ellentmondani. Minden kifogásom hiábavaló volt. Másnap este beállított barátaival. Candale Mortemart, Rochefort és Boisrobert jöttek vele. Mariont is meghívtam és madame de Logest, nem mertem egyedül maradni annyi hirhedt férfi között. Kis szalonomban tálaltattam. Az ablakok a boulevardra néztek. Boisrobert, aki legközelebb ült az ablakhoz, hirtelen felugrik és nagyot kiált:

- Dufaure abbé jön erre, uraim!

A legtisztéletreméltóbb öreg pap volt Saint-Sulpiceben.

Gaston, a király fivére kirántja az ablakot és hiába kértem, könyörögtem, kidobálta a csirkecsontokat.

Természetesen óriási botrányt okozott. Nemcsak az öreg lelkészt sértette meg, de az egyházi törvényeket is nyíltan lábbal taposta.

Alig vártam, hogy vége legyen a vacsorának. Kilenc órakor szépen hazaküldtem vendégeimet. Dehogy mentek haza! Sokkal kicsapongóbb hangulatban jöttek, semhogy nagyobb duhajkodás nélkül fejezték volna be az estét. Tőlem egyenesen la Neveuhöz vonult a féktelen társaság s beköszöntésül az összes bútorokat széttördelték. Gaston herceg vezényelte a gyönyörű szórakozást, s hogy teljes legyen a felfordulás, ő maga kérette a rendőrséget. A komisszárius rövid idő múlva a helyszínére érkezett.

- Ki a csendháborító? - kérdezte szigorúan.

La Neveu Gastonra mutatott. A komisszáriusnak halvány sejtelve sem volt, hogy kivel áll szemben.

- No majd megtanítjuk tisztességre. Gyerünk csak minden teketória nélkül, mert különben karkötőt kap a kezére!

- Mi az a karkötő? - kérdezte a herceg nevetve.

- No ha kíváncsi reá, tüstént megtudhatja. Legények, mutassátok meg neki.

Öt markos legény közeledett Gastonhoz, hogy kezét bilincsbe verje. Abban a pillanatban beléptek a herceg cimborái a szomszéd szobából és a legalázatosabban hajlongtak előtte.

A komisszárius megdöbbenve nézett rájuk és halálsápadtan rogyott térdre, mikor észrevette, hogy kivel beszél.

- Kegyelem, kegyelem Monseigneur! Bocsásson meg, hogy kötelességemet teljesíteni akartam!

- Megbocsátok! - felelt Gaston méltóságteljesen. - Legalább is olcsón fog szabadulni a hinárból! - azután la Nevehöz fordult és megparancsolta, hogy hívja be az összes nőket. A leányok tüstént megjelennek, Gaston valamennyit a székekre állítja, a komisszárius kezébe égő gyertyát ad és elrendeli, hogy mindeniket külön-külön kövesse meg.

A csirkecsontokkal azonban meggyült a bajom. Dufaure abbé elpanaszolta felebbvalóinak sérelmét. Szájról-szájra suttozták az esetet és már egész bűnügyet kovácsoltak belőle. Kigyót-békát kiabáltak reám. Házam körül gyanus, sötét alakok settenkedtek, minden lépésemet kémlelték. Az egyházi bíró majdnem mindennap kihallgatott és vallatott. Végre megsokalltam a dolgot, és elég nyershangú levélben megírtam Gastonnak, hogy semmi kedvem felelősséget vállalni örült tréfáiért. Gaston azután figyelmeztette az egyházbírókat és töredelmesen bocsánatot kért.

Igy végződött az ellenem ártatlanul indított hajsza.

Alig távozott el az emlékezetes estén a herceg barátaival, Marion, aki egész este bús és hallgatólag volt, elmondta, hogy Cinqu-Mars szereti és el akarja venni.

- Micsoda örültség?! Nem kell beugrani!

- Gondolja meg, a király kegyence! És rendkívül gazdag!

- Akkor menjen hozzá!

- De olyan fiatal!

- Igaz, maga kétszer idősebb. Ne menjen hozzá!

- Mégis, marquise lehetnék!

- Hát akkor menjen hozzá!

- S ha megcsal?

- Akkor ne menjen hozzá!

Szegény barátnőm könyörgött, hogy ne űzzek tréfát komoly kétségeiből, s adjak őszintén tanácsot.

- Én semmi szín alatt sem mennék hozzá! - válaszoltam. - De maga nagyravágyó! Lehet, hogy boldog lesz vele, mit tudom én?

V.

Mindenesetre figyelmeztettem Mariont, hogy jó lesz kurtára fogni a gyepelőt a fiatal Cinqu-Marssal szemben. Marion megfogadta tanácsomat. Eleinte színelőre erélyesen visszautasította az ajánlatokat, végsőkéig vitte a dolgot, s csak akkor adta beleegyezését.

Nehéz volt olyan papot találni, aki titokban megeskesse őket és ne áruljon el mindent előre a kardinálisnak. Nagy nehezen sikerült rávenni Saint-Paul plébánosát, hogy titokban összedja Mariont XIII. Lajos kegyencével.

Ezerszeresen megbántam, hogy segédkezet nyújtottam a házassághoz. Mennyi szerencsétlenség és bánat származott belőle.

Richelieu nagyon szerette Cinqu-Marsot. Előbbre vitte pályáján s már előkelő feleséget is szemelt ki számára. Könnyű elképzelni, hogy tüzet köpködött mérgében. A házasságot már nem lehetett felbontani. Marion a kardinális legdühösebb követeléseinek is ellene szegült. Szörnyűséges jelenetek játszódtak le közöttük. Cinqu-Mars homlokegyenest megtagadott minden engedelmeséget, a gyűlölettel küzdelem szerencsétlen végű összeesküvéssel végződött.

Szegény Cinqu-Marsot Lyonban kivégezték.

De Thon, a legnemesebb barátság vértanuja megosztotta sorsát.

Marion bánatában majd megőrült. Csak a bosszúvágy tartotta benne a lelket. Még most is remegek, ha rá gondolok, magánkivüli állapotában merészen berohant Richelieuhöz, s a haldokló kardinálisnak szemére lobbantotta összes bűneit és rémséges elkárhozását jósolta meg. Richelieu nem élte túl az izgalmas jelenetet.

1642. december 4-én meghalt.

Sohasem ragaszkodtam szigorúan a törvények és szabályok betűihez, de a Marion eljárásán magam is megbotránkoztam. Borzalmas kielégítése a határt nem ismerő bosszúvágnak valakit halála percében megátkozni.

A Richelieu halála nem sok változást jelentett az udvarnál.

XIII. Lajos sem igen fájlalta halálát. Sokkal mélyebbre kellett hajtania fejét a vasember igája alatt, semhogy ne érezte volna a láncaitól megszabadult rabszolga örömét. Feleségéhez azonban továbbra is kegyetlen és igazságtalan maradt. Még a XIV. Lajos születésekor se jutott volna eszébe megcsókolni a királynőt, ha udvaroncai nem figyelmeztetik.

A trónörökös körülbelül öt éves lehetett már. Borzasztóan félt apjától s különösen, ha hálósapkában látta, úgy ordított, hogy alig lehetett elhallgattatni. A király pedig keserves szemrehányásokat tett a királynőnek, hogy megrabolja fia szeretetétől.

A szerencsétlen asszony lassanként egészen visszavonult XIII. Lajostól. Külön udvart tartott és egészen magára hagyta a királyt betegségében.

Alig egy évvel Richelieu halála után, XIII. Lajos is követte miniszterét.

Élete utolsó napjaiban magába szállt. Folyton édes anyját látta maga előtt és kínos lelkiismeretfurdalást érzett, amiért inségben és elhagyatva hagyta meghalni. Vádolta Richelieut, bocsánatot kért Istentől és emberektől, miséket rendelt el egész Franciaországban a Médicis Mária lelki üdvéért. Lelke megnyugodott, mikor nyilvánosan beismerte igazságtalan tévedéseit, elszántan várta halálát. A saint germainei kastély ablakából kijelölte koporsója útját. Sőt utolsó napjaiban egy De Profundis-t is szerzett, amit halála pillanatában énekeljenek.

Feleségét azonban nem szerette és nem akarta ráhagyni az uralkodás feladatait, még kevésbé öccsére, akit megvetett. Végrendeletilag úgy hagykozott, hogy egy kormányzó bizottság vegye át a hatalmat, s a bizottság élére Mazarint állította. Nagy ünnepélyességek között olvasta fel utolsó akaratát az udvar előtt. Mazarin azonban megcsalta a királyt. Alig zárult le szeme, máris heves támadást intézett a végrendelet ellen, keresztülvitte, hogy a parlament semmisnek nyilvánítsa és az özvegy királynőt nevezze ki regensnek, első miniszter természetesen Mazarin lett.

Most megint felveszem a saját életem fonalát, hiszen a politika úgysem érdekelt soha tulságosan.

Megfogadtam, hogy soha többet nem fogok komolyan szeretni senkit. Öntudatos, érett megfontolások és tapasztalatok alapján bontakoztak ki elveim. Nyíltan hirdettem meggyőződésemet és sok követőm is akadt, sőt Saint-Évrernond sokszor kötekedve jegyezte meg, hogy az új szekta vezére vagyok.

Okoskodásom hiábavalónak bizonyult. Igaz, hogy környezetem, s a szemem előtt lejátszódó nagy regény is tulságosan disponáltak szerelemre.

Nagyon gyakran találkoztam Longueville hercegnővel és kölcsönösen nagyon szerettük egymást. A legfinomabb, legbájosabb és legtisztességesebb asszony volt, akit el lehet képzelni. Szépnek nem lehetett mondani, mert kissé himlőhelyes volt, de angyali jóság és kedvesség ragyogott arcán és szemében.

Bizalmasan elmondott nekem mindent, ami lelkét foglalkoztatta. Szerelmes volt Marsillacba.

Isten előtt tanuskodom róla, hogy szemérmesebb, erényesebb szerelmet sohasem láttam. A hercegnő egészen visszavonultan élt öreg férje oldalán. Alig találkozott la Rochefoucauld herceggel. Mi sem természetesebb, hogy gyerekkorom első szerelme, akihez azóta őszinte barátság fűzött, egész lelkével beleszeretett az ellenállhatatlan asszonyba. Sorvadozott, szomorkodott, szemmel láthatólag pusztult és napokig ögyelgett a Longueville palota előtt, hogy a hercegnőt legalább néhány másodpercre láthassa.

Nem nézhettem tovább két legjobb barátom szenvedését és azt mondtam Marsillacnak:

- Barátom, a kétségbeesés nem viszi előbbre ügyét. Igaz, akadályok tornyosulnak vágyai elé és elszakíthatatlan kötelek állják útját, de hát édes Istenem, ha tökéletes boldogság nem is létezik, azt kell kihasználni és azzal kell megelégedni, ami elérhető. Mondja meg a hercegnőnek, hogy mutakozzék a Louvreban, járjon estélyekre, templomba, nyilvános helyekre, hogy legalább láthassák egymást és beszélgethessenek.

Marsillac belátta, hogy igazam van s még aznap este átadtam néhány sorát a hercegnőnek.

„Járjon mindenfelé, legyen szép, hogy legalább csodálhassam.”

A szerelem erőt ad önmagunkkal és másokkal szemben is. A hercegnő legyőzte félnk tartózkodását, merészebb lett, belevegyült a társas élet forgatagába, estélyeket adott, igénybe vette hercegnői zsámolyát az udvarnál és a legragyogóbb, legünnepeltebb asszonyok egyike lett.

Férjét behozta a kormányzó bizottságba és öccsét: Louis de Condé, d'Enghien herceget pedig alig huszonkét éves korában kinevezte hadtestparancsnoknak, ami példátlan eset volt a történelemben. Igaz, hogy a fiatal herceg tehetséges katonának bizonyult.

Longueville hercegnő és Marsillac most sokkal sűrűbben találkoztak. Néha megszorították egymás kezét, mosolyogtak egymásra, suttoztak néhány pillanatra s a hetedik mennyországban érezték magukat.

Szerelmük különösen hatott reám. Ugy éreztem, hogy talán mégis csalódtam elveimben, s életemet nem tereltem helyes irányba: az igazi boldogság mégis csak a nagy és szent érzésekből fakad, s az érzékek kevés szerepet játszanak benne. Valami féltékenységfélt is éreztem. La Rochefoucauld sose szeretett engem olyan mélyen és komolyan, mint de Longueville hercegnőt. Egész furcsa lelkiállapotba kerültem. Nem ismertem magamra.

Időközben hirül hozták, hogy Condé herceg, a de Longueville hercegnő öccse fényes győzelmet aratott a spanyolokon. Általános örömmámor járta át a lelkeket. A hercegnő boldog volt.

A hónap végére várták a fiatal hőst.

Még sohasem láttam, de az általános dicshimnuszok engem is eleve befolyásoltak.

Az udvar nagy pompával fogadta. A királynő, a miniszter, az egész világ kényeztette és ünnepelte, azt se tudta, hogy kihez forduljon, kinek tegyen eleget.

Első találkozásra zavarba jöttem. A szívem dobogott, elpirultam és reszkettem, ha reám tekintett. Arcáról ész és tehetség sugárzott, megjelenése hódító és előkelő volt. Miután látta, hogy nővére nagyon szeret, udvariasan és melegen közeledett hozzám, de olyan elfogultság vett erőt rajtam, hogy eszemről nem igen táplálhatott jó véleményt.

Kínos zavarom bosszantott és hogy meneküljek az új és ismeretlen érzések elől, egy ideig nem mentem fel de Longueville hercegnőhöz.

De nélkülük számítottam. Egyik küldönc a másik után érkezett, végre Condé herceg maga jött nővére megbizásából távolmaradásom okai iránt érdeklődni. Szavai szerint a hercegnő nem tud nélkülem élni, s célzásaiból azt is megérthettem, hogy ő se. Nem mertem bátorítani. Ugy éreztem, hogy a félelmes spanyol sereg legyőzője könnyű szerrel ostromolhat egy gyöngé asszonyt is, aki remeg előtte.

Egy szó, mint száz, három nap múlva Louis de Condé lábaim előtt hevert és bevallotta, hogy szeret.

Azt hittem, hogy elájulok az elragadtatástól. A fejem szédült, soha nem éreztem gyönyörűbb mámort. Jó volna ha a szerelemben eszének is hasznát vehetné az ember, de az ész sajnos számításán kívül esik.

Sok év nehezedik ma vállaimra és mégse homályosultak el emlékeim. Ma is látom Louist lábaim előtt, hallom gyöngéd suttogását, még a ruháját se felejtettem el. Biborvörös bársonyköpeny, fehér selyemmente, kék szalagöv.

A király se lehetett volna előkelőbb.

Bezártam Tournelles-utcai házamat és kimentem Condéval hat hétre Petit Chantillyba, ahol a leggyönyörűbb magányban elfelejtkezünk a világ zajáról. Ha közbe nem jött volna a királynő levele, még sokáig nem jelentünk volna meg a láthatáron.

Émery sehogysem értett a pénzügyek intézéséhez. Minduntalan a legkellemetlenebb pénzzavarok állottak elő és már nem tudták, hogy milyen úton-módon adóztassák meg a lakosságot. Legujabban ismét életbe akarta léptetni a száz év előtti házmérték adókat. Minden házat megmértek hosszában, széltében, s aszerint adóztatták meg. A nép zugolódott. A palota előtt tüntettek. A lázadók lobogó helyett zsebkendőt tűztek egy póznára és törvényt és szabadságot követelve járták be az utcákat.

A királynő és Mazarin igyekeztek lecsillapítani a kedélyeket és kikérték a Condé véleményét is. Condé azt tanácsolta, hogy engedjenek a nép akarátának, de Mazarinnek nem tetszett a tanács. Erőszakkal is behajtatta az adót, s bútort, ingóságot is elárvereztetett embereivel, ha

valaki vonakodott parancsának engedelmeskedni. A város egyik sarkától a másikig, csak a tönkretett, szegény emberek siránkozása hallszott.

Éppen a Faubourg Saint Antoine-n sétáltam d'Enghiennel, s a saját szemünkkel láttuk, hogy az Émery emberei megverték egy szegény asszonyt, mert gyermeke bölcsőjét nem akarta adó fejében elárvereztetni. Louis dühbe jött, kardot rántott és megsebesítette az erőszakoskodó adóbeszedőt. Társai rögtön le akarták tartóztatni, de a herceg megnevezte magát s akkor a nép örömujjongva kísérte be a Tournelles-utcáig.

A királynő nagyon megharagudott Condéra, Mazarin szintén, de nem igen tehettek ellene semmit, mert Ausztria fegyverkezett Franciaország ellen és a hercegre szükség volt.

Nemsokára bucsuzott tőlem Louis. Bucsuja fájdalmas, szinte kétségbeesett volt s csak azon csodálkozott, hogy majdnem egész hidegen viselkedem. Szememre hányta, hogy nem szeretem eléggé, s hogy közönyös vagyok.

- Méltó kedvese volnék egy igazi hősnek, ha siránkozással gyöngiteném, mikor harcra készül?

De Louis nem akarta elfogadni indokolásomat és továbbra is haragudott. Bevallom, hogy csak muló bánatot okoztam hercegemnek s annál tisztább örömmel leptem meg az indulás napján, mikor Turennel kellett találkoznia a Rajna partján és egy telivér paripán ülő fiatal tiszt illedelmesen megszólította és engedélyt kért, hogy az egész hadjárat alatt a herceg közelében lehessen.

- Te vagy az... te vagy az!... - kiáltott fel ujjongó örömmel.

Intettem, hogy mérsékelje örömét, mert baj volna, ha titkunk kitudódnék és rájönnének, hogy nem vagyok férfi. Titok nélkül élvezet sem lehet.

- Igazad van! De milyen nagyszerű, kedves meglepetés! Azért nem busultál a bucsunál ugy-e huncut?

- Kár lett volna búsulni, mikor ugyanis tudtam, hogy utánad jövök.

A nyakamba borult.

- Nagyszerű... nagyon boldog vagyok! Bánom is én, ha megtudják is, bánom is én, akármit gondolnak! Boldog vagyok!

Gyönyörű utunk volt. Hol lovon, hol kocsin, de mindig együtt, mindig egymás mellett. Nemsokára elértük a badeni nagyherceg frontját. Turenne reám ismert, de nem leplezett le.

Meg se kísértem leírni a katonák lelkes rivallgását, mellyel a rocroyi hőst fogadták. Megható éljenzésük, diadalénekük még most is fülembe cseng. Condé herceg megszemlélte a csapatokat, azután parancsot adott, hogy a csapatok induljanak Fribourg felé.

- Holnap megütközünk! - szólt hozzám a herceg egy kémszemlénkről vissza jövet.

- Jó!

- Ilyen nyugodtan mondd? Nem is vagy izgatott? Nem félsz?

- Miért félnék? Ha melletted lehetek, a világon semmitől sem félek. Ha kell, megütközünk!

- És szembe mersz nézni a veszedelemmel?

- Melletted, miért ne?

A herceg el volt ragadtatva. Nagy Sándornak érdeméül rójják fel, hogy az issusi csata előtt kitűnően aludt. Louis de Condé keveset aludt és éppen azért nagyobbnak hiszem Nagy Sándornál. A hadsereg már kora hajnalban rajvonalba állott egy óriás sikságon.

A herceg és Turenne hiába könyörögtek, hogy maradjak a sátrak alatt, nem akartam elmaradni a herceg mellől.

Milyen szép volt! És milyen nagyszerű!

Mintha most is látnám végigszáguldani a századok előtt, gyors parancsokat osztogatva. Hirtelen megdördül az első ágyú hangja, a rajvonalak mozgásba jönnek s a két sereg összetűz. Még csak el se sápadtam, borzongás se járt át. A herceg oldalán lovagoltam és oly nyugodtan töltöttem, mintha a háború angyala védőszárnyaival simogatna és oltalmazna az ellenség golyói előtt. Egy félórai küzdelem után a német vonalak megtörnek. Soraikban egyre nagyobb hézagok nyílnak, Louis sietve arra tart s én mindenütt utána. A puska por füstje, a bombák robbanása, a vér, a sebesültek jajveszékelése hidegen hagy, csak a hősiémet bámulom. Olyan, mint a harc istene és hatalmas vágásokat osztogat maga körül. Nemsokára urak maradunk a csatatéren. A kürtök győzelmet harsognak.

Condé hozzám hajol:

- Jeanne d'Arc sem volt szebb és bátrabb, mint te.

VI.

Másnap reggel Fribourg kapujánál a hatóság átadta aranytálcán a város kulcsait.

Győzelmi mámorunkat szomorú hír zavarta meg. Az öreg Condé herceg súlyosan megbetegedett, s minthogy Louis semmiképen sem szabadulhatott, megkért, hogy menjek helyette haza és támogassam nővérét a nehéz napokban.

Szerencsére a rémület nagyobbak bizonyult, mint a baj. Az öreg herceget már veszélyen kívül találtam. Siettem hőszömet azonnal megnyugtató és szerettem volna visszamenni hozzá, de azt üzenté, hogy nemsokára ő is hazajön.

Időközben újra megnyitottam házamat s barátaim kitörő örömmel üdvözöltek, de szemrehányásokkal is illettek, amiért oly sokáig elhagytam őket.

Hogy őszinte legyek, már kissé kigyógyultam, ha nem is szerelmemből, de a kísértő, kellemetlen érzésekből. Két nővel barátkoztam össze abban az időben s ők visszazökkentettek régi kerékvágásomba. Az egyik madame de Chevreuse volt, aki száműzetéséből visszatért s egész nyíltan a Retz barátnője volt. Az abbé, akit körülbelül tizenhat éve nem láttam, csöppet sem változott előnyére. Ép oly nyers, hangos, lármás, kötekedő volt, mint régen s ráadásul bármi úton-módon okvetlenül kardinális akart lenni.

Másik barátnőm madame de la Sablière volt, a Rambouillet palota egyik oszlopa. Sok matematikát tudott, de még sokkal jártasabb volt a szerelemben. Nem csinált titkot belőle s elveimet szelvében-hosszában hirdette. Egyik komoly és előkelő rokona egyszer erkölcsi prédikációt tartott neki.

- Hogyan? Mindig, mindig szerelem? Mindig kalandok? Hiszen még az állatok is csak egy bizonyos évszakot szánnak reá.

- Szegény állatok! - felelte bájos matematikusnőm.

Alapjában véve nagyon komolyan vette tudományát és egy-egy bonyolultabb geometriai feladatnak barátait feláldozta olykor. Sok baja volt különben is udvarlóival és gyakran kellett veszekedésekből kisegítenem. Egyszer a következő levelet írtam neki:

„Kedves grófnő, úgy látszik, hogy a lovag követelőző és heves szerelme nagyon szerencsétlenné teszi. Elbeszéltem esetét Saint Évremondnak, s tanácsára elmondom a kis Julie esetét. Bolondos fejében sok filozófia is van. D’Embrun gróf a múlt hónapban minden reményén felüli ajándékokkal lepte meg: szép lakást, tekintélyes apanaget, ruhákat kapott tőle. Szóval Julie nagyon meg volt elégedve sorsával. Egy szép napon de Morcert parancsnok megzavarta boldogságát és még sokkal nagyobb tartásdíjat, ékszereket, fogatot, mit tudom még mi mindent ajánlott fel. Bonyolult ügy! Julie nem akarta elveszíteni a gróf nagylelkűségét, de másrészt a Morcert ajánlataiért is nagyon fáj a szive. Hallgassa meg, hogy milyen ügyesen mászott ki a hinárból. - Ön igazán nagyon tetszik nekem, jelentette ki Morcertnek, de ezidőszert a gróffal szemben vannak kötelezettségeim. Nem szeretném szavamot megszegni és kétségbe volnék esve, ha a grófnak panaszra volna oka. Csak arra kérem, hogy adjon tizenöt napi haladékot, egész bizonyosan változni fog a helyzet addig. Kivánni fogom a gróftól, hogy jöjjön velem a birtokára és maradjunk kizárólag kettesben egész idő alatt. Annyiszor és olyan sokáig, és mindig egyformán fogom mondani neki, hogy szeretem és annyi szerelmet fogok követelni tőle, hogy épp annyira megun majd, mint amennyire most szeret. Mostanig szeszélyes, változó, voltam. Kétségbeejtettem, bántottam, persze hogy örült szerelmes. De két hétig olyan szelid, kedves, gyöngéd, előzékeny leszek, hogy meg fog

állni az esze. Boldog lesz majd, ha otthagynakja erényeim jutalmául az egészen más célből küldött ajándékokat. - Nos kedves grófnő, mit szól ehhez a módszerhez?"

A grófnő azt felelte, hogy igen gyöngé a gyomra ilyesmikhez s most különben is nagyon rossz kedvű, mert unokafivérét: Bellegardet gyászolja.

D'Enghien herceg és Turenne tovább aratták diadalaikat a harctéren, Páris ismét megnyugodott s rohamosan virágzott és fejlődött.

A királynő kibővítette a Louvret. Médicis Mária nem is álmodott olyan fényről és pompáról, amilyennel díszítették. A fürdőbe a legitkább márványt hozatták, bronzokat, festményeket vettek. Grinaldi a kis átjárót ékesítette tájképeivel. Romanelli a Szajnára nyíló terem falait festette és Poussin befejezte a nagy galéria freskóit.

Bálok, estélyek sűrű egymásutánban követték egymást. Az egyetlen törvény, az egyetlen hitvallás az élvezet volt. Az udvar hölgyei fesztelenebbül viselkedtek, mint valaha. Mazarin mindent elkövetett, hogy figyelmüket a politikától elterelje.

Saint Évremond megénekelte a sajtáságos kort:

J'ai vu le temps de la bonne régence
Temps, où régnait une heureuse abondance,
Temps où la ville aussi bien que la cour
Ne respirait que les jeux et l'amour.
Une politique indulgente
De notre nature innocente
Favorisit tous les désirs.
Tout dégoût semblait légitime,
La douce erreur ne s'applait point crime
Les vices délicats se nommaient des plaisirs.

(Láttam a jó uralom idejét, Időket, mikor boldog bőség uralkodott; időket, mikor a város, s az udvar csak szerelmet és játékot lihegett. Ártatlan természetünk elnéző politikája minden vágynak kedvezett.

A gyöngéd tévedéseket nem hívták bűnnek, s az édes vétkek neve élvezet volt.)

Komoly ügyek hiányában a legostobább dolgok fölött komoly viták és veszekedések folytak. Például az egész udvar lázban volt, mert madame de Montbazon két véletlenül elveszített levelet talált.

Mme Montbazon előbb az öreg Hercule de Rohannak volt második felesége. Nagyon könnyelmű és romlott asszony volt, még dicsekedett kalandjaival és cselszövéseivel. Valósággal hajhászta a botrányt és boldog volt, ha másokról rosszat beszélhetett.

A talált leveleket de Longueville hercegnőnek tulajdonította, s azt állította, hogy a Coligny zsebéből hullottak ki.

Szegény hercegnő kétségbeesetten sirt. Félt, hogy Marsillac hitelt adhat az aljas rágalomnak. Édes anyja, az öreg Condé hercegnő méltatlankodva fordul elégtételért a királynőhöz. Anne d'Autriche megígéri, hogy szigorúan fog eljárni. Egy hétig vitatkoznak a bocsánatkérés formáján és kifejezésein. Végre nagy nehezen megállapodnak s mindkét oldalon elfogadják a feltételeket. Madame de Montbazon a legyezőjéhez csatolt kis céduláról kellett hogy felolvassa a bocsánatkérést.

Nagy ünnepélyes fogadásokkor sem lehettek többen a királynőnél, mint ahányan az érdekes aktushoz összecsoportosultak. Még a karzatokat is zsúfolásig megtöltötték a kíváncsiak.

Longueville hercegnő a királynő mellett egy kis zsámolyon ülve várta, hogy ellensége megkövesse. Ugyancsak porul járt szegény. A mme. Montbazon bocsánatkérése csak újabb és nagyobb sértés lett, olyan hangon és olyan sértő mosollyal olvasta fel az előírt formulát.

Az öreg Condé hercegnő megbotrányozva jelenti ki, hogy az elégtétel rosszabb, mint a sérelem.

Végre rájönnek, hogy a kérdéses leveleket madame de Fouquerolles írta Maulevrier grófnak.

A királynő szigorúan meghagyja, hogy a rágalmozó asszony ne mutakozzék se az udvarnál, se a városban, sehol, ahol a hercegnővel találkozhatnak.

Madame de Montbazon szemtelenül szembeszállt a királynővel és nem engedelmesskedett parancsának.

Renardnál nagy vacsorát rendeztek az udvar tiszteletére. Megnyugtatták a királynőt, hogy Montbazon asszony nem lesz ott. A királynő megjelenik Condé és de Longueville hercegnők kíséretében. Alig ülnek asztalhoz, betoppan Montbazon asszony is és kihívó hangon erősíti, hogy családi viszonyainál fogva a háziasszony helye és szerepe őt illeti.

A sértett hercegnők felállanak és el akarnak menni. A királynő nem engedi. Felszólítja Montbazonnét, hogy távozzék. Montbazonné tiltakozik. A botrány tetőpontra hág. Senki nem eszik, mindenki feszült várakozással várja az eseményeket. Montbazonné szemtelenül leül az asztalfőre és nyugodtan vágja fel a szárnyast.

A királynő dühösen távozik a hercegnőkkel együtt és Mazarin még aznap este Toursba száműzi madame Montbazon.

Állítólag a fiatal Rancé abbé edesítette meg a száműzetés keserűségét.

A királynő sokat búsult hasonló kellemetlenségek miatt. Hiába szépítette a Louvret, sehogysem érezte jól magát benne, s hogy szomorú emlékeitől szabaduljon, átköltözött a Palais Cardinálba, melyet a haldokló Richelieu hagyott XIII. Lajosnak. Később el is nevezték Palais Royalnak.

Alig csendesedtek le a levélügy felkavart hullámai, máris újabb botrány foglalkoztatta egész Európát. Rohan kisasszony beleszeretett Chabot-ba, s ezzel lázba hozta a kedélyeket. „Hozzá megy!” „Nem megy hozzá!” „De hozzá megy!” suttogták és örült fogadásokat kötöttek pro és contra. A gögös Rohan mama dühöngött, tüzet lihegett és megtiltotta a párisi plébánosoknak, hogy leányát megeskessék. A ravasz szerelmesek természetesen Párison kívül házasodtak össze. Most már semmi se segített.

A fiatal férjnek hercegi címet adományoztak, hogy Rohan kisasszony ne essék tulságosan nagyot rangjából.

Condé herceg még mindig Németországban időzött. Sokat aggódtam, türelmetlenkedtem érte, mert még mindig eléggé szerettem ahhoz, hogy hű maradjak. Szerelem hiányában más elfoglaltságról kellett gondoskodnom.

Poquelin hazajött a clermonti collegiumból és kitüntetéssel végezte tanulmányait.

Érkezése első pillanatában összeállott néhány fiatal emberrel, s a saját darabjait adta elő.

A Faubourg Saint-Germainben bérelt termet, s nemsokára Páris legjobb társasága zarándokolt az Illustre Théâtre-nak elnevezett kis színházba.

Az előadásokon Poquelin mindig a legjobb helyeket ajánlotta fel nekem.

Körülbelül húsz éves lehetett, s úgy látszik a természet egy csapással be akarta hozni, amit addig elmulasztott, mert hirtelen kifejlődött, megerősödött, szép ember lett belőle. Különösen a szeméből jóság és ész sugárzott. Orra, szája erőt, jellemet, lángészt árult el.

- Mikor fogom meghálálhatni szép pártfogóm, amit értem tett?

- Vigyázz Jean Baptiste, vigyázz! Még szavadon foglak, s esetleg tulságos nagy próbára teszem háládat.

- Bár minél hamarabb próbára tenne!

- És ha veszedelmes szolgálatot kérnék?

- Még a tűzbe is ugrom, ha kívánja.

Már régóta forraltam merész terveket agyamban. Bosszantott, hogy a Rambouillet palotában irigyen áskálódtak állandóan ellenem, mióta társaságot gyűjtöttem magam köré. Soha többet nem hívtak meg estélyeikre, holott Marion Delorme, aki csöppel sem viselkedett erkölcsösebben, mint én, sőt viselkedését még filozófiai elvekkel sem támogatta, állandó vendégük volt. A világ minden kincséért se árultam volna el azonban, hogy haragszom és barátaim közbenjárásával keresztülvittem, hogy újból meghívjanak, de titokban megesküdtem, hogy a Rambouillet palotát lehetetlenné fogom tenni.

A hajdan híres társaságra könnyű volt utolsó csapást mérni. Már régóta hanyatlott jelentősége. Társalgásuk affektálásba hajlott és szellemességük nevetségesbe csapott át. Egy este elvittem Jean Baptisteot magammal, s csak annyit mondtam:

- Figyelj!

Olyan alaposan figyelt, hogy egy hét múlva asztalomon feküdt a „Tudós nők” című eredeti és gúnyos remekműve.

Régóta „Precieuse”-öknek csufoltuk a Rambouillet-palota mesterkélt beszédű és álérzékenyséű hölgyeit, akik addig igyekeztek a szerelmet és minden más érzést tisztítani, finomítani és szépíteni, míg a legtermészetesebb dolgokat is természetellenessé változtatták.

A Jean Baptiste darabjától el voltam ragadtatva:

- Nagyszerű! Megszólalásig hú kép! De fel is mernéd-e akasztani a Rambouillet palota falára?

- Nem értem!

- Sablière asszony kieszközölte, hogy felolvass valamit a marquise szalonjában. Ma este bemutatnád a Tudós Nőidet.

Szerzőm kissé elsápadt, de nem ellenkezett.

- Megigértem, hogy a pokol tűzébe is elmegyek magáért, ha kívánja... Gyerünk!...

Együtt tettük meg az utat a Saint Thomas du Louvre-utcáig.

Képzeltető a hatás. A méreg könnyei, össze-vissza kiabálás, heves tiltakozás, szemrehányás és hangos hahota követte a felolvasást. Az egészséges francia szellem legyűrte a beteges, nevetségeset. Minden józan eszű ember úgy találta, hogy megmentettük a jó izlést, a természetet, az egyszerű igazságot. A Rambouillet palota attól kezdve csak a történelemé és az archeológiáé tett.

Jean Baptiste azonban kissé megadta merészsége árát.

A Précieuseök kieszközölték az udvarnál, hogy tiltsák be előadásait és zárják be színházát.

- Csak bátorság! - biztattam fiatal barátomat. - Ki kell állani a vihart. Kétszáz louis bocsátok rendelkezésedre, menj vidékre a társulatoddal, változtasd meg a neved, ha a nyugalom helyreáll, visszajössz.

Poquelin elfogadta tanácsomat és felvette a Molière nevet.

Corneille éppen akkor toppant be két újabb művével: Rodogune és Pompéivel, mikor Jean-Baptiste bucsuzott.

A Cid szerzője megrázta fiatal kartársa kezét.

- Örülök, hogy jó úton halad és még megérem, hogy a század legelső vigjátékírója lesz.

Jóslása bevált. A lángész felismerte a lángeszét.

Richelieu halála után Corneille is tagja lett az Akadémiának, sőt a királynő ezer arany évi tiszteletdíjat fizetett külön pénztárából neki.

Longueville hercegnőt továbbra is gyakran látogattam. Szerelme még mindig tartott és egyre követelőbb erővel lépett fel. Marsillac kijelentette, hogy nem éri be az estélyeken és nyilvános társaságokban való találkozásokkal. De hogyan? Hova menjenek? A Longueville palotában lehetetlen. Az öreg Condé herceg az orvosok ígérete ellenére, vagy talán éppen azért meghalt. Míg a rocroyi hős, a fiatal Condé herceg, a mostani családfő visszajön Németországból, az öreg hercegnő leányához költözött. Ráadásul Longueville herceg is visszatért Normandiából, pedig azt remélték, hogy nyolc hónapra megszabadultak tőle. Legközelebb Westfáliába fogja küldeni a kormány, de addig hetek, sőt hónapok is eltelnek.

Tiszta szivemből sajnáltam két szerencsétlen barátom szenvedését és felajánlottam nekik picpusi nyaralómat.

Valaki azonban kikémlelte találkáikat és dobra verte. Nagy botrány lett belőle.

A fiatal Condé éppen a kavarodás kellős közepébe érkezett. Szemrehányó levelet irt és rossz néven vette tőlem, hogy nővére szerelmét pártfogoltam. Ugy találtam, hogy állásfoglalása nevetséges azok után, ami köztünk történt. Meg is mondtam nyíltan a szemébe és összezörrentünk.

Nagyon sajnáltam, mert ha a nagy szerelem le is zajlott lelkemben, barátsága kedves és értékes volt. Büszke voltam eszére, jellemére, szépségére, bátorságára, de nő létemre nem rajtam állott közeledő lépésekkel sürgetni a kibékülést.

A híres harcos, a háborúk mennyköve szerelemben már nem volt oly hősies különben sem. A latin közmondás úgy tartja, hogy szőrös ember vagy rendkívül erős, vagy rendkívül élvezetre hajló. Még Jákob apánk fia: Ézsau sem lehetett szőrösebb testű Condénál.

- Milyen erős lehet hercegem! - mondtam alkalomadtán, mikor megbocsáthatatlan hidegséget mutatott.

Villarceaux marquis három hónap óta ostromolt udvarlásával. Végre meghallgattam könyörgéseit és arra kértem, hogy vigyen el Párisból. Legjobb barátja: Varicarville kastélyába vitt. A házigazda híres volt vendégszeretetéről és kitűnő konyhájáról.

Víg életet éltünk.

Varicarville tulzó epicureista, sőt atheista volt. Hadat üzentem elveinek, mert az Isten fogalmát minden gondolatomba belevittem, s még az élvezeteket se magyaráztam nélküle. Sokat vitakoztunk vallási kérdésekről, dogmákról, hitről, s végül sikerült házigazdánkat megtérítenem. Villarceaux sokat hagyott magunkra. Szőkeségén kívül volt még egy hibája:

válogatás nélkül szerette a nőket, s még szobaleányoknak sem átalott izléstelen bókokat szavalni. Amellett olyan féltékeny volt, mint Othello.

Hirtelen fejébe vette, hogy Varicarville udvarol nekem és a legnevetségesebb jeleneteket rögtönözte.

Folyton kémlelt, vagy másokkal figyeltetett.

Előfordult, hogy éjjel rémséges horkolásra ébredtem. Rémülten kiáltok segítségért, a háziak berohannak, s az ágy alól fülénél fogva húznak ki egy kis pásztorfiut, akit Villarceaux becsempészett szobámba, hogy meggyőződjék róla, vajjon nem fogadok-e éjjeli látogatásokat. A szerencsétlen kis argus elaludt, a Mercur furulyájának segítségével.

Két nap múlva, éppen bezárkóztam Varicarvillel szobámba, filozófiai fejtegetések kedvéért, jön az én Othellom és rázza az ajtót:

- Nyissa ki! Nyissa ki!

- Csak egy pillanatig várjon, marquis, azonnal!

- Ha nem nyitja ki, betöröm az ajtót!

- Milyen türelmetlen! Addig várhat már, míg a reteszt félretolom.

- A reteszt! Miért toltá előre a reteszt?

- Istenem, hát azért, hogy ne zavarjanak.

- Ugy... úgy!?

- Igen! Éppen pontokba akartuk szedni hitvallásunkat, de csak egy részével készültünk el, a többi máskorra marad.

Válaszom úgylátszik csak mérsékelten elégítette ki. Még aznap este észreveszi úgy éjfélkor, hogy szobámban világosság van! Sötétben kiugrik az ágyból, felöltözködik és vak dühében kalap helyett egy ezüst korsót csap a fejébe olyan mélyen, hogy feje beleszorul és sehogysem tudja kiszabadítani. Ordítására mind odarohanunk és csak nagy nehezen sikerül megfosztani a szokatlan fejdíszről.

- Mi az ördögért marad fenn olyan sokáig? - kérdi dühösen ökölbe szorított kezekkel.

- Éppen most költött fel!

- Hát égő gyertya mellett szokott aludni?

Zavarba jövök, elpirulok, dadogok, a marquis hűtlenséggel gyanúsít. A haját tépi, arcát kaparja s mindenáron kardjába akart dölni. Szerencsére házigazdánk kitepi kezéből. Erősítgeti, hogy ártatlan. Magam is igyekszem megragadni az alkalmat és próbálom jóvátenni ostobaságomat. A szerelmes ember maga is szivesebben kételkedik, semhogy elhigye a valóságot s végül Villarceaux szentül hiszi, hogy rosszat álmodott.

Megpecsételjük a békességet és a marquis a következő héten egy pillanatra sem tágit mellőlem és nem győzi bizonyítani, hogy már nem gyanakszik.

Nem gondoltam volna, hogy szeszélyjogommal élve úgy elbúsítom szegény marquist. Attól a naptól kezdve megtérített atheistám szigorúan a barátság határai között maradt.

Sok vendég járt a Varicarville kastélyába. Többek között: Villars Orondate lovag, a legmulatságosabb, leghumorosabb ember összes ismerőseim között. Soha ki nem fogytunk a tréfából, nevetésből, ha velünk volt. Egyik ötlete a másikat kergette és nem röstelt se időt, se fáradságot, ha valami csinyt kellett véghezvinni. Élénken emlékszem még a következő esetre:

A Varicarville gyönyörű parkjának hárssal szegélyezett fasorát egy nyomoruságos kis viskó rontotta el. Jérôme volt a viskó gazdája. Varicarville a legcsábítóbb ajánlatokkal szeretne volna már több ízben megvenni a kunyhót, hogy a fasort rendbehozza, de a makacs Jérómmal nem lehetett okosan beszélni. Mindenre konokul azt felelte, hogy a kunyhót apja építtette, ő már benne született és benne is akar meghalni. Varicarville mit tehetett volna? Túrta tovább, hogy csúffá tegyék parkját.

- Mit ad, ha egy hét alatt megtisztítom a fasort Jérôme gazdától?

- A Jérôme beleegyezésével?

- Nincs rá szükségem!

- Szívesen fizetek száz louis.

- Kell is nekem a pénze!

- Hát mit adjak.

- Inkább a puszta dicsőségért dolgozom... vagy a kisasszonynak egy csókjáért! - mosolygott felém lovagiasan.

- Megkapja a csókot.

Tíz perc múlva Orondate már nagyban tárgyalt Jérómmal, hogy a Varicarville személyzetének új libériát varrjon.

- Mintát készséggel bocsátok rendelkezésére. Vajon eleget tud tenni a rendelésnek?

- Éppen úgy megvarrom, mint a legelső párisi szabó.

- Nagyszerű! Napi egy arany fizetést kap, de miután a dolog sürgős, itt fog lakni a kastélyban és teljes ellátást is kap. Pénzét csak akkor veheti fel, ha a munka elkészült.

A szabó lelkesen vállalja a megrendelést, s meg van elégedve az alkuval. Tüstént elfoglalja szobáját és munkához lát. Orondate se rest, a legmesszebbmenő pontossággal kiméri a kunyhó szélességét, hosszát, magasságát, tervrajzát, ablakait, ajtaját, még a bútorok és házi-eszközök elhelyezését is feljegyezteti. Ügyes kőművesek szédítő gyorsasággal lebontanak mindent a padlástól pincéig, még a legutolsó szöveget is kiköltözteti a fasor kerítésén kívül, s ugyanolyan szédítő gyorsasággal fel is építik, be is rendezik, még a veteményes kertről s a vadrózsa kerítéséről sem felejtkeznek meg.

A szabó elkészül a munkával, Orondate kifizeti és későn este hazaküldi.

Megy a szabó a hosszú, sötét fasoron végig, ide-oda bolyong, nem találja a házát. Még szürkületkor is ott kóvályog eszeveszetten a fák között. Végre megpillantja házát a parkon kívül. Nem akar hinni szemeinek. De kulcsa beleillik a zárba, s amint belép, minden rendben, minden a helyén van. Az asztalon bor és izletes juhcomb várja. Szegény Jérôme szentül hiszi, hogy álmodik, vagy boszorkányság áldozata.

Reggel meglátogattuk a szabót és kérdezzük tőle, hogy meg van-e elégedve a kastély boszorkányával. Jérôme kissé savanyú arcot vágott a tréfához, de olyan gyökeresen átköltöztették, hogy minden panaszja kárbaveszett volna.

VII.

A tél beálltával visszamentünk Párisba. Condé megbánta nevetséges duzzogását és kedves levélben hívott meg a Palais Royal zenés előadásához.

Az első operaelőadás volt Párisban.

A herceg meglátogatott a színházban. Kölcsönösen beláttuk tévedéseinket és legnagyobb öröömre tartós barátságot kötöttünk.

Condé Longueville hercegnőt az urával együtt Munsterbe küldte és Marsillacot Poitouba, a biztonság kedvéért háromszáz mérföld távolsággal választotta el őket egymástól.

Már nyolc nap óta lehettem Párisban, mikor udvaromba egy bérkocsi hajt be, két szolga nagy óvatosan leemel egy kerek nyugágyat róla. Nem láthattam, hogy ki fekszik rajta, csak mikor a szalonomba léptek, ismertem meg a szerencsétlen mansi kanonokot.

- Irgalmas ég! Igazán maga az, kedves abbém? Mi történt magával?

Az abbé bénán feküdt, mozdulni se tudott. Egész közel taszították hozzám. Megöleltem, a szemem könnybe lábadt. Részvétem szemmel láthatólag jól esett neki.

- Látja édes Ninon, meg volt írva a sors könyvében, hogy maga okozza vesztemet.

- Én?

- Akaratlanul, természetesen!

- Talányokban beszél.

- Maga miatt és magáért elveszítettem a kanonokságot... maga miatt és magáért lettem nyomorék és végül maga miatt és magáért dobott ki Villarceaux marquissnő.

- Az Istenért, mit csinált nála?

- Tanítottam a fiát. Elvégre élni is kell.

- De miért küldte el?

- Egyebet se hallottam reggeltől estig, folyton magát szidta. Nem is igen vehettem védelmembe; miután tényleg a marquisval volt Vexinbe.

- Szent igaz, hogy rossz ügy volt! Nem lehetett védeni!

- Mégis igyekeztem legalább enyhíteni hibáit, erre a marquise olyan dühbe gurult, hogy megparancsolta, hogy soha ki ne ejtsem nevét, mert különben kitesz.

Nagyot nevettem.

- Látja édes abbé, így jár az ember, ha veszedelmes ismeretsége van!

- Komolyan fenyegetett, nem is próbáltam ellenkezni és mégis, képzelje, milyen szerencsétlenül jártam. Tegnap Villarceaux marquise tizenöt-húsz vendéget hívott össze, akik előtt vizsgáztatnom kellett a fiát. Különböző kérdésekre kitünően felelt. Vesztemre azt kérdezi tőle: „Quem habuit successorum Belus, rex Assyorum?”

- Ninum! - feleli a gyermek.¹⁵

---

¹⁵ Ki volt Belus asszir király utóda? A latin válasz hasonlított nevemhez, ez okozta a marquise tévedését. (*Ninon de Lenclos megjegyzése.*)

Villarceauxné erre felugrik és dühösen ordítja:

- Nem megmondtam, hogy ki ne ejtse fiam előtt a nevét? Az apja bolondságait merészeli elmondani neki?

- De bocsánatot kérek!

- Csönd! Ön lelkiismeretlen nevelő, nem tisztességes ember... Elkergetem!

- A jelenlevők mind védelmükbe vesznek, igyekeznek megmagyarázni tévedését, magam is dadogom, hogy Belus király utóda és Lenclos kisasszony között ég és föld a különbség... Nincs kivel beszélni... kidobott!

A Scarron előadása még mulatságosabbá tette az anekdotát. Könnyeket nevettem, alig tudtam magamhoz térni.

- Szegény barátom! Mi lesz most magával?

- Azt magam is szeretném tudni! A legszomorúbb az, hogy nem vagyok egyedül...

- Hanem?

- Mióta maga olyan kegyetlennek bizonyult, vigasztalódtam... és mást szeretek.

- Maga?

- Miért csodálkozik? Nem minden tagom béna! A szívem, a nyelvem, a szemem egészséges. Az igazi filozófus beéri azzal, amije van. De tréfán kívül őszintén és komolyan szeretek.

- Kit szeret?

- Françoise d'Aubignét.

- D'Aubigné?... hugenotta szagot érzek!

- A család tényleg protestáns, de Françoise visszatért a katolikus egyházhoz.

- Oh... oh, világért sem akartam szemére háyni! És honnan ismeri d'Aubigné kisasszonyt?

- A marquiset gyakran látogatta meg madame de Neuillan.

- Az a vén megera, aki örökösen elvein lovagol s a sok erényével olyan, mint egy tuskobokor?!

- Igen, igen! Valahol Rochelleben vette magához François-et és szolgálatait a lehető legremszegebb bánásmóddal fizette. Megalázta, kínoztta, azt kívánta, hogy még a lovaknak is mérje ki a napi takarmányt. Françoise angyali türelemmel és szelidséggel, panasz nélkül tűrt mindent! Édes apja jó barátja volt IV. Henriknek, de azóta börtönben sinylődött, minden vagyonától megfosztották, mert protestáns, s leányát a legnagyobb nyomorban hagyta.

- Szegény gyermek! Igazán sajnálom! Szeretnék segíteni rajta.

- Magam is nagyon sajnáltam. Rábeszéltem, hogy hagyja a faképnél madame de Neuillant és inkább két keze munkájával keresse kenyerét. Megigértem, hogy támogatni fogom. Már egy év óta lakik a Faubourban, tiszteletreméltóan viselkedik, csak egy hibája van, hogy naplopó fivérével megoszt mindent, amit tőlem kap. Elvégre azt se vehetem rossz néven; bármilyen haszontalan csirkefogó, mégis a fivére.

Megszorítottam a Scarron kezét.

- Nagylelkűsége igazán megható.

- Nem nagylelkűség, csak szerelem... - felelte az abbé kedves naivsággal. - Sajnos ma kenyér nélkül állok.

- De édes abbé, még ma, most mindjárt hozza fel hozzám d'Aubigné kisasszonyt és további rendelkezésig nálam marad. Ugy fogom szeretni, mintha testvérem volna!

- Drága, jó Ninon... Tudtam, hogy nem hagy el... Számítottam nemes lelkére... köszönöm! köszönöm!

Rendelkezésére bocsátottam erszényemet és kértem, hogy fogadja el támogatásomat, míg kenyérkeresethez jut, vagy Villarceaux marquisenél intelligensebb anya taníttatja vele gyermekét.

Françoise d'Aubigné még aznap este hozzám költözött. Bájos, szelid, okos és tizennyolc éves volt, csak kissé sápadt. A gondok megviselték.

Scarron kincset halászott ezuttal. Csoda, hogy ilyen szép, fiatal leány kitartott mellette nyomoruságában.

Nagyon megszerettük egymást. Ugy éltünk együtt, mint a testvérek. Bizalmasan elmondtam szívügyemet Villarceaux marquisval. Ha négy szemközt voltunk, élénken beszélgetett, de társaságban visszavonult és hallgatott. Gyakran megmondtam a véleményem:

- Maga nagyon szép és egész bizonyosan szeretni is fogják. De a szerelemhez higgye el, sok ész is kell, mert a felvonásközök, hogy úgy mondjam, hosszabbak, mint a felvonások. Be kell tölteni a szüneteket... és mással igazán nem lehet, csak szellemmel és tehetséggel.

Utasításaimnak hasznát vette, sőt még ellenem is felhasználta őket.

Egy reggel értünk jött Villarceaux, hogy az új saint-eustachei plébános avatását nézzük meg. Már eleve suttozták, hogy botrány lesz a templomban, mert az elhalt plébános unokaöccse: Merlin tartott igényt a plébániára és felbőszítette az utcai tömeget, s már menetközben észrevettük, hogy a templom előtt vonultatta fel őket. Rémes zenebona, ordítás, szitkozódás között, tíz markos legény kivált a tömegeből és karjánál fogva megragadták a misét szolgáltató Poncet-t, s kihurcolták a templom elé. A kavardás nőttön nőtt, a hölgyek siettek a Palais Royalba a királynőhöz és kijelentették, hogy Saint-Eustache kerületben a plébánia mindig apáról fiura szállt a Merlin családban.

A királynő és Mazarin nem zárkózhattak el a tradíciók elől, az előbbi kinevezést visszavonták és tényleg Merlin lett plébános. Sokat neveltünk a különös kalandon, de kedvem hirtelen alább hagyott, mikor észrevettem, hogy a Françoise és a Villarceaux szeme összevillan és jelentőségteljesen mosolyognak egymásra. Igyekeztem uralkodni magamon, de a Françoise hálátlansága nagyon bántott; mégis sokkal őszintébben szerettem, semhogy szemére hánytam volna. Este lefekvésnél igyekeztem a legtermészetesebb, könnyed hangon szóvá tenni a dolgot:

- Ugy látszik édes Françoise, hogy Villarceaux udvarol magának és attól tartva, hogy bánatot okoz nekem vele, esetleg visszautasítja udvarlását... Ne... ne tagadja... egész bizonyosan tudom... Szeresse csak drágám a marquist egész nyugodtan, kedve szerint... Holnap Nápolyba utazom, nem leszek útjukban.

- Már holnap el akar hagyni! - kiáltott fel Françoise és sírva borult a nyakamba.

Meggyőződésem, hogy őszintén sajnálta távozásomat. A nők általában a legnagyobb lelki nyugalommal tudják elhódítani barátnőik udvarlóját, s amellet tovább szeretik a szegény károsultakat is.

Méré lovag, akivel még a Varicarville kastélyában ismerkedtem meg, már régóta készült Nápolyba, nővérét meglátogatni és sokszor kért, hogy csatlakozzam hozzá. Huszonnégy óra alatt nyélbe is ütöttük a dolgot. Személyzetemből csak a hűséges Perrote-ot vittem magammal s egész háztartásomat a Françoise gondjaira bíztam, csak arra az egyre kértem, hogy

Villarceaux mindig csak a legbelső, sárga szobában fogadja pletyka és kíváncsi szomszédaim miatt. Később hallottam, hogy a marquis egyik unokafivéréhez vonultak vissza turbékolni, úgy látszik szűk volt nekik a sárga szoba.

Utazásom gyönyörűen sikerült. Marseilleben szálltunk hajóra és két nap múlva olasz földön voltunk. De Méré marquis tapintatos formában, de elég kiméletlenül értésemre adta, hogy nem mutathat be sógora: d'Arcos herceg házánál. Kissé bosszantott, de hamar vigasztalódtam. A lovagnak rövidesen kiadtam az utat. Soha életembe nem tűrtem, hogy az a férfi, aki szeret, ne tekintsen mindenki másnál előbbrevalónak.

Béreltem egy kis házat közel a kikötőhöz. Nem volt szükségem férfitámaszra, sem anyagilag, sem erkölcsileg. Hűséges inasom velem volt, egyébként pedig tele tüdővel élveztem az arany szabadságot, a kék eget, a napsütést, a gyönyörű vidéket. Minden fantasztikus ötletemet megvalósítottam. Tökéletesen beszéltem olaszul, nápolyi viseletbe öltöztem és boldogan kószáltam reggeltől estig a város utcáin. Estefelé bárkát béreltem, s a kék vizeken ábrándoztam... Messziről, mint három nimfa, fürdött a hullámok között a három kis sziget: Ischia, Procida és Capri, a gyönyörű, ősrégi Capri, ahol a Tiberius tizenkét palotájának romja még ma is látható.

Rendesen ugyanaz a bárkás vitt kirándulásaimra. Foglalkozásához képest feltűnően intelligens arcu, művelt fiatal ember volt.

Beszédbe elegyedtem vele. Kitűnő modora meglepett.

- Hogy lehet az, hogy maga halász?

- Kissé későn kezdtem tanulni. Salvator Rosa, a nagy festő és a Franciaországból száműzött Guise herceg a barátom... és mindketten azt mondják, hogy most már ne hagyjam el se a bárkámat, se a hálóm.

- Az bizonyos, hogy ahhoz már nem elég fiatal, hogy művészi vagy tudományos pályára lépjen, de katona mégis lehetne.

- Azért legyen katona, hogy hazám leigázóit szolgáljam? Soha! Ha valaha fegyvert veszek kezembe, akkor zsarnokainkat fogom kikergetni vele.

Olyan szenvedélyesen beszélt, hogy szinte megijedtem. Aztán úgylátszik maga is megijedt, hogy véleményét olyan nyíltan megmondta idegen létemre. Kértem, hogy hozzon nekem is halat, ha eredménnyel halászik.

Már másnap reggel beállított egy jókora hallal, de előbb megkérdezte:

- A signora talán spanyol?

- Nem, francia vagyok!

- Mert megesküdtem, hogy az én halaimból spanyol nem eszik!

Azután elmondta körülményesen a szerencsétlen, szép Nápoly sorsát. Már egy évszázad óta nyögnek a spanyol uralom alatt. Minden két-három évben új alkirály jön, rémséges adókat vet ki, zsarolja a népet, egész hajórakomány aranyat küld haza, s ha meggazdagodott, maga is visszamegy Spanyolországba, s más zsarnok jön helyette. De most már megelégette a lakosság a dolgot.

Szavaiból az elkeseredés lobogó tüze áradt.

- Ma még a gyümölcsöt is meg akarják adóztatni, holott a népnek igazán nincs már semmi más tápszere. Ne csodálkozzék signora, ha holnap láng és vér fogja borítani a várost.

- Szent Isten!

- Ne féljen signora! Nem lesz semmi bántódása. Én vagyok a forradalom vezetője és védelmembe veszem! Csak a bűnösök reszkessenek.

Még aznap este nagy forrongás volt a városban.

Vad tömeg vette körül az alkirály: d'Arcos herceg kocsiját. Masaniello, az én bárkásom szónokolt. A herceg becsületére fogadta, hogy visszavonja a gyümölcsadó rendeletét, erre a tömeg utat engedett neki s sértetlenül ment vissza a palotájába. A nép, a könnyenhívő, könnyen lelkesedő olasz nép ujjongott örömeiben, hogy az adót elengedik és éljeneztek, ünnepezték d'Arcos herceget. Német és spanyol zsoldosok néhány szempillantás alatt véget vetettek az örömmámornak. Asszonyokat, gyermekeket és öregeket tiportak, gyilkoltak. Magam is lovak patája alá kerülök, ha egy erős kéz idejekorán félre nem ránt. Masaniello keze volt.

- Látja, mormogta fülemben, ennyit ér a spanyol becsületszó. Csodálkozik még, ha fellázadunk?

Torkomon akadt a szó az izgalomtól, csak néma megértéssel szorítottam kezem vele.

A tömeg most árulást és bosszút sívított. A nyílt lázadás most már pillanatok műve volt. A felkelő nap még az utcán találta a népet. Masaniello szónokolt és biztatta őket. Nagy csoportok siettek a gyümölcsöt szállító környékbeliek elé. Könnyen rá lehetett venni őket, hogy ne fizessenek adót. Nemsokára megjelennek az alkirály katonái, de most már nem tudják szétverni a hősiessé ellenálló tömeget. Végre a zsoldosok maguk is a nép pártjára állanak és átadják fegyvereiket, lovaikat.

Masaniellot már százezer ember veszi körül, a külvárosok, a környék lakossága lelkesen csatlakozik hozzá.

Masaniello vezeti a forradalmat és harsány hangon oszt parancsokat. Megtámadják d'Arcos herceget palotájában. A spanyolok futva menekülnek. Masaniello már az alkirály palotájának erkélyéről beszél a néphez. Ezer meg ezer torok szabadságrivallgása harsog. Azt hittem, hogy álmodom.

De Méré lovag halálsápadtan várt lakásomon. Álruhát és ötezer lirát adtam neki, hogy menekülhessen. Inasom egészen a határig kísérte.

Nemsokára Masaniello is meglátogatott, Salvator Rosa és Guise herceg elkísérték. Különösen Guise herceg roppant nagy örömmel üdvözölt és nyomban elmondta társainak, hogy a legszemlésebb, legkiválóbb francia nők egyike áll előttük. Az udvarias bókolások után a napi eseményekre tértünk.

- Győztünk, az igaz! - jelentette ki Guise: - D'Arcos herceg már csak a Château Neufbe vonulhat vissza, de sajnos tüzérsege kifogástalan, a mi csapataink pedig fegyelmeztelenek. Mit csináljunk?

- Elzárjuk a kutakat és kiéheztetjük.

- Helyes, legalább más gondjuk lesz, mint hogy a várost felgyujtsák. Valószínűleg a békefeltételeket is kérni fogják. Nyilatkozz Masaniello, mik a követeléseid?

- Vonja vissza a legszegényebb néposztályt sújtó adókat, állítsa helyre az V. Károly rendelkezéseit, és adja ki a manifesztumot, akkor visszatérhet békén a palotájába és én is visszatérek a bárkámhoz s a hálómhoz.

Rosa és Guise el voltak ragadtatva a forradalmár határozott és bölcs fellépésétől.

Sajnos a tervet nem lehetett keresztülvinni. Az alkirály megint becsapta a hiszékeny forradalmárokat. Az V. Károly manifesztumát meghamisították és szó sem volt benne a nápolyi

lakosság szabadságjogairól. A spanyol nemesek ráadásul a Masaniello életére törtek. Kétszáz golyó sivitott körülötte, mikor a templomból kijött. A méltatlan üldözés felbőszítette Masaniellot. Olyan volt, mint a megvadult oroszlán és most már öt napig tartó, borzalmas vérfürdőt rendezett. Mégegyszer találkoztam vele és figyelmeztettem szörnyüségese tulkapásaira. Könnyes szemmel felelt:

- Talán soha többet nem találkozunk. Ne felejtse el a szegény nápolyi halászt... Higyje el, hogy nem ezt akartam és talán tovább hordoztam volna rabszolgáncaimat, ha előre tudom, hogy a szabadság ennyi vérben fürdik!

Sohasem láttam többet. Orgyilkosok szurták le még aznap este.

Salvator Rosa is elbujdosott, ám de Guise herceg megesküdt, hogy megbosszulja Masaniellot és szavának állott.

VIII.

Toskána és Genf felé igyekeztem Franciaországba. Lyonban a „Cloche d’or” hotelben szálltam meg. Legnagyobb örömömre Orondatetal találkoztam, akivel a Varicarville kastélyában ismerkedtem meg, s aki olyan ügyesen költöztette el a szegény szabó vityillóját.

- Milyen szerencsés véletlen!

- Hova készül?

- Nápolyba!

- Onnan jövök éppen.

- Mazarin küldött, hogy tanulmányozzam a nápolyi forradalom okait, s készítsék jegyzeteket róla.

- Egy tapodtat se fáradjon tovább. Ott voltam, láttam, hallottam, végig éltem az egészet.

Öt hétig referáltam a nápolyi eseményekről, a marquis meg szorgalmasan jegyeztetett, míg végre mégis csak vissza kellett mennie Párisba, hogy Mazarinnek is beszámoljon.

Találkozásunkat mindenestre jónak láttuk titokban tartani, s Orondate egyedül indult útnak.

Hirtelen eszembe jutott a Monseigneur de Lyonnak tett ígéretem. Felöltöztem a leggyönyörűbb ruhába és úgy mentem el hozzá. Kitörő örömmel fogadott. Átölelve vezetett be a szobába és úgy mutatott be vendégeinek:

- Uraim, az asszonyok gyöngye jelent meg Önök előtt.

Az egész társaság a legnagyobb elragadtatással ünnepelt. Elhalmoztak dicséretekkel, udvaroltak, sőt monseigneur egy izben szigorúan le is intette vakmerő vikáriusát.

Monseigneur gyöngéden érdeklődött körülményeim iránt:

- Hol lakik drága Ninon?

- A „Cloche d’or”-ban.

- Költözzék át az orsolyákhoz, két lépésnyire van ide.

- Zárdába küld Monseigneur?

- Meglátja, kellemes otthona tesz.

- Mindenáron meg akar téríteni, úgy látszik.

- Igen... Gyakran fogom meglátogatni. Kertem szomszédos a zárda kertjével.

Monseigneur azonnal értesítette a főnöknőt, aki nagy készséggel bocsátotta rendelkezésemre az előkelő idegeneknek fenntartott szobát. Monseigneur tényleg sűrűn látogatott, naponta inkább kétszer is, mint egyszer és udvarias, előzékeny, utólérhetetlenül szeretetreméltó volt.

Zárdabeli tartózkodásomnak váratlanul mégis vége szakadt.

Egy reggel a következő névtelen levelet kaptam:

„Tiszteletteljes hódolója vagyok. Nem kérek, nem remélek semmit, de nem tudom elviselni, hogy elzárkózottan éljen. Mit szólna egy kis kastélyhoz a Rhône partján, kerttel és személyzettel? Kizárólagos úrnője lehetne és cserébe nem kérek egyebet, mint hogy olykor hódolattal megcsókolhassam kezét. Ha ajánlatomat elfogadja, vegye igénybe a kerítés előtt várakozó hintót.”

El nem tudtam képzelni, hogy ki lehet nagylelkű imádom, de rögtön csomagoláshoz láttam és tíz perc múlva a kerítésnél voltam. A híres Perrachon ügyvéd fivére várt.

Csunyább embert sohasem láttam. Reménytelen szerénységét azonnal megértettem.

Gyönyörű kis kastélyba vitt. Öt szolgát bocsátott rendelkezésemre az én Perroteom vezetése alatt. Az asztalon szabályszerűen, nevemre kiállított adományozó levél hevert.

Az ügyvéd fivére szavának állt. Este kilenc órakor magamra hagyott.

Másnap értesítettem Monseigneur a változásról. Lélekszakadva hajtattam hozzám és nagy féltékenységi jelenetet rögtönzött. Hiába magyaráztam, hogy nincs mitől tartania. Nem bizott a Perrachon nagylelkűségében és mindent elkövetett, hogy kellőképpen befeketítse előttem.

- Tudja, hogy milyen úton-módon jutott Perrachon a vagyonához?

- Nem is sejtem.

- Furcsa história! Mindjárt elmesélem. Élt itt egy dúsgazdag öreg csempész a hugával. Csinos, szép leány volt és a vén tolvaj kikötötte, hogy csak az örökölheti vagyonát, aki hozomány nélkül veszi el hugát és minél előbb egy kis fiu dédnagybátyjává teszi, ellenkező esetben vagyona az egyházra marad. A kikötés nem tetszett a tömegesen jelentkezőknek és egyszerűen kerekelt oldottak. Csak Perrachon harapott bele. Négy évig élt már a feleségével; de gyermeknek hire-pora se volt, s az öreg csempész köszvénye egyre súlyosbodott. Egyik pillanatról a másikra várták halálát.

- Szegény Perrachon! - nevettem!

- Bizony szegény! Erkölcös életpárját hiába vette a legszebb férfiakkal körül, húsz más nőnél egész bizonyosan eredményt ért volna el, de felesége erényét nem lehetett megingatni és a nagybácsi napról-napra betegebb lett. Perrachon már szinte érezte a fenyegető veszélyt, hogy ott marad feleségével egy fillér örökség nélkül. Végző elkeseredésében merész tervet eszelt ki. Elvitte feleségét falusi birtokára és egyik bérencének, aki tagbaszakadt, erős legény volt, s a szép nemmel nem igen értette a tréfát, azt mondta: „Itt hagyom az úrnódet három hónapig. Ha egy év múlva fia születik, kapsz egy kazal szénát, ha nem, felbontom a bérletedet és másnak adom a tanyát.” Perrachon elutazott. Kilenc hónap múlva a nagybácsi második kikötése valóra vált. A boldog férj nem felejtkezett meg ígéretéről és azt írta feleségének, hogy adjon a béresnek egy kazal szénát. Az asszony azonban nemsokára beteg lett és félt az Ur színe elé kerülni rossz lelkiismerettel. Sűrű könnyek között vallott meg férjének mindent, amit a jó ember úgyis tudott. „Ugy-e az én szénámból fizetted ki a bérét?” kérdezte feleségét. „Ugy van!” zokogta a bűnbánó hitves. „No fiam, amit megfizettünk, az a miénk, ne búsulj miatta.” Az asszony boldog volt, hogy Perrachon ilyen bölcsen bírálja el a dolgot, azért mégis papot hivatott, hogy feloldja. Az öreg nagybácsi minden vagyonát a derék házaspárra hagyta. Ebből láthatja Ninon, hogy szegény elfogadni bármit is a több mint kétes eredetű vagyonból.

- Igaza van! Nyugodt lehet, hogy rendbehozom a dolgot.

Két nap múlva Perrachon meglátogatott és úgy látszik, hogy már elfelejtette a saját maga szabta feltételeket, mert térden állva könyörgött kegyeimért és fűt-fát, nagyszerű ajándékokat ígért.

- Jól van uram, - válaszoltam. - Adjon egy kazal szénát nekem.

A szerencsétlen azt hitte, hogy titkáról senki sem tud. Kővé meredve nézett reám és úgy elfutott, hogy sohasem láttam többet.

Monseigneur meg volt elégedve velem és továbbra is szorgalmasan látogatott, de bizony semmi kedvem sem volt örökre eltemetkezni Lyonba. Különben is sokat pletykáltak, suttogtak a környéken, jobbnak láttam távozásommal elhallgattatni a rágalmozókat.

Visszaküldtem Perrachonnak szolgálait az adományozó levéllel együtt és hathónapi távollét után megérkeztem Párisba.

A legnagyobb felfordulást találtam. A londoni forradalom Párisban is élénk visszhangra talált. A királyi család iránti tisztelet egészen eltűnt. Az emberek merészen és hevesen kiabáltak, vitatkoztak. Aljas röpiratokat írtak a királyné és Mazarin ellen, házasságtöréssel vádolták őket. Köztársasági eszmékkel telt meg még a levegő is. A legdurvább vallástalanság harapózott el, még a Krisztus képét is inzultálni merészelték.

Az elégedetleneket „frondörök”-nek nevezték el, ugyanis egy sereg iskolás gyermek parittyázott a városi árkokban, s játék közben kiütötték egy arramenő öreg asszony fél szemét. A parlamenti urak betiltották a veszedelmes játékot, s ezzel sok tréfás megjegyzésre adtak alkalmat. Valaki a vita hevében oda kiáltotta ellenfeleinek:

- Hagyják, majd megparittyázom magukat.¹⁶

Az egész parlament harsogó nevetésben tör ki és az idősebb Barillon egy gúnydalt rögtönöz. Egész Páris még aznap este énekelte:

Un vent de Fronde
S'est levé ce matin;
Je crois qu'il gronde
Contre le Mazarin
Un vent de fronde
S'est levé ce matin.

(Szél kerekedett a fronderól ma reggel, azt hiszem, hogy Mazarin ellen fuj.)

A frondörök előbb a városházban gyülekeztek, de Molé elnök sietve szétkergette őket. Alig ugratják szét őket egyfelől, már másfelől megint összeülnek. Forradalmárok és ellenforradalmárok mindenütt összetűznek, veszekednek, verekednek. Minden hely hangos a szenvedélyes kiabálástól: Vive Mazarin! vagy pedig: Vive la fronde.

Az udvar, ahelyett, hogy ellenfeleit szemmel tartaná, ostoba etikettkérdésekkel tölti az időt. Retz, aki uszítónak született, minden kalandba belevegyül és bőkezűségével a legalsóbbrendű csöcseléket meghódítja.

Furcsa jellemű ember. Eszes, vakmerő, kitünő szónok és kitünő tulajdonságait a legsúlyosabb hibákkal terheli. Köztársaságban talán Cézár lett volna, de királyságban még Catilinánál is kevesebb volt. Hivatottság nélkül ment papnak és kicsapongó életével meggyalázta a papságot. Mindenesetre, amennyire lehetett, igyekezett a külszint megóvni. Magasratörő vágyait hol kalandokkal, hol politikával, hol bűnnel, hol erénnyel, hol szent, hol profán eszközökkel próbálta elérni.

Beaufort herceg, a IV. Henrik és Gabrielle d'Estrées természetes fia mindenben követte a Retz példáját. A vincennesi toronyból kiszabadulva, a nép védő pártfogását kereste és kikiáltotta magát a csöcselék királyának.

---

¹⁶ Allez, je vous fronderai bien! - Frond parittyát jelent.

Beaufort hamar beleilleszkedett a népvezér szerepébe. Marion Delormenál találkoztam vele és fájó szívvel vettem észre, hogy barátnőm milyen hamar elfelejtette miatta Cinqu-Marsot, régi barátait s őszintén szólva korát is, mert már a szerelmek ideje rég elmúlt róla. Figyelmeztettem is, de világeért se hallgatott reám, pedig már túl volt az ötvenen.

Abban az időben két árva leány rokonát magához vette. Az egyiket szép hozománnyal el is helyezte, a másik: Lucile azonban nem akart elmenni tőle. Marion hitt a fiatal leány őszinte szeretetében és nem vette észre, hogy milyen botrányos tervet főznek körülötte. Beaufort házassági ígéreteivel és aljas hazugságokkal majdnem egész vagyonát kicsalta, s aztán az utolsó nyolcvanezer livre-rel és a szép Lucilel megszökött egy szép napon.

A szerencsétlen Marion kétségbeesett. Ráadásul még Mazarin is megtudta, hogy a népvezért magánál rejtegette, s hogy az udvar ellenségeihez szít, katonákat küldött lakására, hogy letartóztassák. A Marion idegei nem bírták tovább az izgalmakat. Megmérgezte magát és meghalt.¹⁷

Nagyon megsirattam szegényt. Jó barátok voltunk. Jelen voltam temetésén Gui Patinnel együtt.

A politikai izgalmak agyonütötték estélyeimet. Senkinek sem volt se ideje, se kedve szeretni, vagy mulatni. Mindössze két hűséges hódoló maradt: Gersay marquis gárdakapitány és Charles de Sévigné, aki apjánál tíz évvel később csatlakozott bámulóim táborába.

Sokat sétáltunk együtt. Egyedül ugye mertem volna kimozdulni az utcára. Az utcai tüntetések, verekedések napirenden voltak! Durván sértegették Mazarint és a királynét is, ha valahol megjelentek. Nyílt lázadástól már csak egy lépés választott el.

Ötven fiatal royalista ebédet rendel Renardnál. Zenét és italt hozatnak és hangosan kiabálják: „Éljen Mazarin! Éljen a királynő! Le Beauforttal.” Nemsokára megjelenik a népvezér is kétszáz hívével, akiket a szegény Marion pénzéből két hónap óta hizlal. Rátámadnak a royalistákra, széttörik a hegedűket és szétverik a szegény mazarinistákat.

A királynő elhatározza, hogy nem enged a frondőröknek és a parlamentisták két legnépszerűbb vezérének: Blancménilt és Brousselt lefogatja. A frondőrök megszeppennek, de mihamar új bátorságra kapnak és a Palais Royaltól a város végéig barrikádokat emelnek.

Retz a nép közé vegyül. Mindenütt ott van. Szítja az elégtelenséget s aztán személyesen megy a királynőhöz, hogy a Broussel szabadonbocsátását követelje.

Anne d'Autriche éktelen dühbe jön, mikor Retzet megpillantja és ha Comminges közbe nem lép, Retz úr egy jól megérdemelt pofont kapott volna királynői kézből.

Az utcán gyanus, hirtelen felbukkant, azelőtt sohasem látott csöcselékes alakok jöttek-mentek, rendelkeztek. Remegtem a királynőért és az országért... Azt hittem, hogy újra átélem Párisban a nápolyi vérfürdőt és tüztengert.

Este Gersay marquis izgatottan állított be hozzám. Kegyvesztett lett és kitétték állásából, mert vonakodott két frondőrt letartóztatni.

- Kedves barátom, legalább semmi sem köti Párishoz. Vigyen el valahová magával, mert megőrülök itt a félelemtől.

Még aznap este Bretagneba utaztunk és tíz hónapig kellemes nyugalomban éltünk.

---

¹⁷ Köztudomásu, hogy egész Páris holtak hitte Marion Delormeot. Gui Patin orvos oly becsületesen őrizte féltett titkát, hogy mikor husz év múlva Marion megint megjelent, régi barátai nem ismerték fel.

Harminckét éves voltam akkor. Első fiatalságom elszállt, de szépségem üde és érintetlen maradt. Ellenben karakterem megszilárdult, megkomolyodott. A marquis a lehető leggyöngédebben bánt velem áldott állapotom ideje alatt, s mikor fiam született, kijelentette, hogy gondoskodni akar neveltetéséről. Erélyes követelését nem utasíthattam vissza és különben is teljes apai joggal rendelkezhetett az ujszülött jövőjéről.

Sokáig lábadoztam. A hajam erősen hullott, kényszerüsből levágtam, s egy nantesi parókakészítővel megcsináltattam, hogy ne maradjak éppen kopaszon. Ugy látszik a paróka nem sikerült tökéletesen, mert könnyen észrevették, hogy hamis fürtöket és hamis kontyot viselek. Egy kis vipera szomszédnőnk, aki féltékeny volt, mert szeretett volna egy időben Gersayhez nőül menni, megjegyezte egyszer:

- Milyen szép haja van asszonyom, legalább hat livrebe kerülhetett.
- Az öné bizonyára többre került, mert nem adta saját haját hozzá.

A bárónő elsápadt válaszomra dühében. Minden gonosz megjegyzés megérdemli, hogy ráduplázzanak.

IX.

Párisból elég rendszeresen kaptunk híreket. A zavargások még mindig tartottak. Mazarin és a királynő Saint Germainbe menekültek. Condé herceg seregével a főváros felé tartott. A környéken már volt is összetűzésük a lázadókkal és szegény Coligny, akit annyira szerettem, elesett.

De Longueville hercegnő a Retz befolyása alatt a frondörökhöz csatlakozott és valóságos udvart tartott a városházán. Marsillac vakon követte, habár soha semmi összetűzése az udvarral nem volt. A következő sorokkal magyarázta viselkedését,

Pour mériter son coeur, pour plaire à ses beaux yeux,
Je fais la guerre aux rois, je l'eusse faite aux dieux.

(Hogy megérdemeljem szívét, hogy szép szemének tesse, királyokkal hadakozom, de hadakoznék az istenekkel is.)

Párisban most kedélyesebb élet és jobb hangulat uralkodott, mint valaha. Nevettek, táncoltak, szerettek. Csak versekben és gúnydalokban hadakoztak. A generálisok csipkés, díszes katonákat vonultattak fel, magas erkélyekről nevető hölgyek, hol lelkesen ünnepelték, hol gúnyolták a gyönyörű sereget.

Longueville hercegnő nemsokára fivérét, Condé herceget is elszakította az udvartól és a frond élére állította. A királynő magánkivül volt dühében. Bosszút esküdött mindenkinek, aki az udvartól elpártolt. Granátosait mindenfelé küldte, hogy kereket oldott embereit összefogdosás. Szerencsére még idejekorán értesültünk, hogy Gersayt is el akarja fogatni és a lehető leggyorsabban átvitorláztunk Angliába.

Nyomát se találtam a régi fényes londoni udvarnak, ahova Buckingham vezetett be annak idején és ahol Henriette királynő olyan kegyesen fogadott. A forradalom garázdálkodása mindent tönkretett. Henriette királynő gyermekeivel Franciaországba menekült, de I. Károly kötelességének tartotta végig kitartani, hogy koronáját védje, de a skót seregek aljas árulóinak mesterkedésén hajótörést szenvedett.

Pénzért eladták, mint ahogy Judás eladta hajdan urát.

Cronwell Olivér volt a tényleges király... és sokkal félelmesebb, zsarnokabb, bosszuállóbb király volt, mint I. Károly. Két évig tartotta fogságban a szerencsétlen uralkodót, míg végre keresztül tudta vinni a halálos ítéletet az országgyűlésen. Éppen érkezésünk után egy héttel hurcolták vérpadra I. Károlyt.

Sohasem fogom elfelejteni a borzalmasan gyászos napot.

Utolsó percig nem hittem, hogy komolyan végre merjék hajtani az ítéletet. Még künn a vesztőhelyen is egyre reménykedtünk Gersayvel, hogy a király megmenekül a hóhérok kezéből. Rosszul ismertem a hideg, közönyös angolokat. Egy hang se szólalt meg a szerencsétlen ember mellett, se részvét, se rosszalás, semmi. Sőt ellenkezőleg, még utolsó útján is durván sértegették.

I. Károly átszellemült arccal, nyugodtan, méltóságteljesen viselkedett. Az égre nézett, talán, hogy onnan merítsen erőt és megnyugvást.

A sokaság magával sodort a vérpadig.

Nem tudtam uralkodni magamon. A király közelébe férköztem és megszólítottam:

- Franciák vagyunk sire és átkozzuk a gáztettet, melyet elkövetnek! Verje meg az Isten hóhérait!

- Nem, ne beszéljen így! Franciaországból jön?

- Igen sire!

- És a királynő? és a herceg? és a kis Henriette? Mit tud róluk?

- A Louvreban vannak sire és az őket megillető tiszteletben részesülnek.

Nem beszélhettünk tovább. A hóhér levágta az uralkodó szőke haját. Egy fürtöt kezembe dobott a király:

- Feleségemnek és gyermekeimnek! - szólott még oda. Egy pillanat múlva bárdütés hallszott...

A tömegből többen megfigyelték az imént lejátszódott jelenetet, s csak a Gersay rendkívüli lélekjelenlétének köszönhattuk, hogy megmenekültünk.

Nem volt tovább maradásom Londonban. Legyőzhetetlen ellenszenvet éreztem az angolok iránt. A Cromwell nevét sem tudtam undor és szitok nélkül kimondani, s ezáltal életünket pillanatonként veszélyeztettem.

Szerencsére jobb híreket kaptunk Párisból. Az udvar és a frond békességet kötöttek.

Rögtön elhatároztuk, hogy hajóra ülünk. Együttélésünk már úgy is tulságosan hosszúra nyult és kezdett unalmassá válni.

Hat nap múlva Párisba érkeztünk.

Az udvar még nem tért vissza Saint Germainből és a frondörök vígan uralták a helyzetet.

Legelső kötelességemnek tartottam Henriette királynőt a Louvreban felkeresni. Hat hónap óta a világon senki se törődött vele. Tél közepén, fűtetlen szobában, dideregve találtam az angol királynőt és gyermekeit, teljesen elhagyatva, a legszükségesebb személyzet nélkül. Zokogva hajoltam meg a királynő előtt és átnyujtottam a szomorú emléket, férje utolsó üdvözlését.

Rettenetes jelenet játszódott le. A királynő elájult, mikor a valóságot megtudta. Letérdelt gyermekeivel együtt és megcsókolták a martir király hajfürtjét.

- Miért nem emelt szót felséged a rettenetes elhagyatottság és a példátlan bánásmód ellen. Segélykiáltását az egész francia nemzet meghallotta volna.

- Sokkal mélyebb bánat foglalkoztatott, semhogy egyéni jólétünkkel törődtem volna. Ki segített volna rajtunk? Az udvar nincs Párisban. Legjobb volna minél hamarább meghalni.

- Oh fenség, hogy beszélhet így? - A királyné gyermekeire nézett.

- Igaza van! Élnem kell értük.

Hirtelen ötlet villant meg fejemben. Rövid bucsu után egyenesen a hercegérseki palotába futottam és bejelentettem magam Retznél. Nagyon barátságosan fogadott.

- Milyen rég nem láttam, igazán ön az? - kérdezte és megölelt.

- Még mindig a régi! - válaszoltam nevetve. - Ugy-e nagyon elfoglalja a politika?

- Vagy inkább én a politikát!

- Van legalább haszna is belőle?

- Kétségkívül. El akarom nyerni a süveget, tehát nem veszthetem el a fejem.

- Sem az eszét!

- Nagyon kedves! Tudja, hogy megszépült, mióta nem láttam?

- Beszéljünk komolyan, monseigneur.

- Szívesen. Néha azt is megteszem!

- Nagyon komoly ügyben jövök. Miért hagyják éhezni és fájni a Louvreban a IV. Henrik leányát?

Elmondtam mindent, amit az angol királynőnél tapasztaltam.

Retz azonnal tűzbe jött.

- Átkozott Mazarin! Hogy nem tudott gondoskodni az angol király özvegyéről. Azonnal megyek a parlamentbe és jól befűtök neki. Legyen nyugodt. Mindent elintézek.

Egy óra múlva már kiutaltak tizenötezer aranyat Henriette királynőnek. Együttal tizezer livret a Gui Patin röpirataira és a Scarron Mazarinadejára is kiutaltatott.

Jó orvosom ezidőszerint röpiratokat szerkesztett minden és mindenki ellen. A kardinálist így írta le: „Est animal rubrum, callidum, rapax et vorax omnium beneficiorum”. Máshol meg azt írja: „Mazarin a királynő szerencsétlensége és rossz szelleme, következőleg a mindnyájunké. Az ördögöt se szeretem jobban és merus nebulonak tartom”. És így tovább. Scarron még túltett rajta.

Ideje, hogy néhány szóval Françoise d'Aubignéről is megemlékezzem. Scarron nagyobb tiszteletdíjat kapott a királynőtől és Françoise megint hozzáköltözött. Sőt meg is akartak esküdni. Mikor a Maxarinade megjelent, a tiszteletdíj természetesen igen összezsugorodott, s a legnagyobb nyomor kopogtatott be ablakukon. Majdnem egy évig szenvedtek és nélkülöztek, Françoise varrt és szállította nyomdába a Scarron kézirateit, s úgy tengődtek egyik napról a másikra. Nagyon rossz néven vettem Françoisetől, hogy nyomorát titkolta előttem. Sokkal jobb barátnők voltunk, semhogy ne rendelkezhetett volna vagyonom fölött.

Az udvar tényleg megunta a száműzetést és visszatért Párisba. Mazarin egy kocsin ült Condéval. A frondőrök zugolódtak és gúnydalok tovább is röpködtek a levegőben. Brot báró szerzeményét egész Páris énekelte:

La reine a dit en sortant de la ville:
„Ah je m'en souviendrais!
Sachez, Français, que je suis de Castille
Et je me vengerai,
Ou bien j'aurai la mémoire perdue.”
Elle est revenue
    Dame Anne,
    Elle est revenue!

La reine a dit: „J'ai souffert en chrétienne
Un si sensible affront
Je gagerais qu'avant que je revienne
Ils s'en repentiront.”
Elle a ma foi sa gageur perdue.
Elle est revenue,
    Dame Anne,
    Elle est revenue!

(A királynő, mikor elment a városból, azt mondta: „Ezt nem felejttem el! Tudjátok meg franciák, hogy castiliai vagyok és bosszút állok, vagy elvesztettem emlékezőtehetségemet. Visszajött Anna úrnő, visszajött. A királynő azt mondta: „Mint jó keresztény türtem a sértő támadást, fogadni mernék, hogy megbánják még mielőtt visszajövök.” Szavamra elvesztette a fogadást. Visszajött Anna úrnő, visszajött.)

A jó egyetértés Condé és Mazarin között nem tartott sokáig. A kardinális szerette volna egyik unokahugát a Condé herceg rokonához nőül adni, mire Condé dühösen üzent:

- A Mazarin unokahugai legfeljebb családunk komornyikjaihoz mehetnének férjhez. Mondják meg neki és ha megharagszik, a saját testőrkapitányával a szakállánál fogva hurcoltatom a Condé palotába.

Mazarin lenyelte a sértést és hízelgő fondorkodásával odáig ment, hogy a marsallbotot is felajánlotta a hercegnek, de Condé természetesen nem fogadta el. Nővére és Marsillac mindent elkövettek, hogy az udvarral megint összeveszítsék.

Condé megengedte Marsillacnak, hogy Párisban maradjon, de kikötötte, hogy nősüljön meg. Szegény régi barátom kénytelen-kelletlen megnősült. Felesége sokat kínozza, hogy követelje részére a hercegnőket megillető zsámolyt az udvarnál. Marsillacot tulajdonképpen csak attól a naptól kezdve illette meg az udvari kitüntetés, mikor a la Rochefoucauld hercegi címet örökli. Kérését visszautasították.

A levegő megtelt puskaporral. Az etikettkérdések után heves viták fejlődtek a király hatásköre, a nemesség függetlensége, a monarchia régi konstitúciója körül. A frondőrök igyekeznek elhithetni, hogy az udvar a népvezérek életére tör, s egy este golyó repül a Condé üresen haladó kocsijába.

A herceg komolyan azt hiszi, hogy meg akarták ölni és szakít az udvarral.

Mazarin igyekszik tréfára fordítani a dolgot és versekbe, dalokba, játékba, szerelmi kalandokba fojtani az elégtelenséget. Soha senki alatt nem züllött úgy le az udvari méltóság, mint a Mazarin kezében. A végtelenségig fukarkodott és kész volt inkább a marsallbottal kitüntetni valakit, sem hogy hatszáz livre fizetést utaljon ki. A királynőtől a legszükségesebb anyagiakat is megtagadta, viszont unokahuga: Mancini Olympia, ötven millió fölött rendelkezett.

Mazarin az első minisztertől elvárható igazi nagyság és jellem helyett, fondorkodásokkal és ravasz udvari mesterkedésekkel igyekezett célt érni. A Fronde túlkapásainak kizárólag a Mazarin jellemtelensége volt az oka.

Legnagyobb meglepetésemre egy reggel értem küldte testőrkapitányát: Champfleuryt. Már régen megszakadt közöttünk minden érintkezés és el nem tudtam képzelni, hogy mit akarhat tőlem. Gyorsan felöltöztem és kíváncsian indultam a Palais Royalba. Mazarin széles mosollyal jött elé.

- Ugy látszik, hogy egészen elfelejti régi barátait, gyermekem.
- Olyan hatalmas barátokat elfelejteni, mint Ön Monseigneur, igazán nem bűn.
- Szóval nem közöny, csak gőg?
- Ön első miniszter kardinális úr, viszont én nő vagyok és nem rajtam állott a közeledés.

Mazarin fel és le sétált a szobában és engem sem ültetett le.

- Mit csinál mindig? Mivel foglalkozik? Legalább száz esztendeje, hogy semmit sem hallottam a Tournelle-utcáról.
- Mindenki összeesküvésekkel és forradalmakkal foglalkozik... szerelem kiment a divatból.
- Per Baccho! Ha az asszonyok akarnák, már régen meghalt volna a Fronde.
- Hogyan?
- Szigorú szerelmi böjtre kellett volna fogniok a férjeket, udvarlókat és barátokat, ha politizáltak.

Nevettem a különös ötleten.

- Lehet, hogy igaza van, Monseigneur.

- Tulajdonképpen azért is hívtam. Adjon estélyeket, állítsa össze régi körét, hívja meg a várost, az udvart, ha gondolja, hogy hasznára lehetek, szívesen meglátogatom magam is.

Mélyen meghajoltam:

- Nagyon megtisztel Monseigneur.

Csak akkor vette észre, hogy még mindig állok. Karosszékkal kínált meg és mellém ült.

- Van most állandó barátja?

Kérdése meglepett.

- Nincs!

- Szabad a szive?

- Teljesen szabad!

Megragadta mind a két kezemet.

- Akar engem?

Azt hittem, hogy rosszul hallok és megütközve néztem reá.

- Monseigneur tréfál!

- Komolyan beszélek! Feleljen: igen, vagy nem!

- Zavarba hoz!

- Az első miniszter nem is olyan megvetendő, gondolja meg kedvesem.

Cinizmusa felháborított, de fegyelmeztem magam és szemlesütve válaszoltam:

- Talán kegyeskedik néhány napi gondolkozási időt adni.

- Legfeljebb kettőt!

- Nagyon kevés!

- Magának kevés, de nekem az is igen sok. Ha elfogadja ajánlatomat, amiben nem kételkedem, ne felejtse el, hogy a hatalom forrásához kerül. Semmi kívánságát sem fogom megtagadni.

- És a királynő?

- Hagyjuk! A királynő untat és öregszik... Máshol kell szórakozást keresnem.

Ugy éreztem, hogy legalább is húsz pofont érdemel. Sietve bucsuztam.

- Remélem, hogy hálás lesz, amiért annyi közül magát választottam.

- Tényleg, jósága zavarba hoz! - dadogtam és ugyancsak siettem kifelé, mert tudtam, hogy nem bírok tovább uralkodni magamon és egy pillanat múlva kitörök.

- Champfleuryt elküldöm a válaszáért.

- Jó lesz!

Felháborodva igyekeztem kifelé a Palais Royalból és váltig törtem a fejem, hogy szépszerével hogyan menekülhetnék a kellemetlen hinárból. Legnagyobb bosszuságomra észrevettem, hogy kémkednek utánam. Sőt inasomat nyíltan faggatták, mire kocsimhoz értem.

Még aznap este beállítottak hozzám Comminges és Guitant, a királynő testőrkapitányai.

- Kellemtlen kötelességet kell teljesítenünk, Lenclos kisasszony. A királynő elrendelte, hogy vonuljon zárdába.

- Ugyan mivel érdemeltem meg büntetését?

- Az nem tartozik reánk.

- De semmi hajlandóságot nem érzek magamban zárdák iránt.

- Hisszük, de ő felsége nem kérdi, hogy van-e hivatottsága, vagy sem.

- Az Istenért, talán a kardinálisnál tett látogatásomért?

- Igen. A királynő kémei látták önt bemenni a miniszterhez és kihallgatták beszélgetését. Azután megtudakolták nevét és lakását és jelentést tettek a királynőnek. Nagy jelenet játszódott le később Mazarinnal és őeminenciája feláldozta önt.

- A gyáva!

- Ne folytassuk tovább. A királynő megengedte, hogy szabadon válasszon zárdát és huszonnégy órai időhaladékot ad.

- Huszonnégy órát... Milyen kegyes... Igazán mulatságos história... Holnap már a verebek is csiripelni fogják minden háztetőn... Nem fogom elhallgatni, annyi bizonyos.

- Módjában van, de egyelőre kérem, hogy nyilatkozzék: melyik zárdát választja?

- Mondja meg a királynőnek - válaszoltam nevetve, - hogy a franciskánusok mellett döntöttem.

Elvitték a választ a Palais Royalba.

- Ej, a haszontalan! - jegyezte meg Anne d'Autriche, de nem állotta meg nevetés nélkül.

X.

Lelkemben csöppet se voltam oly nyugodt, mint ahogy a testőrökkel elhitettem. Tudtam, hogy a dolognak fele se tréfa. Hűséges Perrote-omat azonnal elküldtem Condé, Retz és Beaufort után.

Egyszerre érkeztek mind a hárman és röviden elmondtam kellemetlen kalandomat.

- Képzeltetik, hogy semmi kedvem sincs zárdába vonulni. Kérem oltalmukat.

- Helyes.

- Frondőr leszek!

- Nagyszerű!

- A Condé palotában felajánlok egy lakosztályt, azonnal elfoglalhatja.

- De hogy jussak oda? Őrzik a házamat.

- Még az is akadály? Olyan kísérettel viszem el egy óra múlva, hogy még a rendőrség se látott olyat soha! - kiáltotta Beaufort.

Tényleg alig telt el a kitűzött határidő, a Tournelles-utca hatalmas embercsoportokkal telt meg.

- Itt a kíséret! - jelentette Beaufort és kinyitotta az ablakot, hogy jobban láthassuk az erkélyem alatt tömörülő híveit.

- Most szembeszállhat a francia királynővel is, a csöcselék királyának oltalma alatt.

Utnak indultunk. A nép körülvette kocsimat és sértetlenül érkeztem a Condé palotába. De Longueville hercegnő nagy örömmel és dédelgetéssel fogadott. Boldog volt, hogy viszálykodom a Palais Royallal.

Igy kerültem a Frondehoz... én, aki hat hét előtt rémülten írtam Angliából Condénak, hogy fejezzék be a zavargásokat, mert Franciaország vesztét okozzák vele.

Sok ellentmondás került életembe.

Ezuttal Mazarin és a királynő okozták a színváltozást.

A helyzet válságos volt. A hercegek csak felfegyverkezve léptek az utcára. Retz is tört viselt ibolyaszínű palástja alatt.

Condé merészebben támadta a kardinálist és a királynőt, mint valaha, de hatalma tudatában, a frondot sem kimélte. Többször becsmérlőleg nyilatkozott Retzről is, következképpen Retz közeledett az udvarhoz. A királynő örömmel fogadta, meghallgatta tanácsait és jó hasznukat vette.

Egy este, éppen de Longueville hercegnővel beszélgettem, mikor csipkék, tollak és bársonyok között hirtelen berobog az ajtón Montpensier hercegnő, a Gaston leánya.

- Mademoiselle... nálam... talán álmodom! - kiáltotta de Longueville hercegnő.

- Dehogy álmodik! - felelt a Gaston leánya. - Hol van Condé herceg?

- A királynő hívatta, a Palais Royalba ment.

- Szent Isten! Egyedül?

- Fivérem: Conti herceg és az uram társaságában.

- Szerencsétlenek... akkor vége...

- Az Istenért, beszéljen világosabban! Mi történt?

- Árulás! Mindent tudok Monsieurtól... A hercegeket letartóztatták és már viszik is őket Vincennesbe, ha elkéstem.

- Lehetetlen, nem merik! - kiáltotta de Longueville hercegnő halálsápadtan.

- Tudakozódjék, az lesz a legjobb!

A Condé nővére csöngetett. Három szolgát menesztett azonnal a Palais Royalba. Rövid idő múlva vissza is jöttek és megerősítették Mademoiselle szavait.

- Gyönyörködni akart szenvedéseimben, azért sietett közölni velem a rémhirt? Hiszen Ön ellenünk van és gyűlöli fivéremet! - zokogott a hercegnő.

- Az igazságtalanságot és árulást mindennél jobban gyűlölöm! - válaszolt Mademoiselle méltóságteljesen. - Ha Retz és Monsieur két barátja kiszolgáltatják a herceget ellenségeinek, máris a Condé pártján vagyok.

De Longueville hercegnő még mindig kételkedve nézett a királynői megjelenésű szép fiatal leányra.

- Ön sincs biztonságban, legjobb volna azonnal menekülni. Kocsim lenn vár, rendelkezésére bocsátom.

A hercegnő meghatottan ölelte meg a Gaston leányát.

- Milyen jó és nemeslelkű! Bocsásson meg!

- Ne szaporítsuk a szót! Minden perc drága.

- De hova menjek?

- Legjobb volna vidékre. Párisban nem maradhat.

- Normandiába megyek. A férjemet ott ismerik legjobban. Sok jó barátja van, talán kapok menedéket valahol.

- Mindenesetre siessen! Ne várja meg a királynő embereit.

De Longueville hercegnő pénzt és ékszereket vett magához. Lekisértük a kocsiig. Kértem, hogy vigyen engem is magával, de vonakodott. Kért, hogy maradjak és értesítsem a hercegek további sorsáról.

- Istenem, magam is veszélyben forgok!

- Oh, ne féljen, Mademoiselle nem fogja elhagyni!

- Nyugodt lehet, hogy nem hagyom el! - biztatott Montpensier hercegnő.

Madame de Longueville bizony sok viszontagsággal járt. Rosszul fogadták Rouenban, tovább menekült Dieppebe, de ott se volt maradása, végre hajóra szállt és Hollandiába ment. Eladta ékszereit, összeköttetésbe lépett Turennel, hadsereget szervezett, hogy bosszút álljon férjéért és fivéreiért.

A Gaston leánya végtelen szives volt hozzám.

Elmondtam különös esetemet Mazarinnal és a királynővel. A hercegnő megnyugtatóan, hogy a politikai események és zavarok annyira igénybe veszik Anne d'Autriche minden gondolatát, hogy az ilyen jelentéktelen epizódokról teljesen megfeledkeznek. Egész nyugodtan térjek csak

vissza a Tournelles-utcába, s egy ideig éljek visszavonultan, ne mutakozzam sehol. Megígérte, hogy rövid időn belül meglátogat. Azután kocsit hozatott és visszament a Tuileries-be.

Jó Perroteom nagyon örvendett, hogy megint hazakerültem, s semmi bajom nem esett. Távollétem alatt Françoise d'Aubigné többször keresett. Azonnal érte küldtem. Keserves zokogások között borult a nyakamba és elpanaszolta szomorú helyzetét.

Rögtön elhozattam szerencsétlen nyomorék költőmet is, s ugyan bármikor szívesen segítettem volna rajtuk, most mégis örültem, hogy önkéntes internáltságom alatt nem leszek egyedül.

Scarron a legnagyobb elragadtatással beszélt élettársáról. Kevés asszony állotta volna meg oly derekasan helyét. Szép, fiatal, hódító és mégis odaadással ápol egy nyomorékot, dolgozik, küzd, hogy fenntarthassák magukat. Scarron hálából mindenáron nőül akarta venni, s most már magam is úgy éreztem, hogy igaza van.

Elhatároztuk, hogy másnap közjegyzőt hivatunk, hogy a házassági szerződést elkészítse.

- És most mesélje el kedves barátom, hogy milyen úton-módon jutott a királynői kegydíjhoz?

- Megnevettetem a királynőt, azért kaptam.

- Ugyan!

- Komolyan! Kikönyörögtem és kierőszakoltam egy kihallgatást és egyszerűen megkértem a királynőt, hogy lehessen az ő hivatalos udvari betege. Anne d'Autriche jól mulatott az ötleten és magánpénztárából ötszáz aranyat utalt ki, azóta a címem: Scarron, Isten kegyelméből a királynő méltatlan betege.

- Szép rang.

- Hát kartársam nem igen akadt, az bizonyos.

- Nos és miért írta a Mazarinadeot? Igazán nem értem!

- Én sem!

- Hallja!

- Az a csirkefogó Retz minden betyárságra rávett. Ötezer aranyat fizetett ki, hogy a kardinálist megénekeljem. A hitelezőim állandóan zaklattak és bömböltek. Az összeg elszédített és beugrottam.

- Miért nem gondoskodott Retz tovább is magáról?

- Hiszen Retznek negyven millió adóssága van... Ne is beszéljünk tovább róla. Hál' Istennek, hogy a nyomorúság véget ért.

Másnap Françoise d'Aubigné és Scarron házasságot kötöttek. Könnyekig meghatva olvasták a szerződésben, hogy a királynő által megvont ötszáz arany járadékért kárpótoltam őket.

A közjegyző Scarronhoz fordult:

- És mit ismer ön el menyasszonya hozományának?

- Két gyönyörű, nagy szemet, szép keblet, tökéletes kezet és sok szellemet.

Csinos kis házat béreltem és rendeztem be az új házasoknak. Gondtalanul éltek, jó társaság járt hozzájuk, s a Françoise értékes tulajdonságai egyre jobban érvényesültek. Szerénytelen-ség nélkül mondhatom, hogy nekem köszönheti szédítő karrierjét, persze akkor még egyikünk se tudhatta, hogy a leghatalmasabb király érdekében cselekedtem.

Montpensier hercegnő beváltotta ígérését, s egy este sugárzó arccal állított be hozzám.

- Két napot tölthetünk együtt. Monsieur Dombesbe ment, Madame pedig meglátogatja az öreg Condé hercegnőt. Szóval teljesen szabad vagyok. Gyönyörű tervem van ma estére. Jelen leszünk a királyi grand couchernál.¹⁸

- De hiszen hölgyeket be se engednek.

- Férfiruhába öltözünk. Bizza csak reám.

A Luxembourgba hajtottunk. Mademoiselle átköltözött a Tuileriesből egy idő óta, hogy apja politikai kalandjait jobban ellenőrizhesse.

- Kapott már hirt a hercegekről? - kérdeztem.

- Hogyne! Megirhatja de Longueville hercegnőnek, hogy Vincennesből Marcoussisba, onnan Havreba vitték őket, s hiába őrzi őket Debar porkoláb, mégis tudunk velük érintkezni. Például pénzt lehet küldeni nekik, s hiába számol és tapogat minden egyes pénzdarabot Debar, mégse veszi észre a művészi ügyességgel kidolgozott gödrös aranyakat, s egész könnyen levelezhetünk.

- Nagyszerű!

- Most is nevetek, mikor eszembe jut, hogy Debar nem engedi, hogy a hercegek latin misét hallgassanak, csak franciát.

- Ugyan miért?

- Mert Debar nem tud latinul és attól tart, hogy a lelkész esetleg közölhet valamit a foglyokkal. Azt állítja, hogy Dominus vobiscum azt is jelentheti: On vous sauvera cette nuit. (Ma éjszaka megmentik.) Mikor meg a hercegek hangosan ismételték: cum spiritu tuo, azzal gyanúsította őket, hogy valakit meg akarnak ölni. (Nous aurons l'esprit de le tuer.)

- Milyen ostoba!

- Az a szerencsénk. Ha okosabb volna, baj volna.

- Engedjen meg egy kérdést hercegnő. Mióta viseli ennyire szíven a Condé ügyét? Hiszen, ha nem csalódom, gyűlölte és ellensége volt?

- Igen, gyűöltem, amiért de Brézé kisasszonyt, a Richelieu unokahugát vette nőül és nem engem. Sohse bocsátom meg Condénak a nevetséges választást. A menyasszonya, hogy valamivel nagyobbak lássék, túl magas sarkú cipőt húzott fel az esküvője napján és tánc közben orra bukott, mert sehogysen tudott járni benne.

- És most megbocsátott?

- Szerencsétlen ellenfelet kimélni kell. Meg aztán most már tudom, hogy atyja kényszerítette a házasságra... igaz, hogy ellenállhatott volna... ma nem lennék vén leány.

- Vén leány huszonhárom éves korában, hercegnő!

- Nem látok más hozzám illő férjet... Itt van ugyan a Galles herceg és édesanyja eléggé dörzsöli az orrom alá... de képzelje, hogy a minap Saint-Germainben nem evett szalonkát, ellenben majdnem egy egész marhasültet egyedül fogyasztott el.

- Igazi angol szokás! - nevettem és kissé különösnek találtam a házassági akadályt Mademoiselle és a Henriette királynő fia között.

- Ugy-e? Szivesebben férjhez mennék a császárhoz, még ha ötven éves is, de Mazarin és Anne d'Autriche nem engedik, azért is fordulok most ellenük.

Közben a Luxembourgba érkeztünk. Pompásan terített asztal várt a Mademoiselle szobájában.

---

¹⁸ Grand coucher-nak nevezték a király szertartásos lefekvését.

Evés alatt tovább folytatta a megkezdett témát:

- Mazarinnek még meggyülik a baja velem... Richelieut is gúnyoltam eleget, s ha az oroszlántól nem féltém, bizony a rókatól sem ijedek meg.

- Hát Richelieut miért gúnyolta?

- Megint házasság miatt. Minden kellemetlenség házasság körül kezdődik.

- De hiszen abban az időben még nagyon kicsi lehetett.

- Nem is engem akart férjhez adni, hanem azt akarta, hogy az apám vegye el la Combalet-t. Tengerek unokahuga van minden kardinálisnak és okvetlenül vérbeli hercegek ágyába akarják becsempészni őket. Tudni se akartam a kilátásba helyezett mostoha mamáról és bosszúból mindig mindenütt a Richelieu útjába botlottam és vidáman énekelgettem előtte az összes róla és az illető hölgyről szóló gúnydalokat. Pedig volt közöttük sok borsos is.

Mademoiselle narancssal kínált, s aztán csöngetett.

Két szolga jött be.

- Hívják azonnal la Rivière-t.

Rövid idő múlva ravasz arcu, kancsalszemű abbé lépett be, a Gaston hirhedt tanácsadója és bizalmasa.

- Előkészítették a ruhákat, abbé?

- Igen! - válaszolta la Rivière földig hajolva.

- Küldje be és legyen készenlétben.

Az abbé eltűnt.

- Látja, ennél ravaszabb és gonoszabb ember nincs a világon.

- Látszik az arcán.

- Az egész család gyűlöli, csak apám ragaszkodik hozzá. Minden rosszra ő veszi reá Monsieurt. Minden árulásnak ő az oka. A Cinqui-Mars halálának is. Sírni szeretnék, ha rá gondolok.

- Miért veszi igénybe szolgálatait?

- Mert nincs senki más, akihez fordulhatnék és majd meghalok a kíváncsiságtól, úgy szeretném látni a király lefekvését. La Rivière fog bevezetni. Monsieur két nap óta hideg hozzá, megígértem, hogy közbenjárok és kibékítem. Csak lesse.

La Rivière két férfiruhával karján lépett a szobába.

- Fogasson be, amíg átöltözünk.

Nem vettük komornák segítségét igénybe, nehogy eljárjon a szájuk. Gyorsan átöltöztünk és egy rejték lépcsőn lesiettünk a kocsához és a Palais Royalba hajtattunk.

- Ilyen korán szokott lefeküdni a király? - kérdeztem.

- Hogyne, hiszen még gyermek.

La Rivière egyenesen a király játszó szobájába vezetett. Ugy mutatott be, mint Picardie hadapródjait.

Senki nem ismert fel, pedig az előszobában sok barátommal találkoztam. Mazarin tric-tracot játszott a királlyal, aki nagyokat ásított közben.

Az óra kilencet ütött.

XI.

A király abbahagyta a játékot és felugrott. Az egyik sarokban két hercegnő között ült a királynő. A gyermekkirály megölelte anyját, de Mazarinnek nem is köszönt és eltűnt a jobb oldali folyosón. Az udvaroncok mind utána. Mi is csatlakoztunk a tömeghez.

Két ajtónálló kinyitotta a hálószoza nagy szárnyas ajtaját. A király átlépte a küszöböt és odaadta kalapját, keztyűjét, kardját a ruhatár nagymesterének.

Louis Dieudonné levetett mindent, ami a térdelésben akadályozta volna, aztán lesütött szemmel, összekulcsolt kezekkel ájtatosan imádkozott az udvari káplánnal.

Az imádság után felállott, kezébe vette a bibor gyertyatartót és átnyujtotta Guémenée hercegnek. A herceg mély meghajlással vette át. A legnagyobb udvari kitüntetések közé tartozik ugyanis, ha valaki a gyertyát tarthatja, míg a király levetkőzik.

Az egyik ajtónálló és a gyertyát vivő herceg utat nyitott az udvaroncok között a királynak egy karosszékiig.

XIV. Lajos levetette kék szalagját, mentéjét és leült.

Két komornyik eléje térdelt, egyik jobbról, másik balról és lehúzták cipőjét, harisnyáját, azután visszavonultak. Nyomban két apród közeledett és papucsot húztak a király lábára. Ő felsége sajátkezüleg vette le nadrágját, melyet egy harmadik komornyik vörös tafotába burkolt.

Mademoiselle meglökött.

- Szent Isten, vajjon egész meztelenre vetkőzik?

- Hát aztán? Hiszen még gyermek!

A nagy kamarás már hozta is a király hálóingét.

Mademoiselle a fülembe súgta:

- Nézze, milyen sovány és vézna. Hat-hét év is beletelik, míg megházasodhatik. Addig éppen harminc éves leszek. Ez a terv is kútba esik a többivel.

Mulattam a Mademoiselle örökösen házasság körül forgó gondjain, de nem mertem hangosan szólni.

Az inszertartás után a király pompás háziruhát öltött, köszönt a tömegnek és egy ajtónálló megszólalt:

- Tessék távozni urak!

A szertartás véget ért.

Igazán az ember nem tudja elképzelni, hogy ha az Uristennek kedve kerekedne valaha lejönni a földre, mivel tisztelhetnék meg az emberek, ha egy királynak legjelentéktelenebb ténykedését is ilyen ünnepélyességgel kísérik?

Mademoiselle két napig magánál tartott a Luxembourg palotában. Kitünően töltöttük az időt együtt. Sétáltunk, lovagoltunk, ettünk, ittunk, nevettünk, énekeltünk. Csak harmadnap mehettem haza.

A politikai zavargások egyre nagyobb arányokat öltöttek.

Retz az udvarhoz csatlakozott ugyan, de nem volt megelégedve a jutalmakkal és megint a Fronddal kacérkodott. Mazarin egészen elvesztette fejét. Turenne közeledett Páris felé. A

bordeauxi béke csak pillanatnyi diadalt biztosított a kardinálisnak és szégyenletes bukás következett utána. Féltette életét és vesztére visszavonult Saint Germainbe. A parlament azonnal elrendelte, hogy a miniszter családjával s személyzetével tizenöt nap leforgása alatt hagyja el az országot, ellenkező esetben mindenki szabadon üldözheti. Mazarin látva, hogy Párisból semmit sem remélhet, Havre felé fordult segítségért. Ő maga sietett kiszabadítani a fogoly hercegeket és a Condé lábaihoz borulva kérte a békességet. Condé azonban hajthatatlan maradt. Conti és de Longueville hercegekkel együtt visszatért Párisba, míg Mazarin az Ardennák felé menekült.

A jó párisiak ép oly örjögő örömmel fogadták Condét, mint amennyire ujjongtak, mikor letartóztatták.

Mademoiselle magához hivatott a Luxembourgba. Boldogan mesélte el találkozását a herceggel. Megcsókolták egymást és nevetve beszéltek arról az időről, mikor gyűlöltek egymást.

- Örömmel hallottam, hogy himlős, abban a reményben, hogy végre csunya lesz! - kötekedett Condé.

- Én meg húsz misét mondtam, hogy ki ne szabaduljon Vincennesből, mikor a királynő letartóztatta! - vágott vissza Mademoiselle.

- Hál' Istennek, most szebb, mint valaha!

- Akkor bevallom, hogy negyven misét mondtam, hogy az Isten szabadítsa ki.

Mademoiselle örömsugározva közölte velem, hogy a Condé felesége beteg, bizonyosan meg fog halni, s akkor Condé szabad lesz.

De a kis Brézé nem tette meg azt a szivességet, hogy meghaljon.

A Condé hazaérkezése semmit sem javított a politikai helyzeten. Most már két frond is volt: nagy és kicsi; vagyis a nemesek frondja és a népé. A kardinális még száműzetéséből is ügyesen uszította egyiket a másik ellen, ami annyival is könnyebben ment, mert Condé, a nemesek vezére és Retz, a nép vezére gyűlöltek egymást.

Retz is úgy érezte, hogy élete veszélyben forog, s visszavonult a hercegérseki palotába s csak egyházi dolgokkal foglalkozott.

Condé örül, hogy versenytársától megszabadult és korlátlanul óhajt rendelkezni az udvar fölött.

Nyíltan hirdeti, hogy az Anne d'Autriche gyermekeinek nem XIII. Lajos az apjuk és kijelenti, hogy csak akkor hagy fel a küzdelemmel, ha Guyenne kormányzóságot egészen neki adják, s külön királyságot alakíthat.

Mazarin figyelmezteti a királynőt, hogy ha elfogadja a Condé feltételeit, akkor már el is kísérheti a herceget Reimsba, hogy megkoronázzák. Anne d'Autriche rémülten utasítja vissza a Condé ajánlatát és Retzhez fordul segítségért. Retz csak erre várt. Tüstént faképnél hagyja a hercegérseki palotát és visszavonultságából ismét felszínre kerülve vigan intrikál Condé ellen, aki elég bűnös könnyelműséggel fegyveres erőt vesz igénybe.

Gourville, akit körülbelül másfél év előtt még Retz helyezett el Condénál titkári minőségben, hűséggel és becsülettel kitartott a herceg mellett akkor is, mikor Retz már régen összekülömbözött vele. Gyakori vendégem volt és legkiválóbb eszű és jellemű barátaim közé tartozott.

Egy este elbucsuzott tőlem és kijelentette, hogy elkíséri Condét Guyennebe, habár tudja, hogy életével játszik. Ugy gondolták, hogy Guyenneben tavaszig sikerülni fog hadsereget szervezni, s akkor fegyveres erővel kényszerítik a királynőt a kívánt engedmények megadására.

Legnagyobb meglepetésemre öt nappal a búcsú után ismét beállít hozzám Gourville, képéből kikelve, mint aki a legnagyobb veszélyben forog,

- Szent Isten édes barátom, mi történt?

- Egész Párisban köröznek. Vagyonom felét, hatvanezer livret elhoztam, hogy biztonságba helyezzem magánál. Ugyanilyen összeget helyeztem el a nagy penitenciásnál is és megkértem, hogy őrizze, míg visszajöhetek Franciaországba. Ugyanezt kérem öntől is.

- És most hova megy?

- Londonba!

- Miért?

- Félek a Bastilletól... Egész bizonyosan odakerülök holnap. Ma éjjel nem tudok elmenekülni.

- De az istenért, mit követett el?

- Meg akartam szöktetni Retzet. Condé és Longueville hercegnő kivánták. Tudja, hogy Condé nyíltan fellázadt és sereget gyűjt?

- Elég szerencsétlenség!

- Ne vitatkozzunk rajta. Elkísértem Guyennebe s útközben támadt Condénak az az ötlete, hogy meg kell szöktetni Retzet, hogy ne tartsa tovább tanácsaival a királynőt. Természetesen rögtön vállalkoztam a terv megvalósítására. Persze sok pénz kellett. Szerencsére útközben egy adóbeszedővel találkoztunk, utána futottam, a herceg nevében nyugtát állítottam ki és elvettem a nála levő pénzt.

- Szerencsétlen ember. Még a gályára kerül érte.

- Lehet. De a lelkiismeretem nyugodt. A pénzbeszedőnél tízezer arany volt csak és mégis harmincat költöttem. Megérkezem Párisba, felbérelek ötven semmirekellő suhancot és elhelyezem őket a Chevreuse palota körül.

- Igen, Retz minden este odamegy.

- Alig helyezkedünk el, valóságos felhőszakadás ömlik reánk. Azt hiszem, hogy az özönvíz óta sohasem esett úgy az eső. Az embereim háromnegyedrészre megszökik.

- Persze előre kifizette őket?

- Elég számár voltam. Mikor Retz hazafelé indul, mégis üldözőbe vesszük kocsiját. Véletlenül bonyodalmas kocsiforgalom közepébe kerülünk, jönnek, mennek kocsik, meg kell állni... közben Retz valamit megneszel... száz szónak is egy a vége, észrevesszük, hogy üres kocsit szöktettünk meg, Retz megugrott.

- Rávall.

- Rémes! Hogy osont el? Mint egy gyík? Mint egy kigyó? Vesztemre a hercegérseki palota elé vonulok embereimmel, ott már készenlétben vártak... Nagy verekedés, küzdelem... hat emberem ott maradt a helyszínén. Alig tudtam hazaszaladni, hogy a legszükségesebb intézkedéseket megtegyem... és most Isten áldja, megyek.

Megölelt s az asztalomon hagyva a zsák aranyát, elfutott.

Mademoiselle szilárdan ragaszkodott Condéhoz és még a frond és a Palais Royal között állandóan ingadozó apját is rávette, hogy a herceg pártjára álljon. Azt remélte, hogy Condé majd annak idején elősegíti házasságát a fiatal királlyal.

Közben Mazarinnek is eszébe jutott, hogy hadsereg élén visszajön Franciaországba, hogy állítólag a királynőt védelmezze a lázadókkal szemben. Nyolcezer embert toborozott össze és a hadvezetést d'Hoquincourt generálisra bízta.

Anne d'Autriche és az ifjú király Poitiersig eléje mentek.

Hoquincourt generális igyekezett a Turenne seregével összetalálkozni. Turenne tényleg a sereg élére állott és már bevéssel fenyegette Orleánst.

Mademoiselle mindenáron le akart menni Orleánsba, hogy apja vasallusainak hűségéről meggyőződjék. Nem hagyott békét, míg vele nem mentem.

Két napi út után célhoz érünk, de a város kapui zárva vannak s az őrség vonakodik kinyitni, azzal a kifogással, hogy a városi urak éppen most tanácskoznak afölött, hogy fogadják-e a Molé vezetése alatt érkező udvari tanács tagjait, akik a királynő üzenetével jönnek.

Mademoiselle fenyegetőzik, de az örök hajthatatlanok. Egy csomó ember ögyelgett a közelben. Mademoiselle megalkuszik velük és súlyos aranyakat ígér, ha be tudnak juttatni a városba. Az emberek ráállnak az alkura és végre kerülő utakon, ásók, kapák segítségével rést nyitnak a falakon és egyenként bemászunk.

Alig veszi hirül a lakosság a Mademoiselle érkezését, nagy üdvívalgással ünneplik és hordszéken vállaikra emelve diadalmenetben viszik a városházára.

Mademoiselle erélyesen rendreutasítja a városi urakat, amiért előbbrevalónak tartják az udvari küldöttség ügyének tárgyalását, mint uruk és parancsolójuk: Gaston úr üzenetét. Az udvari embereket tüstént elkergeti és kényelmesen berendezkedik a városházán. A lakosság ünneplésének vége-hossza sem volt. Mademoiselle mindennap fényes estélyeket adott és tele tüdővel szórakozott. Legnagyobb mulatsága volt, hogy a postát feltartóztatta és katonáival minden levelet behozatott magának. Azon ürügy alatt, hogy a Mazarin titkait és szándékait kutatja, kibontottuk a környék minden levelét és kitűnően mulattunk a napfényre kerülő családi perpatvarokon, pletykákon és szerelmi ügyeken. Nemsokára meguntuk ezt a mulatságot is és igyekeztünk visszatérni Párisba. Étampes felé vettük utunkat. Condé seregét Étampesben hagyva, elég merészen beállított Párisba és résztvett a parlament ülésein, ahol elég viharosan fogadták. Serege nagy izgalommal várta vissza.

Turenne éppen Páris és a fromdörök között foglalt helyet és elzárta a közlekedést.

Mademoiselle minden különösebb teketória nélkül írt Turennek, hogy szabad utat engedjen neki.

Turenne igazi gavallérmódra válaszolt, hogy nemcsak szabad utat enged Mademoisellenek, de bemutatja seregét hadi készenlétben.

A Condé tisztjei mihelyt megtudták a Turenne válaszát, nem akartak elmaradni ellenfelük mögött és bucsuzóul diszszemlére állították ki csapataikat. Mademoiselle, mme. Fiesque, mme. Fontenac és én lóháton vonultunk el a csapatok előtt, azután kocsira ültünk és úgy indultunk Páris felé.

Alig haladtunk negyedóránnyira a poros országúton, mikor lovas csapatok rohamra készen jöttek szembe velünk. Megrémültünk, mert azt hittük, hogy Turenne megcsalt, de a lovasok nyugodtan haladtak el mellettünk, ellenben megtámadták a Condé seregét. Heves ütközet fejlődött ki közöttük. Mademoiselle alig lehetett visszatartani, hogy közéljük ne vegyüljön. Szerencsére a régi győztes hadsereg a herceg vezetése nélkül is visszaverte a támadást és nemsokára nyugodtan folytathattuk utunkat. Turenne lóháton utánunk nyargalt és mély meghajlással fordult Mademoisellehez:

- Megigértem fenségednek, hogy bemutatom hadi készenlétben csapataimat, szavamnak is álltam. Még csak arra kérem, hogy mondja meg Condé hercegnek, hogy csak hasamon keresztül juthat vissza seregéhez.

XII.

A Luxembourg palota valóságos főhadiszállássá változott. Condé és Conti hercegek, Gaston, Montbazon és Chevreuse hercegnők napestig izgatottan tanácskoztak. Retz talán kilencedszer, vagy tizedszer békült már ki Condéval és másnap ismét előlről kezdte az ellenségeskedést. Egyre újabb és újabb ötletek merültek fel, egyik kitérte a másikat, de soha semmi végleges megállapodásra nem jutottak.

Gaston végre csunya kalandba kergette az egész társaságot, mikor a legjellemtelenebb kalandort: Charles de Lorraine hívta segítségül. A hírhedt lorraini sereg tulajdonképpen csupa idegenekből állott. Német, olasz, ir zsoldosok rabolták, fosztogatták segítség ürügye alatt a népet. Charles de Lorraine hol az udvarnak, hol Mademoisellenek adta el magát, s a kevesebbet fizetőnek lelkiismeretlen árulója lett.

Míntha egész Páris a fejetetején állott volna. A bonyolult zűrzavarból semmi kibontakozás, vagy megoldás nem derengett.

A parlament ugyanaznap, mikor nagy körmenetet rendezett a Szt. Genovéa ereklyéivel, ötvenezer aranyat tűzött ki a Mazarin fejére.

Szerettem volna egészen visszavonulni és csendben elrejtőzni a világ zaja elől, de Mademoiselle szenvedélyesen ragaszkodott hozzám és mozdulni sem engedett a Luxembourgból.

A harci hírek nyugtalanították Mademoisellel, éjjel nem tudott aludni, s folyton mellette kellett lennem.

Egy reggel hat óra felé erősen kopogtattak ajtónkon. Gyorsan kiugrottunk az ágyból és magunkra kaptuk ruháinkat. Fiesque gróf lépett be.

- Mi történt az Istenért? - kérdezte Mademoiselle rémülten.

- Megtámadták Condé herceget Montmartre és la Chapelle között. Azt parancsolta, hogy haladéktalanul jöjjenek a Luxembourgba és kérjem meg Monsieur, hogy üljön lóra.

- Beszél már apámmal?

A gróf zavartan dadogott.

- Bocsásson meg...

- Talán apám megtagadja a segítséget?

- Monsieur azt állítja, hogy beteg.

A Mademoiselle szeme vészjóslóan villogott.

- Jól van. Menjen vissza a herceghez és jelentse, hogy nem hagyom el, számíthat reám.

Fiesque elment és mi siettünk a Gaston lakosztálya felé. A lépcsőn találkoztunk vele.

- Fiesque gróf éppen most mondta, hogy apám beteg.

- Igazat mondott.

- És mégis elmegy?... Bizonyára, a herceg segítségére siet.

- Nem. Sokkal betegebb vagyok, semhogy lóra ülhetnék.

- Igazán sajnálom... de apám ne felejtse el Chalaist és Cinqu-Marsot... ne szaporítsa áldozatai számát...

Gaston elsápadt.

- Feküdjék vissza az ágyba apám és legalább a látszatot őrizze meg.

Mademoiselle befogatott és a városházára hajtatott. Utközben Gersayt, régi londoni utitársamat pillantottam meg. Zsebkendőmmel odaintettem kocsinkhoz.

- Szent Isten, ön vérzik marquis... Megsebesült?

Ruhájának ujja csupa vér volt.

- Igen, de nem fontos... Az égre kérem vigyenek Condénak segítséget. Katonáink a Saint-Honoré kapu előtt várnak, minden pillanat végzetessé válhatik.

Mademoiselle szeme könnybe borult.

- Mit tegyünk? - töprengett kétségbeesve. Majd hirtelen felegyenesedett. - Gyerünk vissza a Luxembourgba.

Gervay az előszobában várakozott, míg Mademoiselle berohant Gastonhoz.

- Tudja-e apám, hogy a Condé élete veszélyben forog. Talán azóta meg is halt.

- Sajnálom... nem segíthetek... mindenki mentse magát.

- Uglátszik, hogy megállapodott az udvarral, különben nem venné ily könnyedén a dolgot.

Gaston nem felelt.

- Könyörgök, szóljon! Elárulta a herceget? Egyetért Mazarinnal?

Monsieur tovább hallgatott.

- Majd meglátom! - kiáltott Mademoiselle türelmetlenül és behívta Gersayt az előszobából.

- Tegyen jelentést marquis úr a Condé herceg megbízásáról.

Gersay ismét elmondta, hogy Condé segítséget kér.

- Apám beteg, amint látja, de szabad kezet enged nekem minden cselekvésre. Mindent elkövethetek, amit jónak látok, hogy a herceget megmentjük.

Gaston csapdába szorult és nem hátrálhatott. Mademoiselle íróeszközt adott kezébe és meghatalmazást íratott vele. Azután visszamentünk a városházára.

Polgárok csoportosultak mindenütt és lelkesen éljeneztek a Gaston leányát.

- Kedves barátaim segítsenek! Mentsük meg Condé herceget.

- Igen! Igen!

- Rendelkezzék velünk!

- Készséggel követjük.

Hatalmas tömeg verődött össze és elkisértek a Grèveig. A városházán Hôpital generális, városparancsnok és az udvar hűséges embere fogadott.

Mademoiselle felmutatta a meghatalmazást.

Hôpital generális zavarba jött és kifogásokat emelt a Mademoiselle rendelkezései ellen.

- Ne ellenkezzék kérem. Apám kétezer ember fölött rendelkezik. Indítsa azonnal útnak őket és három eskadron gránátos őrizze a place Royalt.

A városparancsnok nem mert tovább ellenkezni.

- Még egyet! A Poissyból jövő hadtestet feltétlenül keresztül kell engedni Párison.

A generális elsápadt.

- Csak nem tétovázik, mikor Condé megmentéséről van szó? Ez a legkevesebb, amivel Páris tartozik neki.

- Igen... de...

- Mit gondol, hogy az ellenség kimélni fogja Párist, ha bevonul? Fosztogatni, gyujtogatni fognak, már pedig a fővárost feltétlenül meg kell óvni a fiatal királynak.

Néhány polgár figyelemmel kísérte a tárgyalást és zajosan helyeselte a Mademoiselle szavait.

A városparancsnok kijelentette, hogy egyedül nem meri vállalni a felelősséget, előbb tanácskoznia kell a többi urakkal.

- Tanácskozzék gyorsan és tanácskozzék jól!

De l'Hôpital visszavonult. Mademoiselle észrevette, hogy a Saint-Esprit templomban éppen misét mondanak. Letérdelt és ő is buzgón imádkozott, míg a tanácskozás tartott.

Nemsokára közölte velünk a városparancsnok, hogy a tanács megadta beleegyezését a Mademoiselle rendelkezéseihez.

Gersay sietett a Saint-Honoré kapu felé, Rohan a herceget értesítette, hogy csapatai keresztül jöhetnek Párison.

Mikor kocsiba ültünk, a nép szidta Mazarint és Mademoisellet éltette.

- Vive le roi! - kiáltotta Mademoiselle. A tömeg lelkesen visszhangozta: - Vive le roi.

Egy futár vergődött keresztül a tömegen és hirül adta, hogy Condé a Faubourg Saint Antoine mögött egyesíti seregét. Mademoiselle azonnal abba az irányba hajtatott, hogy hamarabb halljunk híreket az ütközetről.

A Tixeranderie utcában rémes látvány tárult elénk. Az öreg la Rochefoucauld herceg jött visszafelé a fiával, Marsillackal. Homlokán, arcán csurgott a vér. Éppen jobb szemét találta egy golyó.

Mademoiselle megszorította a sebesült kezét, vigasztalta Marsillacot és aztán tovább mentünk.

Egyre több sebesült ember jött szemközt, az utca megtelt harcképtelenekkel, sőt halottakat is hoztak.

Híreket is hallottunk. Condé még tartja magát, még reméli, hogy visszaverheti Turennet.

Guitaux, a királynő volt testőrkapitánya, aki időközben a Frondehoz csatlakozott, szintén súlyos sebbel közeledett kocsinkhoz.

- Látják? - szólalt meg mellettünk Rohan. - Ne maradjanak itt, keressenek menedéket valahol, de mondják meg, hogy hol lesznek, hogy tovább is híreket adhassak.

- A Tournelles utcában leszünk, nálam! A boulevard felől is van bejárás, ne felejtse el.

Guitaux-t kocsinkba vettük és a Tournelles utcába hajtottunk.

Kinyitattam az összes kapukat és meghagytam személyzetemnek, hogy vegyék ápolás alá az arra haladó sebesülteket.

Nemsokára Condé is megérkezett. Rettenetes állapotban volt. Poros, véres, felhevült, ruhája rongyos, rendetlen. Meztelen kardot tartott kezében, hüvelyét elvesztette a kavarodásban.

- Rémséges nap! Legjobb barátaim: Nemours, la Rochefoucauld, Clinchamp, Soubise mind halálos sebet kaptak.

Igyekeztünk megnyugtatni, lelket belevetni.

Mademoiselle zokogva borult nyakába:

- Ha az ellenség erősebb, vonuljon vissza katonáival!

- Nem! Soha! Azt akarja, hogy tönkretegyem jó híremet? Ne mondja rólam senki, hogy meghunyászkodtam a Mazarin katonái előtt.

Condé visszatért az ütközet színhelyére.

Minden pillanatban hírnökök érkeztek. A házam megtelt sebesültekkel. Minden fehérműmet rendelkezésre bocsátottam, hogy tépést és kötszert csináljanak belőle. A pincéből felhozattam boraimat és kiküldtem a Condé katonáinak.

Béthune gróf levelet hozott Louvierstől, a Bastille parancsnokától, aki értesítette Mademoisellel, hogy készséggel rendelkezésére áll.

Azonnal a Bastilleba mentünk és onnan néztük a véres küzdelmet. Borzalmas volt. Csak úgy hullottak jobbra, balra az emberek, füst és porfelleg lepte be a nyüzsgést, kavargást.

Mademoiselle messzelátót kért és észrevette, hogy a Condé seregét be akarják szorítani a Faubourg és az árok közé.

Azonnal futárt küldött Condéhoz, hogy értesítse a veszedelemről, azután Louviershez fordult:

- Rendelkezésemre áll tényleg a Bastille?

- Minden felszerelésével és minden emberével.

- Akkor állítsa a tüzeiket az ágyukhoz és gyujtsák meg a kartácsokat.

Tovább nézte az ütközet folyását. A Condé serege egyre nagyobb rendetlenségben fejvesztetten hátrált. Mademoiselle felkiáltott:

- Nem fognak bejönni! Nem akarom, hogy bejöjjenek!

És a Bastille ágyui elsöpörték a király seregét.

XIII.

Condé győztesen vonult be Párisba. A Bastille kapujából néztük a bevonulást. Minden csapat tisztelgett Mademoiselle előtt, a tisztek tollas kalapjaikat lengették és éljeneztek.

A győzelem hallatára Monsieur is sietett üdvözölni Condét.

Mademoiselle a herceg fülébe sugta:

- Az Istenért, ne tegyen neki szemrehányást!
- Eszembe se jut! Inkább hálás vagyok.
- Ne gúnyolódjék!
- Tiszta szivemből mondom! Maga a Monsieur leánya és nagyobb érdeme a világon senkinek sem lehet.

Minden pillanatomat elfoglalták a sebesültjeim. Fiesque gróf és Effiat abbé voltak leg-súlyosabb betegeim. A gróf mellén kardszúrást kapott és tüdeje is meg volt támadva. Az abbé pedig eleinte csak a haldoklóknak nyújtott utolsó vigaszt, de aztán a harc heve elragadta és megfélejtkezett a haldoklókról. Láblövést kapott a tűzkeresztségekben, s sokáig szenvedett.

Hosszú időre megelégteltem a politikát és a harcokat. Igen messze mentem a Mademoiselle kedvéért és barátságát mégsem tarthattam meg. Amilyen hirtelen megszeretett, épp oly hirtelen el is fordult tőlem. A nálam fekvő Fiesque gróf felesége vidékre utazott.

Mazarin az Ardennákba ment, a királynő és fia visszajöttek Párisba.

Retz verte a mellét és oly büszkén viselte a kardinális főveget, mintha a békességet egyedül ő hozta volna létre.

Condé Spanyolországba vonult.

Mademoiselle öt-hat évig utazott vidéken. Mikor Mazarin megtudta, hogy az ő parancsára sütötték el a Bastille ágyúit, azt mondta:

- Jól van, megölte az urát vele!

Azóta soha többet nem beszéltek XIV. Lajos és Mademoiselle házasságáról.

A Fronde lassanként meghalt. Mazarin nemsokára diadalmasan jött vissza és hatalmasabb lett, mint valaha. Első bosszúja Retz kardinálist érte. Vincennesbe záratta, hogy ott elmélkedjék a cselszövések fölött. Retz azonban elmenekült és másfél évig bolyongott külföldön. Csak azzal a feltétellel engedték visszatérni Franciaországba, ha lemond hercegérseki állásáról. Kárpót-lásul a saint-denisei apátságot kapta, s máig is ott él, komoly erényeknek szenteli életét, kifizette adósságait. Ugy hallom, hogy megírta mémoárjait. Érdekes munka lehet, ha mert őszinte lenni.

Két betegem sokáig lábadozott és hallani sem akartak róla, hogy teljes felgyógyulásuk előtt távozzanak. Furcsán emlékszem rájuk. Mikor kilenc hónap múlva még betegágyban feküdtem, a két férfi sehogysem tudott az apaságon megegyezni. Őszintén szólva magam is nagy zavarban voltam.

A bölcsőben gyönyörű kis leány feküdt, ágyam mellett. Természetesen magam kívántam felnevelni.

Két barátom hevesen tiltakozott. Azt mondták, hogy a gyermek kerékkötő volna életemben, vénítene és előbb-utóbb megbánnám, hogy magamnál tartottam. Egyszerűen meggyőztek róla, hogy vagy egyiknek, vagy másiknak oda kell adnom.

De ki lesz az apa?

Hogy végre eredményesen döntsék el a meddő vitát, kockát vetettek és megállapodtak, hogy a vesztes nemcsak a gyermekéről, de rólam is lemond.

A sors Fiesque grófnak kedvezett.

Még aznap elvitette a szegény kis babát és megesküdött, hogy felneveli és hozományt is ad neki.

Lelkem mélyén magam is meg voltam elégedve a döntéssel. Az abbé szegény volt és nem tudott volna kellőképpen gondoskodni a kis leányról.

A gróf annyira örült, hogy kedvezett a szerencse neki, hogy elveim ellenére is komolyan megszerettem. Meg is bántam. Mihelyt látta, hogy komolyan szeretem, elhidegült. Megalázta büszkeségemet.

Cselhez folyamodtam.

Szinlelt kétségbeesésemben levágtam hajamat, úgyis megint erősen hullani kezdett és elküldtem a grófnak inasommal.

Az áldozat meghatotta és gyöngédebben, szerelmesebben tért vissza hozzám, mint valaha.

Csak erre vártam, s aztán sietve szakítottam, kijelentve, hogy ezután csak barátságra tarthat igényt.

Fiesque könyörgött, esküdözött, kért, de hajthatatlan maradtam.

Alig kezdett nőni a hajam, ledobtam a kényelmetlen parókát és fürtökben rendeztem el saját hajamat. Az új viselet mindenkinek nagyon tetszett. Sokan levágták hajukat, hogy à la Ninon fésülködhesse nek.

Fiesque grófnőtől nemsokára fenyegető levelet kaptam. Nem igen vettem a lelkemre, mert tudtam, hogy férje szeretetét nem raboltam el tőle. Mindazonáltal rettegtem kis leányom sorsa miatt és magamhoz akartam venni, de Fiesque gróf időközben kiment Spanyolországba Condé után, s nem tudtam gyermekem nyomára akadni. Zajos életem könnyelmű örültségei kiverték fejemből a kellemetlen benyomásokat. Sajnos később keményen bűnhődtem érte.

A béke visszahozta házámba a Tournelles-utcai madarakat. Sokan és lelkesen csoportosultak körém. D'Estrées grófot tüntettem ki leghosszabb ideig kegyeimmel.

Tőle hallottam egy este, hogy Gourville, aki annak idején reám bízta vagyona felét, visszaérkezett. Mindennap vártam látogatását, de legnagyobb meglepetésemre nem keresett fel. Eltelt két hét, három hét, egy hónap, még mindig nem jött. Végre meguntam a várakozást és elég éles hangú levelet írtam neki.

Gourville szomorú, sajtáságos arckifejezéssel állított be hozzám.

- Bocsásson meg!

- Talán elfelejtette, hogy mit bizott reám? Miért nem jött el, hogy számonkérje?

- Ugyan minek? Magától igazán nem vehetem rossz néven, ha elköltötte a pénzem. Szüksége van ruhákra, nagy házat visz... De hogy a nagy egyházbiró...

- Mit mond az istenért?

- Letagadta, hogy pénzt vittem hozzá.

- Ne mondja!

- Ugy-e rémes? Sarokba szorítottam, s mikor már sehogy sem tudott kitérni, azt mondta, hogy tényleg, homályosan emlékszik már, hogy egy összeget átadtam neki, de úgy rémlik, hogy szegényei részére és ő már régen szét is osztotta.

- Szép szentéletű ember! Ugy-e most már azt hitte, hogy kár is elfáradni a Tournelles utcába, mert bizonyosan én is jótékony célokra költöttem hatvanezer livrejét?

- Legalább is ruhákra, piperére.

- Látja, látja; lehet, hogy könnyelmű vagyok, de a becsületre sokat tartok.

Kinyitottam szekrényemet és átadtam a zsák aranyat érintetlenül, azon módon, ahogy nálam hagyta.

Gourville nem hitt szemeinek. Beharangozta egész Párist az eseménnyel. Mindenki fenn volt vele, pedig elvégre csak kötelességet teljesítettem, de az emberek megszokták, hogy legtöbbször csirkefogókkal van dolguk, s megdöbbennek, ha becsületes emberre akadnak.

Már pedig egyetlen törekvése volt egész életemnek, hogy becsületes ember maradjak.

Bizalmas megnyilatkozásom és vallomásaim kapcsán korántsem volna szabad arra következtetni, hogy tulságosan elvettem a sulykot. Házam mindig finom, külsőm mindig tisztességes maradt és tudtam fátylat dobni mindenre, aminek fátyol alatt kellett maradnia. A legelőkelőbb és legerkölcösebb nők se jöttek soha zavarba nálam. Choisy grófnő, az Anne d'Autriche udvarhölgye is sokat járt hozzám és megígérte, hogy mellettem hangolja a királynőt, nehogy eszébe jusson zárdába küldeni.

Bizony előfordult olyan eset is, hogy például de Champré bárónőt, aki botránnyosan viselkedett nyilvános helyen a hercegekkel, felszólítottam, hogy kiméljen meg további látogatásaitól. Sajnáltnám, ha azt hinnék, hogy másokkal szemben szigorúbb voltam, mint saját magammal, holott cinikus romlottságot elvből nem türtem.

Imádóimat szerettem próbára tenni olykor. Legékesebb szavu hódolóm abban az időben Bannier volt.

Ugy tettem, mintha komolyan férjhez akarnék menni hozzá. Természetesen Bannier azt hitte, hogy hamarabb célt ér, ha mennyre-földre esküszik és fűt-fát ígér. Kijelentette, hogy boldog lesz, ha feleségül vehet.

- Igazán? - kérdeztem leggyilkosabb mosolyommal.

- Milyen bizonyítékot parancsol?

- Adjon írásban házassági ígéretet.

- Szívesen.

- De nászajándékot is írjon bele.

- Amit akar!

- Négyezer louis... Sok lesz?

Kissé megdöbbenve nézett reám. Azt hiszem egész vagyona nem volt több, de nem mert hátrálni.

Lassanként lecsillapodott buzgalma. Láttam, hogy aggódik írásbeli nyilatkozatáért, de nem szólt. Egy reggel kértem, hogy segítsen hajfürteimet kicsavarni. Meglepve kiáltott fel, mikor látta, hogy hajam házassági ígéretének darabjaira volt felcsavarva. Nevetve mondtam:

- Tanulja meg, hogy mennyi fontosságot kell tulajdonítani a hóbortos ígéreteknek és hogy más asszony milyen könnyen visszaélhetne fiatalos könnyelműségével.

Azt hiszem, hogy sohase csókolt nagyobb elragadtatással, mint amikor feloldottam szava alól.

Majdnem minden szerdát Scarronéknál töltöttem. Kedves társaság gyűlt náluk össze és Françoise elragadó háziasszony volt. Egy izben Vasséval találkoztam, akit általában Ő Imper-tinenciájának hívtak nevetlen modoráért. Rögton bizalmaskodni kezdett velem és olyan közel hajolt, hogy kellemetlen leheletét éreztem és önkéntelen undorral visszahúzódtam.

- Mi baja van? - kérdezte Vassé megdöbbenve.

Kissé zavarba jöttem.

- Nem találok leheletét tulságosan édesnek.

- Sohse törődjön vele, engem nem feszélyez.

Madame Scarron nevetve szólt közbe:

- Tényleg, Vassé úr a kellemetlenségeit barátaira bízza.

Mindenki nevetett és Vassé dühösen elment.

Következő szerdán Navailles herceg üldözött szerelmével Scarronéknál. Sehogyse tudtam szabadulni tőle. Hazakisért és nálam vacsorált. Sok bort ivott-e, vagy fáradt volt, nem tudom, elég az hozzá, hogy néhány pillanatra kimentem a szobából, s mire visszajöttem, mélyen horkolt. Inasom levetkőztette és ágyba fektette. Ruháit bevittem szobámba, s másnap reggel felvettem kalapját, mentéjét, s karddal kezembe nagy zajjal bemegyek hozzá.

Szegény Navailles azt hitte, hogy meg akarom ölni. Álmából rémülten felriadva hebegett, dadogott, s jó idő telt bele, míg annyira magához tért, hogy felismert.

Navailles nem szerette feleségét, aki a királynő udvarhölgyeire felügyelt. XIV. Lajos halálosan vágyódott a fiatal udvarhölgyek lakosztályába hatolni. Navailles igyekezett kedvébe járni, úgy tett, mintha nagyon megszerette volna feleségét megint s állandóan foglalkoztatta, hogy figyelmét elterelje. Titokban rejtek ajtót vágatott a fiatal hölgyek szobájába, s buzgón szórakoztatta a bagolyt, míg a fiatal sas a galambokkal mulatott.

A turpisságra azonban hamar rájöttek és az ajtót befalazták.

XIV. Lajos mérgében száműzte Navailles hercegnőt, férjének viszont a marsallbotot adományozta.

Egy kaland sohsem jár egyedül, ugyanabban az időben más figyelemreméltó esemény is történt körülöttem.

Bois-Dauphin nevű jó barátom beleszeretett Coislin özvegyébe. Ostromló támadásai meghiúsultak az özvegy erényén. Végre Bois-Dauphin nőül vette. Az esküvő napján a házassági szerződésbe különös kikötést óhajtott tenni a fiatal asszony. Bois-Dauphin dühöng, tiltakozik, de madame ragaszkodik hozzá, hogy szerelmük továbbra is platonikus maradjon, s házaseset nélkül legyen házasság.

Bois-Dauphin magánkívül rohan hozzánk, hogy segítsünk rajta és rendezzük az ügyet.

A Scarron feleségével együtt vallatóra fogjuk a fiatal asszonyt. Beszélünk, magyarázunk, faggatjuk, végre hosszas kinlódás után megtudjuk, hogy első férje nem élt jogaival, sőt elhitette vele, hogy a házastársak halálos bünt követnek el, ha másképp élnek.

Bois-Dauphin túlboldogan vette tudomásul, hogy a szarka fészkeben van, holott ő azt hitte, hogy elröpült.

Néhány nap mulva különös látogatóm akadt. Hatalmas, tagbaszakadt, markos ember keresett fel.

- Szabad tudnom a nevét?
- Desmousseaux vagyok.
- Honnan jön?
- Svédországból.
- Mit csinált ott?
- Christina királynőnek testőrkapitánya voltam, de Sentinelli, egy olasz csavargó kiturt.
- És miért jött most hozzám?
- Tudom, hogy sok ellensége van és nincs aki megvédje. Felajánlom karomat, kardomat és szolgálataimat.
- Ki biztosít arról, hogy ön nem iparlovag? Nem hivatkozhatik senki ismerősre?
- Boisrobert ismer.
- Rossz ajánlólevél.
- Talán Roquelanre?
- Gascognei, nem bizom benne.
- Elvégre, ha húsz ajánlatot hoznék, akkor se ismerhetne eléggé.
- Jól van, egy ideig itt maradhat.
- És a bérem?
- Mit kíván?
- Egy aranyat naponként.
- Helyes, egy pистolet.

Látogatóimnak feltűnt a furcsa, marcona alak és Effiat abbé egyszer kötekedni kezdett vele.

- Hiszi, hogy nem ijedek meg haragos bajusztól, sem a kardjától?

Desmousseaux rögtön párbajra hívta.

Az abbé nevetett.

- Köszönöm! Állásom tiltja a párviadalt. Csak a hitelezőimmal szállok szembe, az unalom ellen küzdök és csak az időt ölöm.

Néhány nap múlva Navailles szolgálatába szegődött Desmousseaux s szerencsésen megszabadultam tőle.

Senki sem beszélt másról, mint a király felszenteléséről. Azt hittem, hogy madame Choisy, a királynő udvarhölgye egészen megfélejtkezett rólam, mikor egyszer csak kellemes hírral állított be. A királynő attól tart, hogy az udvar fevonulása Reimsba nem lesz elég fényes, és minden udvarhölgyének megengedte, hogy egy-egy barátnőjüket magukkal vihessék. A grófnő azonnal reám gondolt, annyival is inkább, mert ha a királynő szemtől szembe látni fog és megismer, a régi ránkór egész bizonyosan elpárolog.

Ennyi kedvesség végtelenül meghatott.

Másnap ragyogó napsütésben indult a pompás menet Reims felé.

XIV.

Prózában és versben annyiszor írták már le a XIV. Lajos királlyá szentelését, hogy feleslegesnek tartom a közismert szertartással külön foglalkozni.

Négy év telt már el azóta, hogy a király lefekvését végignéztem. Milyen viruló, erőteljes, daliás fiatalemberré fejlődött a vézna, cingár gyermek!

Madame de Choisy sokat mesélt az udvari titkokból. Mazarin mindent elkövetett, hogy a király műveletlen maradjon. Szinte elkergette Laporteot, mert elalvás előtt a Histoire de France-ból olvasott fel XIV. Lajosnak.

Csak gögöt és hatalomvágyást igyekeztek felkölteni a fiatal uralkodóba. Nagy súlyt fektettek szertartásokra s nem győzték hangsúlyozni királyi jogait. Zsarnokot neveltek belőle erőnek erejével. Tudatlanságát később sem tudta mindig méltósággal pótolni, s minden hibája onnan származott.

A felszentelést fényes ünnepek követték. A király feltűnő sokat foglalkozott a Mazarin legfiatalabb hugával, Mancini Máriával. A kardinális tőle telhetőleg segítette a fiatal pár szerelmét, bizvást remélve, hogy házasság lesz a vége. Nagyratörő álmai természetesen nem valósulhattak meg.

Lehetőleg kerülni igyekeztem a kardinálist, nem mintha attól féltem volna, hogy üldözni fog szerelmével, hiszen előrehaladott köszvénye miatt már úgyszólván sokkal kevesebbet futott a nők után, hanem attól tartottam, hogy esetleg ellenem befolyásolja a királynőt.

Valahányszor Choisy grófnő teljesített szolgálatot a királynő körül, jelen lehettem és apróbb dolgokban segíthettem is.

A királynő még mindig nagyon szép asszony volt. Világos gesztenyebarna haja látványosság-számba ment. Dús fürtökben a sarkáig omlott. Öröm és gyönyörűség volt nézni, amíg fésülődött. A nyaka, keze, szeme szintén nagyon szép volt.

Sokáig tudomást sem vett létezésemről.

Egyszer Choisy grófnő gyöngyökkel díszítette az Anne d'Autriche haját s én előtte térdelve tartottam az ékszerdobozt.

- Keljen fel, mert kifárad! Tegye a dobozt a földre! - szólított meg kegyesen.

- Oh a felséged szolgálatában a fáradság is élvezet!

Elég hétköznapi bókot vágtam ki, de a királynőnek úgy látszik tetszett, mert tovább kérdezősködött:

- Maga a Choisy társa?

- Igen felség.

- Milyen családból származik?

- Régi tourainei családból.

- Neve.

- De Lenclos.

- Ah, talán rokona az a bizonyos Ninon, aki annyit beszéltet magáról?

- Igen! - feleltem szemlesütve.

- Nemrégiben zárdába akartam küldeni, de aztán a politikai események más irányban foglalkoztattak. Tényleg olyan romlott nő, mint amilyenek mondják?
- Kérdezze meg felség Choisy grófnőt, aki tudtommal szereti Ninont és jóba van vele.
- Lehetetlen!... Igaz Choisy? Ismered azt a bolondot?

Fülig pirultam.

- Nem bolond az és könyörgök felségednek, változtassa meg a véleményét róla! - felelt a grófnő.
- Még pártfogásodba veszed?
- Kötelességem felség. Ninonnak legfeljebb csak annyit lehetne szemére vetni, hogy tulságosan gyűlöli a házasságot.
- No hiszen, ha mindössze ennyi a hibája, akkor igen sok embert tudok, aki vele egy nézetten van! - jelentette ki Anne d'Autriche.

A grófnő tovább folytatta a megkezdett témát:

- Elvégre Ninon egyedül él és sok kiváló tulajdonsága hozta felszínre, mi sem természetesebb, mint hogy rossz nyelvek sietve rágalmazzák, pedig igazán értékes, jó szívű nő.

A királynő nevetett.

- Jó szívű, hiszem!
- És finom modoru!
- No azt már kevésbé hiszem!
- Ninon kétségbe van esve, mert valaki befektítette felséged előtt és a világon mindent elkövetne, hogy felségedet a tévedésről meggyőzze.
- Igazán kíváncsivá teszel!
- Sejtettem; - felelt a grófnő. - Azért is kértem meg, hogy kísérjen el Reimsbe.

Anne d'Autriche megdöbbenve nézett reám. Hirtelen mindent megértett és mindkét kezét felém nyujtotta:

- Bocsásson meg... igazán... kegyetlenül megsértettem.
- Ó felség... ennyi kegyért még a halált is szívesen elszenvedtem volna.

A királynő könnyes szemmel ölelt meg. A szívem erősen dobogott. Azt hiszem, hogy szebb jelenetet nem értem el az életben.

- Bizony megakadályozhattad volna, hogy annyi ostobaságot fecsejtek össze! - fordult a királynő Choisy grófnőhöz.
- Bocsásson meg felség, de én könyörögtem, hogy ne árulja el felséged előtt, mert attól féltem...
- Hogy a Franciskánus barátok zárdájába küldöm ugye? - szakított félbe a királynő nevetve. - Azt meg kell adni, hogy nagyon szellemes, még az ellenségei se tagadhatják.

Elismerése boldoggá tett. Sajnos a beszélgetés abbamaradt, de a reimsi tartózkodás alatt öltözködés közben még néhányszor kitüntetett figyelmével.

Megkérdezte, hogy hogy is merek szembeszállani minden előítéllettel?

- Rájöttem felség, hogy a nőket csak frivol tulajdonságokkal ruházzák fel a földön s a férfiak minden nagyot és szépet maguknak tartanak. Ettől kezdve elhatároztam, hogy férfi leszek.

- Igaza van, de őszintén szólva beérhette volna kevesebb szeretővel is.

- Az állandós természetű asszonyok és férfiak olyanok, mint az uzsorás, aki kincseket tart vissza és megakasztja a forgalmat, holott mások talán jobb hasznát vennék a kincsnek.

- Nem rossz okoskodás! És mindeniket szerette?

- Ha csak egy napig is, de szerettem. Jó érzésű asszony csak szíve szerinti szeretőt és esze szerinti férjet választhat.

- Minden szava aranyat ér. Kár lett volna meghallgatás nélkül elítélnem.

Nemsokára visszatértünk Párisba. Anne d'Autriche megengedte, hogy a Palais-Royal estélyeire olykor feljárjak.

Kellemes, mulatságos estéket töltöttem, hol a királynő szalonjában, hol a Mazarin lakosztályában.

Főkép társasjátékok járták a divatot; kérdést és feleletet, kiegészített mondatokat játszottunk, s egy-egy mondásommal nagy sikert arattam.

A négy Mancini-leány is jelen volt az estélyeken. Határozottan Mária volt közöttük a legbájosabb és legokosabb. Nemcsak szerelmes volt a királyba, de jó barátjának is bizonyult.

Egy szarvasvadászaton a hintónk közelében hirtelen megáll a Mária Mancini fogata és a fiatal leány izgatottan kérdi, hogy hol találhatja meg leghamarább a királyt.

A mellettem ülő Choisy grófnő meglepve nézett reá:

- Azt hittük édes Mária, hogy beteg s hogy nem is jött ki a vadászatra.

- Igen, lázas vagyok most is, de sürgősen beszélnem kell a királlyal, azért keltem fel az ágyból.

XIV. Lajos véletlenül a közelben lovagolt. Mancini Mária izgatottan lengette feléje kendőjét, s a király tüstént ott termett.

- Hogyan Mária? Maga itt van? Nem beteg?

- Sire, most nincs rólam szó, csak önről. Ugy-e néhány nappal ezelőtt néhány új rendeletet iktattatott be?

- Igen! De miért kérdi?

- A nagybátyám éppen nálam volt, mikor jelentették neki, hogy a nagy tanács még egyszer át akarja vizsgálni az Ön rendeleteit. Nem találom királyi méltóságával összeegyeztethetőnek az urak ellenőrzését, s azért siettem ki, hogy értesítsem.

- Igaza van! Talán még nem elégték meg a Frondeot az urak.

XIV. Lajos vadászruhában, csizmásan, úgy ahogy volt, kocsiba ült és egyenesen a parlamentbe hajtattott.

- Kifogásolom uraim, - jelentette ki szigorú, gőgös hangon, - hogy önök az én beiktatott rendeleteimet vitassák. Már tudjuk, hogy az elégtelen lázadás hová vezet. Elnök úr, elrendelem, hogy az ülést oszlassa fel!

Egész Európa beszélt a király erélyes és vakmerő fellépéséről. Mindenki meghajolt előtte, pedig egy tizenhat éves kisfiu és egy tizennégy éves kisleány műve volt az egész.

Mária nagyon féltékeny volt a királyra, s egész bizonyosan számított rá, hogy a felesége lesz, de XIV. Lajos sokkal jobban el volt telve önmagától, semhogy a szerelem tulságosan urrá váljék fölötte. Sakkal több kalandot és szerelmet jegyzett fel róla a krónika, semhogy bármelyik is tartós, vagy különösen szenvedélyes lehetett volna.

Még amikor Reimsből hazatértem, találkoztam legalább nyolc év óta nem látott jó barátommal, Saint-Évremonddal, akit a háborús események elsodortak Párisból. Nyolc évig szerelem és költészet helyett csak harcolt, de el is nyerte a marsallbotot. Jól esett felújítani régi szép emlékeinket... Igaz, hogy egyuttal először életemben, korom is eszembe jutott. Harmincnyolcadik évemet töltöttem be... Mikor említettem, Saint-Évremond egy velencei tükröt és a Rubens rólam festett képét tartotta elém és úgy igyekezett bebizonyítani, hogy semmit se változtam, s még mindig oly szép és üde vagyok, mint akkor régen, mikor a Rambouillet palotában Rubenssel megismerkedtünk.

A titokzatos fekete emberre is gondoltam, nem minden irtózás nélkül, de Saint-Évremond kinevetett, kiverte a fejemből az egész babonát, s hogy jobban mulattasson, kivitt a saint-germaini vásárra.

Magam is csodálom, hogy mostanig nem emlékeztem meg róla, pedig hűségesen látogattam minden esztendőben. Február harmadikán nyílt meg rendszerint és virágvasárnapig tartott. Egész Páris ott adott találkát, persze nem annyira a vásár, mint az élvezet és multság kedvéért. Lehet, hogy a vásár sokat használt a Saint-Germain des Prés-beli barátoknak, de annál többet ártott a közerkölcsöknek.

A királytól kezdve mindenki: udvari emberek, polgárok, apródok, lakájok, katonák, diákok, szerelmesek, részegesek, csirkefogók örült zsibongó tömeggé vegyülve nézegették a kereskedők kirakott portékáit és élvezték a nagy vásár örömeit. Folyt ott mindenféle szerencsejáték, szerelmi kaland, párbaj, verekedés, tea, bor, likőr és az akkor divatba jövő kávé, melyről azt tartották, hogy szomorúság ellen a legjobb orvosság.

Legzajosabbak a diákok voltak rendszerint. Ezerhatszázötvenkettőben egy apród levágta egy diáknak a két fülét és bedugta a zsebébe. Valóságos háború keletkezett az ügyből. A diákok leszúrtak minden apródot, aki utjukba tévedt. Volt olyan nap, hogy a verekedések során harminc hullát is szedtek össze az árkokból.

A sarlatánok úgy szaporodtak a vásáron, mint a gomba. Se szeri, se száma. Az egyik visszat teszi a kihullott fogakat, a másik kristályszemeket csinál, a harmadik az örök ifjúság italát kínálja, a negyedik falábakat és viaszkarokat árul a rokkantaknak. Valamennyien gyógyíthatatlan bajokat orvosolnak. Nemsokára a halál ellen is lesz biztos szerük.

Jól öltözött és ápolt papok is hemzsegnek a helyszínen. Legtöbben ott költik el, amit zsarnokok módjára kiszípolyoztak a vidék lakosaiból. Vateville abbé a leghírhedtebb közöttük. Saint-Évremond elmeséli történetét. Előbb Karthausi volt, de aztán kiábrándult a zárdából, megölte a priort és elmenekült Konstantinápolyba, ott pasa lett és török csapatokat vezetett Velence ellen. Nemsokára cserben hagyja a muzulmánokat, Rómába megy és abszolúciót kér a pápától, azután visszatér Franche-Comtéba, vagyont gyűjt, nagy hatalomra tesz szert és felajánlja a tartományt Franciaországnak. Mazarin örömmel fogadja az ajánlatot. Kényeztetik, ünnepeik az abbét s a király kinevezi a besançoni hercegérsekséghez, de a pápa nem akarja szentesíteni. Mazarin nem csügged és tovább ostromolja a pápát. Időközben a jövődöbeli hercegérsek fényes életet él Párisban. Nagy istállója, gazdag asztala, hírhedt kalandjai vannak.

Érdekes a Vateville abbé története, ugye?

Hazamenet a vásárból, Chevreuse hercegnő állította meg nagy izgatottan, képéből kikelve kocsinkat.

- Képzeljék, milyen borzalmas szerencsétlenség történt!

- Mi, az Istenért?

- Ma reggel Rancé fut be hozzám, hogy ne titkoljam előtte, mondjam meg őszintén, hogy igaz-e, hogy anyósom, madame de Montbazon halálos beteg? Tudják ugy-e, hogy Rancé valósággal imádja anyósomat? Megnyugtattam, hogy két nap előtt még semmi baja sem volt, s ha beteg lenne, feltétlenül értesítenének, de legjobb lesz, ha egyenesen odamegyünk tudakozódni. Sietve felöltözöm és rohanunk a Montbazon palotába. Sehol se kapus, se szolga, se inas. Benyitok... és... még most is beteg vagyok a borzalomtól... anyósom levágott feje van az asztalon.

- Jóságos Isten!

- Anyósom hirtelen meghalt az este és mindenki úgy megijedt, hogy elfelejtettek értesíteni. A sebész bebalzsamozta a holttestet és azért vágta le fejét. Rancé ájultan rogyott össze az ajtóban, talán nem is éli túl.

De Rancé abbé nem halt meg; visszavonult a világtól és a Trappe apátságban fejezi be napjait.

XV.

Az ezerhatszázötvennyolcas év elég gazdag volt eseményekben.

Cromvell meghalt, s a Henriette királynő fia most már majdnem bizonyos volt benne, hogy visszaszerzi trónját.

Mademoiselle is békét kötött az udvarral. Találkoztam vele a Louvreban, de nem igen vett rólam tudomást. Megöregedett. Arcán nyomot hagytak a szenvedések és haja őszbevegyült.

Gaston sok kellemetlenséget szerzett leányának és ki akarta forgatni vagyonából.

Henriette királynő ismételten megkérte kezét fia részére, mikor II. Károly visszatért Londonba, de Mademoiselle azt válaszolta, hogy nem érez hivatottságot magában házasesetre. A válasz nem volt egészen őszinte, mert bizony nagyon szeretett volna férjhez menni. Mindig volt két jelöltje is, de az egyiket nem akarta, a másikat nem kellett.

Most is abban reménykedett, hogy XIV. Lajos elveszi.

A legzajosabb eseményt az udvarnál Christina, svéd királynő látogatása jelentette.

Soha furcsább királyi látogatásról nem számolt be a történelem.

A Louvre tele volt udvari emberekkel.

XIV. Lajos anyja és a kardinális között ült és várta királyi vendégét.

A Christina első illetlensége az volt, hogy lekéselt a kitűzött időről. Azután meg olyan zajosan lépett be, mint egy gránátos.

- Kedves cousin, magáról azt mondják, hogy csunya, bizony levágnám mind a két fülét, ha tudnám, hogy ki rágalmazta!

A svéd királynő száján közismert és csöppet sem előkelő káromkodás csuszott ki.

A király ajkába harapott, de Anne d'Autriche és a kardinális nem állották meg nevetés nélkül.

- Hát magukat mi lelte? Mit nevetnek? Talán pupos, vagy sánta vagyok? - förmedt rájuk Christina.

Az egész udvar hahotázott. XIV. Lajos szigorú pillantásokat vetett maga körül.

- Ugy látszik, maguknál nagyon nevetlenek az emberek! - jegyezte meg a svéd királynő mérgesen.

- Kedves cousine, - szólalt meg a király méltóságteljes hangon, - lehet, hogy az önök szokásai különböznek a mi udvarunk szokásaitól, de nem fogom tűrni, hogy bárki is gúnyolja. Megkövetelem, hogy a Gusztáv Adolf leányát épp úgy tiszteljék a Louvreban, mint az én személyemet.

Christina meg volt elégedve.

- Már ez királyi beszéd!

XIV. Lajos nem értette a tréfát és az udvar igyekezett nevetés nélkül a svéd királynő baklövéseit tudomásul venni.

Rémesen öltözködött. Borzas paróka volt a fején, ruhája férfi és női viselet között ingadozott s az egyik válláról szánalmasan lelógott. Az akkor divatos uszályos ruha helyett, rövid szoknyát viselt. Férfi-ing, férficipő fejezte be díszes öltözékét.

Egy hétig lázasan feküdtem és nem gyönyörködhettem sajnós a svéd királynő különböző fellépéseiben.

Szemem, szám elállott, mikor egy szép napon Choisy grófnővel beállított hozzám.

- Bemutatom felségednek a híres Ninont, akire kíváncsibb volt, mint egész Franciaországra.

Christina vállamra tette súlyos kezét és néhány pillanatig merőn szemembe nézett.

- Most már értem, hogy a férfiak annyi örültséget követnek el magáért. Csókoljon meg!

Két cuppanós csókot nyomott az arcomra.

Szerettem volna megdörzsölni szememet, vajjon nem álmodom-e?

A királynőt úgy látszik már figyelmeztették, mert sokkal jobban öltözködött. Nem lehetett csunyának mondani, inkább elég csinos férfi benyomását tette.

Nehéz volna elmondani, hogy mi mindent beszélt. Soha életemben nem láttam gyakorlottabb és fegyelmetlenebb nyelvű asszonyt. Elhalmozott hízelmekkel és szünet nélkül beszélt a királyról, a királynőről, a kardinálisról, Versaillesról, a svéd királyról, Descartesről, aki nála halt meg, Monadelchihez való intim viszonyáról.

Azt hittem, hogy sohse szabadulok meg tőle, mikor az ajtó kinyílt s egy férfi egy ugrással mellettem termett, eléim térdelt és megcsókolta kezem.

Szívdobogva néztem az ismerős arcú férfit, de nem tudtam, hogy ki. Könnyes szemmel nézett reám és olyan izgatott volt, hogy pillanatokig nem tudott szóhoz jutni.

- Nem ismer meg, gyönyörű pártfogóm? - nyögte ki végre.

- Te vagy Poquelin? Édes Poquelin!

Megöleltem és megcsókoltam.

- Hogy megváltoztál! Hogy megférfiasodtál... Hadd öleljelek meg még egyszer.

Magam mellé ültettem Molièret és bizony Christina királynőről teljesen megfeledkeztem.

- Meddig maradsz Párisban drága Jean-Baptiste?

- Örökre, gyönyörű pártfogóm.

- Nagyszerű, nagyszerű!

- A király megengedte, hogy Párisban játszodjunk.

- És hogy ment sorod vidéken? Nagyon unalmas volt?

- Nem mondhatnám. Sikerral működtünk. Legutóbb Montpellierben Colbert is végignézte előadásunkat és ő eszközölte ki, hogy visszajöhessünk.

- És a saját darabjaidat játsztátok?

- Soha nem játszom egyebet!

Sírtam örömben.

Christina királynő hirtelen mögöttem termett.

- A kedvese?... Csinos ember.

- Nem, fenség... az anyja vagyok!

- Igen, második anyám, jótevőm, mindent neki köszönhetek.

Bemutattam a királynőnek.

- Engedje meg felség, hogy bemutassam Molièret, korunk egyik legtehetségesebb íróját. Nevét a Corneilleével együtt fogják emlegetni.

- Örvendek! Imádom az írókat.

Molière nagy szemeket meresztett.

A királynő fesztelenül átfonta nyakát és csattanós csókokkal tisztelte meg.

Molière halkán fülembe súgta:

- Nem bolond?

- Nem, igazán királynő.

A társalgás folyamán Molière elmondta, hogy a Petit Bourbonban bérelt termet és még ma este lesz a megnyitó előadás. Jegyeket is hozott.

A királynő felkiáltott:

- Bravo! Okvetlenül elmegyek én is.

- Mit játszanak?

- A Cocu imaginairt és a Précieuses-öket.

- Mi az a Précieuses? - érdeklődött Christina.

- Nem mondhatok egyebet róluk, mint hogy a szerelem jansénistái. Mint ahogy Jansenius eltúlozta a vallás dogmáit és szabályait, ép oly türelmetlenek ők is erkölcs és szerelem dolgában.

- Kitűnő megjegyzés! - nevetett Molière, aztán megölelt és elment.

- Furcsa, hogy nem is szerelmesek és így dédelgetik egymást.

- A barátság legkedvesebb privilégiuma, hogy nyíltan teheti, ami szerelemben csak négyszem-közt szokás. Őszintén szólva a szerelmet nem becsülöm sokra, de annál jobban rajongok a barátságért. Az udvarlóimnak nincs okuk másra féltékenykedni, csak a barátaimra.

Christina királynő minden szavamtól el volt ragadtatva. Kijelentette, hogy szeretne magával vinni Rómába.

Megköszöntem jószágát, de nem fogadtam el. Nem akarok távol élni barátaimtól.

Öt órakor a Petit Bourbonban voltunk.

Choisy grófnő nem jöhetett velünk, mert Anne d'Autriche körül kellett szolgálatot teljesítenie.

A svéd királynő modorától eddig se voltam elragadtatva, de a színházban éppen úgy viselkedett, mint valami vásári kofa. Hangosan nevetett, himbálózott, káromkodott, hol reám hajolt, hol átvette lábát a szék karján, mutogatva, amit mások eltakarnak.

Körülbelül hat hónapig időzött Párisban, s majdnem minden héten megtisztelt látogatásával. Nagyon terhemre volt már és megkönnyebbülve sóhajtottam fel, mikor meghallottam, hogy Fontainebleauban készül.

Korán örültem.

Egy reggel értem küldte Sentinelli lovagot, hogy azonnal látogassam meg.

Sejtettem, hogy ha nem megyek tüstént, akkor ő látogat meg, s kénytelen-kelletlen felmentem a Palais-Royalba.

Bevezettek a királynőhöz. Ágyban feküdt. Leborotvált fejét egy asztalkendővel kötötte be fejkötő helyett. Alig tudtam nevetésemet visszatartani, pedig rögtön láttam arcán, hogy valami nagy bánata van.

- Kétségbe vagyok esve édes Ninon!

- Mi történt felség?

- Majd megtudja. Szükségem van valakire, aki biztasson, támogasson. Maradjon mellettem.

Sentinelli lépett a szobába. Fesztelenül közeledett a királynőhöz és súgott valamit fülébe.

- Meg akarnak akadályozni? - ordított Christina. - Királynő vagyok és joggal ítélkezhetem!

A testőrkapitány ismét közel hajolt és súgott.

- Jól van! - felelte Christina. - Szinleljünk. Egy óra múlva Fontainebleauban leszek... ott szabad vagyok!

Sentinelli elment.

Borzongás futott végig rajtam, magam se tudtam volna megmagyarázni, hogy miért?

A királynő keresztet vetett és mellét verte. Aztán behívta udvarhölgyét.

- Hívjon gyóntatót, de azonnal!

- Kit parancsol felséged?

- Mindegy, csak az a fő, hogy püspök legyen.

A hölgy eltávozott.

A királynő magára kapta ruháit. Kisírt szemével, sajtós kemény arckifejezésével, izlés-telen és hanyag ruháiban félelmes látvány volt. Hiába kérdezősködtem, mindenre azt felelte:

- Majd később! Később!

- Magammal viszem Fontainebleaubra édes Ninon. Az istenre kérem, ne hagyjon el.

A gyóntató belépett. Távozni akartam, de a királynő nem engedte. Visszavonultam a terem legtávolabb eső sarkába.

Az amiensi püspök leült. Christina eléje térdelt és merőn szemébe nézett. Öt percig tartott az egész. A püspök megadta az abszolúciót és elment.

A királynő befogatott és előbb a Feuillant templomban áldozott.

Nem gondolhattam, hogy ennyi vallásos áhitat milyen kegyetlen szándékot takar.

A királynő két testőrkapitánya: Monadelchi és Sentinelli is velünk voltak.

Egész úton rá se nézett a királynő Monadelchire.

Esteledett, mikor Fontainebleaubra értünk.

A királynő sötét arccal fordult Monadelchihez:

- Menjen a szarvasgalériába, mindjárt ott leszek én is.

Azután Sentinellinek osztogatott parancsokat.

- Menj utána! Könyörtelen engedelmességet kívánok.

Megrémültem... és a királynő még mindig nem adott magyarázatot. Fekete ruhába öltözött s aztán karomra támaszkodva útnak indult.

Húsz ember várakozott az ajtónál. Tíz előttünk ment, tíz követett.

- Bocsásson meg felség,... de ezek a rémes előkészületek...

A királynő nem felelt, de vészjósló mosolya megfagyasztotta erebben a vért.

Nyolc apród fáklyákkal világította meg a szarvasgalériát.

Monadelchi hátrakötött kezekkel térdelt egy szerzetes előtt. Jobbján Sentinelli állott kezében meztelen karddal.

Monadelchi felugrott, mikor megpillantotta a királynőt, oda futott hozzá és térdre borult előtte.

- Kegyelem! Kegyelem!

- Igaz, hogy a Sentinelli utolsó római utazása alkalmával felbontottál minden levelet, amit nekem írt, s amit én neki írtam?

- Igaz... igaz... bűnös vagyok... de kegyelmezz... kegyelmezz...!

- Gyáva! Legalább mutass némi férfiasságot.

A királynő egy röpiratot húzott ki zsebéből.

- Te fizetted meg az aljas szerzőt, hogy írja rólam azt, hogy harminc szeretőm volt és huszat közülök megmérgeztem?

- Kegyelem... kegyelem... ordított a vádlott és kétségbeesett arca egy követ is megindított volna.

- Felelj! Igen, vagy nem?

- Féltekeny voltam felség... de az égre kérem... és nagy ősei nevére... irgalmazzon... hagyjon élni!

- Gyóntál?

Monadelchi látta, hogy nincs mentség. Összerogyott.

Az emberek megragadták és előbbi helyére hurcolták.

- Felség, bocsásson meg neki! Ó miért hozott ide... nem... nem... lehetetlen, hogy megölje... Egy asszony nem lehet olyan lelketlen!

- Nem vagyok asszony, hanem királynő és jogom van megbüntetni az árulót.

Intett kezével. A Sentinelli kardja megvillant a fáklyafényben. Az áldozat még viaskodott, aztán piros vér patakzott a földön.

Elájultam a borzalomtól.

NYÁRUTÓ

*A fiatalok nem látták soha öregnek.
Az öregek pedig megfiatalodtak tőle.*

Saint Évremond.

ELŐSZÓ.

Az élet soha meg nem álló rohanása folyton új embereket, új eseményeket, új áramlásokat lök felszínre. Minden napunk egy befejezett lap, minden évünk egy befejezett kötet. A mult sokszor annyira lezárul, hogy még kapcsolódása, vonatkozása sincs a jelenhez. Különösen olyan embereknél, akik nagy körben mozognak és sokat szerettek.

Ninon de Lenclos élete utolsó felében olyan világ-irányfordulást, annyi új eseményt él át, hogy *a Nyárutó című kötet alig egy-két vonatkozás kivételével teljesen önálló munka*. Régi barátait, barátnőit és ellenségeit mindenesetre ismerni kell némileg, hogy a Ninon társaságában mindjárt otthonosan érezzük magunkat. A vonatkozásaikban legfontosabb alakok: Françoise d'Aubigné, a tragikus életű költő; Scarron özvegye, a későbbi Madame de Maintenon, akit Ninon úgyszólván az éhenhalástól mentett meg, továbbá Montpensier hercegnő, a nagy Mademoiselle, a XIII. Lajos fivérének: Gastonnak a leánya; Fiesque grófnő, aki olyan féltékeny, hogy még férje halála után is gyűlöli Ninont és bosszút akar állani rajta, amiért a Frond idején viszonya volt Fiesque gróffal, s a bosszú eszközül a Ninon és a gróf leányát használja fel; Molière, akit Ninon tanított és segített pályafutása nagy diadalaihoz; Gui Patin, a Ninon és barátnője; Marion Delorme háziorvosa, hódolója és jóbarátja, a titokzatos fekete ember, aki az örök szépség titkát rejtelmes körülmények között adja át Ninonnak; Saint-Évremond, akinek a vallomások tulajdonképpen szólanak.

A régi alakok szereplése is új beszélgetések, új történések kapcsán illeszkedik a Ninon élete végének keretébe. Nevük legtöbbször irodalmilag, politikailag, vagy történelmileg annyira közismert, hogy felesleges közelebbi adatokat felsorolni róluk. A sok érdekes emlék felelevenítésének háttérben jellemző erővel emelkedik ki a Ninon életművészete. Egyik napról a másikra erős akarattal elhatározza, hogy feladja a küzdelmet a sorssal és morgás, zugolódás nélkül megöregszik. Mindenesetre szerencsésnek érezhette magát, hogy hetvenhárom éves korában senki sem akarta elhinni, hogy már nem fiatal.

Annyi érdekes tapasztalat, annyi egyéni kedvesség, életművészet sugárzik ki a szerencsés véletlen útján felszínre került vallomásokból, melyeket Eugène de Mirecourt rendezett sajtó alá, hogy aki elolvasta, kénytelen leszögezni az elvitázhatatlan tény: Ninon de Lenclos szép életet élt és nem élte hiába.

Abban a szobában tértem magamhoz, ahol ebédeltünk. Christina mellettem ült és a világ legnyugodtabb hangján szólalt meg:

- Igazán kár volt úgy izgulni. Nem mindegy, hogy Svédországban, vagy itt nyakaztatja le az ember a nyomorultat?

Borzadva néztem reá és majd elájultam másodszor is.

- Asszonyom, az égre kérem, - dadogtam, - fogasson be és engedjen vissza Párisba!

- Hova gondol? Csak nem fog ilyen későn utazni? Miért ne feküdnek le? Majd holnap visszamegyünk együtt.

- Nem... nem... Ebben a kastélyban... a gyilkosság után... Tüstént menni akarok!

Christina néhányszor körüljárt a szobában, aztán vállat vonva morogta:

- Ostoba!

A hízelt megjegyzés után a svéd királyi felség eltűnt. Többet nem is találkoztunk.

Nemsokára jelentették, hogy a kocsi vár. Hanyatt-homlok igyekeztem lefelé és eszem ágába se jutott illendően búcsúzni a királynőtől. Az éj sötét volt és az úton rablók támadhattak volna meg, de boldogan kocsiztam el az átkozott helyről. Még hazaérkezésem előtt meglátogattam a grófnőt és elmeséltem félelmes kalandom részleteit. Azonnal értesítette Mazarint, aki közvetlenül tőlem óhajtott mindent megtudni. Ugyancsak megdöbbsen, mikor a főlovászmester kivégzésének körülményeit hallotta.

Azonnal küldöncöt menesztettek Christinához és megtiltották, hogy Párisba visszatérjen.

Három hétig nyomtam az ágyat betegen a nagy esemény után és ha behunytam a szemem, már a gyilkosságról álmodtam; láttam a patakzó vért és hallottam a jajveszékelt. Hovatovább, annál kevésbé érttem, hogy miért kívánta a rettenetes asszony, hogy kegyetlenségének tanuja legyek. Ismerőseim azt mondták, hogy jellemével és igazságszeretetével akart hatást gyakorolni reám. Alig tértem kissé magamhoz, a királynő is hivatott, hogy meséljem el a vérfagyasztó tragédiát. Udvarhölgyeivel együtt halálsápadtan hallgattak végig.

*

A XIV. Lajos és Mancini Mária szerelme kezdett komoly arányokat ölteni. Anne d'Autriche aggódva vette észre és hogy elejét vegye a veszedelemnek, érintkezésbe lépett fia házasságügyében a spanyol udvarral. Mazarint csakhamar értesítették a titkos tárgyalásokról.

Egy este éppen elmenőben voltam a Louvreból, Mancini Máriával találkoztam szemközt. Sirva jött ki nagybátyja szobájából.

- Ugy fáj a szivem, - panaszolta - a kardinális nem akar beszélni a királynővel és semmi reményt sem nyújt.

- Nem hiszem, édes gyermekem!

---

¹⁹ Christina svéd királynő látogatóban volt a XIV. Lajos udvarában. Szertelen, szilaj modorával kínos feltűnést keltett. Meglátogatta Ninont is, mint Páris egyik nevezetességét, elárasztotta kegyével és csupa barátságból kényszerítette, hogy végignézze, mikor Monadelchi nevű volt kegyencét önkényesen halálra ítélte s a halálos ítéletet a szerencsésebb vetélytárssal, Sentinellivel hajtatta végre. A borzalmas jelenet olyan hatást gyakorolt Ninonra, hogy elájult.

- De mikor ő maga mondja!

- Az még nem sokat jelent.

- Miért akarja, hogy ismét reménykedjem?

- Nagybátyjának oly régi, kedvenc terve, hogy a francia koronát az ön fejére tegye, hogy nem hinném, hogy egykönnyen elejtse tervét. Nem szokta küzdelem nélkül megadni magát.

- Igazán? Azt hiszi?

- Tűzbe tenném érte a kezem édes Mária.

A Mazarin ajtaja kinyílt és a fiatal leány gyorsan egy mélyedésbe húzott.

A kardinális óvatosan körülnézett a folyosón. Arannyal himzett nehéz függönyök mögé rejtőztünk.

- Igaza lehet, - súgta Mária ragyogó arccal; - a királynőhöz megy.

- A folyosón keresztül?

- Igen, igen, itt soha sincs őrség. Kihallgathatnók a beszélgetésüket. - A kíváncsi gyermek magával vitt és egyre biztatott, hogy nem fenyeget semmi veszély, nem fognak rajtakapni. Bevallom, titokban magam is szívesen hallgattam ki a királynő és Mazarin beszélgetését.

A folyosó mélye világítva se volt. Visszafojtott lélegzettel, lábujjhegyen, tapogatózva haladtunk előre, meg-megállva, ha lépteink kongása megtörte a csendet. Borzongás futott rajtam keresztül, ahányszor ajtót kellett nyitnunk, úgy féltem, hogy nyikorogni fog. A társam még ráadásul valami fába botlott, azt hittem, hogy már sohse lesz vége a rettenetnek. Végre egy gyöngén világított előszobába értünk.

- Megérkeztünk!

Beszélgetés ütötte meg fülünket.

- Mi akadályozhatná meg a házasságot? - kérdezte a királynő ingerülten.

- Más akadály nincs, csak amit a fia gördít; - felelte a miniszter.

- Talán más udvarnál magához méltóbb feleséget talál, mint a spanyol főhercegnőt?

- Dehogy!

- Legalább megszűnnek régi perpatvarkodásaink a spanyolokkal is.

- Tagadhatatlan.

- Milyen akadályról beszél hát?

- A király fiatal és a fiatalság szenvedélyes...

- Milyen szenvedélyről beszél? Magyarázza meg!

- A király könnyebben engedhet szeszélyeinek, mint bárki más.

- Tudjuk... Talán arra céloz, hogy Lajos némi érdeklődést mutat egyik huga iránt?

- Arról van szó. Miért ne lehetne beszélni róla? A körülmények minden tekintetben megfelelők.

- És ki mondja azt Önnek Uram, hogy királyok és királynők szeszélyei, ha méltóságuk teljes tudatában vannak, komoly szinezetet ölhetnek? Ön jobban tudhatja, mint bárki más... Hiszen kétszer is feláldoztam önt, mikor a trón és Franciaország kötelességemmé tették.

- Nem tagadom, de felséged igazán nem kényeztet el nagylelkűségével, mikor a nehéz napokat eszembe juttatja.

- Miért? Felemeltem-e önt valaha magamhoz?

A királynő megvető és méltóságteljes hangon beszélt. Mazarin egyre csipősebb lett:

- Elvégre, Madame, a király nagykorú és ura akaratának.

- És aztán?

Mária megszorította karom. Szegény gyermek szorongó félelemmel sejtette már a jelenet végét.

- Valószínűnek tartom, hogy a királynál a szív legyőzi az ésszt.

A királynő éktelen haragra lobbant. Most már hangosan kiabálva szidta Mazarint. Mária zokogva borult nyakamba. Alig bírtam lecsendesíteni.

Azalatt Mazarin a királynő lelkére beszélt:

- Az égre kérem csillapodjék, Madame, halkabban beszéljen, még meghallja valaki az előszobában, vagy a folyosón...

- Hát aztán? Kit kell kimélnem? Ne felejtse el, hogy ön csak eszköz volt kezemben és népszerű maradtam, míg magát gyűlölik. Kettőnk közül ki volt ügyesebb?

- Hagyjuk, ne beszéljünk többet róla!

- De igen! És azonnal írjon Louis de Caronak, kérjen találkozást, a házasság előzetes tárgyalására. Parancsolom!

- Azt hiszem, hogy mindenekelőtt a király beleegyezése is szükséges...

- Felesleges a bevezetéshez...

- Mégis jó volna tudatni a királlyal...

- Majd tudatom én velem, hogy ha méltatlanságot szándékszik elkövetni, akkor a második fiammal állok a nemzet élére ellene és ön ellen.

Mária, mintha villám sújtotta volna, térdreesett. Kétségbeesetten igyekeztem menekülni. Tudtam, hogy ezuttal el nem kerülöm a vezeklést, ha a királynő rajtacsíp. Magam sem tudom, hogy milyen úton-módon menekültem sötét folyosók útvesztőjén, annyi bizonyos, hogy nem dugtak zárdába.

Szomorú éjszakát töltöttem.

Egyre azon tépelődtem, hogy vajjon mi történt a fiatal leánnyal? Meghallották sikoltását? Rájöttek, hogy hallgatózott? Elárulta, hogy velem volt? Az ember rémképeket lát izgalomban és csupa félelemből elveszti önmagát és elveszít másokat.

Másnap minden ajtónyitásra szívdobogást kaptam. Nem mertem felmenni a Louvreba. Végre leültem, hogy levelet írjak Choisy grófnőnek, hogy puhatolózzam az események felől.

Nem kellett elküldenem a levelet, mert még mielőtt be is fejezhettem volna, kocsi állott meg a házam előtt. Mancini Mária látogatott meg az első udvarhölgy kíséretében.

- Az Istenért, mi történt, beszéljen gyorsan.

- Szegény Máriának a Filles du Calvaire zárdába kell vonulnia egy hónapra! - mondta a grófnő.

A kardinális unokahuga vigasztalhatatlan volt.

- Szegény kicsikém! Bocsásson meg, hogy tegnap oly kegyetlenül otthagytam. De úgyse lehettem volna segítségére...

- Ha tudná, hogy milyen rémségesen bánt velem!

- Igazán érdemetlenül, mert hiszen Máriát a szive vezette és nem dicsvágy. Nem beszélt rólam? - kérdeztem aggódva.

A szerencsétlen leány csak fejével intett nemet. Leültettem egy karosszékbe és a grófnőhöz fordultam:

- A király nem tudja, hogy zárdába küldik?

- Dehogy nem. Alig egy órával ezelőtt búcsúzott el tőle.

- Nagyon nehezeére esett a búcsú?

- Inkább a külszin kedvéért. Azt mondta ő felsége: „Higyje el Mária, hogyha a *király* el is hagyja, az *ember* mindig fog gondolni magára.”

Megható és hízelgő vigasz.

- Aztán a legnagyobb lelki nyugalommal elment vadászni udvarával.

- Oh és még azt hiszi, hogy van szive?

- Sohse állítottam. Sőt ellenkezőleg! Szent meggyőződése, hogy önmagán kívül soha senkit sem fog szeretni.

A szegény kis királynőjelölt vígasztalhatatlan zokogással búcsúzott. A Mazarin rendeletére Choisy grófnő kísérte a szomszédságomban levő zárdába, azért jöhettek be hozzám útközben.

A kardinális huga hat hétig maradt a zárdában és azután férjhez ment a nápolyi marsallhoz. Férje rettenetes ember volt. Szegény asszony már egy év múlva visszazökött tőle Párisba, abban a reményben, hogy a király jól fogja fogadni. De XIV. Lajos rég elfelejtette barátnőjét, a hűség ígéretével együtt, s fiatalságának első szerelmével egyáltalán nem törődött már. Még ő maga rendelte el, hogy Mancini Máriát másodsor is küldjék kolostorba.

Attól az időtől kezdve nem jártam a Louvreba.

Megértettem, hogy a világ nagyjai nem tudnak tartósan szeretni. Játékszernek néznek környezetükben mindent és azt hiszik, hogy joguk van eltörni a játékszert, ha megunták játszani vele. Közelségük ép olyan veszedelmes, mint viharban a magas fáé: könnyebben beleüt a villám.

Mazarin maga is megdöbbentő példa reá.

Szinte sajnáltam, ha eszembe jutott, hogy mennyi megaláztatás érhetne, míg a felséges kegyeket megvásárolhatta.

A XIV. Lajos és a spanyol főhercegnő házassága már befejezett kérdés volt. Az egész udvar útnak indult a spanyol határ felé, s már nem emlékszem, hogy melyik főurat bízták meg azzal, hogy a szertartásnál helyettesítse a királyt.

1660. év nyarán tartották meg az esküvőt.

A háború természetesen azonnal befejeződött Spanyolországgal. A békeszerződés egyik titkos pontja állítólag teljes amnesztiát jelentett Condé hercegnek.

Annál is inkább örültem régi barátom hazatérésének, mert annak idején magával vitte Fiesque grófot, aki sebesülten sokáig feküdt házamnál, s aztán Spanyolországban, mint fájdalommal értesültem, meghalt. Özvegyénél nem igen érdeklődhettem leányom sorsa iránt, de megbíztam

két hű emberemet, hogy alkalomadtán tapogatózzanak nála. Sajnos, semmi felvilágosítást sem tudott adni és lassanként magam is elfelejtkeztem a dologról.

Augusztus 26-án érkezett Párisba az ifjú királynő.

Nagy tömeg fogadta a fényes kíséretet, természetesen magam is jelen voltam a nagy eseménynél és éppen abban a pillanatban láttam Mária Theréziát, mikor a Camaldules apátság előtt vonult el.

Nem találtam valami szépnek, de spanyol mivoltához képest meglepően fehér bőre volt. Lila bársony, arany liliumokkal himzett köpenyt viselt fehér brokát ruha fölött. Gyönyörű nyakék csillogott nyakán. A tömeg lelkesült és úgy találta, hogy illik fejére a korona.

Meg se kísértem leírni a fényes kíséretet. Elvonulása három óra hosszat tartott. De nem lesz érdektelen az akkori divatról beszélni.

A férfiak hosszú fürtökben vállukra omló parókát viseltek, s rajta kerek, lapos tetejű, tollas kalapot. Mentéjük övig ért. A lábvédőjüket szalaggal erősítették meg. Rövid nadráguk sokszor térdig sem ért. Erősen kivágott cipő volt lábukon. Kardjukat széles öv tartotta és balandrannak nevezett köpenyt körítették vállukra.

Az asszonyok felfodorították hajukat és hátul tűzték fel. Halántékukon néhány lelógó fürt kedvesen keretezte arcukat. Széles ujjú, hosszú derekú ruhájuk kétoldalt fel volt tűzve s alóla himzett, nagy csipkés szoknya kandikált ki.

Valamennyien fehér selyemmel bélelt, fekete bársony álarcot viseltek.

Az álarcot össze is lehetett hajtani, acéldróttal tartották és végén egy szájba vehető üveg-gombbal hangjukat is elváltakoztatták.

Az asszonyok viselkedése annál feltűnőbb volt.

A polgárnők valóságban botránnyosan jelentek meg. Sétán, társaságban, bálokon, misén, még gyónásnál is meztelen karral, vállal és nyakkal mutatkoztak. A komolyabb férfiak váltig panaszkodtak, hogy még a templomban sem találhatnak menedéket kísértések elől.

A Saint Étienne-i plébános egy vasárnap erélyesen kifakadt a nők szemérmetlen öltözködése ellen.

- Hölgyeim, miért nem fődik be magukat jobban jelenlétünkben? Nem vagyunk-e mi is húsból és vérből valók, mint a többi férfiak? Nagy vétket követnek el, mikor lelkipásztoraikat hangszereik mutogatásával bűnbe viszik.

A hangszer szó szállóigévé vált.

Az asszonyok korántsem álltak meg az öltözködésbeli szemérmatlenségnél. A nap minden órájában lehetett őket férjük nélkül az utcán látni. Különben a férjek jelenléte csöppet sem gátolta a szerelmi kalandokat. A csókot egyszerű udvariaskodásnak kiáltották ki, a házasságtörés udvarlásszámba ment. Féltékeny férj, hű feleség, erényes leány talán elvértve, nagy ritkán akadt imitt-amott, de egész bizonyos, hogy egy és ugyanazon családban nem fordult elő.

A kis kutyák is igen nagy divatban voltak. Gyöngéden dédelgették különösen a hegyes orrú, levágott fülűeket.

Ráadásul még tubákolnak és füstölnek is a nők; a dohány árát Colbert rögtön fel is emelte harminc sousval, praktikus ügyvezető léte.

A férjnek tartozó engedelmesség soha szóba se jött.

Az asszonyok nagy része könyveket írt, a lágyabb szívűek vigasztalgatták a busulókat, és még a legmértékletesebbek is többször ettek egy nap, mint ahányszor egy ájtatos muzulmán imádkozik.

A város egyre fejlődött, az utcák zajos sürgés-forgása azóta csak növekedett. Mintha a házak versenyeztek volna, keresztül-kasul, egymás hátán nőttek és terjeszkedtek, s mégis még a háztetőknél is jutott lakója.

Az utcák forgalmát a kocsiközlekedés is zajosabbá tette.

Sovány, éhes gebék húzták a sáros kocsikat. A bakon durva, veszekedő, rekedt kocsisok ültek és pattogtatták ostorukat. A kerekek zörgése összevegyült harangszóval, utcai árusok kiabálásával, mintha felszabadult furiák csaptak volna zenebonát. Az ember olykor kétszer is szemügyre vette környezetét, hogy meggyőződjék róla, hogy nem-e a pokolba került?

Vegyük hozzá még azt is, hogy minden háziszemetet az utcára dobáltak. Napsütésben és esőben egyaránt sáros volt a járda, de az asszonyok mégis bársonyban, apródok és szolgálk skarlátvörös ruhában jártak. Minden ruhán arany és ezüst csillogott.

Hatalmas fogadóhoz hasonlított a város. Elöl, hátul, jobbra és balra egyebet se látott az ember, mint éttermeket, korcsmákat, mulatóhelyeket. A konyhák kéménye a nap minden órájában füstölt, mert az emberek a nap minden órájában ettek. Ha Párist elpusztították volna, háromszáz üres várost meg tudtak volna tölteni lakossággal és élelmiszerrel.

A polgárság romlottságának kútforrását természetesen a felsőbb körökben kereshetjük. A nemesség és a papság példát adtak minden bűnből, minden dorbézolásból. Hidegvérrel elkövetett gyilkosságok, indokolatlan és vakmerő lopások, furcsa kedvtelések, megbánás nélküli árulások, telhetetlen kapzsiság, lelki nagyság mezébe burkolózó gyávaság, ostoba kétségbeesések boldog élet közepette napirenden voltak az udvarnál.

A miniszter kardinális azt hitte, hogy hatalmi helyzetét szerfölött megerősíti, ha szemet huny a legelvetemültebb szenvedélyek fölött. Különösen a játékszenvedélynek kedvezett. Éjjelnappal és minden elképzelhető helyen nagyban folyt a játék. Nem röstelték még a király zöld szőnyegén sem hamis kockát vetni.

Az asszonyok egy hajszállal se voltak tisztességesebbek ebben a tekintetben sem a férfiaknál. Csak hogy legföljebb a jámboroskodó hamisjátékosok addig veszekedtek egymással játék után, míg kölcsönösen megosztották az illetéktelen nyereséget. Ilyen módon jutottak vagyonhoz Savoi bárónő és Créquy márkinő.

Valóságos banditák, akiknek meg nem engednők, hogy házuk küszöbét átlépjék, büntetlenül üzhették mesterkedéseiket. Pomenars, Falari, Charnacé az országúton fegyveresen raboltak, fosztogattak, azonkívül pénzt hamisítottak, de a legelőkelőbb társaság mindazonáltal fogadta őket.

Bocsánatot kérek az itt ecsetelt részletekért.

De be akartam mutatni azokat az embereket, akik követ merészelték dobni reám, holott úgy önbecsülésem, mint a nyilvánosság becsülése magasan fölém helyez.

II.

1661. év elején, a király fivére, Monsieur, elvette Henriette d'Angleterret,²⁰ aki tíz évig az udvar igaz gyönyörűsége volt, s aztán a legragikusabb módon halt meg.

Mint említettem, a Louvreba nem jártam többet, régi életmódomat folytattam, s teljesen épiqueusi filozófiám szerint éltem.

Saint-Évremond igyekezett összegyűjteni szétszóródott barátainkat. Visszahozta Marsillacot, aki még mindig szerelmes volt szép hercegnőjébe, s alig várta, hogy Condéval együtt ismét az udvar kegyébe kerüljön.

Gui Patin jó humorral és szellemes anekdotákkal mulattatott.

Udvarlóim mennyre-földre esküdöztek, hogy szebb vagyok, mint valaha.

Corneille Oedipus című darabjával bukkant föl és természetesen megkapta szokott jutalmát, habár darabja korántsem volt oly értékes, mint a Cid. Molièret is meghívtam a Corneille tiszteletére és büszkén mondogattam nekik:

- Én fedeztem fel mindkettőjüket, ez az egyetlen jogcímem a dicsőségre.

A közönség valósággal tódult a Molière színházába, a kis Bourbon-terem nemsokára igen kicsinek bizonyult s megengedték, hogy a Palais Royalban tartsa előadásait. A „Férjek iskoláját” néztük meg roueni költőmmel, aki nem győzte magasztalni a termékeny Molière szép verselésű, szellemes darabjait, melyeket a szerző maga bámulatos tehetséggel játszott.

Molièren és Corneillen kívül is voltak költőbarátaim, de tagadhatatlanul ők voltak irodalmi csillagaim. A fiatal Racine is eljárogatott estélyeimre, Boileau vezette be hozzám, mint tanítványát a költészetben.

A szellemes Chappelle bemutatta barátját Bachaumont-t, felolvasták Voyage-ukat a la Fontaine jelenlétében, aki csak ritkán látogatott meg, mert nem tudott szabadulni madame Sablièretől, olyan önző módon lefoglalta magának.

Ebben az időben barátkoztam össze madame La Fayette-tel, a Zaïde és a Princesse de Clève szerzőjével.

Molière békített ki Montansier hercegnővel (Julie de Rambouillet), akinek udvarát ámulómódra szétugrattuk.

Magdeleine de Scudéri azonban sohasem bocsátott meg. Madame de Sévigné se tette be a lábát hozzám. Majd később alkalmam lesz haragjának okát adnom.

A tartózkodóktól eltekintve is gyönyörű társaság gyült körém. Hétfőn és pénteken fogadtam. Szerdán társaságom egy részével Scarronékhöz mentem. A Françoise szép szeme és a béna költő csipős szelleme nagy vonzóerőt gyakorolt az emberekre.

Scarron tulajdonképpen már csak a nyelvét tudta mozgatni, de azt aztán teljes szabadsággal használta. Sohse láttam komikusabb és mulatságosabb beteget. Folyton azon panaszkodott, hogy felesége igen gondosan ápolja és még enni sem hagyja kedve szerint.

- Jól teszi, - mondogattam. - Hiszen miután nem tud mozogni, megölnék az emésztési zavarok.

- Az volna csak szép halál! - felelte.

---

²⁰ I. Károly és Henriette királynő leányát. (Ninon de Lenclos megjegyzése.)

- Kétségkívül, de csak böjtöljön egy kicsit, hadd maradjon minél tovább közöttünk.
- Az sem járja, hogy Françoise sohsem megy sehova, mindig itt ül mellettem. Semmi szórakozása nincs. Már két hónapja másolja tollbamondott munkámat a Roman Comiquet, nem is beszélve az Énéid paródiának nyolc első énekéről. Nézze, milyen sápadt, még megöli magát a sok munkával. Nagyon kérem édes Ninon, jöjjön érte egyszer-máskor és vigye magával szórakozni.
- És aztán távollétünkben majd össze-vissza fog enni mindent, mint hat.
- Nem, szavamra... Esküszöm, hogy a felével is beérem.

Megigértem, hogy legközelebb elviszem a feleségét, de cselédjüknek: Nanonnak lelkére kötöttem, hogy tartsa szemmel a falánk költőt.

Éppen farsang elején voltunk.

Fouquet főfelügyelő gyakran látogatott meg. Eleinte azt hittem, hogy udvarolni szándékszik, de legnagyobb örömömre csak barátom kívánt lenni. Nemsokára bevallotta, hogy már két hónap óta szereti az Orleansi herceg háznagyának leányát, de sehogysem tudja megállapítani, hogy hányadán van. Mielőtt a döntő lépésre határozná magát és megkérné kezét, nagyon szeretné véleményemet hallani, bízik jártasságomban és jó megfigyelésben. Meghívott Vauxi birtokán rendezendő nagy estélyére, melyen az egész udvar jelen lesz, természetesen Louise de Baume-mal az élén. Megigértem, hogy feltétlenül elmegyek, azzal a kikötéssel, ha barátnőmet, a Scarron feleségét is magammal vihetem. Természetesen örömmel beleegyezett.

Még aznap este elhivattam Françoisot, hogy az estélyig hátralevő három nap alatt együtt állítsuk össze öltözékeinket. Egy órai veszteni való időnk se volt.

Françoise rendkívül jó ízléssel értett a ruhavarráshoz, magam is szerettem jól öltözködni és igazán gyönyörű kosztümöket állítottunk össze.

Ezüst csipkével díszített gyöngyszínű ruhám volt, lángszínű tollas fejkötő, fekete bársonykötény.

Barátnőm normandiai pásztorleánynak öltözött. Sárga vászonruha, velencei csipkés kézelővel és flandriai csipke-gallérral kölcsönösen elragadónak találtuk egymást. Bérkocsin indultunk el és éppen estebédhez érteztünk Vaux-ba.

Le Notre a híres versaillesi kertész tél közepén báltermet rendezett a parkban. Óriás sátrat ültetett fel, ezeryi nyiló virágtővel, narancsfákkal díszítve. Kiüresítették az összes melegágyakat, hogy a tánctermet kertté varázsolják.

A színes kosztümök versenyeztek a tarkán nyiló virágokkal. Bársony, tollak, ékszerek káprázatos forgatagá tömörültek.

Ismerősöket kerestem, kutattam az álarcosok tömkelegében, mikor valaki a legdurvább gascognei hangon megszólít: - Hogy van istennő? - Montespan márki volt, a legostobább ismerősöm. Choisy grófnőnél találkoztam vele először, s azóta többször igyekezett egész nyíltan kegyeimet megnyerni, de sokkal esetlenebb és vidékiesebb volt, semhogy kacér jegyesétől Athénaïs de Mortemart-tól igyekeztem volna elhódítani.

Azt se tudtam, hogy rázzam le a nyakamról. Szerencsére Fouquet megszabadított.

Magával vitt és egy bájos pásztorleányra mutatott:

- Figyelje meg. Ő az. Louise de Baume anyjával jött. Rendkívül finom vágású arca, nagy, álmodozó szeme, szép fogsora volt. Járás közben legnagyobb meglepetésemre sántított, de még az is jól állott neki és úgy táncolt, mint egy angyal.

Ebédnél Fouquet sokat foglalkozott Louise-ával. Ugy láttam, hogy közönyös, hideg arccal fogadja a főfelügyelő udvarlását.

Tánc közben Baume de la Vallière kisasszony egy aggastyánnak öltözött álarcossal igen élénken beszélgetett. Arca sokkal melegebb, ragyogóbb kifejezést öltött, amint az álarcos bizalmas suttogására figyelt.

Most már bizonyosan tudtam, hogy nem a főfelügyelőt szereti, hanem az öregnek öltözött fiatal embert. Mégse mertem házigazdánkat tapasztalataimmal megszorítani.

- Első látásra igazán bajos volna véleményt mondani; - feleltem kérdezősködésére kitérőleg.

- De hát mit gondol? Nyilatkozzam? kérjem meg a kezét?

- Isten őrizzen, - szólalt meg egy hang mögöttünk; - a király szereti Louise de la Vallièret.

Fouquet elsápadt.

A közbeszóló álarcos hirtelen a tömeg közé vegyült, de a főfelügyelő utána iramodott és gallérjánál fogva visszacipelte:

- Bizonyítsd be, ha azt állítod, hogy a király szereti!

- Legjobb bizonyíték, ha megmondom, hogy ki vagyok, - felelte az álarcos. Meglibbentette álarcát. Le Notre, a kerti ünnepély rendezője volt.

- De hát a király itt van nálad? - kérdezte Fouquet izgatottan.

- Igen, uram. Azt hiszem, hogy nagy szolgálatot tettem önnek azzal, hogy tudtára adtam.

- De hol van? Mutassa meg!

Le Notre az öregre mutatott, aki éppen Louise de la Vallière-rel táncolt.

- Vajjon ő is szereti? - mormogta a főfelügyelő.

- Valószínű!

Fouquet izgalomban remegve hagyott a faképnél.

Le Notre karját nyújtotta és töviről hegyére elmulattatott mindennel, amit XIV. Lajos és a Louise de la Vallière szerelméről tudott.

A Louvre utolsó bálján kezdődött a szerelem. Másnap rózsát küldött a király Louise-nak, aki a Madame Henriette udvarhölgye volt.

- Dühöngtem, - heveskedett le Notre, - mert a leggyönyörűbb rózsáimat vitte el.

- De hát a király nem szereti a feleségét?

- Hat hétig szerette; tőle az is sok.

Egy negyed óra múlva már mindenki tudta, hogy ott a király és olyan tömeg suttogott és sürgött-forgott az öreg álarcos körül, hogy jónak látta hirtelen eltűnni.

Nemsokára az Orleansi hercegnő udvarhölgye is eltűnt édes anyjával.

Alighogy eltávoztak, Fouquet megint hozzánk szegődött:

- Mindent elkövetek, hogy megakadályozzam a méltatlan próbálkozást! - fakadt ki dühösen. - Nem lesz az övé, nem lesz az övé!

Igyekeztem a kertésszel együtt lelkére beszélni, hogy legyen óvatos, ne ragadtassa el magát, de ugyis tudtam, hogy minden figyelmeztetés hiábavaló.

Az estély eseményei fejtették meg előttem a sokáig mindenki előtt érthetetlen rejtélyt, hogy Fouquet, a király elismert kegyence, hirtelen kegyvesztett lett.

Hajnalig táncoltunk az estélyen.

Kocsink várt és reggel tíz órakor Párisban voltunk. Előbb hazakisértem Françoiset. A cseléddel éppen szembe talákoztunk, haját tépve szaladt le a lépcsőn.

- Mi történt az Istenért? - Barátnőm rosszat sejtve rohant fel a negyedik emeletre.

Nanon kezeit tördelte:

- Meghal, egész bizonyosan meghal.

- Ki?

- A gazdám! Megevett két pástétomot és egy strassburgi libát.

- Szerencsétlen, hát miért nem vigyáztál jobban reá?

- Bocsásson meg, de túljárt az eszemen. Elküldött hazulról, hogy menjek szórakozni én is és reám bizott egy levelet, hogy útközben adjam át a semmirevaló sógorának. Jól töltöttem az estét, de mikor hazajöttem, minden hajam szála égnek állott az ijedtségtől, üres üvegek sorakoztak az asztalon és csirkecsontok, húsmaradékok szerteszét. Asszonyom fivére az asztal alatt, gazdám halálsápadtan kerek karszékében... és csuklott... Borzalmas volt... és a részeg ember az asztal alatt egész éjjel hortyogott, azt hittem, hogy megőrülök.

Bementünk a szerencsétlen költő szobájába. Eszméletlenül feküdt ágyán. Françoise próbálta eszméltre hozni, de minden igyekezete kárba veszett.

- Orvost, az Istenért! - kiabált Françoise. - Hozzatok hamar orvost!

- Voltam már orvosért, de egy se jön, ha nem fizetnek előre legalább egy tallért és itthon nem volt pénz. Mindent megettek és megittak.

Odavettem erszényemet.

- Siess, csak siess!

Egy negyedóra múlva belépett az orvos. Megfogta a Scarron üterét és megcsóválta fejét:

- Ez az ember halott!

Françoise kétségbeesve jajveszékelt.

- De uram, valamit mégis csak meg kellene próbálni...

- Nem használ itt már semmi.

- Szaladj gyorsan az Arbre-Sec utcába Gui Patinért! - kiáltottam Nanonnak.

Az orvos elképedt.

- Gui Patinért? Az a mi legnagyobb ostorunk, a gyógyszerészek ellensége... inkább az ördöggel találkozzam, mint vele! - és az orvos úr is szedte a sátorfáját és elrohant Nanon után.

Megragadtam egy vizes kancsót és bepreckeltem a Scarron arcát. Megrázkódott és nemsokára magához tért.

- Françoise... Ninon... - dadogta - oh milyen jól vacsoráltam... sajnos, azt hiszem, az utolsó volt, hacsak a másvilágon nem kapok hasonlót...

- Ne beszélj édes barátom; mindjárt itt lesz Gui Patin és megment.

- Ismerem... jó cimbora... Csipős nyelvű és erős karmú... De úgy félek... Az átkozott csuklás megint kezdődik... Csak nem hal meg az ember egy kis csuklás miatt? Nevetséges volna... Huncut liba... csalfa pástétom... mindegy... mégis pompás volt.

Erős csuklás rázta meg testét.

- Jó... nem beszélek többet... legalább is prózában... verselni fogok... feleség vedd a tollat... Kész vagy?... Nem az emésztetlen libától fuldoklom, hanem emésztetlen rímeiktől...

- De édes barátom...

- Verselni akarok.

Intettem Françoisnak, hogy teljesítse a beteg szeszélyét. Letörülte könnyeit és asztalhoz ült.

- Szegény kicsi asszony, halálom után fürgébb férjet kívánok neked... Ó csak már jönne az orvos...

- Hogy szenved szegény!...

- Bizony nem fekszem rózsákon... Hogy ég a torkom... Istenem, ha az ember élvez, szárnya nő az időnek s ha szenved, mintha rossz gebék húznák a pillanatokat...

- Ó Istenem, és Gui Patin még nem jön! - Scarronné kezeit tördelte.

- Hagyd angyalom, majd csak előljük az időt... mondtam, hogy verselni fogok... Vajjon miről... Tudom már... Ninonról! - és felém nyujtotta kezét.

- Ne sirj kis feleségem, és utoljára add szép betűidet nekem.

Françoise tollat ragadott.

Egész testét megrázó csuklások között, nagy lelki erővel tréfált szegény Scarron:

Adieu, bien que ne soyez bonde.
Fille dont parle tout le monde,
Charmant objet, belle Ninon.
La maitresse d'Agamemnon
N'eut jamais rien de comparable
A tout ce qui vous rend aimable;
Elle était sans voix et sans luth,
Et mit pourtant les Grecs en rut
De si furieuse manière
Que, ma foi, ne s'en fallut guère,
Que tout leur camp n'en fût gâté
Par messire Hector irrité.
Tant est vrai que fille trop belle
N'engendre jamais que querelle.
De peur qu'il n'en arrive autant,
Tâchez de n'en blesser pas tant,
Et commandez à vos oeillades
De faire un peu moins de malades.

(Isten vele, még ha nem is csélcsap leány, akiről az egész világ beszél, bájos és szép Ninon. Az Agamemnon kedvese sem volt ahhoz fogható, ami kedvessé teszi. Se hangja nem volt, se hárfája s a görögöket mégis olyan izgalomba hozta, hogy hitemre, kevés hijján elrontotta egész hadjáratukat a dühös Hector miatt. Szent igaz, hogy igen szép leány mindig civakodást kelt. Igyekeztek kevesebb sebet ejteni, hogy ne legyen annyi baj. Fegyelmezze a pillantásait, hogy kevesebb beteget legyen.)

- Nos mit szóltok hozzá?... Mi tagadás, kínrímek... Nem baj, de verseltem... verseltem a halálos ágyamon... mert hiába minden áltatás... meg-ha-lok...

Minden tagját borzalmas csuklás rázta meg és aztán mozdulatlan maradt. Rémsülten hajoltunk föléje.

Scarron nem élt.

A Françoise szivettépő jajveszékelését nem bírtam hallgatni tovább. Igyekeztem magammal vonszolni, abban a pillanatban kísértetszerű árnyalak jelent meg előttünk: d'Aubigné volt.

- Meghalt? - dadogta. - Mindent megevett, én mindent megittam... melyikünk volt okosabb? De Profundis...

Az ajtóhoz tántorgott és eltűnt.

Gui Patin már későn érkezett. Szegény Scarron! Ugy volt megírva a sors könyvében, hogy halála éppoly furcsa legyen, mint élete.

III.

Gui Patin titokzatos arccal félrehívott:

- Tudja-e, hogy elfogató parancsot adtak ki Saint-Évremond ellen?

- Szentséges szűz Anyám! Miért? - kérdeztem rémülten.

- Mert gunydalokat írt a spanyol békéről és a házasságról. A király haragszik. Legfőbb ideje, hogy barátai kiségsék Angliába, vagy Hollandiába, ha nem akarják, hogy hátralevő napjait a Bastilleban morzsolja le.

A rémhír teljesen lesujtott. Haboztam, nem akartam barátnőmet magára hagyni, de Scarronné kért, hogy csak foglalkozzam bajba került barátom ügyével.

- Sajnos, - szólt zokogva, - érette már úgyse tehetünk semmit! - és a Scarron holttestére mutatott.

Sejtettem, hogy Saint-Évremond értesítést küldött lakásomra, azonnal hazamentem. Nem is csalódtam. Nehány sorban tudatott, hogy a kapucinusok főnökénél van. Sietve felkerestem, s tudva, hogy vagyonát lefoglalták, húszezer livret vettem magamhoz. Rátukmáltam a pénzt és rábeszéltem, hogy késedelem nélkül utazzék Havreba.

Két hét múlva már értesítést is kaptam tőle, hogy biztonságban van. Ő felsége legjobb akarat mellett sem küldhette a Bastilleba többé.

Az udvart nagy esemény foglalkoztatta.

A kardinális sehogysem tudta kiheverni a hiúságán esett sérelmet. Komolyan megbetegedett. Közeledni érezte halálát. Magához hívatta XIV. Lajost és rábeszélte, hogy vegye át az uralmat.

Igy állott mégegyszer és utoljára bosszút a királynőn, aki nagyon ragaszkodott a hatalomhoz.

Mazarin Vincennesben halt meg. Odavitették, mikor a Louvreban egy este tűz ütött ki.

Senki se gyászolta halálát.

A Fronde óta csak túrték tulajdonképen, de megvetéssel sujtották, ravasz, minden aljasságra kész jelleme miatt. Halálát így énekelték meg:

Ci gît l'ennemi de la Fronde,
Celui qui fourba tout le monde,
Il fourba même le bourreau,
Évitant une mort infâme.
Il fourba le diable à ce point
Ou'il pensait emporter son âme
Mais le fourbe n'avait point.

(Itt fekszik a Fronde ellensége, aki minden embert megcsalt és a sirig mindig csalt; még a hóhért is megcsalta, kikerülte a meggyalázó halált. Megcsalta az ördögöt is úgy, hogy azt hitte, hogy elviheti lelkét, pedig a csalónak nem is volt.)

Szerettem volna Scarronnét magamhoz venni, de szivesebben maradt kis lakásában, ahol barátaink állandóan felkeresték s mint költő özvegyének, kétezer livre nyugdíjat eszközöltek ki számára.

Egyébként hamar megvigasztalódott; világért sem szemrehányásképen mondom.

Igaz, hogy sok hálaival tartozott férjének, de nem sok élvezetet köszönhetett neki.

Françoise abban az időben madame d'Arnoul-lal barátkozott össze. Több ravaszságot, mint bölcseséget tanult tőle, de ne vágjunk az események elé.

Le Notre gyakran látogatott meg a Fouquet estélye óta és mindent elmondott szerencsétlen házigazdánk szerelmi regényéről. Tudtam, hogy még a felséges versenytárs sem riasztja vissza szándékától.

- Képzeld csak - rontott be hozzám egy este le Notre, - az a boldogtalan Fouquet ünnepélyesen megkérte az apától a Louise de la Vallière kezét. Persze senki sem sejtí a király kalandját s az apa beleegyezett a házasságba.

- És a király?

- Képzeld dühét. Az igazat azonban mégsem lehet megmondani. Fouquet mindenáron Hollandiába akar menni jövődéli feleségével. Ma reggel is próbáltam meggyőzni, de nem lehet beszélni vele. Még ott voltam, mikor egy küldönc levelet hozott neki. Elolvasta és sápadtan rogyott egy székbe.

- Mi volt a levélben? Ki írta?

- Louise írta: „Mondjon le rólam; már nem vagyok méltó arra, hogy tisztességes ember nevét viseljem.”

- Már ez csak elég világos! Engedett a királynak!

- Magam is azt hiszem! Szegény főfelügyelő tajtékzott. Mindenkinek, aki meglátogatta, pedig amíg én ott voltam is legalább huszan jöttek, megmutatta a levelet és úgy szidta a királyt, mint egy bolond. A király egy óra múlva mindent tudott. Harminc katonából álló őrség vette nemsokára körül a főfelügyelőséget. Szerencsére Fouquet figyelmeztetésemre már kerekét oldott. Annyi bizonyos, hogy elveszett ember. Sok az ellensége, a nép se szokott rokonszenvezni azzal, aki pénzét beszedi, majd ráfognak ügyesen, hogy visszaélt a közpénzekkel és soha senki meg nem menti a Bastilleből.

Két nap múlva már hallottuk is, hogy a király emberei elfogták Fouquet-t, mielőtt átlépte volna a határt. Pignerolba küldték, ahonnan sohasem szabadult ki.

Tizenkilenc évi fogság után halt meg.

Hat hónapig egész Európa tárgyalta az esetet. Fouquet-nak sok ellensége és sok barátja volt. Ügyvédje Pellisson melegen pártját fogta, be is került a Bastilleba miatta, s csak négy év múlva szabadult ki.

XIV. Lajos ő felsége sohasem bocsátott meg versenytársainak.

Inkább gögös volt, mint okos. Már is azt hitte, hogy közte és az Uristen között alig van valami kis különbség.

Társaságom nagyon siratta a főfelügyelőt. Barátaim még összeesküvésről is beszéltek, meg akarták támadni Pignerol-kastélyt, hogy a foglyot kiszabadítsák, de aztán minden abbamaradt.

Megragadom az alkalmat arra is, hogy a híres Masque de fer-ről (vasálarcos) említést tegyek. Harminc éven át suttogták róla a legelképzeltetlenebb meséket. Háromszor jelent meg a felszínen: először Pignerol-ban, húsz évvel később Szent Margit szigetén, végül a század utolsó éveiben, a Bastilleben. Eleinte sokan azt hitték, hogy Fouquet. A második megjelenés alkalmával azonban Fouquet már nem élt, következésképp a vasálarcos nem ő volt. Később azt beszéltek, hogy Vermandois herceg, a XIV. Lajos és a la Vallière fia a titokzatos alak és

állítólag azért zárták be, mert pofon ütötte a trónörököszt. Azonban Vermandois herceg már régóta az udvar kegyében állott, mikor a vasárlarcos a Bastilleban felbukkant.

Sok mindenkire fogták azóta rá, hogy a vasárlarcos. Legtöbben azt suttozták, hogy a XIV. Lajos születése után egy negyedórával, a királynő még egy fiúgyermeknek adott életet. Nagy rémület és zavar. Melyik most már az idősebb? Sokan azt erősítik, hogy aki előbb jött a világra, mások úgy tartják, hogy az utóbb szülöttet előbb nemzették. Hogy kikerüljék a vérengzést és bonyodalmakat, a két fivér között az egyiket eltüntetik. De a Louvretól távol növekvő fiu feltűnően hasonlított XIV. Lajoshoz.

Ujabb rémület és nehogy valaha elárulja valaki magas származását, vasárlarcot erősítettek fejére, hogy senki se lássa vonásait.

A képtelen mesét mindenki elhitte, csak arról feledkeztek meg, hogy Anne d'Autriche sosem egyezett volna bele, hogy gyermekétől ily kegyetlenül megfosszák; továbbá, hogy XIII. Lajos, a keresztény király, ha elméje pillanatnyira meg is tévedhetett volna, utolsó órájában jóvá tette volna hibáját; s végül XIV. Lajos előtt sem lehetett volna titokban tartani az eseményt attól a pillanattól kezdve, hogy uralomra lépett.

De a franciák szeretik a titokzatosságot és mindenáron gyártják, ha másképp nem adódik.

A Bastille utolsó igazgatója elmagyarázta nekem a vasárlarcos esetét, s minthogy igen tisztességes, szavahihető ember volt, nincs okom elbeszélésében kételkednem.

Mikor közismert foglyokat vitettek át egyik állami börtönből a másikba és tartani lehetett tőle, hogy ha felismerik, hívei erőszakkal is kiszabadítják, mindig álarcot tettek fejére, nehogy valaki felismerje.

Ime a titok nyitja.

Most veszem észre, hogy régóta nem beszélek szerelmeikről, de azért nem kell feltételezni, hogy szerelem nélkül éltem. Sajnos abban az időben egy olyan kiállhatatlan emberre bukkantam, hogy lehetőleg halogattam említését, most se mondom ki szívesen nevét: Choiseul gróf volt. Már nem is tudom, hogy hol ismerkedtünk meg. Lehet, hogy Vauxban, vagy a Louvreban. Elég az hozzá, hogy egy szép napon, mikor éppen unatkoztam, beszél-lásolta magát hozzám, s adta a süketet, mikor később értésére adtam, hogy terhemre van.

Máskor mindig megmondtam őszintén, ha megúntam valakit, de Choiseul olyan durva ember hírében állott, hogy botránytól félttem és csak célozgatni merészkedtem.

Ugy tett, mintha nem venne észre semmit.

Már kétségbe voltam esve és Précourtoz, a híres táncoshoz fordultam segítségért.

Choiseul éppen javában hengegett, hogy őt senki meg nem csalhatja, hogy rögtön észre ne vegye, mikor Précourt belépett:

- Attól tartok gróf úr, hogy önbizalma nem mindig csalhatatlan; - jegyezte meg Précourt jelentőségteljes mosollyal.

Choiseul kissé elsápadt, de nem szólt. Másnap reggelinél két terítéket látott az asztalnál, s teketória nélkül akart letelepedni az egyikhez, mikor Précourt a másik szobából benyitott:

- Bocsásson meg gróf úr, de ez az én helyem...

A gróf lángoló szemekkel ugrott fel:

- Mit jelentsen ez uram?

- Ne olyan hangosan gróf úr, - szólt Précourt nyugodtan; - még azt hihetnék, hogy belém akar kötni.

Choiseul reszketett a dühtől.

- Melyik csapatnál szolgált?

- Ott szolgállok jelenleg, ahol ön már tulságos régen szolgál, különben ne kívánja, hogy Lenclos kisasszony előtt mondjam el összes hadjárataimat. A boulevard közel van, ha követni óhajt...

Choiseul fejébe csapta kalpagját:

- Nem verekszem egy semmirevalóval!

- Igaza is van gróf úr, mert a semmirevaló még megtáncoltathatná.

Szerencsére nem láttam többet viszont a lidércemet, de meg is fogadtam, hogy többet unalomból senkit sem szeretek.

A király és a la Vallière viszonya időközben nyilvánosságra került. A Saint-Évremond esete nem riasztotta vissza a gúnydalgyártókat és egész Páris visszhangzott az ostoba és izléstelen kupléktól.

A tél nem mult el bánat nélkül. Jó barátnőm és pártfogóm: Choisy grófnő meghalt.

Őszintén megsirattam.

Tavasszal Montansier hercegnő rábeszélte, hogy kísérjem el a forgesi fürdőbe. Gui Patin is melegen ajánlotta a fürdőket, nem mintha valami bajom volna, hanem óvintézkedésként a betegségek ellen. Kinevettem, mert viruló egészségnek örvendtem. Bámulatos friss és fiatalos külsőm volt. Őszintén szólva kacérkodtam félszázados korommal és mindenkinek nevetve vallottam be. Szerettem hallani a kételkedés, hitetlenség, csodálkozás kiáltásait. Senki se gondolt volna huszonöt évesnél idősebbnek. Magam se értettem, s csak olykor gondoltam varázslatos fekete emberemre némi borzongással, de előírását pontosan betartottam.

Alapjában véve szívesen utaztam fürdőre. Forges csak huszonöt mérföldnyire van. Sajnáltam, hogy nem kerestem fel már sokkal hamarabb, a világ minden részéből igen érdekes emberek verődnek ott össze.

Párisiak, falusiak, nemesek, polgárok, papok, apácák, franciák, angolok, belgák, spanyolok, keresztények, hugenották, zsidók, mohamedánok s mindenki találkozik a kútnál és issza az undorítóan rossz ásványvizet.

Már reggel hatkor felkeltünk és mentünk ki a kúthoz. Vidám nevetés, tréfa, terefere, pletyka, csak úgy, mint Párisban.

Kilencórás harangszóra ki reggelizni, ki misére siet, mások öltözködnek.

A délután látogatásokkal telik el, öt órakor roueni társulat tart előadást hétig, azután vacsora és séta a kapucinusok templomába litániára.

Néhány nap múlva megérkezett Montpensier hercegnő, nagy kísérettel, udvarhölgyekkel és udvarmesterrel. Legnagyobb meglepetésemre elhalmozott gyöngédséggel és azt akarta, hogy állandóan nála legyek.

A Gaston leánya éppen letette az apja után viselt gyászt és résztvett multságainkban. Felolvasta műveit, a Princesse de Paphlagonie, az Ile imaginairt s még egy egész sereg cikket.

Őszintén szólva nem voltam elragadtatva. Eszembe jutott a Fronde és a Bastille és arra gondoltam, hogy Mademoiselle nagyobb sikereket ért el a háborúban, mint az irodalomban.

A nyár végéig maradtunk Forgesban, visszatérve Párisba, le Notre keresett fel és meghívott Versaillesbe, hogy pompás kertjét megnézzem, s egyuttal jelezte, hogy a XIV. Lajos és a la Vallière szerelméről is mond valami érdekeset.

Természetesen örömmel fogadtam el meghívását.

Nagyszerű reggelivel várt, azután megmutatta a királyi kastély új építkezését, s a művésziesen tervezett kerteket.

Le Notrenak jól esett elragadtatásom. Minduntalan megcsókolta kezemet és szebbnél szebb helyekre vezetett.

- Mi van az érdekes történettel, amelyet ígért?

- Mindjárt, csak várjon egy kicsit...

Egy negyedóra múlva a kastély felé nézett és egy lugasba vont.

- Csitt, - szólt barátom és ajkára tette kezét, - egy szót se szóljon. Bujjunk a bokor mögé, mert könnyen megijed, s ha meglát, nem jön el a rózsája sírjához.

- Kiről beszél?

- La Vallièreről... Már jön is... csendesen...

Néhány lépésnyire megpillantottunk egy fekete ruhás fiatal nőt. Felismertem a fiatal leányt, akit két év előtt láttam először, ragyogó szépen, a Fouquet házában. De milyen változáson ment keresztül.

Mintha csak árnyéka lenne a régi Louisenak. Rózsás színe eltűnt, szemhéja vörös, arca sápadt volt, mintha súlyos kór emésztene.

- Szegény gyermek! Rá se lehet ismerni. Ha nem mondja meg előre nevét...

Le Notre ajkára tette kezét és hallgatást intett.

Louise de la Vallière a lugasunkhoz közel fekvő erdőbe ment. Távolról követtük. Néhány perc múlva megállott egy sajátságos síremlék előtt, s aztán letérdelt.

Kristály golyó alatt, fehér márványlapon egy száraz ág feküdt.

Az ágon hervadt virág lógott.

- Ezt a rózságot küldte a király két év előtt a Louvre nagy bálja után - szólt társam meghattottan. - Szegény asszony... szegény virág!

Nyilvánvalóan valami nagy tragédia játszódott le a fiatal nő lelkében. De a részleteket még nem tudtuk.

Louise néhány pillanatig nézegette a száraz ágot, aztán kivette a kristályüveg alól és megcsókolta. A halott rózsához néhány hulló szirmát elkapta a szél és szétszórta.

- Gyerünk, - mondta le Notre, - most el fogom mondani, amit ígértem.

Visszatértünk a lugasba. Le Notre mellém ült.

- Tudja, hogy milyen nevétségesen ragaszkodom a virágaimhoz. Mintha a gyermekeim volnának. Mikor XIV. Lajos elküldte La Vallièrenek legszebb rózsatövémet, kétségbe voltam esve. Nem győztem lelkére kötni, hogy ápolja a rózsabokrot. Tanácsokat és utasításokat adtam; a fiatal leány kért, hogy jöjjenek el és ápoljam magam. Babonás hittel ragaszkodott a rózsához, mert a király legelső ajándéka volt és azt hitte, hogy szerelmének sorsa a rózsához függ.

- Ilyen babonás a szív! Most már értem!

- Igen, érti Louiseát, de a rózsató sorsát nem. Mert az ilyenfajta rózsató ötven évig is élhet... ha nem éri baleset... De a nők... a nők... vagy angyalok, vagy ördögök, középút nincs... Tudja, hogy ki tette tönkre a rózsát?

- Ki?

- Athénaïs de Mortemart... a Montespan jegyese... Vagy ha jobban tetszik, a király második kedvese.

- Mit beszél?

- Csodálkozik ugy-e? Az udvar szépen halad a házasságtörések útján. Mortemart kisasszony előtt még igen szép jövő áll.

- Hát nem fog férjhez menni Montespanhoz?

- Dehogy nem. Jövő héten meg is tartják az esküvőt. Montespan Marquis nem sok akadályt gördít.

- Tudja, hogy ez gyalázat?

- Magam is azt tartom. De hallgassa tovább a históriát. A rózsató soha el nem maradt la Vallièretől. Versaillesba, a Louvreba, a Palais Royalba, mindenüvé magával vitte, sőt bizalmas barátnőjének Athénaïs de Mortemartnak el is mondta titkos babonáját. Jó és hiszékeny lelke nem sejtett ellenséget a barátnőben. Nem volt féltékeny. Nyugodtan tűrte, hogy a szép kígyó mulattassa a királyt gonosz pletykáival, amihez pokoli módon ért. Egy reggel észrevettem, hogy a rózsató fonnyadni kezd.

- Sajnos, - sóhajtott Louise, - a király szerelme kihül. Igyekeztem megnyugtatni, friss földet tettem a virágra, de másnap a baj még rosszabbodott. A rózsaszirmok elfakultak, a levelek sárgultak.

Louise egész nap sírt, este XIV. Lajos unalmasnak találta, ellenben Athenais szellemesebb és mulatságosabb volt, mint valaha.

- Látja meghal a rózsám... - panaszkodott a szerencsétlen Louise; - maga nem tudja, hogy miért, de én tudom, én tudom...

Este ő felsége csunyának találta la Vallièret és nem átallotta megmondani. - El se tudom mondani, hogy mennyit kínlódtam a rózsával. Jobbról nyestem, balról nyestem, átültettem, semmi se használt. Két nap mulva teljesen kiszáradt és a király Athenais Mortemart-t ki-nevezte a királynő udvarhölgyének. Csak most kezdtem gyanakodni.

- Elárulta valakinek babonáját, hogy szerelme sorsát a rózsá sorsához köti?

- Igen, mindent elmondtam Athénaïsnak. Nem feleltem semmit, de egy marék földet a rózsatóról elvittem egy vegyészhez és megelemeztem. Gyanum beigazolódott. Vitriolt öntöttek a földre. Naponta két csepp elég volt ahhoz, hogy megölje a rózsát. A ravasz nő tönkretette versenytársát.

- Igazán rémes!

- Azért mondom, hogy Athénaïs még sokra fogja vinni.

Le Nôtre nem árulta el Louise de la Vallièrenek felfedezését. Mire való lett volna? A szemrehányás és panasz csak gyűlölséget szított volna és Louisenak már két gyermeke volt, akiknek jövőjét biztosítani kellett. A sors úgy akarta, hogy fenékgig ürítse a keserüség kelyhét, s hogy elriasztó példát szolgáltatson a világnak a királyi kedves szenvedéseiről és szerencsétlenségéről.

Athenais nemsokára férjhez ment Montespan márkihoz, akinek szemét mindannyiszor aranyakkal zárták le, valahányszor úgy tett, mintha ki akarná nyitni, s így aztán a Montespan köpenye födőtt és eltakart mindent, addig míg a király új barátnője a nyilvánosság előtt is utóda lett szerencsétlen versenytársának.

A fiatal királynő és az egész udvar szemeláttára most már két szeretőt tartott a király, akik kíséretében mindenütt megjelentek, sőt cinizmusa annyira ment, hogy házasságon kívül született gyermekeit az országgyűlés által törvényesíttette.

Anne d'Autrichenak semmi befolyása sem volt már, csak sirni és panaszkodni tudott az erkölcs teljes felborulásán. Különben is betegség sorvasztotta már. Rákja volt. Állapota egyre súlyosbodott. Járnai se tudott és betegsége rettenetes szagot árasztott, senki sem tudott mellette maradni, még leghívebb emberei sem. Se tudomány, se búcsújárás nem segíthetett rajta.

Halála órájáig szerette a tisztaságot és gondozta magát.

Autun prelátus, akiről még sok mondanivalóm lesz, adta reá az utolsó kenetet.

Pompás gyászmenettel temették el. Együtt néztük végig madame la Fayette-tel.

IV.

Néhány hónapig enyhültek az udvari botrányok. Háború is jött közbe és azt meg kell adni, hogy soha uralkodó nem őrizte meg jobban trónja becsületét.

Condé herceg újabb győzelmekkel tette jóvá forradalmi szereplését.

A Louvreban nagy szerepet játszott akkoriban Lauzun, hatalmas, szép ember, a nők csak úgy vetélkedtek érte. Mademoiselle, a Gaston leánya, a IV. Henrik unokája, aki fiatalabb éveiben úgy szeretett volna származásához méltó házasságot kötni, s hol a német császárra, hogy Condére, hol XIV. Lajosra számított, most beleszeretett az egyszerű családból való gascognei fiuba. Milyen súlyedés!

Lauzunt kinevezték ezredesnek. Nagy katonai dísz rendeztek tiszteletére. Mademoiselle el nem mozdult ablakából, úgy gyönyörködött a ragyogó egyenruhás, deli fiatalemberben.

Nemsokára úgy elragadta a szenvedély, hogy ő maga közeledett Lauzunhoz, aki eleinte úgy tett, mintha nem értené a biztatást, s a tisztelet sáncai mögé vonult. Minél bátorítóbb lett Mademoiselle, annál jobban adta a szerényt. A szerénység azonban mérleghez hasonlított, mely csak azért súlyed egyik oldalon, hogy a másikon annál magasabbra emelkedjék.

A nők, ha az első lépést megtették, a végsőig mennek.

Mademoiselle egy napon azt mondta Lauzunnek:

- Nem merem jelenlétében kiejteni annak a nevét, akit szeretek, de le fogom írni - és este átnyújtott a fiatalembernek egy cédulát; csak két szó állott rajta: „Ön az”.

Most már Lauzun is taktikát változtatott. Minél szerényebbnek mutatkozott azelőtt, annál vakmerőbb lett most. Egy reggel bejelentés nélkül beront a Mademoiselle szobájába, mikor épen a tükör előtt, födetlen vállal öltözködött és a legközönségesebb bókokkal vall szerelmet, s áldja a véletlent és szerencsecsillagát, mely ennyi szépség és báj szemtanujává tette. Nem mondok egyebet, mint hogy Mademoiselle akkor negyvenkét éves és ijesztően sovány volt.

A nők hiszékenyek, ha szeretnek. Mademoiselle szive is egyre jobban lángot fogott és azon törte fejét, hogy a király beleegyezését megnyerje házasságához.

A XIV. Lajos viselkedése, a két „maitresse en titre” botránya fellázította az egyházat és a papok minden alkalmat megragadtak, hogy szószékükről ostorozzák a királyt. Különösen a Bourdaloue merészsége tűnt fel. Szinte megrémültem, hogy milyen hangon beszél Európa elismerten leghatalmasabb uralkodója ellen. XIV. Lajos és udvara lesütött szemmel hallgatták szavait és a kápolna egyik zugából a la Vallière zokogása hallszott.

Kíváncsi voltam, hogy az erkölcs szigorú szószólója vajjon az életben is hű marad elveihez? Egyszer betegséget színelve magamhoz hívtam. Csipkék, selymek és szalagok közt feküdvé, legragyogóbb mosolyaimat és pillantásaimat pazaroltam reá. Arca változatlanul komor és szigorú maradt. Minden kacérkodásom, minden kiszámított, ravasz mozdulatom és erőlködésem kárbavész. Bourdaloue komoly erkölcsi prédikációt tart és egy pillanatra se zökken ki a kerékvágásból. Végre felemelkedik és azt mondja:

- Ugy látom kisasszony, hogy nem a teste, hanem szive és szelleme beteg. Kérni fogom a lelkek nagy orvosát, hogy gyógyítsa meg.

Elvesztettem a csatát.

Természetesen másnap mindenki tudta és már gúnydalban énekelték az esetet. Ez egyszer, bevallom, megérdemeltem a büntetést.

Mentségemül szolgál, hogy igazán csak próbára akartam tenni, mert addig bizony igen szomorú tapasztalatokat gyűjtöttem egyházi emberek körében.

Sokáig haboztam, hogy vajjon leleplezzem-e Autunt, de nincs semmi okom reá, hogy viselkedését elhallgassam.

Szikár, száraz prelátus volt, mézédés beszédű, atyáskodó arcu. Politikai szereplése meglehetősen ingadozott. Hol a Fronde, hol a kardinális pártjára állott. Minden szint és minden álarcot készséggel viselt. Finom, ravasz, hipokrita egyénisége mindenkit megtévesztett.

Madame de Longuevillenél ismerkedtem meg vele.

Gyakran látogatott meg és elég sok pénzt csalt ki tőlem... szegényei számára... egyszer tizenötezer aranyat kölcsönöztem neki, hogy állítólag két szerencsétlen leányt megmentsen a zülléstől és hozományt adhasson nekik.

Sokkal jobban tiszteltem akkor, semhogy szavaiban kételkedni mertem volna, s semhogy a legcsekélyebb tréfát, vagy tiszteletlen szót megengedtem volna magamnak jelenlétében.

Minden szavamra, minden mozdulatomra vigyáztam, nehogy szeméremérzését sértsem, vagy erkölcsi felfogását megbotránkoztassam. Bizony nagyot néztem, mikor egy szép napon ugyancsak merészen emelte reám szemét és kezével térdemet simogatta és szorította. Látva, hogy viselkedése kellemetlen hatást gyakorol reám, mézédés hangján a legbotrányosabb erkölcsi felfogást kezdte magyarázgatni. Hogy csak a botrány bűn s a legőszintébb jámborság se tiltja, hogy az érzékek titokban ne élvezzenek.

Szavait ismételt, merész támadás követte.

Olyan undort éreztem, mintha kigyó közeledett volna hozzám. Utálattal és megvetéssel taszítottam vissza. Akkor levetette álarcát, de szembeszálltam dühével, bosszút lihegő fenyegetőzésén nevettem és végül kidobattam szolgálaimmal.

A szent ember sohase küldte vissza a tizenötezer livre-met.

Elmondtam Molièrenek tapasztalataimat a papokkal, Richelieut és Mazarint sem kimélve.

- Mit gondolsz, nem ér-e többet az én nyílt és őszinte filozófiám, lelkiismeret, becsületesség szempontjából, a szemforgató hipokrizisnél, amely hangosan bűnnek mondja az élvezetet és titokban maga is élvez?

- Kétségkívül igaza van édes barátnőm. Csakhogy nem minden pap olyan, mint Autun. Látja, hogy Bourdaloue nem állott kötélnek.

- Ki tud lelkük mélyére látni?

- Én! Ha megengedi, felhasználom esetét Autunnel egy vígjátékban.

- Hogy megengedem-e? Boldog leszek!

Hat hét mulva felolvasta estélyemen, ötven ember jelenlétében a Tartufe-öt. Mestermunka volt. Ráismertem a kigyómra.

Ettől a naptól kezdve Molière dicsősége tetőpontján állott. A nők iskolája, a Misanthrope, A fősvény egymásután kerültek színre. Nem sokat törődött a kritikával és ellenségeivel.

- A gyermekek is tudják ütni a lovat, de vezetni nem tudják. A kritikusok is úgy tesznek, csak ütik a szerzőt, de nem irányítják.

Kedvesebb, finomabb modoru, szellemesebb beszédű embert Molièrenél igazán nehéz volna találni, mégis szerencsétlen volt. Éleslátása sosem hagyta cserben, csak a saját szerelmi ügyében. A Béjart leányát vette el. Utálatos kis béka volt, még arra se méltó, hogy a Molière sarujának szalagját megoldja. Szegény költőm nálam sírta ki bánatát. Vele együtt sirtam.

- Miért nem vagyok húsz évvel fiatalabb, hogy a feleséged lehetnék! Tudom nem csalnálak meg.

Nagyon sajnáltam szerencsétlen barátomat, aki a megcsalt férj szerepét hősies öngúnnal maga írta és maga játszta el a színpadon. A közönség hahotával nevetett a szerencsétlen sorson, mely nálam könnyekre indította a szerzőt.

A Tartufe előadása izgalomba hozta Párist. Szidták és dicsőítették a darabot egyaránt. A papok ellene voltak és már-már suttozták, hogy be kell tiltani, mikor XIV. Lajos egész váratlanul meghívta Molièret Versaillesba társulatával együtt, hogy adja elő a Tartufe-öt.

Még sohasem volt Molière olyan büszke sikerére, mint most. A király tiszteletdíjat utaltatott ki neki magánpénztárából. Minden bűnét és hibáját megbocsátottam örömben.

A tél nem mult el minden kellemetlenség nélkül. Chapelle, a költő hevesen üldözött szerelmével, de miután javithatatlan alkoholista volt, tudni sem akartam róla. Mikor tolakodása alkalmatlanná vált, egyszerűen bezártam ajtómat orra előtt. Ezen aztán úgy megsértődött, hogy gúnydalokat irogatott rólam. Általában, szinte divatba jött, hogy visszautasított udvarlóiim mind gúnyversekben állottak bosszút.

Egy reggel valaki a következő sorokat hagyta öltöző asztalomon:

Indigne de mes feux, indigne de mes larmes
Je renonce sans peine à tes faibles appas,
Mon amour te prêtait des charmes,
Ingrate, que tu n'avais pas.

(Méltatlan tüzemre, méltatlan könnyeimre, könnyen lemondok gyöngé bájaidról; szerelmem olyan szépségeket kölcsönzött neked hálátlan, aminőkkel nem birtál.)

Még aznap válaszoltam:

Insensible à tes feux, insensible à tes larmes,
Je te vois renoncer à mes faibles appas;
Mais, si l'amour prête des charmes,
Pourquoi n'en empruntais tu pas?

(Érzéketlenül tüzeddel, érzéketlenül könnyeiddel látom, hogy lemondasz gyöngé bájaimról; de ha a szerelem szépséget kölcsönöz, miért nem kértél kölcsön tőle?)

A gombaszámra termő gúnydalok azonban már terhemre váltak s hogy meneküljek előlük, elfogadtam a Mademoiselle meghívását, aki éppen kért, hogy egy-két hetet töltsék nála a Luxembourgban. Nagyon visszavonultan élt, kizárólag csak Lauzunt fogadta és hetenként egyszer felment a Louvreba, hogy a király beleegyezését házasságához kikönyörögje.

V.

Alig tettem be a lábam a Luxembourgba, legnagyobb meglepetésemre madame Fiesque-kel és Frontenac-kal találkoztam. Mademoiselle kibékült velük. Kissé zavarba jöttem, mert az ember nem szívesen találkozik nyílt ellenfeleivel és már éppen azon törtem a fejem, hogy tudnék feltűnés nélkül kerekét oldani, mikor madame Fiesque tárt karokkal futott elém:

- Édes Ninon, felejsük el a multat, ne beszéljünk többet róla. Fiesque meghalt, Isten bocsássa meg bűneit a másvilágon, én nem tartok haragot senkivel.

A grófnő megölelt, még könnyezett is, de amint később látni fogjuk, csak komédiázott.

A Fiesque grófnő ösztönzésére hívott meg Mademoiselle a Luxembourgba, s így tudtán kívül résztvett a legcsunyább cselszövésben, mely ellenem irányult.

Mademoiselle beszélgetés közben megkérdezte:

- Mit szólt hozzá, mikor a grófnőket meglátta? Csodálkozott?

- Őszintén szólva, igen!

- Mit akar? Igaz, hogy kiállhatatlanok, de hasznukat veszem, s azért tűrök nekik. Pedig nemcsak én szenvedek tőlük, hanem a Frontenac grófnő huga is. Bájjos, szelid, tizenhat éves leány, angyali szép és olyan rosszul bánnak vele, hogy leirhatatlan.

- Szegényke!

- A szerencsétlen leányka már egy hét óta kétségbe van esve. Frontenac grófnő azt kívánja, hogy menjen férjhez a szakácsához. Hallott már ilyet?

- De miért?

- Mert állítólag valami homály födi a Clotilde - így hívják a kis leányt - születését és nénye azt állítja, hogy jobb házasságot úgyse köthet.

- Még hozománnyal sem?

- Magam is azt gondoltam és ma reggel felajánlottam százezer livret, hogy kedve szerint mehessen férjhez, de Frontenac grófnő hallani sem akart róla. Azt mondta, hogy a kis nyomorult nem érdemli meg jóindulatomat.

Este meglátogattam Frontenac grófnőt. Lakosztálya közvetlenül az enyém mellett volt.

Amint beléptem, első tekintetem Clotildera esett.

Még sokkal szebb és bájosabb volt, mint amilyennek képzeltem. Az enyémhez hasonló, dús gesztenyebarna haja volt, fekete szeme, kis szája, rózsás keze, gyönyörű alakja. Sápadt arca szenvedésről tanuskodott. Szemét vörösre sirta.

Azonnal tisztában voltam helyzetével. Komorna szerepet töltött be nagynénje mellett.

Szelid türelemmel igyekezett elviselni a grófnő szeszélyeit. Legjobb szándékára kemény választ kapott. Örökösen szidta. Még Fiesque grófnő is fülembé sugta:

- Bizony jobb lett volna zárdában hagyni a kis leányt, semhogy így bánjanak vele. Folyton megalázzák és zsarnokoskodnak fölötte.

- Zárdából vette ki?

- Igen. A fivérének házasságon kívül született gyermeke.

- Igazán nem elég ok arra, hogy szerencsétlenné tegyék.

- Magam is szeretném, ha volna a kis leánynak valakije, aki szereti és megmenti nagynénje karmai közül. Hiszen úgy él itt, mintha börtönben volna. Különben is, olyan okos és vallásos gyermek, hogy aligha hallgatna meg szerelmi ajánlatokat.

- Oh - és ha magamra vállalnám?

- Vállalja drágám!

- De mit fognak szólni hozzá?

- Ne törődjék velem. A viszonyok enyhítő körülmények és a nagynéni bánásmódja mindent igazol.

- Igyekezni fogok, minél hamarább eredményes tevékenységet kifejteni.

- Most jut eszembe, a grófnő holnapután Tourainebe utazik az urához, kitünő alkalom kínálkozik!

- Itt hagyja a hugát?

- Természetesen. Ősz előtt vissza se jön. Lesz elég ideje foglalkozni tanítványával.

- Nyugodt lehet, hogy ügyes leányt faragok belőle.

- Talán egy második Ninont?

- Eltalálta!

Frontenac grófnő két nap múlva csakugyan útra kelt és szívesen bízta Clotildeot távolléte idejére védő szárnyaimra.

A kis leány ragyogott az örömtől. Gyöngéden és kedvesen bántam vele. Sokat célozhattam a megalázó házasságra, melybe nénije bele akarja kényszeríteni. Clotilde hevesen kifakadt nénije ellen, sirt, panaszkodott és nemsokára bevallotta, hogy egyik zárda barátnőjének fivérét szereti.

- De sohse fog elvenni, mert gazdag és előkelő! - sóhajtotta.

- Annál jobb magára nézve gyermekem.

Nagy szemekkel bámult reám.

- Óh talán azt hiszi, hogy nem volnék boldog Alberttel?

- Sőt ellenkezőleg! Félreértett. Albertnek hívják az illetőt?

- Albert de Perceval.

- Hol találkozott vele?

- Minden este meglátogatta nővérét a zárda rácsánál.

- És persze magát is?

Rákvörösre pirult.

- Nem kell azért pirulni gyermekem. Szeretettel öleltem magamhoz.

- Csöppet se csodálom, hogy szeretik, mert nagyon szép.

- De a családja sohse engedné meg, hogy elvegyen.

- Hagyja már azt az ostoba házasságot. Szeretik egymást, ugye?

- Oh igen! nagyon!

- Mit törődik egyébbel? Az életnek nincs más szépsége, csak a szerelem. Szerelem nélkül minden sivár és kihalt. A Gondviselés egyedüli jótékony kedvezése, legtökéletesebb vigasza, egyetlen igaz öröme a földön. Szépség, hódítás, költészet kútforrása a szerelem. De csak úgy becsülhetjük meg a sors ajándékát, ha szabadok maradunk. Ha a házasság láncával köt magához egy férfi, már egész bizonyos, hogy nem szeret.

- Lehetetlen!

- Ne mondja gyermekem, hogy lehetetlen. Nyissa ki szemét és nézzen körül. Igaz, hogy Orpheus lement a pokolba felesége után, de higgye el, hogy az én özvegy ember ismerőseim még a paradicsomba se mennének a feleségükért. Ugy-e csodálkozik szavaimon? A zárdában bizonyára másképp beszéltek magával?

- Nem tagadom! - felelte zavartan.

- Persze a zárdákban elrémítik a fiatal leányokat a férfiktől. Ugy beszélnek róluk, mintha hitetlen, jellemtelen szörnyetegek volnának mind, aztán később, mikor a természet hangja megszólal és jóvá teszi a zárdai nevelés hibáit, a fiatal leányok ugyancsak nagyot néznek, hogy az állítólagos szörnyetegek nem is ébresztenek undort és utálatot bennük.

A kis leány mosolygott. Elveim szemmel láthatólag jótékonyan hatottak máris lelkére.

- Értse meg édes Clotilde, hogy a családok hiába gördítenek akadályokat, a szerelem megy a maga útján. Legyőz minden nehézséget és széthúz minden akadályt. Fogadni mernék, hogy Albert de Perceval talált reá módot, hogy nagynénjénél is felkeresse.

- Még nem volt itt, de írt.

- No látja Clotilde!

- Itt vannak a levelei.

Néhány levelet húzott ki kebléből és átnyujtotta.

Elolvastam őket.

- Milyen okosan, kedvesen ír! Hány éves?

- Húsz!

- És úgy ír, mintha legalább harminc volna... Hopp, itt azonban nincs igaza! Ej, ej! Mit ír? Hogy titokban esküdjének meg. Soha, soha ne tegyen ilyesmit! A házasság úgy szétválasztja az embereket, mintha szakadék tátongana közöttük. Látja, azért nem mentem és nem is mennék soha férjhez.

- Talán nem szeretett senkit.

- Bocsásson meg, Clotilde.

- És visszautasította azt is, akit szeretett? Hiszen akkor szerencsétlenné tette.

- Sőt ellenkezőleg. Ilyen a zárdai nevelés. Egészen elvakítja a fiatal leányokat, de maga sokkal okosabb, elevenebb, semhogy ne küzdené le az ostoba elveket, melyekkel teletömték fejét. Az élet nem olyan, mint egy jól berendezett fiók, amelyben minden kötelességszerűen a helyén van, hanem olyan, mint egy nagy kert... itt sivár és terméketlen a talaj, ott gyom és bozót ver gyökeret, de helyenként üde pázsit zöldel, illatos virág nyílik szemnek és szívnek gyönyörűségére. Most csak arról van szó, hogy ki melyik oldalát keresi fel a kertnek. Tessék a házasság sivár, göröngyös, kavicsos, egyhangú talajára lépni, a szolgaságba, szenvedésbe... De ha jobban vágyódik a szív szabadságára, tündéerkertbe léphet... leszakíthatja a szerelem minden kincsét, virágát, képzelőtehetsége minden szeszélyét valóra válthatja, a gyönyör ezer mámorát

élvezheti... fájdalom és kínszenvedés nélkül... Magáé lehet a boldogság minden joga, életre lenyüggő láncok nélkül...

- Oh, be gyönyörűen beszél... Milyen különbség a Carmelita nővérek szomorú szónoklatai, s az ön szavai között...

- Nem értenek szegények se érzésekhez, se a boldogság filozófiájához. Most menjen és írja meg Perceval úrnak, hogy holnaptól kezdve minden ebéd után sétálni megyünk és aztán igyekezzék minél hamarább elmenekülni vele a nagynénje karmai közül.

- De hogyan?

- Majd meglátjuk. Most egyelőre csak írjon.

Másnap a sétánál találkoztak fiatal szerelmeseim. Oh milyen kedvesek és boldogok voltak.

Percevalon rögtön észrevettem, hogy már elég jártas a szerelemben, engem is jól ismert hirtől, persze Clotilde nem sejtette, hogy ki vagyok, a zárdában nem igen emlegettek.

Tanítványom mérföldes csizmával haladt a kijelölt úton.

Bizalmasan közölt velem mindent. Csak azok az akadályok tartották még vissza Alberttől, amelyeket én gördítettem eléjük, hogy a fiatal ember érzéseit tartósabbá tegyem.

A szép idyll kellős közepén a Clotilde nagynénje írt, hogy megrövidíti tourainei tartózkodását és rövidesen hazajön. Fiatal párom kétségbe volt esve és inkább a világ végére akartak menekülni, semhogy még egyszer a nagynéni sárkányőrizete alá kerüljenek.

De Perceval vagyontalan volt. Nem akartam, hogy Clotildeot bizonytalan anyagi egzisztenciába vigye s szerencsére jó ötletem támadt. Nem engedtem, hogy megszökjenek, hanem felvittem Clotildeot a Frontenac grófnő érkezésének napján lakásomra, a Tournelles-utcába.

Este nevetve mondtam Fiesque grófnőnek:

- Már turbékolnak a galambjaim!

- Bizonyos? Igazán? Egészen bizonyos? - kérdezte sajtáságosan felvillanó örömmel. - Akkor jöjjön, jöjjön hamar, lepjük meg Frontenac grófnőt a hírrel... Jót fogunk nevetni.

Szokatlan hévvel cipelt magával a Mademoiselle szobájába, ahol Frontenac grófnő már dühvel magyarázott valamit a hercegnőnek.

- Ne is keresse Clotildeot, - vágott szavába Fiesque grófnő, - Lenclos kisasszony nevelésbe vette távolléte alatt, s a tanítvány, hogy méltó legyen mesteréhez, éppen most viszi át gyakorlati tere új tudományát.

Mademoiselle közbeszólt:

- Beszéljen világosabban, mit akar mondani?

- Nem érti fenséged? Itt hagytak egy tiszta, keresztény fiatal leányt palotájában, s ez a kedves teremtség megrontotta, haszontalan kalandornőt faragott belőle.

- Clotildeból? De hát hol van?

- Beszéljen... Mondja meg! - fordult hozzám kétszínű dühével Fiesque grófnő... - Mondja el, hogy tönkretette a szerencsétlen gyermeket... Mondja meg, hogy megszökött a csábítójával...

- Lehetetlen! - kiáltott fel Mademoiselle.

A legmegalázóbb szavak özönét zúdították reám.

- Mit is várhattunk volna egyebet Ninontól! - kiáltott Fiesque grófnő és megvetéssel mért végig.

- Elég volt asszonyom!

- Nem méltatom arra, hogy önhöz intézzem szavamat. A hercegnő elég gyöngye volt ahhoz, hogy szeresse, most végre megtudta, hogy kicsoda ön, bebizonyítottam neki. Tudtam, hogy jelenléte botrányt fog előidézni. Most pedig takarodjék innen, a hercegnő kidobja és megtiltja, hogy valaha is átlépje küszöbét.

Mademoiselle egy szót sem szólt és mindhárman kivonultak a szobából. Keserves zokogás tört ki belőlem.

Fiesque grófnő néhány pillanat múlva visszatért.

- Ügyes voltam ugy-e? - szólt gonosz nevetéssel. - Végre bosszút álltam.

Remegve álltam fel:

- Igen, szemtelenül becsapott...

- Csak lassan! Még nem tud mindent. Bűne sokkal nagyobb, mint képzeli... Az a fiatal leány, akit könnyelmű útra vezetett, akit megrontott, nem a Frontenac grófnő unokahuga... hanem a te leányod Ninon de Lenclos... Hallod... a te leányod... Most teljes a bosszúm!

Térdre estem, mintha villám ütött volna belém. Sohse fogom elfelejteni a Fiesque grófnő ijesztően gonosz arcát.

VI.

Nem tudnám leírni viharos érzéseimet. Azt se tudom, hogy hogyan kerültem haza.

Egy fél óra múlva már lélekszakadva rohantam fel lakásom lépcsőjén.

Perceval néhány pillanattal előttem érkezett. Clotilde előtt térdelt és szenvedélyesen csókolgatta kezét.

- Mit keres itt uram? Milyen jogon hatol lakásomba? És ki engedte meg, hogy távollétemben beszéljessen Clotildedal?

- De kérem...

- Távozzék azonnal...

- Mi történt? Nem értem...

- Menjen, ha mondom! És ha valaha ez életben látni akarja még Clotildeot, csak pap előtt találkozhatik vele.

Mindketten megdöbbenve néztek reám. Dobogó szívvel, remegve, képemből kikelve állottam közöttük. Ugy éreztem, hogy agyam megszakad a kínos feszültségtől.

- Valami szerencsétlenség történt? - kérdezte Clotilde halálsápadtan és remegő keze az enyémbe kapaszkodott. Felsikoltottam. Magamhoz szorítottam, csókoltam arcát, szemét.

- Drága gyermekem, ne hallgass erre a fiatal emberre, őrizkedj tőle, mert csak vesztedet akarja.

- Ne bántsa, ne bántsa! - könyörgött Clotilde. - Hiszen eddig egészen másképp beszélt... Miért akarja most elkergetni?

- Hazudtam, bolond voltam...

- Hazudott?

- Nem... próbára akartalak tenni Clotilde... esküszöm... de most már elég a játékból... Nem akarom, hogy folytasd... Vigyázni fogok ártatlanságodra... nem engedem, hogy ide tolokodjék a csábító...

- Igazán? - szólalt meg Perceval gúnyosan. - Egyik meglepetésből a másikba esem. Ninon de Lenclos beszél így?

- Azt mondtam, hogy menjen el!

- Bocsásson meg... mióta védi ily buzgón az erényt? Előbb felbátorít és most ellenemre tör? Aggályai érthetetlenek... és őszintén szólva kissé elkéstek... A Ninon szájából furcsán hangzik az erkölcs!

- Hallgasson uram!

- Nem hallgatok! Hát az ördög vagyok én? És ez a ház zárda?

- Tisztelje ezt a házat, mert ma a tisztaság költözött ide!

- Csak a tisztaság döbbenhet meg rajta, nem ön! Jó lesz, ha Clotilde megtudja, hogy hány szeretője gázolt keresztül hajlékán.

- Az Istenre kérem hallgasson!

- Tudom az egész névsort: Coligny, Marsillac, a Sévigné, Effiat, Gourville, Clérembault, Saint-Évremond, Condé... lehet, hogy a sorrendben tévedek, de a nevekben nem...

- Elég... kegyelem!

- Oh miért ne folytassuk tovább? Csak nem felejttem el Charlevalt, d'Estréet, Villarceaux, Briolet, Fiesquet, Durast, Navaillest, Choiseult?...

- Uram, uram, borzalmas, amit tesz!

Hideg veríték ütött ki homlokomon. Clotilde elhúzta kezét és elhuzódott mellőlem.

- Oh Perceval... nem tudja most, hogy mit tett.

Kezemet tördeltem. Soha, soha nem ejtethem ki számon: „Anyád vagyok!”

- Kényszerített, hogy így beszéljek! - morogta Perceval.

Most már megijedt ő is, kétségbeesésemet látva.

- Igen... igaza volt... mindenki arcomba vághatja ugyanazt, amit maga mondott... ma, először életemben szégyelem magam érte, mert ez a fiatal leány itt van, hallja és pirul miattam.

Kezembe tettem arcom és sirtam.

Perceval igyekezett néhány szóval mentetetőzni, de most már olyan parancsoló mozdulattal mutattam az ajtóra, hogy nem mert ellenkezni és végre elment.

- Édes Clotilde... ne vessél meg, add megint ide a kezed... ne menj el tőlem... ha tudnád, hogy borzadok az életemtől, megbocsátanál.

- De bocsásson meg Albertnek is... Szegény fiu... olyan kegyetlenül beszélt velem...

- Igen, hogy tisztelje jövődöbeli feleségét... Esküszöm, hogy el fog venni, esküszöm...

Magamhoz öleltem a Clotilde szelid, szép fejét és sirva csókolgattam selymes hajfürteit.

- Ó talán csak álmodom!

- Szerencsére idejekorán felébredtem, hogy megmentselek. Ne hallgass gyermekem soha a szenvedély tanácsára, maradj az erény útján... Csak az erény teszi boldoggá és megelégedetté az embert.

- Nem értem... Most egészen egyebet mond...

- Ha nem is értesz... Igérd meg, hogy nem tartod az élet egyetlen kincsének a szerelem tévedéseit... úgy járhatnál te is, mint én... milyen mélységes szakadék nyílt meg előttem!... A becstelenség az ember homlokához tapad és semmi le nem mossa... Eleinte leküzdjük ösztönös félelmünket, lenyeljük könnyeinket, aztán megszokjuk a szégyent, sőt kihívón felemelt fejjel nézünk a világ szemébe, hivalkodunk a vétkeinkkel és dicsőséget kovácsolunk bukásunkból. Aztán egyszer csak arra ébredünk, hogy minden csepp vérünkkel megváltanók könnyelmű bűneinket... de késő... fenéig kell üritni a kelyhet... Drága gyermekem, menekülj a gyilkos élvezetek elől... a mocskoló szenvedélyektől, a sülyesztő szerelmektől...

Clotilde két karjával átölelt és zokogva kérlelt:

- Beszéljen még, beszéljen... Most érzem, hogy a szíve beszél és nem a szelleme...

- Örülj leányom, hogy nincs okod pirulni... Ha tudnád, hogy mit jelent az pirulni, szégyenkezni azok előtt, akiket szeretünk?... Csak most érzem igazán! Milyen büszke lehet minden nő, aki sosem feledkezett meg kötelességéről... akit családja tisztel és becsül... Te nem tudod gyermekem, hogy mi a családi élet. Téged elhagyott az anyád, nem vigyázott gyermekeségedre.

- Ugy szeretném ismerni az anyámat!

- Igen, ha tisztességes és tiszta maradt volna, de valószínűleg félreismerte a családi élet boldogságát. Nem tudta, hogy a család az élet nyugalma, megbánás nélküli szerelme... Csak házasságban ismerheti meg a nő az anyaság örömeit. Milyen boldogság lehet mindennap és minden órában megölelni gyermekeinket. Ugy-e Clotilde megfogadod a tanácsomat?

- Esküszöm!

- Csak az oltár előtt találkozol Alberttel?

- Igen... de azt ígérte...

- Nyugodt lehetsz, hogy meglesz a házasság, ha török-szakad. Megígértem és keresztülviszem.

Perceval a madame Montausier unokaöccse volt. Azonnal levelet küldtem madame Montausiernek, aki jelenleg Versaillesban a király gyermekeit nevelte és kértem, hogy látogasson meg.

Még aznap este felkeresett.

Bezárkóztam vele szobámba és tövéről hegyére elmondtam neki mindent.

- Mikor megtudtam, hogy a leányom, úgy marcangolt a lelkiismeret. Beláttam egész hibámat és megesküdtem, hogy jóvá fogom tenni...

- Azt hittem, hogy boldog és nyugodt életet él filozófiai elvei alapján.

- Hagyja, hagyja, ha valaki tizenöt éves koromban megjósolja az életemet, azt hiszem, hogy felakasztottam volna magam. Igyekeztem szórakozni, beleszédülni a forgatagba, s hogy őszinte legyek, nem is ébresztette fel alvó lelkiismeretemet semmi. Mai napig senkit se szerettem tiszta, szent szeretettel és meg se tudtam különböztetni a valódi boldogságot hamis gyönyöröktől.

- Nem, ne tulozzon ennyire, Ninon...

- Látja lehetek a leányomnak testvére, barátnője, társa, de anyja sohase lehetek.

A beszélgetés végén madame Montausier megígérte, hogy segíteni fog elhárítani a leányom házassága elé gördülő akadályokat.

Tourainei birtokomat ígértem hozományul. Körülbelül háromszázezer livret ért akkor, s egész bizonyosan nagyban hozzájárult az Albert családja részéről felmerülő akadályok leküzdéséhez. Nyolc nap mulva Clotilde dispenczióval házasságot köthetett szíve választottjával.

Nagy kő esett le a szívemről.

Az esküvőre természetesen el se mentem, kikötöttem, hogy a fiatal pár két évig külföldön tartózkodjék, s hogy lehetőleg titokban tartsák házasságukat. Azóta csak gyér időközökben láttam Clotildeot, s mindannyiszor elég lelkiérem volt ahhoz, hogy ne áruljam el, hogy anyja vagyok.

A sok izgalom azonban megviselte egészségemet. Montausier hercegnő gyöngéden rábeszélte, hogy menjek vele együtt fürdőre, s csakugyan szükségem volt biztató szavaira, szeretetére, hogy kibéküljek önmagammal és a világgal.

Hires filozófiai álláspontom ime csütörtököt mondott. Hirtelen eszembe jutott, hogy a fiam most körülbelül huszonekét éves, s sajnos ép oly keveset törődtem vele is, mint leányommal.

Szerencsére hamarabb nyomára tudtam akadni. Levelet írtam Gersay márkinak, s legnagyobb örömömre a következő levelet kaptam tőle.

„A fiunk szép, okos, derék fiatal ember lett. Törvényesíttetem. Ha megigéri, hogy sohasem árulja el előtte születése titkát, ősszel bemutatom magának. A társas élet mindenesetre hiányzik életéből, falusi magányunkban kevés emberrel találkozunk, de miután, mint hallom, a maga házánál mindig a legragyogóbb társaság van együtt, közös erővel tökéletes embert faragunk belőle.”

Sirtam örömben. Látni fogom a fiamat! Kivülről megtanultam a Gersay levelét, annyiszor elolvastam.

Mialatt Saint Clouban üdültem madame Montausierral, nagy dolgok történtek az udvarnál. XIV. Lajos váratlanul beleegyezett a Mademoiselle és a Lauzun házasságába. Megijedt talán, mert Mademoiselle azzal fenyegetőzött, hogy ha tovább is ellenzi házasságát, soha ki nem mozdul többet a Luxembourgból. Lauzun túlboldog volt és felfuvalkodott gőgjében már is uralkodónak érezte magát. Ahelyett, hogy sietett volna a király jóindulatú fellobbanását kihasználni s esküvőjét minél hamarabb megváltozhatatlan valósággá tenni, egyre azon törte fejét, hogy olyan fényt és pompát fejtessen ki házassága tiszteletére az udvar és egész Páris, hogy Európa sokáig beszéljen róla.

A készülődésekkel huzták, halasztották az időt és közben madame Montespan, aki minden kilenc hónapban egy-egy gyermekkel kedveskedett XIV. Lajosnak, arra gondolt, hogy a Mademoiselle vagyona is okosabb célt szolgálna, ha a Maine herceg, a Toulouse gróf s a többi törvénytelen ivadék jövőjét biztosítaná, mint hogy Lauzun élvezze gyümölcsét.

Addig-addig magyarázta álláspontját a királynak, míg visszavonta beleegyezését és nem használt Lauzunnak se könyörgés, se könny, se haragos kifakadás, sőt ellenkezőleg, mikor dühe alkalmatlanná vált, a Pignerol vár börtönébe küldték.

Senki nem sajnálta a póruljárt vőlegényt, de a Mademoiselle sorsa mindenkit meghatott.

A pletykálók suttozását rövidesen elnémította egy sokkal nagyobb tragédia.

A ragyogó Henriette d'Angleterre, az orléánsi herceg felesége egy este rosszulról panaszkodott. A gyógyszerész orvosságot küldött be neki, de alig hogy megitta, heves görcsök lepték meg. Kiáltozására összesereglett az egész udvar. A király minden valamirevaló orvos tanácsát kikérte, de a tudósok tehetetlenül állták körül a betegágyat. Végre Valot, az első udvari orvos kijelentette, hogy Madamenak kolerája van. Éjfél után három óraker meg halt a fenség. Bossuet adta reá az utolsó kenetet és vigasztal gatta utolsó perceiben.

Még ma is hallom gyászbeszédét. XIV. Lajos és az egész udvar remegve állta körül a ravatalt.

Még ma se merem elmondani az igazat, pedig mindenki sutto gta. Elvégre nem vádolo k senkit, csak beszélek, az utókor fog majd ítélkezni.

Monsieur rosszul élt feleségével. Botrányos gyöngédséget mutatott Lorraine lovag iránt, úgyannyira, hogy a király kötelességének tartotta végét vetni a botrányos viselkedésnek és száműzte a lovagot. Lorraine bizonyosra vette, hogy Madame miatt lett kegyvesztett, s bosszút esküdött.

Szegény Henriette csak nevetett rajta. Halálának előestéjén sokan látták Lorraine lovagot hosszú köpenyben, szemére huzott főveggel a saint-cloude-i park körül ögyelegni. Mindez nem bizonyít semmit, de valószínűvé teszi a Madame segélykiáltását: „Mégmérgeztek! Mégmérgeztek!”

Mióta az udvar Saint-Cloud-ban volt, ritkán mozdultam ki a Montausier hercegnő házából. Egy este mégis kedvem kerekedett a parkban sétálni. Legnagyobb bosszúságomra egyik útkanyarulatnál Fiesque grófnővel találkoztam szembe, aki Montespan márkinővel karonfogva

sétálgatott. A ravasz kegyenc most az udvarhölgyek segítségével igyekezett megpuhítani Mademoisellet, hogy mondjon le a vagyonáról.

Amint megpillantottak, Fiesque grófnő sugott valamit a Montespan fülébe. Mindketten megállottak és megvető pillantással mértek végig.

- Hogy jön ide ez a nőszemély? - kiáltott fel Montespan. - Ki merte még Saint-Cloubba is elhozni?

Máskor nem sokáig kell csipős válaszon törnöm a fejem, elég élesen szoktam visszavágni, de most ijedtemben még a lábam is gyökeret vert. Egy szó se jött ki számon.

Ellenségeim már messze jártak és én még mindig nem mozdultam. Könnyek futottak végig arcomon és a szégyen és düh remegésével ismételttem: - A nőszemély! Így mondta rólam: nőszemély!

Halálos bosszúvágy fogott el, megfogadtam, hogy visszaadom a kölcsönt a nagy Montespannak. Mi jogon nyilatkozik megvetően rólam? Sülyedtem-e valaha olyan mély erkölcstelenségre, mint ő? Megcsaltam a barátnőmet? Igyekeztem-e valaha ravasz fondorlattal és cselszövésekkel a király ágyába lopózkodni? És leplezgettem-e a házasság köpenyével valaha szertelen életmódomat?

Jó ötlet villant meg agyamban. Beszélni fogok Montespan márkival.

VII.

Még aznap este találtam ürügyet arra, hogy bemenjek Párisba. Haladéktalanul felkerestem Montespan.

- Nem tudja uram, hogy ön becsstelen ember?

- Hogyan? Miért? - dadogta ijedten.

- Ugy tesz, mintha nem tudná, hogy felesége a király szeretője!

A márki szitkozódott, esküdözött, hogy semmit se tud. Szidta a feleségét. Én meg minden tőlem telhető ravaszsággal uszítottam és bősztíttem.

- Ha megesküszik az Evangeliumra, még akkor se hiszi el önnek senki, hogy nem tud a dologról. És ha már, mint bűnrészes szerepel a botrányban, legalább a külszint óvja meg és leckéztesse meg a feleségét nyilvánosan, az egész udvar előtt.

- Az igaz, hogy jogomban áll!

- Nemcsak joga, de kötelessége is... Csapjon nagy lármát, hadd higye mindenki, hogy kétségbeesik a becsületén ejtett foltért.

- Igaza van... igaza van... Megteszem.

Alig értem haza, már mindenki csak a nagy csetepatéról beszélt.

Az emberek csoportokba verődtek. Egész Saint-Cloud egyebet se tárgyalt.

- Mit szól hozzá? Hallotta? Montespan pofonütötte feleségét a királynő és az udvarhölgyek jelenlétében.

- Ne mondja!

- Egészen bizonyos. Amúgy Isten igazába pofon vágta a szép Athenaist, hogy a mennybéli angyalokat is megláthatta ijedtében.

- És aztán?

- Aztán elmondta a pofonnal járó díszbeszédet... Gyönyörű volt...

- És a király?

- Nem merte letartóztatni.

Boldog voltam, hogy első lépésem ily fényes eredménnyel járt, de Saint-Clouban világért se mondtam el senkinek, hogy milyen részem van az Athenaïs büntetésében. Csak később, mikor Párisba visszatértem, mulattattam az esettel a Scarron özvegyét.

Françoise most Arnoulnéval lakott együtt, s azóta ritkábban találkoztunk. Nem szerettem a Françoise új barátnőjét. Nagyon csunya és nagyon kacér volt és rossz irányba térítette Françoiset. Fényűző életmódot folytattak, eleinte Phoebus és Villars fedezték háztartásuk költségeit, de mikor a háború kitört Hollandiával, s a két bőkezű lovag hadba vonult, Arnoulné olyan nagylelkű pártfogókat szerzett, akik nem hagyták el Párist a hadi dicsőség kedvéért.

Folyton jósolt Françoisenak hol kártyából, hol a tenyeréből és örökösen azzal bolondította, hogy nagyon magas rangba kerül, még királynő is lesz. A Scarron özvegye áhitatosan hallgatta és hitte minden szavát és már el se tudott lenni a sibyllje nélkül.

Ostobaságnak tekintettem a dolgot és sokszor kötekedtem velük:

- Ne felejtsd el drágám, hogy már harminchét éves vagy. Jó lesz sietni, mert különben csak öreg királyhoz kerülsz!

- Bánom is én, ha öreg is, csak király legyen - válaszolta meggyőződéssel.

Attól kezdve ritkábban látogattam őket, annál is inkább, mert Gersay jelezte, hogy két héten belül megérkezik a fiammal.

Lázás izgalommal készültem fogadásukra. Válogatott előkelő és intelligens társaságot gyűjtöttem Picpusi nyaralómba. A Colberték szakácsát fogadtam meg, tudva, hogy a jó konyha csak élénkíti és megerősíti a baráti kötelékeket.

Soha életemben nem voltam boldogabb.

Megtiltottam, hogy bárki is udvarolni merészeljen nekem. Nemcsak külső megjelenésemben, de otthonomban és társaságomban is nyugodt, előkelő, okos akartam lenni. Hiszen arról volt szó, hogy a fiamat előkelő világfivá neveljem. Izlését, modorát, viselkedését a legjobb példákkal akartam fejleszteni.

Szerettem volna a postakocsi elé futni, hogy minél hamarább lássam, megöleljem a fiamat, de Gersay nem értette a tréfát. Egész komolyan megtiltotta, hogy bármilyen anyai érzésnek kifejezést adjak.

Átkoztam szomorú multamat és rossz néven vettem a Gersay bogarát. Régi barátom azzal mentegetőzött, hogy fiát komolyan, szertartásosan nevelte, s nehéz munkájának gyümölcsét nem akarja most saját ifjúkori bűneinek bevallásával megsemmisíteni.

Nem tűrt ellentmondást. Ugy meg volt győződve arról, hogy elvei és nézetei a legbölcsebbek a világon, hogy nem lehetett vele vitatkozni. Megfosztott volna örökre fiamtól, ha ellenkezem vele.

Charles de Villiers lovag (Gersay ezt a nevet választotta fiamnak) végre megérkezett. Kellemes megjelenésű, szelid és büszke szemű, sűrű fekete haju volt. Modora még kissé szögletes, de félszégében is kedves.

Minden anya érezheti, hogy milyen küzdelmembe került legyőzni remegő izgalmat. A márki kéréseketlen maradt. Oly szigorúan figyelt minden szavamra, minden mozdulatomra, hogy valóságos kínszenvedést éltem át. Kénytelen kelletem beletörődtem a változhatatlanba és igyekeztem jó képet színlelni a reám mért szerephez, hogy legalább a Gersay bizalmát megnyerjem, s némileg megtörjem a jeget.

Sikerült gyanakvását annyira megnyugtatnom, hogy már ellenőrzése enyhült, s egyedül is elengedte hozzám Charlest.

Órák hosszat beszélgettünk a fiammal. Felejthetetlen, kedves órák voltak. Megismertettem vele a várost, az udvart. Bejártuk egész Páris. Minden tanácsomat megfogadta. Úgy öltözködött, úgy viselkedett, ahogy kívántam. Elleste minden gondolatomat és mindent elkövetett, hogy megelégedésemet kiérdemlje.

Teljesen átadtam magam gyöngéd érzéseimnek és hálát adtam az Istennek, hogy ilyen boldog időket tölthetek.

Hogy kereste a kedvemet, milyen gyöngéd, figyelmes volt, hogy ismerte minden szokásomat!

És nem sejtettem semmi rosszat! Teljesen vak voltam.

Az anya teljesen kiküszöbölte bennem a nőt... Mikor végre tisztán láttam... késő volt...

Tíz év telt el azóta... kezem még ma is reszket, szememet elhomályosítják a könnyek, mikor a végzetes emlékeket felidézem...

Egy este a kert egyik lugasában ültünk a fiammal. Nevetve kérdeztem:

- Már hat hete, hogy itt van Párisban kedves lovag... Hogy lehet, hogy nincsenek még szívügyei? Talán a hölgyeink hódítóerejét lekicsinyli, hogy egyik után se sóhajtozik.

- Csalódik! - felelte, - nagyon szeretek valakit.

- Igazán? No akkor igazán ügyesen tudja elrejtteni érzéseit... és bocsásson meg... mikor találkozik a hölgyével? Hiszen majdnem egész nap velem van...

- Még nem vallottam be az illetőnek...

- Rosszul teszi... Beszéljen; tudja, hogy néma gyermeknek...

- Nem merek hozzákezdeni...

- Ugyan... ugyan... vértézze magát több bátorsággal. Legalább szép?

- Olyan, mint Vénus és a Gráciák.

- No, de akkor bizonyosan nem nagyon okos!

- Dehogyan, a legokosabb nő a világon.

- Bocsásson meg kedves lovag, már ez több a soknál, mert én is igényt tartok az okosságra.

Charles letérdelt elém és megfogta a kezem:

- És ha azt mondom, hogy hasonlít önhöz?

- Jó, jó... ügyes mentség, de már nem hiszem...

Charles nagy, ragyogó szemekkel nézett reám és nem engedte el a kezem.

- És... ha azt mondanám Ninon, hogy szeretem... szeretem az örülésig...

- Az Istenért!

- Ne húzza el a kezét drága, szép Ninon... Miért haragszik? Hát nem látta, hogy szeretem?

- Boldogtalan fiu! Ne beszéljen tovább.

Felugrottam és befutottam szobámba. Bezárkóztam. Charles kopogott, könyörgött, esküdözött, hogy megöli magát, ha nem nyitok ajtót. Végre beengedtem.

- Uram, kegyetlenül megsértett...

- De mivel?

- Hallgasson... keljen fel.

Szegény fiunak könnyek peregtek végig arcán. Majd megszakadt a szívem. Úgy kértem az Istent, hogy adjon erőt, bátorságot.

- Szépen jutalmazta meg barátságomat... Pedig milyen jó véleménnyel voltam magáról, de már látom, hogy tévedtem... Ezután résen leszek... Hogy mer gúnyt üzni belőlem? Talán fogadása volt valakivel?

Charles elsápadt. Kínos fájdalom tükröződött arcán. Alig állott a lábán.

- Ha azt hiszi,... akkor igazán nem marad más hátra csak a halál...

- Ugyan kedves lovag, hagyjuk a halált, egész egyébről van most szó... Csak nem akarja elhitetni velem, hogy huszonnégy éves létére beleszeretett egy hatvan éves öreg asszonyba? Hiszen az unokám lehetne. Tiszteletlenséget követett el... Igyekezni fogok elfelejteni a sértést, de most menjen és kísértse meg bocsánatomat kiérdemelni.

A lovag fejéhez kapott:

- Ninon, csak nem gondolt ily alávalónak? Oh hogy megbántott! Milyen igazságtalan és kegyetlen... Nincs joga ilyen gyávának, gonosznak tartani.

Zokogásban tört ki.

Forgott velem a világ. Nem tudtam, mit mondjak, mihez kezdjek.

- Ninon, Ninon, esküszöm, hogy egész lelkemmel, gyöngéden, őszintén szeretem.

- Jóságos Isten! Ujra kezdi!

- Ne sirj drága Ninon... hadd boruljak a lábaidhoz. Szép vagy, szeretlek és megölöm magam, ha nem szeretsz.

- Istenem segíts,... segíts!

- Hatvan éves vagy? Mit bánom én? Sohse láttam szebb, vonzóbb asszonyt...

- Kegyelem Charles, ne kinozz!

- Mondd, hogy szeretsz!

- Menj, menj!

- Remeg a kezed, érzem... lehetetlen, hogy a lelkünk ne találkozzék.

- Édes barátom, irgalmazd, ne folytasd...

- Esküszöm, hogy örökre szeretlek... csak téged...

- Szerencsétlen, hát nem látod... nem érzed, hogy borzadok... Menj és soha, soha ne kerülj a szemem elé... Én Istenem adj erőt!

- Ninon, meghalok, ha nem szeretsz...

- El kell árulnom a titkomat...

- Milyen titok?

- Apád megesketett, hogy sohse árulom el és ha megtudja, örökre eltilt tőlem.

- Akkor nem akarom tudni.

- Verd ki a fejedből ezt a szerencsétlenséget.

- Soha... Lehetetlen...

- Drága Charles ne ölj meg a kétségbeejtő kinnal.

- Szeretsz! Hál' Istennek szeretsz.

- Hallgass... nem szeretlek szerelemmel, a legnagyobb bűn volna...

- De miért?

- Anyád vagyok!!!

Sápadtan, remegve, merev nézésű szemmel egyenesedett fel. Tántorgott... Át akartam fogni, de eltaszított magától. Ökölbe szorított kézzel, leirhatatlan hangon kiáltotta:

- Igen... értem... borzalom... Miért nem mondták hamarább... Elűzte a pokol a boldogságot...

- Charles... édes fiam... térj magadhoz... Légy a fiam... csak a fiam... Felejtse el a többi...

- Megátkozom a világot, az eget... az Istent.

Kirohant a szobából.

VIII.

Egy székre estem... Agyam zugott... azt hittem megőrülök... Hirtelen jövést-menést, futkosást hallottam a házban... A szolgák végigfutnak a folyosón és berontanak szobámba.

- Az Istenért, mi történt?

- Nagy szerencsétlenség... a lovag... a kertben...

Nem mertem gondolkozni... nem mertem szólni:

- Hallgass... ne mondd Jérôme... Siessünk... még megmentjük... megmentjük...

- Késő már kisasszony...

- Az nem lehet...

A gesztenyefák alá értünk... és ott feküdt vérben a fiam... szegény, szerencsétlen fiam...

Csodálom, hogy túléltem a gyászt és kétségbeesést.

Odaborultam Charles mellé és fátyolommal igyekeztem a sebéből patakozó vért megállítani. Halálsápadt arccal mégegyszer felnyitotta szemét:

- Bocsásson meg anyám... Félttem, hogy mégis szeretni fogom... és nem mertem tovább élni...

Utolsót lélezett. A szemem égett, egy könnyet se ejtettem. Kardja még ott hevert véresen a földön, utána kaptam, hogy szívembe döfjem... A szolgálaim kiragadták kezemből és felvittek szobámba.

Egy hétig eszméletlenül feküdtem és mikor magamhoz tértem, megint csak meg akartam halni. Átkoztam Gersayt. Ő volt az oka a szerencsétlenségnek. Miért tiltotta meg, hogy anyja legyek a fiannak.

Egész Páris tudott a borzalmas esetről.

Barátaim vigasztalgattak, Istenem, mintha lehetséges lenne vigasztalódnia... A papok lelkemre beszéltek, hogy fogadjam zugolódás nélkül a csapást vezeklésül bűneimért. Azt feleltem, hogy a büntetést egyedül csak én érdemeltem, de a fiamnak miért kellett bünhődni?

Scarronné mindennap meglátogatott és órákig ült ágyam szélén. Mindig a fájdalomról beszélt, úgyszólván táplált vele... addig-addig, míg könnyeim ismét megeredtek és lelkem megkönnyebbedett.

Françoise visszahozott az életbe.

Kértem, hogy ne hagyjon el, maradjon egészen mellettem, de azt felelte, hogy nagyon sok kötelezettsége van, elégedjem meg annyi idővel, amennyit eddig töltött nálam.

Néhány nap múlva egy síremlék tervezetét hozta el, melyet nevemben rendelt.

A Picpusi kápolnában temettem el a fiamat és fekete márvány síremléket állíttattam, melyen éjjel-nappal gyertyák égtek. Minden áldott nap sokáig imádkoztam sírján. Végre Françoise rábeszélte, hogy térjek vissza a Tournelles utcába, s ne felejtsem, hogy barátaimmal és a világgal szemben is vannak kötelezettségeim. Sőt Françoise, aki sohasem volt valami nagyon vallásos, most valóságos jámbor szónoklatokat tartott és bemutatta a fiatal Fénélon, akinek fényes szónoki tehetsége lassanként lecsillapította szenvedéseimet.

Húszezer livret adtam oda Fénélonnak, hogy minden évben mondasson misét a fiam lelki üdvösségéért.

Talán egészen megtértem volna magam is, ha a véletlen körülmények és váratlan események ki nem zökkentenek a kerékvágásból.

Alig voltam két hétig Tournelles utcai lakásomon, egy bérkocsi áll meg kapum előtt és két gárdista nyit be szobámba.

- Kit keresnek és miért jöttek uraim? - kérdeztem szigorúan, kihívó arcukba nézve.

- A király parancsára jöttünk és felszólítjuk, hogy kövessen haladéktalanul.

- De hová?

- Zárdába.

- Talán álmodnak!

- Legkevésbé sem.

Megmutatták a nevemre kiállított elfogató parancsot, de az okot már nem tudták megmondani.

Tíz percnyi időt engedtek arra, hogy dolgaimat rendezzem és felöltözsem.

Gyorsan írtam néhány sort a hercegnek, Françoisnak és Montausier hercegnőnek. Mindháromat ügyvédemnek címeztem, hogy juttassa el rendeltetési helyükre.

A gárdisták sürgettek, hogy a várakozási idő letelt, induljunk.

- Hova visznek?

- A Bűnbánó leányok zárdájába.

Arcomba szökött a vér. Komor, gyászos külsejű épület előtt állott meg a kocsi. Nehezen csapódott be a vasajtó mögöttünk és rosszul világított sötét folyosóra értünk. Az apácák elég szívesen fogadtak, s úgy látszik, hogy ők is azt hitték, amit én magam is, hogy tudniillik csak tévedésből kerülhettem a borzalmas helyre.

Eszemágába se jutott, hogy a Montespannal való kalandomnak köszönhetem a váratlan és kellemetlen meglepetést.

Két nap telt el kínos várakozással. Az apácák udvariasan teljesítették kérésemet és elküldtek Tournelles utcai lakásomba néhány toilettécikkért, mert a nagy sietségben jóformán semmit sem hoztam el magammal.

Borzasztóan csodálkoztam azon, hogy barátaim közül még senki sem keresett fel. Végre harmadik nap megjelent legnagyobb csodálkozásomra madame Arnoul, a Scarronné barátnője.

Sohse szerettem a furcsa kártyavetőnőt. Bizony nagyon meglepett arcot vágtam, mikor tulzott gyöngédséggel nyakamba borult.

- Ha vallatják, csak tagadjon mindent! - súgta fülembe. - Mondja, hogy sohse ismerte Montespan.

- Hogyan? hát madame Montespannak köszönhetem?

- Csitt! vigyázzon... még meghallja valaki. És főképen ne mondjon soha semmi rosszat a Françoise nagylelkű pártfogójáról.

- Nem értem...

- Hogy őszinte legyek, magam is ludas vagyok kissé. Legjobb lesz, ha mindent bevallok...

Hosszú szóáradat közben elmondta, hogy végre sikerült érintkezésbe lépnie Montespan márkinővel.

- Kártyát vetettem neki és jósoltam tenyere vonalaiból, valósággal megrémült, olyan igazságokat lepleztem le.

- Ugyan?

- Mindenekelőtt a rózsató históriát, amit magától hallottam, aztán a Montespan úr jól elhelyezett pofonját.

- Hallatlan merészség!

- No, no, csak csöndesen! Sohse izguljon... Csak jót akartam... Habár elhallgathattam volna, hogy ön biztatta fel Montespan urat.

- Szerencsétlen! Milyen jögon dulta fel nyugalmamat? és miért árulja el titkaimat?

- Csak lassan... ön két-három nap múlva szabad lesz, majd bocsánatot kérnek öntől és Françoise a Montespan gyermekeit fogja nevelni.

- Mit beszél?

- Tiszta igazat! Scarronné máris a Louvreban van. Maine herceget és Toulouse grófit ő neveli. Ime, a bizonyság: Françoise levele.

Barátnőm néhány sorban tudatta sorsa jobbra fordulását. További kétségnek nem volt helye.

- Nos mit szól hozzá, hiszi, most már, hogy jóslásom teljesül?

- Nem emlékszem a jóslására. Miről beszél?

- Hogy Françoise joggal remélheti a koronát. Persze sok függ a tervszerű beállítástól. Már régóta rávettem Françoiset, hogy sokat járjon templomba, segítse a szegényeket, s általában éljen és viselkedjék úgy, mint egy szent.

- Szóval képmutatót faragott belőle. De mennyiben vonatkozik az ügy reám?

- Arra is rátérek. Madame Montespan úgy megnyertem, különösen a rózsató körüli igazságokkal, hogy nálam nélkül semmit se tesz. Mindenben kikéri tanácsomat. Legutóbb arról volt szó, hogy kire bizná gyermekei nevelését. Megjósoltam kártyámból, hogy ezen és ezen a napon, ebben az órában találni fog a Saint Sulpice templomában egy nőt, aki éppen gyón. Még néhány ismertető jellel beharangoztam Françoiset.

- Gyönyörű munkát végzett asszonyom! - jegyeztem meg gúnyosan. - Alig várom, hogy találkozzam Scarronnéval, hogy szerencsekivánataimat kifejezzem. De még mindig nem tudom, hogy miért és hogyan kerültem ide?

- Mint említettem, megmondtam madame Montespannak, hogy férje dühét valaki szította. Természetesen Montespan néhány aranyért elárulta az ön nevét. Szóval így került ön ide... Ne... ne haragudják, hiszen barátnője érdekében cselekedtem.

- De miért szenvedjek és miért tűrjek szégyent azért, hogy Françoise a Montespan gyermekeit nevelhesse?

- De ha néhány napi szenvedés árán hozzájárul a Montespan bukásához?

Megremegtem.

- Ha a kegyencnő csillaga leáldozóban van és versenytársa kiakolbólítja a nagy hatalomból? Nos, mit szól akkor?

- Ugyan, ugyan!

- Ne vegye könnyedén az ügyet. Ugy lesz, mert úgy akarom! Oh nem ismer még engem! Nem tudja, hogy milyen energiát fejtök ki céljaim érdekében. Ma, vagy holnap kiszabadul innen, de ne felejtse el, hogy bosszúja szoros összefüggésben van sikeremmel. Gyávaság volna megbocsátani Montespannénak az újabb sértést!

A gyűlölet magával ragadott.

- Igaza van!

- Megnyugtatózására mondom, hogy Condé herceg és Montausier hercegnő mindent elkövetnek érdekében. A hercegnő esküszik reá, hogy önnek semmi része sem volt a saint-cloudi botrányban. Nem említette neki?

- Nem!

- Szerencséje! Hanem a legmelegebb szószólója Molière.

- Drága Jean-Baptiste!

- „A képzelt beteg” előadása után a király felhívta páholyába és beszélgetés közben megjegyezte, hogy a művész nagyon sápadt, betegnek látszik, jól tenné, ha kimélné erejét. Erre Molière azt válaszolta, hogy még halálos ágyából is felkelt volna, mert egy igen nagy kéréssel óhajt ő felségéhez fordulni. Rögtön elkezdi magát az egekig magasztalni, hogy a legnemesebb lelkű, legjobb barát a világon... aztán térdre borult a király előtt és úgy könyörgött.

- Oh ennél kedvesebb ujságot igazán nem mondhatott volna! - kiáltottam fel meghatottan. - Ráismerek Molièrere.

- Szórol szóra így mondta Molière: „Felség, Ninon de Lenclos a bűnbánó leányok zárdájában van, pedig sem az egyik, sem a másik”. A felség nagyot nevetett és megígérte, hogy visszaadja szabadságát, csak hogy persze ilyen esetekben már sokszor megmászította szándékát a kegyencnő kívánságára. Magára különösen dühöng... Egész bizonyosan meghív ma estére, hogy a kártyától kérjen tanácsot, eszerint láthatja, hogy sorsát kezemben tartom.

- Ha magának köszönhetem a kellemetlen rabságot, illő, hogy ki is szabadítson.

- Feltétlenül, csak arra kérem, hogy legyen segítségemre. Itt az ideje, hogy a szép Athenais nyugalomba vonuljon.

- Szívesen rendelkezésére állok.

- Komolyan?

- Esküszöm!

- Akkor még naplemente előtt szabad lesz.

Arnouldné megölelt és sietve bucsuzott. Nemsokára jelentették az apácák, hogy parancsot kaptak, hogy engedjenek szabadon.

Egyenesen Molièrehez siettem, hogy közbenjárását megköszönjem.

Kitörő örömmel fogadott.

- Boldog vagyok, hogy láthatom. Pedig olyan rosszul éreztem magam még az előbb.

- Az Istenért, Jean-Baptiste, mi bajod?

- Bizony úgy éreztem, hogy utolsó órám ütött, de mióta látom... mintha csoda történt volna velem.

- Komolyan beszélsz?

- Fogadni mernék, hogy az arcszínem jó és a szemem ragyog...
  - Igaz, igaz...
  - Vacsoráljunk együtt. Elviszlek a színházba, eljátszom neked a „képzelt beteget”...
  - De ha beteg vagy...
  - Mondom, hogy már semmi bajom és meg akarom ünnepelni a mai napot!
- Szegény Molière aznap meghalt.

IX.

Sohse felejttem el 1673 február 17-ét.

Vacsora alatt élénk, ragyogó volt Molière. Házvezetőnője azt mondta, hogy régóta nem látta ilyen jóízűen enni.

Aztán elmentünk a színházba. A legjobb páholyba helyezett el, ő maga meg sietett átöltözni.

Soha nem játszott szegény barátom ötletesebben, ragyogóbban. Nevetés harsogott végig a zsufolt termen. Büszkén tapsoltam neki.

A harmadik felvonás végénél tartottak. Hirtelen úgy hallom, hogy a Molière hangja megtörik. Egyre sápadtabb. Hihetetlen erőlködéssel igyekszik szerepét végigjátszani. Aztán egyszer csak visszahanyatlik karszékében és ijedten felkiált.

Környezete köréje sereglük, nagy zűrzavar, kiabálás, jövés-menés. Magam is a színpadra sietek. Szegény barátom már egy szót se tud szólni. Haza akarják szállítani lakására, de attól tartanak, hogy útközben meghalhat és a Szent Vinczész nővérek zárdájába helyezik el. Még aznap éjjel meghalt.

Igy fejezte be életét legnemesebb, legszellemesebb, legjobb barátom.

Keservesen megsirattam és meggyászoltam.

Alig telt el három hét a szomorú esemény után, mikor Arnouldné váratlanul meglátogatott. Bánatom annyira elfoglalt, hogy tulajdonképpen senkit se fogadtam, de az erőszakos asszony mégis behatolt szobámba.

- Figyelmeztetem esküjére. Itt az ideje, hogy segítsen. Ma este elutazik az udvar. Velünk kell jönnie.

- Hova?

- Németország felé. Az első komornyikot már megnyertem. A Montespan uralom végét járja. Egyelőre nem mondhatok többet.

- Szóval utazunk.

- De férfiruhába kellene öltözködnie.

- Semmi se könnyebb. Sokszor viseltem már férfiruhát.

Nem ismertem magamra, olyan vak szenvedéllyel gyűlöltem Montespant, holott azelőtt soha senkin bosszút nem állottam. Hiába, az öregség nem javítja a jellemet.

Spanyolország és Ausztria szövetkezett XIV. Lajos ellen. A király maga is készült győztes serege élére, s vele együtt, rendes szokás szerint, az udvar is útnak indult.

Mi Arnouldnéval külön utaztunk. Megelőztük az udvart. Társam pontosan ismerte a király utitervét.

Saint Marie-aux-Mine után veszedelmes utakon haladtunk. Fenyves erdővel borított hegyoldalak és hegytetők keskeny útain nehezen jutottunk előre. És az ellátás leírhatatlan rossz volt. Arnouldné egyre biztatott:

- Csak bátorság és kitartás. A nehezebbjén túl vagyunk. Még csak tíz mérföld, s aztán bevárjuk az udvart.

Másnap Ribeauvillersbe érkeztünk. Ajánlólevelet vittünk a város kormányzójához és a legelőzékenyebb fogadtatásban részesültünk. A kormányzó fejcsóválva olvasta el a levelet, aztán zsebrevágta, de egy szó említést se tett róla.

Elfogadtuk meghívását vacsorára, amely után Arnouldné megkérdezte:

- Miért nem beszél uram a kisértetek szobájáról?

A kormányzó megdöbbenve nézett reánk:

- Asszonyom... csak nem akar komolyan...

- A veszedelmes szobában aludni? Dehogyan nem. Unokafivére bizonyára megírta a levélben.

- Kétségkívül... de örültség... nem tehetem ki önöket ilyen veszedelemnek.

- Sohase aggódjék miattunk! kizárólag azért jöttünk!

- És ha megfojtják?

- Szembeszállunk a veszedelemmel!

- De nem tudják, hogy mindenkit megfojtanak, aki...

- Mindent tudok, - felelte Arnouldné, - ne is folytassa uram!

- És mégis?

- Feltétlenül! Bevallom, hogy fogadásról van szó és remélem, kormányzó úr sem akarja, hogy elveszítsük.

- Ám lássák! Parancsot fogok adni, hogy a kisértetszobában vessenek önöknek ágyat.

Mondanom sem kell, hogy én mint az Arnouldné férje szerepeltem.

Tíz perc múlva a kormányzó maga vezetett be a titokzatos szobába, a küszöbön remegve kívánt jóéjszakát és sietve visszavonult.

- Magyarázza már végre nekem is meg a talányt! - kértem társnőmet.

Felelet helyett gondosan szemügyre vette a szobát, s kis idő múlva örömmel kiáltott fel:

- Ime a titok magyarázatának kezdete.

Egyik kezét az ágy melletti állványon álló állat szájába csuszta, megnyomott egy rugót, az állvány félretolódott, s egy nagy, fényűzéssel berendezett szobát pillantottunk meg.

Arnouldné belépett és engem is magával húzott.

- Itt fog aludni holnap a király, kezdi már érteni az összefüggést?

- Halvány sejtelmem sincs róla.

Az állvány bezáródott mögöttünk. Megdöbbenve néztem körül, de sybillám úgy látszik teljesen tájékozva volt a terepviszonyok felől, mert a carrarai márványból készült kandallón álló angyal torkában szintén megnyomott egy rugót, s a rejtekajtó megint kinyílt.

- Most már mindent elmondok. Ebben a szobában csakugyan sok embert fojtottak meg, de nem a kisértetek, hanem egy bizonyos Ribeaupierre gróf, akit sok rossz szenvedélye, főképp a játék vagyoniilag tönkretett és gazdag utasokat csalogatott magához, ebben a szobában helyezte el és éjjel meglátogatta őket. Most már érti?

- Értem a régi mesét, de remélem, hogy a mi történetünk nem fog hasonlítani hozzá.

- Nyugodt lehet! Nem fojtunk meg senkit.

- De mi a szándéka?

Nem felelt. Kibontotta podgyászát és egy gyönyörű brokát ruhát, kék szalagot és médaillont vett elő, ugyanolyant, amilyenben Anne d'Autriche, a XIV. Lajos anyja van lefestve. A tükörhöz vezetett és figyelmesen nézegette arcomat.

- Nem találja, hogy feltűnően hasonlít a boldogult királynőhöz?

- Lehetséges! És aztán?

- Kissé megvastagítjuk a termetét, még a király is azt fogja hinni, hogy látomása van.

- Csak nem kívánja, hogy az Anne d'Autriche szellemét játszam?

- Eltalálta!

- De hiszen ez szentségtörés.

- Ne felejtse el, hogy Montespan meg kell buktatni!

Elszörnyedve néztem reá.

- Ne felejtse, hogy megesküdt, hogy segítségemre lesz. Semmi kifogást nem fogadok el.

- És ha kitudódik?

- Lehetetlen!

Hiába kérdezősködtem, hiába könyörögtem, nem felelt. Lefeküdt és elaludt.

Ugy öt óra tájban a kormányzó átküldte hozzánk szolgáját, hogy érdeklődjék, nem történt-e az éjjel semmi bajunk?

- Mondja meg kedves házigazdánknak, - üzente Arnouldné nevetve, - hogy a szellemek igen jól viselték magukat és pompásan aludtunk.

Még mindig szédült a fejem és faggattam Arnouldét, hogy legalább annyit áruljon el, hogy a kastély titkát honnan tudta meg?

- Semmi sem egyszerűbb. A kormányzó unokafivére, akitől ajánlólevelet hoztunk, ebben a kastélyban nőtt fel és ő maga fedezte fel a titkot. Igen jó barátom és nekem is elmondta.

Másnap az udvar is megérkezett.

XIV. Lajos rendkívül fáradt volt és már kilenc órakor lefeküdt.

Éjfél tájban kezdtünk a kísértet játszáshoz készülni. Arnouldné a legnagyobb körültekintéssel öltöztetett.

Amint elkészültem, megnyomta a rejtekajtó rugóját és a néhai Anna királynő belépett a király hálószobájába.

Ő felsége aludt. Ágya széléhez léptem. Társam a rejtekajtó nyílásában állott és kísértetiesen megvilágította fáklyájával a szobát. A kezem jéghideg volt, mert előzőleg mintegy negyed óra hosszat jeges vízben tartottam. Megérintettem az uralkodó vállát. Ijedten riadt fel:

- Anyám! Anyám! - kiáltotta.

Magam is majd meghaltam félelmemben.

Ujjammal egy kis asztalra mutattam és egy papirlapot helyeztem rá. Azután lassan hátráltam. A fáklya kialudt. A rejtekajtó becsapódott.

Nemsokára csengetés hallszott.

Egy komornyik rohant a király szobájába.

- Gyujtsanak világot, gyorsan!

Tudtuk, hogy a papirlapot akarja olvasni.

Arnoulné kitűnően utánozta az Anne d'Autriche írását. A levél szigorúan megróttá XIV. Lajost erkölcstelen viselkedéseért és a kegyencnők uralmáért.

Egész éjjel be nem hunytam a szemem. Félttem, hogy átkutatják a kastélyt és megtalálják podgyászunkban a szellem ruháit.

Hajnalban már indultunk visszafelé. Utközben szembetalálkoztunk a Montespan kocsijával. Nem állhattam meg, hogy oda ne kiáltsam:

- Szerencsés utat asszonyom!

Visszatérve Párisba, természetesen el nem mondtam senkinek életem legmerészebb kalandját.

Lassankint visszatértem életem régi kerékvágásába. Barátaim megint körém gyülekeztek s ha bánatom nem is tűnt el egészen, de a sebek lassanként beheggedtek.

X.

Corneille, Marsillac, aki éppen akkor adta ki „Maximes” című munkáját és Racine jártak többek közt estélyeimre. Az írók felolvasták legujabb műveiket. Madame la Fayette és Montausier hercegnő igazán hűséges, jó barátok voltak.

Madame la Fayette egyszer kérdőre vont:

- Vallja be őszintén, hogy mivel bántotta meg madame de Sévigné?

- Én? semmivel.

- Lehetetlen! Ugy haragszik magára, hogy még a nevét sem szabad kiejteni előtte. Ne nevéssen Ninon, higgye el, hogy komoly dolog. Igaz, hogy a kis Grignan márki szereti magát?

- Hogyne!

- És Charles de Sévigné, az apja is?

- Igen, sőt ne felejtsek el a nagyapát, Henry de Sévigné sem - válaszoltam nevetve.

- Ninon, maga bolond!

- Mit tehetek róla, ha a szerelem nemzedékről nemzedékre öröklődik?

- Nagyon ragaszkodik a kis márkihoz?

- Szó sincs róla!

- Akkor miért búsitja úgy a kis márki nagyanyját?

- Esküszöm, hogy készséggel megvigasztalom. Mit tehetek az érdekében?

- Szakítson az unokájával.

- Szívesen, barátságért feláldozok minden szerelmet. Békítsen ki madame de Sévignével.

Megbeszéltük, hogy másnap együtt megyünk el a Grignan márki nagyanyjához.

Bevallom, hogy a kis márki nem volt éppen oly közönyös előttem mint ahogy beszéltem róla. Egy izben összeszólalkoztunk Champmeslé nevű színésznő miatt, aki mindenáron el akarta tőlem hódítani. Akkor kiadtam a Grignan útját, de nagy könyörgésre kibékültem vele, s azóta minden idejét velem töltötte, saint-germaini nyaralóban, mert a picusit eladtam. Nem bírtam a borzalmas emlékekkel telt helyen lakni. Elég az hozzá, madame de Sévigné igen rossz néven vette, hogy unokája nem mozdul mellőlem. Meg is írta egyik levelében a kis Grignan fivérének: „Bátyja most Saint-Germainben lakik, Ninon és egy színésznő között öröklődik Racinenal és Despréaux-val.”

Alig vártam, hogy beszélhessek madame de Sévignével, mégis nagyon kíváncsi voltam rá, hogy miért kívánja olyan nagyon, hogy Grignan márkival szakítsak.

Mme la Fayette megtartotta szavát és másnap értem jött.

A híres Sévigné asszony sohasem volt szép, orra hosszú és hegyes, orrcimpái tulságosan szétállók, s egész arcában valami sajátságos szigor tükröződött vissza. Finom előzékenységgel fogadott. Rendkívül tapintatosan kerülte látogatásom tulajdonképeni okát. Méltányoltam tartózkodását és magam hoztam szóba a dolgot:

- Legyen szíves asszonyom és magyarázza meg, hogy miért félti tőlem Grignan márkit? Azt hiszi, hogyha velem szakít, örökre lemond a nőkről?

- Nem bánom, ha tíz más nővel is lesz viszonya, csak Ninont ne lássa soha.

- Az istenért, miért?

- Mert nem akarom, hogy házassága előtt komolyan kösse magát valakihez.

- És Champmeslé például kevésbé komolyan szeretné, mint engem?

- Szent meggyőződés. Mert önt sokkal kiválóbb tulajdonságokkal ruházta fel a Gondviselés, mint bárki mást. Szellemes, kedves és még mindig bámulatosan szép, egész bizonyos, hogy nem tudnók megházasítani, ha ön mellett marad.

A madame Sévigné véleménye hizelgett hiúságnak, s azonnal eleget akartam tenni kívánságának. Íróasztalához ültem és lakonikus rövidséggel irtam:

„Már nem szeretem.

Ninon.”

- Küldje el madame sajátkezűleg a márkinak leveletem. Elhatározásom megdönthetetlen, azt Grignan is tudja.

Attól a naptól kezdve madame de Sévigné már nem volt ellenségem, sőt tíz év múlva egy levelében azt írta Coulangesnek:

„Csodákat mesélhetek a Ninon de Lenclos estéyeiről. A legjobb társaság van nála. Bármit állítson is Mme. Coulanges, öreg napjaira maga köré gyűjtötte a nőket és férfiakat.”

Grignan márki dühöngött és mindent elkövetett, hogy kibéküljünk, de elhatározásom megmásíthatatlan volt.

Következő évben megnősült. Esküvőjét követő napon sajátos levelet kaptam tőle. Válaszomból következtetni lehet hangjára:

„Hogyan márki, babérait ciprusokra változtatta? És túl élénksége élettelenségbe csapott át? Szerelmes szívvel nem tudja kiaknázni a kedvező pillanatot? Milyen szégyen! Képzelem kétségbeesését, de bocsásson meg, minden szánakozásom mellett jót nevettem esetén. Azt írja, hogy bizonyosan megbabonázták. Tanácsolom, hogy béküljön ki mielőbb a boszorkányokkal, vagy gyógykezeltesse magát a híres Pequet-vel. Csakugyan igaza volt, mikor azt állította, hogy a jó Esonhoz hasonlít, magát is előbb finom fűvekkel kellene főzni, hogy kissé felrázzák. Az ötlet nem rossz, higye el. Különben bárhogy is igyekezzék kimászni a hinárból, mert a nők sosem bocsátják meg kárba vesztett gyöngeségüket, csak azt, melyet kedvesük kellőleg kihasznált. Ne felejtse el, hogy a törvényes feleség inkább bosszút állhat, mint mi.”

Sok levelet írogattam abban az időben. A nők általában jó levélírók, de én többre akartam vinni átlag nőknél és Saint-Évremondval filozófiai témákról levelezgettünk. Öreg barátom leveleinek nagyon örültem, de személyes jelenlétét semmisen pótolhatta és száműzetése sehogysem akart véget érni.

A Scarron özvegye egyre nagyobb befolyást gyakorolt az udvarnál, s igyekeztem rábírní, hogy eszközöljön ki kegyelmet Saint-Évremondnak.

Az udvarnál a legbigottabb vallásosság kapott lábra a Montespan kegyvesztése óta.

Első sorban a Gaston leánya keresett menedéket és gyógyulást szerencsétlen sorsa miatt a vallásban. Fél vagyonát Montespának és a királynak áldozta fel, hogy Lauzun Pignerolból kiszabadítsa, a másik felét Lauzun szipolyozta ki kiszabadulása után és ráadásul a legdurvább

módon bánt Mademoisellelel. Sokan azt állították, hogy titokban házasságot kötöttek, s a szerencsétlen nő azért tűrte a méltatlan bánásmódot.

La Vallière hercegnő is zárdába vonult vissza csalódásával és felvette a fátyolt. Ugy élt, mint egy szent és elfelejtette a királyi szerelem szenvedéseit.

Montespan mindent elkövetett, hogy visszahódítsa XIV. Lajost, de ravasz fondorkodása kárbavesztett. A Françoise befolyása napról napra nőtt.

A király mindennap meglátogatta, tisztelte, hosszasan beszélgetett vele. Egyre jobban megszerette, Chartres mellett nagy birtokot vett neki és azt kívánta, hogy viselje nevét. Így lett Françoise Mme de Maintenon, ahogy a rossz nyelvek mondogatták: Mme. de *Maintenant*.

Gyakran meglátogatott, s ha kötelességei fogva tartották, én mentem fel hozzá a Louvreba.

Az Arnoulné intrikáitól és jóslásaitól már megszabadult. Húszezer aranyat ajándékozott és férjhez adta.

Örültem régi barátnőm nagy szerencséjének, de bosszantott, hogy a vallásos álarcot még mindig nem vetette le, holott jobban tudtam, mint bárki más, hogy vallásossága nem volt sohasem őszinte, csak eszköz a cél elérésére.

- Ha kétszer is gyónsz hetenként, mit szól gyóntatod a király gyakori látogatásaihoz?

Sértődötten nézett reám:

- A gyóntatónak nincs köze a királyhoz való viszonyom természetéhez. És különben is, a király sohasem tért el az illem szabályaitól. Soha egy szóval, egy mozdulattal, egy tekintettel el nem árult semmit...

- Ugyan Françoise, velem akarod elhíttetni?

- Esküszöm, hogy a legkisebb kegyben se részesítettem.

Csodálkoztam, de oly őszintén beszélt, hogy nem kételkedhettem szavaiban.

Rövid időre új csillag tűnt fel az udvarnál: Mademoiselle Fontanges. A király fellobbanása azonban hamar lecsillapodott, s azontúl csak père la Chaise, a gyóntató és a Scarron özvegye gyakorolt befolyást reá.

XI.

A halál sűrűn aratott körülöttem. Legjobb barátaim és barátnőim sorban kidőltek. Madame de Chevreuse meghalt és Longueville hercegnő, a Condé nővére is. Gyermekkori jó barátom, Marsillac de la Rochefoucauld sem élte túl sokáig élete legnagyobb szerelmét.

A rohanó évek s az öregedés elszomorítottak. Hova tünt el a tengersok nap, első fiatalságom ragyogó ideje? Milyen rövidnek látszik a leghosszabb élet is, mikor az ember visszatekint.

Szomorú gondolataimat barátaim sem tudták szétoszlatni.

Le Notre és la Fayette fel szólítottak, hogy utazzam velük Rómába. Örömmel tettem eleget kérésüknek, annál is inkább, mert olaszországi utam alkalmával nem láttam Rómát.

Egy hét múlva, kedves társasággal útban is voltam Olaszország felé.

Március vége felé érkeztünk az örök városba. Barátaink a pápánál kihallgatást eszközöltek ki számunkra. Sohse felejttem el, hogy le Notre milyen kedélyes naivsággal viselkedett az ünnepélyes kihallgatásnál. Ahelyett, hogy szokás szerint letérdelt volna, felkiáltott:

- Jó napot szent atyám! Milyen jóságos arca van! Boldog vagyok, hogy ilyen jó színben találok.

Azután minden teketória nélkül a pápához lépett és jobbról is, balról is megcsókolta arcát.

Ő szentsége kedvesen nevetett.

Azután megnéztük a kertet, s bizony úgy találtuk, hogy nem is fogható a Tuileriák és a Versailles-i kertek szépségéhez.

Évek kellene ahhoz, hogy az ember Róma minden szépségét megtekintse. El voltunk ragadtatva a régi világ maradványaitól ép úgy, mint a katolicizmus pompájától.

A társadalmi életen, a magasrangúak kicsapongásain azonban nagyon megütköztem. Eszembe jutott az egyszeri zsidó, aki megkeresztelkedett, mert azt mondta, hogy: „Az a vallás, amelyik fennáll, habár vezetői mindent elkövetnek, hogy tönkre tegyék, feltétlenül isteni eredetű.”

Le Notre hat hónap alatt végezte el az Ő szentsége által rábizott munkát, amiért tízezer forintot és pápai áldást kapott. Tél elején visszautaztunk Párisba.

Az élet szomorúsága és a mulandóság árnyai elől menekültem annak idején és sajnos újabb gyászra érkeztem haza. Corneille fejezte be éppen földi pályafutását. A sors megint elszakította életem egyik legszebb lapját. Ugy sajnáltam az elmúlt időket, s csak emlékeimhez menekültem vigaszért.

Csak nyolc hónapig voltam távol és mégis, mintha egész Páris megváltozott volna.

XIV. Lajos megtért és vele együtt az egész udvar. Soha életemben nem láttam Párisban annyi ájtatos, buzgó embert. Mindenki aggódik hirtelen a lelki üdvösségéért. Ő felsége levágja bajuszát, az udvaroncok utána; ő felsége szürke parókát visel, hogy méltóságteljesebb legyen, az egész udvar utána.

A paróka hihetetlen mérveket öltött. A haját senki se növesztette. Egy szép paróka ezer tallérba került.

A divat is napról napra nevetségesebbé vált. A nők utánozták a spanyolokat és úgynevezett *vertugadint* viseltek, hogy szoknyájuk bővebb, szélesebb legyen. A *vertugadin* után jött a *kosár*, vagy halcsontos hordó, s a sok terebélyes csipőjű nő mellett minden ajtó és minden

utca keskenynek bizonyult. A nők kényszerűsügből folyton oldalt fordulva jártak, képzelhető, hogy milyen kecses megjelenésük volt.

A természetellenes divat a szokásokat is befolyásolta. A régi francia kedély és szellem teljesen eltűnt.

Szinte örültem, hogy öregszem, mogorva, hallgatag századom irányát látva.

Mme de Maintenon mindent elkövetett, hogy az irányzatot megszilárdítsa és még kifejezettebbé tegye. La Chaise atya még támogatta törekvését. Nem sokat bánta, hogy szegény Franciaország belepusztul a nagy szomorúságba, egyetlen célja volt, hogy rendjét minél nagyobb hatalmi tényezővé emelje.

A Françoise vallásossága már nem is álarcszerű, hanem egyenesen beteges volt.

A Saint-Évremond ügyében akartam régi barátnőmmel beszélni, de nem találtam otthon. Éppen a Saint-Cyr zárda szervezésével foglalkozott és minden egyéb üggyel visszavonult.

Levélben kértem, hogy járjon közbe a királynál, hogy a Saint-Évremond száműzetése véget érjen.

Sokáig nem kaptam választ. Végre megírta, hogy ha barátom bocsánatkérő levelet ír a királynak, öfelsége hajlandó megbocsátani.

Azonnal értesítettem Saint-Évremondot, de sajnos nem akart visszatérni. Tizenöt évig élt Angliában s már egészen hozzáidomult, ráadásul megöregedett és elbetegesedett, a nagy változást már nem merete megkockáztatni. Oly kedvesen és melegen utasította vissza ajánlatomat, hogy igazán nem haragudhattam rá. Megkért, hogy írjam meg életem történetét. Az ötlet nem volt ellenemre. Lelkesen fogtam munkához és mondhatom, hogy öregségem legkedvesebb szórakozása lett. Mintha újra átéltem volna a multat, mikor emlékeimet felidéztem. Soha többet nem unatkoztam és fejezetről fejezetre elküldtem vallomásaimat Saint-Évremondnak. Életemmel kapcsolatban koromat is le kellett lepleznem, igyekszem mindent kibontani a multak árnyékából.

Ha már az őszinteség sorát ejtem, be kell vallanom, hogy milyen hihetetlen magas kort értem el, anélkül, hogy bárki is gyanította volna hódolóim seregéből.

Bizony hetvenhárom éves lettem.

Hetvenhárom éves! És Chateaufort reggeltől estig sóhajtozott lábaimnál és Chaulieu csak boldogságáról regélt. Csakugyan hizelgés nélkül szépnek mondhattak még. A hajam nem őszült, a fogam nem romlott. Arcbőröm fehér maradt és egészségesebb színű sok fiatal nő arcánál. Magam is úgy éreztem, hogy makacs fiatalosságom a csodával határos. Homlokom közepén mutatkozott egy ránc és Chaulieu azzal bosszantott, hogy oda bujt el a szerelem.

Madame de la Fayette is megütközött örökös kacérkodásomon és valahányszor meglátogatott, mindig megkérdezte:

- Ninon, Ninon, mikor jön már meg az esze?
- Mihelyt senki sem fog szeretni.
- Rosszul teszi! Ne várja meg, míg a szerelem hagyja el magát.
- Szóval inkább én hagyjam el?
- Ha már a józan esze nem úgy súgja, legalább vonja kérdőre önérzetét.
- Lehet, hogy igaza van.

- Miért várná meg okos asszony létére diadalai végét?... Mentse meg legalább dicsőségét a hajótörésből.

Okoskodása gondolkozóba ejtett. Egy hétig töprengtem, mintha életem sorsdöntő fordulatóról volna szó. Végre elszántan meghívtam összes barátaimat, s minden bátorságomat összeszedve, meghatottan, de határozottan kijelentettem, hogy lemondok a szerelemről.

Kötelességemnek tartom hitet tenni reá, nehogy bárki is kacérságnak, vagy becsapásnak tartsa, hogy a jelenlevők egyhangulag felzudultak.

A társaság tiltakozott, ellenkezett. Kijelentették, hogy nincs jogom letenni a fegyvert, mert még a szépség királynője, a nők gyöngye, az asszonyok csillaga vagyok. Hogy véget vessek a vitának, megmondtam őszintén, hogy hány éves vagyok.

Hihetetlen kavarodás keletkezett. Egyik-másik azzal vádolt, hogy nem mondok igazat. Követelték a keresztleveletem. Ketten vállalkoztak, hogy megszerzik a Notredame plébániától. Másnap a keresztlevél láttára még nagyobb csodálkozás tört ki:

- Igaza volt!

- Hihetetlen!

- Valóságos csoda!

- Nincs boszorkányság nélkül!

Megborzongtam. Nem szerettem, ha valaki oktalan szerződésekre emlékeztetett a fekete idegennel.

- Miért csodálkoznak uraim? Nem tudják, hogy Szép Heléna negyven éves volt, mikor egész Görögország verekedett érte.

- De nem hetvenhárom!

- Türelem! Ötvenéves volt, mikor Menelaus visszavette és olyan gyönyörűnek találta, hogy megbocsátott neki.

- Mesebeszéd! Senki se tudja, hogy igaz volt-e?

- Hát Diane de Poitiers, akinek hatvanöt éves korában még az egész udvar lábainál hevert?

- De Ninon, egyik se volt hetvenhárom éves.

Hiába beszéltek, hivatkoztak, kiabáltak, megmaradtam szándékom mellett, szerelmi udvaromat befejeztem és megtiltottam a Tournelles utcai madaraknak, hogy körülöttem röpködjének.

XII.

Attól a naptól kezdve házamtája egészen megváltozott. Festék, puder, szépségflastromok eltűntek öltözőasztalomról. Szigorú ruhát viseltem. Megszűnt a kétértelmű társalgás körömben és budoárom ajtaját kérlelhetetlenül bezártam mindenki előtt.

Ninon, a könnyelmű, szerelmes természetű Ninon, akinek se bánat, se szerencsétlenség nem hozta meg a komolyságát, hirtelen minden külső kényszer nélkül, tisztán józan belátása alapján átalakult. Mademoiselle de Lenclos komolyan, méltóságteljesen lemondott a szív örületeiről és kizárólag az ész kedvteléseinek szentelte életét.

Párisnak ezidőszerint csak egyetlenegy szalonjában gyülekeztek hirneves, kiváló emberek, s ez az én szalonom volt.

Racine, Boileau, la Fontaine, Bussy-Rabutin, Benserade, la Bruyère, egyszóval a kor minden számottevő embere megjelent esténként nálam. Szerelmi kalandjaimról nem esett több szó. Általános tiszteletben részesítettek, például mikor a nagy Condé kocsija szembetalálkozott az enyémmel, a herceg el nem mulasztotta leszállani kocsijáról, s leengedve hintóm ablakát, melegen üdvözölt.

Még Mme de Maîntenon is, akinek hihetetlenül felvitte Isten a dolgát az udvarnál, sem átallotta, hogy a nyilvánosság előtt barátnőjének mondjon. Háromszor, négyszer is meglátogattott ünnepélyesen. Kardinálisok, püspökök kértek, hogy fogadjam őket estélyeimen.

A Rambouillet-palota sem volt soha előkelőbb, finomabb.

A legmagasabbrangú hölgyek látogattak, még Madeleine Scudéri se tartott tovább ránkórt reám, s olyan jó barátságot kötöttünk, hogy később támadóival szemben megvédelmeztem.

Hibájául rótták fel, hogy Scudéri műveiben több frázist ír, mint valódi érzéseket. De senki nem vitathatta el, hogy egyénisége szellemes, kedves volt. Férfias arca, csunyasága dacára is sok komoly érzelmet keltett a férfiakban. Pellisson ügyvéd valósággal imádta, s később a francia akadémia titkárának Conrartnak is elcsavarta fejét.

Racinet nagyon elkeserítette a Phedra sikertelensége s elhatározta, hogy visszavonul a szinpadtól, s csak a Saint-Cyr növendékeinek ír vallásos tárgyú drámákat. Sehogysem tudtuk lebeszélni arról, hogy tehetségét a Françoise téveszméinek szolgálatába szegődtesse. Nem hallgatott reánk és két éven belül *Esthert* és *Athaliát* nyújtotta át Mme. de Maintenonnak.

Saint-Évremond azt tanácsolta, hogy küzdjek a Versailles-i udvar szelleme ellen.

Mindent elkövettem, hogy barátaim támogatásával megmentsem a francia szellemet a bigottság hajótöréséből.²¹

Uj viselkedésemmel hírnevem óriásira nőtt.

Mindenki a Tournelles utcáról és az estélyeken megjelenő kitűnő társaságról beszélt. Vége-hossza nem volna, ha mindenkit fel akarnék sorolni, aki házamnál megfordult, s aki a kegyet kérte, hogy hozzám bevezessék. Szerencsésen választottam meg barátaimat a tömegből.

Sokan, akiket nem akartam fogadni, különböző ürügyek alatt keresték az alkalmat, hogy legalább kíváncsiságukat kielégítsék. Például Dubois abbé, akinek az arca sehogysem tetszett nekem, feljött, hogy levelet vigyen tőlem Londonba, Saint-Évremondnak.

Biztam rá ugyan levelet, de minden melegebb megjegyzés nélkül.

A következő évben ismét két nagy gyászeset érte Franciaországot. A XIV. Lajos felesége, Mária Terézia halt meg és a nagy Condé is befejezte hősi pályafutását. Bossuet mondott sírjánál beszédet.

Másfél év óta végre Mme Montespan is visszavonult birtokára.

Talán szememre lobbanthatják, hogy a kegyencnőt tulságosan gyűlöltem, de volt-e joga megvetni és megszegényíteni engem?

Bocsássa meg az Isten a bűneit, ahogy kérem, hogy az enyéimet is bocsássa meg.

A királynő halála után alig két hónappal olyan meglepetés ért, hogy mai napig se tértem jóformán magamhoz.

Françoise d'Aubigné, a hajdan elhagyatott fiatal leány, akit Neuillan grófnő istállócselédként tartott, Françoise d'Aubigné, akit számtalanszor segítettem nyomoruságában, a most már ötven éves, megrútult Françoise d'Aubigné férjhez ment XIV. Lajoshoz. Németországi uti-társam jóslása beteljesült.

Mintha felhőkből pottyantam volna le.

A házasságot titokban tartották eleinte. La Chaise atya adta össze őket a versaillesi kápolnában, a párisi hercegeprimás jelenlétében.

Néhány nap múlva madame Louis XIV. meghívott, hogy lakjam vele Versaillesban. Elhárítottam magamtól a tisztességet.

---

²¹ Ninon csöppet sem túlozza a nagy hatást, amelyet korára gyakorolt. Saint-Simon írja róla: Ninonnak rendkívül sok barátja volt és eszével meg tudta tartani valamennyit a legcsekélyebb összezörrenés nélkül. Minden esemény olyan tapintatosan és jóízléssel zajlott le házában, hogy született hercegnő-kön túltett. Az udvar legválogatottabb, legkimagaslóbb emberei barátokoztak vele, úgyannyira, hogy a divathoz tartozott a Ninon estélyein megjelenni. Joggal, mert sok összeköttetésre lehetett szert tenni nála. Se játék, se túlhangos mulatozás, se veszekedés, se vallási, vagy politikai viták nem szerepeltek estélyein. Annál több szellem, régi és modern novellák, szerelmi történetek, de emberszólásnak, pletykázásnak sosem nyitott ajtót. Minden könnyed, finom, kimért volt nála és nagyszerűen vezette a társalgást eszével és minden korból merített tudásával. Olyan tekintélyre tett szert, s annyi kiváló barátja volt, hogy mikor már bájai elhervadtak, s a jóízlés és a világ nem engedték, hogy testiséggel gazdagítsa szellemét, társasága akkor sem hagyta el. Ismerte a régi és az új udvar minden intrikáját, a komolyakat csak úgy, mint a könnyebb természetűeket. Önzetlen, hű, titoktartó, megbízható volt a végletekig. Bizonyos gyöngéi dacára is el lehet mondani róla, hogy erényes és csupa becsület. Sokszor segítette barátait pénzzel és hitellel, s komoly ügyekben helytállott értük. Hűségesen megőrizte a rábizott pénzt és titkokat. Mindezeknek köszönhette jó hírnevét és egész különleges tekintélyét. (Saint-Simon, IV. kötet 421. oldal.)

Királynőnek éreztem magam én is, s őszintén szólva nem cseréltem volna fel koronámat az övével.

Később átláttam célját, különösen, mikor láttam, hogy mennyi kegyvel halmozza el a Montchevreuil családot, akik annak idején magukhoz vették Villarceauxval együtt.

Az új királyné remegett attól a gondolattól, hogy régi kalandjai a király fülébe kerülhetnek.

Pedig nagyon sokan ismerték multjának titkait. Például, aki húsz év óta megfordult házamnál (s a számuk tengersokra szaporodott) mind tudta, hogy miért utaztam annak idején Nápolyba. Sőt lakásom bizonyos *sárga szobájának* tükrébe, Villarceaux a világ legerotikusabb strófáját véste gyémánt gyűrűjével a Françoise bájairól.

Ha sejtettem volna valaha, hogy barátnőmet szerencsecsillaga ilyen magas polcra vezérli, egész bizonyosan rég eltörtem volna a tükröt. De bizony a verset mindenki olvasta.

Loret ügyvéd le is közölte lapjában, s nem is beszélek a sok gúnydalról, mely Páris egyik végétől a másikig zengett. Csak egyet idézek:

On est ravi que le roi notre sire
Aime la d'Aubigné;
Moi, Villarceaux, je m'en crève de rire,
Hi! hi! hi! hi! hi! hé!
Puis je dirai sans être des plus lestes
Tu n'as que mes restes,
    Toi
Tu n'as que mes restes.

Azután sorra kerültek a madame Scarron többi barátai is, s minden strofának az volt a refrénje:

Tu n'as que nos restes,
    Toi,
Tu n'as que nos restes!

Különös kalandom akadt ebben az időtájban. Utolsó olaszországi utam alatt többször keresett lakásomon egy idegen öreg asszony, s azt üzente cselédeimmel, hogy Marion Delormenak hívják, s hogy már ötvenhét esztendeje ismer. Még a szívdobogásom is elállt ijedtemben, mikor meghallottam.

Tagadhatatlanul jó barátnőm volt Marion Delorme, de mégsem annyira, hogy miattam sírjából kikeljen és meglátogasson.

Valószínűbbnek tartottam, hogy valami szélhámos akar ilyen módon pénzt kicsalni belőlem.

Hetekig résen voltam, hogy kellőképen fogadhassam látogatómat, de az állítólagos Marion nem jelentkezett. Egy reggel levelet kaptam a Saint-Honoré negyed rendőrségétől, hogy jelentkezsem sürgősen, mert fontos ügyben ki akarnak hallgatni. Azonnal felmentem. A biztos szobájában egy öreg asszony kiszabadította magát a rendőrök őrizete alól és felém rohant:

- Ráísmerek... Ninon... Ninon... csakhogy megérkezett! Hála Istennek!

Alig tudtam szabadulni ölelő karjai közül.

- Az istenért asszonyom mérsékelje hevét és gyöngédsége kifejezését. Ki ön és hol találkoztunk?

- Hát nem ismer?

Figyelmesen vizsgálgattam.

- Nem... nem ismerem, szavamra!

- Az lehetetlen!... Hiszen Marion Delorme vagyok, a régi jó barátnője!

- Mesebeszéd, senkise fogja elhinni, annál kevésbé, mert mindenki tudja, hogy Marion rég meghalt.

- Nem, nem haltam meg! Gui Patin doktor megmentett. Esküszöm!

- Ugyan kérem, ne beszéljen! Együtt voltunk a temetésen. Nem tudom, hogy miért akarja Mariont halottaiból feltámasztani, de ne remélje, hogy cinkosa leszek.

Az öreg asszony sirt, jajgatott, kezét tördelte. Én azonban kereket oldottam, mihelyt szeret ejtethetem és egyenesen Gui Patinhez hajtottam.

Lakásán azt a felvilágosítást kaptam, hogy Poroszországban él, száműzött fiával együtt.

Visszatértem a rendőrségre és azt mondtam a biztosnak, hogy legokosabban tenné, ha hivatalosan írna Gui Patinnek.

- Ugyan kérem, kár a fáradságért. Tiszta munka, hogy örültem van dolgunk. Ugy viselkedett itt, hogy máris beszállítottam a l'Hôtel Dieu intézetbe.

A biztosnak igaza lehetett. Valószínűleg örült volt. Kivertem fejemből az egész históriát és néhány hét múlva egészen elfelejttem.

A La Chaise atya és a Mme de Maintenon befolyása napról-napra nőtt. A királyt egészen hatalmukba kerítették, s minden akarataikat keresztülvitték. A Nantes-i egyezményt többek között visszaszivatták XIV. Lajossal, s megint hadat üzentek a protestánsoknak, akik semmi szín alatt sem akartak áttérni. Dragonyosokat küldtek minden vidékre, hogy fegyverrel kényszerítsék a hugenottákat, hogy vallásukról mondjanak le, s ha mégis ellenállanak, fosztogatás, rablás, minden erőszak meg volt engedve ellenük. Szegény király azt hitte, hogy Istennek tetsző dolgot cselekszik és élete bűneit jóváteheti a katolikus vallásnak tett szolgálatokkal. Sajnos a hadjárat nem járt eredménnyel. A hugenották elhagyták Franciaországot, s velük együtt kivonult az ipar és kereskedelem is, mert hiszen ők támogatták kizárólag. A la Chaise atya buzgalma azonban nem csökkent. Dragonyosai továbbra is szerencsétlenné tették a vidéket és tizenöt évig tartott az áldatlan küzdelem és veszélyeztette a lakosság jólétét, biztonságát és életét.

Csak Fénélon abbé és Orléans herceg helytelenítették az erőszakot.

Fénélon megértő szeretetével és ékesszólásával sokkal több hugenottát térített meg, mint a többi papok a dragonyosok és hóhérok segítségével.

A XIV. Lajos gondja pedig a nehéz időkben is az volt, hogy a nők hajviseletét megváltoztassa. Legalább is olyan fontosságot tulajdonított ennek is, mint a vallási térítéseknek. Csakugyan szükség lett volna dragonyosokra, mert a nők makacssága túltett a hugenottákén. Beszélhetett a király a fontanges-frizura ellen, minden szava pusztában elhangzó kiáltás volt. A nők tántorithatatlanul ragaszkodtak a két láb magas, nevetségesen csunya hajépitményhez és teletömték szalaggal, hajjal, selyemmel, mindenféle cifrasággal. Mintha a nők arca a testük közepére került volna. Minden élénkebb szóra vagy taglejtésre remegett, ingadozott a toronyszerű hajépitmény és rombadőléssel fenyegetett.

Végre XIV. Lajos látva, hogy nincs kivel beszélni, mert még saját erényes felesége se hallgat reá, belefáradt a hadakozásba és abbahagyta.

Egy reggel Santeuil abbé, olaszországi utitársam meglátogatott barátjával: a semmirekelő d'Aubignéval, a Mme de Maintenon fivérével.

D'Aubigné nagy hangon üdvözölt:

- Ezer esztendeje, hogy nem láttam. Hogy van? Találkozik még az ostoba nővéremmel?

- Ej, ej uram, milyen hangon beszél családjuk büszkeségéről?

- Haragszom rá is, meg a sógorra is.

- Ugyan miért?

- Hát hol élt, hogy nem tudja? Adjon reggelit és közben majd elmondom, hogy mennyit üldöztek.

Láttam, hogy már is be van rúgva, de nem térhettem ki előle. Asztalhoz ültünk. Két hajtásra kiivott egy üveg burgundit és csak úgy áradt száján a szó, szidta a testvérét, szidta a királyt, nem állhattam meg ellentmondás nélkül.

- Ne felejtse el, hogy Françoise barátnőm és jó lesz, ha vigyáz a nyelvére; nem fél a börtöntől?

- De keresztül szurom a belét annak, aki kezét mer emelni reám... eszem ágába se jut a börtöntől félni. Ne felejtse el, hogy én vagyok a családfő. És ha Louis-Dieudonné elvette a testvéremet, az ő baja, de engem tiszteljenek, ahogy családfőt tisztelni kell. Egyébként nem irigylem szegény királyt, az is jól beházasodott. Kapott egy vénséget, aki nem merné bevallani, hogy hány éves, de azt se, hogy hány foga hiányzik.

Santeuil gurult a nevetéstől s csak még jobban uszította barátját.

- Mégse szép, - szóltam közbe, - hogy ilyen szeretet nélkül beszél a testvéréről.

- Téved, nagyon szeretem Françoisot, még meg is védeném szükség esetén, de az ördögbe is, hagyjon békét nekem s amiért csak a papokat szereti, ne akarjon mindenáron belőlem is szerzetest faragni.

- Hogyan? Szerzetest magából?

- Igen, azért dühöngök és tombolok. Be akar záratni Doyenhoz, valami közösségbe, ahol nemesemberek egész nap fujják a litániát... Inkább lángot fujjak... vagy inkább daraboljanak fel a sógor dragonyosai.

Most végre meggyőződhettem róla, hogy igaz, amit d'Aubigné-ről beszéltek, hogy minden nyilvános helyen, kertekben, mulatókban a legaljasabb módon nyilatkozik testvéréről.

Szemrehányásokkal illettem Santeuilt, hogy miért nem tartja vissza barátját kissé? miért tűri botrányos viselkedését? Hiszen mint látom befolyása alatt áll, s könnyű volna felháborító modorát más irányba terelni.

- Ugyan kérem, - válaszolt Santeuil - minden éremnek két oldala van. Ha a Scarron özvegyének botrányos szerencsepályája tetőpontján még ennyi kis bosszúsága se lenne, igazán nem volna igazság a földön.

XIII.

Ebben az évben nősült a Montespan legidősebb fia: Maine herceg. Három jelölt közül választhatott, kettő közülök szép, kedves, okos volt, de ő az ostoba és csunya harmadikat választotta, mert fejébe vette, hogy csak nagyon magas nőt vesz el, s a győztes jelölt csakugyan magasabb volt egy hüvelykkel társainál.

Éppen az esküvőt ünnepelték Versaillesban, mikor hirül vettem, hogy a nagy Mademoiselle haldoklik.

Nem láttam a Fiesque grófnő emlékezetes intrikája óta, s annál jobban meglepett, hogy halálos ágyához hivatott. Lélekszakadva futottam a Luxembourg palotába.

- Örülök kedves Ninon, hogy láthatom, nem akartam úgy meghalni, hogy ne mondjam meg, hogy sajnálom, hogy igazságtalan voltam.

- Oh, királyi fenség, elhalmoz kegyével. Csak azt sajnálom, hogy így kell találkoznunk.

- Ne sajnáljon... örülök, hogy távozom a világból, hiszen csak bánatot és nyomoruságot értem. De beszéljünk magáról. Fiesque grófnő csak ma reggel vallotta meg, hogy annakidején kelepcébe csalta. Esküszöm, hogy nem tudtam.

- Felejsük a multat hercegnő... Nem gyűlölök senkit... Clotilde boldog... a férje tisztességes ember... Többet nem kívánhatok.

- Megbocsát Fiesque grófnőnek kedves Ninon? Ma rajtam a sor, holnap magára, vagy a grófnőre kerülhet. Jobb kibékülni. - Rövid idő múlva Fiesque grófnő is belépett és könnyezve nyujtott kezét. Szavakra nem igen volt szükség.

Egy udvarhölgy jelentette, hogy Lauzun óhajt bejönni.

Mademoiselle izgatottan tiltakozott:

- Nem akarom látni, nem akarom látni! Mondják meg neki, hogy hagyjon legalább nyugodtan meghalni. Oh, Ninon, ha tudná, hogy mennyit szenvedtem érte. Viszonyunkat nem áldotta meg az ég. Gyóntatómnak megígértem, hogy nem fogom többet látni... Talán a túlvilágon megbocsátja bűneimet az Isten, hiszen annyit szenvedtem.

Megsirattam szegény Mademoisellet. Jellemének férfias erejét, eszét, nemes lelkét régóta tiszteltem. S ha tévedett is sokszor, ha ravasz emberek olykor be is hálózhatták hiszékenységet, az is csak jó szivre, becsületes bizalmasságra vall: nem tételezett fel rosszat senkiről, mert saját egyénisége tiszta, őszinte és egyenes volt.

Hagyatékát a király törvénytelen gyermekei kapták.

Mme. de Maintenonnak elujságolták, hogy Mademoiselle halálos ágyához hivatott. Mi sem természetesebb, mint hogy nagyon kíváncsi volt arra, amit beszélgettünk, s főképen, hogy Mademoiselle házasságot kötött-e titokban Lauzunnal, vagy sem? Kedves levélben felszólított, hogy látogassam meg mielőbb. Tulajdonképen kedvem lett volna visszaírni, hogy ép úgy felkereshetne ő is engem, de őszintén szólva kíváncsi voltam versaillesi berendezkedésére és elmentem.

A szegény néhai királynő sosem részesült bizony annyi tisztességben és becsülésben, mint madame Louis XIV. Gárdisták, hajduk, apródok állottak rendelkezésére. Udvartartása épp oly nagy volt, mint a királyé. Méltóságteljes, sőt királynői modort vett fel, egészen elbáméskodtam rajta. Be kell vallanom, hogy velem szemben letette grimászait és nagyszerűsködését és igyekezett Françoise lenni, mint azelőtt.

Elbocsátotta hölgyeit és furcsa berendezésű öltözőjébe vitt. Lenge mitológiai tárgyú képek szentképekkel vegyesen díszítették szobája falát. A szent és profán, a pogányság és kereszténység sajátságos összevisszaságban találkozott.

Utközben gyöngéd és kedveskedő volt, de szobájába érve megint felvette méltóságos arcát és kenetteljes hangját. Eleinte nem értettem, hogy mi leli, s csak később az ajtófüggöny mozgásából vettem észre, hogy valaki hallgatja beszélgetésünket. Más aligha lehetett az illető, csak maga a király.

Legjobban szerettem volna elfutni, úgy megmérgeződtem. Mi vagyok én? - gondoltam; - mutogatni való állat, hogy lessenek reám?

A kíváncsiság mégis visszatartott.

- Nagy zavarban vagyunk, kedves Ninon! - kezdte mondókáját az előkelő feleség.

- Talán segítségére lehetek valamiben? - kérdeztem azért is tegezve.

- Azt hiszem! - dadogta és látszott arcán, hogy bizalmas megszólításom nincs inyére.

- Ő felsége nem tudja, hogy hányadán van Lauzunnel... úgy tudom, hogy Mademoiselle több birtokot adományozott neki. Nem gondolja, hogy a birtokok inkább a király gyermekeit illetik?

- Talán Maine hercegről van szó, hiszen ő kapott már előre is eleget.

- A királynak több gyermeke is van...

- Igen tudom, okosan tennéd, ha nem szaporítanád a számukat...

- Törvényesítve vannak...

- Ugy! Szükség is volt reá!

A függöny erősen mozgott. Valakinek úgy látszik nem igen nyerte meg tetszését a társalgásunk. Françoise hol elsápadt, hol elpirult kínjában.

- Nem tudom, igazán, hogy mi a célod? Beszéljünk nyíltan. Hamarabb megértjük egymást.

- Helyes! A király szeretné tudni, hogy Mademoiselle megesküdött-e Lauzunnel?

Most már értettem. A király vissza akarta szerezni a donációkat, gyermekei részére. Nem láttam be, hogy ha a csalódott és sokat szenvedett Mademoiselle nem kérte vissza a kedvesének adományozott birtokokat, mi jogon foszthatná meg tőlük XIV. Lajos? Egy pillanat alatt tisztában voltam kötelességemmel.

- Igazán semmit se tudok erről az ügyről. Talán Fiesque grófnőt hallgassa ki ő felsége, ő bizonyosan tájékozottabb. Különben meggyőződésem, hogy ő felsége jobban tiszteli unokanővére emlékét, semhogy a nyegle Lauzun révén szóbeszéd tárgyává tegye.

- Eh, Lauzunt le is lehet záratni.

- Csakhogy a raboknak mindig vannak barátai! És ha például nyilvánosságra hoznák a Mademoiselle bizalmas leveleit? Azt hiszem, hogy a birtokokat igen nagy botrány árán lehetne visszaváltani.

Beszélgetésünket nagy zaj szakította félbe. Valaki erőszakkal be akart hatolni.

- Ezer ördög! Látni akarom a nővéremet! - hallszott.

- D'Aubigné! - kiáltott fel Françoise halálsápadtan és az ajtóhoz rohanva kiabálta.

- Ne eresszék be! Ne eresszék be.

Már késő volt. Az iszákos ember átlépte a küszöböt és torkaszakadtából káromkodott.

- Mi az, királyné testvérem, nem akarod, hogy a fivéred üdvözljön? Ki akartál dobni? De az ördög szarvára mondom, beszélni fogok veled.

- Bátyám... kérem... menjen el...

Megragadta a Françoise karját:

- Nem vártál ugy-e? Azt hitted, hogy bezártál, megmenekültél tőlem, azt hitted, hogy kutya szerzeteseid levettek a lábamról? Faképnél hagytam őket örökre, hallod?

- Jó, de ne folytassuk, könyörgök...

- Azt hitted, hogy becsapsz? Azt ígérted, hogy jól élhetek, minden költségemet fizeted, s hogy szabadon jöhetek, mehetek... ugy-e királyné hugom? Felelj! Érted? Felelj!

Igyekeztem d'Aubignét elhallgattatni, de hiába. Durvasága nem ismert határt. Madame de Maintenon remegve pillantgatott a függöny felé és most már bizonyos voltam benne, hogy a király rejtőzik mögötte.

Ujra közbevettem magam:

- Uriember nem viselkedik így!

Reám förmedt:

- Mit ért maga hozzá? Tudja, hogy hogy bántak velem? Bezártak, majd megvesztem...

- Miért nem akar megtérni bátyám?

- Megtérni? Talán bolond vagyok! Szeretem a nőket, a dalt, az evést, ivást. És mikor meg akartam szökni, zárkába dugtak. A pincén keresztül menekültem... csak azért, mert a testvérem jámbor lett és elfelejtette szerelmi kalandjait.

Françoise majd elájult.

- Nem szégyeli magát? - vágtam közbe. - A testvére mindig kifogástalanul viselkedett!

- Jó vicc! Elfelejtette már a sárga szobát? Talán bizony Villarceaux-nak is erkölcsöt prédikált ott Françoise?

- Az Istenért...

- Nem magához beszélek! Ki fogom kiabálni a háztetőkön, hogy a testvéremnek tiz, húsz, harminc szeretője volt. Szegény sógor, igazán sajnálom... bár itt volna, hogy a fülébe énekelném az utcák dalát:

Tu n'as que nos restes
Toi,
Tu n'as que nos restes!

Françoise kétségbeesetten felsikoltott és elájult.

Abban a pillanatban széttárult a függöny a háttérben, és megjelent XIV. Lajos, haragtól villámló szemekkel.

- Hé! valaki! örök! Fogjátok el ezt a nyomorultat, ott rothadjon a Bastille börtönében!

Rémülten emeltem karjaimat a király felé. Tanukat hívni ehhez a jelenethez rémséges, borzalmas lett volna.

- Hm! lám-lám! - mormogta d'Aubigné,... a sógor... Ott volt!... Teringettét! Miért nem figyelmeztetted Françoise? Nem csinálnak ilyen bolondságot csak úgy vaktába... Furcsa!... Csak nyugalom, sógor csak nyugalom! én vén csirkefogó, szégyentelen részeges vagyok... de a szívem jó... Nem kell megharagudni, az ördögbe is, nem kell haragudni!

Miközben meghatott hangon szónokolt, könnyes szemekkel, az uralkodóhoz lépett és barátságosan megfogta a kezét.

XIV. Lajos felháborodva utasította vissza. Aztán kimerülten lerogyott egy székre, réveteg tekintettel, remegő ajkakkal, nyögött és összefüggéstelen szavakat mormolt. Egy pillanatig azt hittem, hogy megüti a guta.

- Az Isten szerelméért, - kiáltottam és térdre rogytam előtte, - csak semmi botrányt!... Felség! Méltóságáért, saját magáért, bocsásson meg ennek az esztelennek!

- Mea culpa!... kijózanodom és meggyónok... Ne beszéljünk többet börtönről, sógor! ígérem, hogy bűnbocsánatot kérek a Saint Sulpiceben. Mossuk szennyesünket a családban, higgye el ne hívjon senkit.

- Hallja Felség?... elvesztette józan eszét... a szerencsétlen részeg.

- Igaz, - mondta a király... - de menjen! menjen innen!

Eközben madame de Maintenon magához tért. Amint észrevette, hogy XIV. Lajos arca rettenetesen fel van dülva, odarohant karosszékhéhez és ijedten kulcsolta össze kezeit.

- Jól van, jól, - mondta d'Aubigné, - elmegyek... Sőt visszamegyek Doyenhez, szavamat adom rá, igazi katonai becsületszavamat... Nos, meg van elégedve, sógor? Ördög vigye az ostobákat, akik bezártak a pincébe, ők az okai mindennek. Mielőtt megszöktem, három hordót ütöttem csapra; ezért beszéltem annyi bolondot az előbb... Részeges beszéd! Azt tanácsolom, sógor, ne higgyen egy szót sem.

Françoisehoz közeledett.

- Kérlek, vigasztalódj szegény kis testvérem!... Tudod, hogy szeretlek! Hányszor vittelek ölbe azelőtt, anyád voltam. Béküljetek ki gyermekeim!... Jóéjszakát.

Két könnycseppet törölt le részeges arcáról és egy fél fordulattal kiment. A király hirtelen felállott. Egy pillantásra sem méltatva madame de Maintenont, szó nélkül kiment.

- Vége mindennek, vége mindennek! - kiáltotta Françoise kétségbeesve.

- Oh dehogy! - vigasztalódj kedvesem!

- A szerencsétlen! miket beszélt!... Azt beláthatod, hogy rettenetes!

Zavarában újra elkezdett tegezni. Különben nagyon valószínű volt, hogy a király már nem hallgatózik.

- Ugyan kérlek! bátyád maga mondta, „Részeges beszéd!” nincs semmi jelentősége, legnagyobb hiba az volt, hogy elvesztetted hidegvéredet. Menj uradhoz! Én sietek d'Aubigné nyomába, majd megleckéztetem úgy, hogy elmegy a kedve az ilyesmitől.

Elváltunk. Egy közeli folyosón megtaláltam a szegény részegest, a haját tépte és hangosan gyónt mintegy ötven ember előtt. Sietve elcipeltem. Sohasem láttam jobbszívú és egyszerűs mint szemérmertlenebb embert. Nem kellett nagyon rábeszélnem, hogy bemenjen a Saint Sulpicebe; ment magától is, kiabálva:

- Igen! felfordulok! az ördögbe is, nem baj! Még mindig jobb, mint a Bastille.

Minden elsimult tehát a legszebben, Françoise nagy örömeire, és sokkal szebben, mint ahogy hasonló jelenetnél remélni lehetett. D'Aubigné kíséretéhez egy bizonyos Madot abbét rendeltek még, aki követte, mint az árnyék és megakadályozta a versaillesi botrány megismétlődését.

De, elég különös, madame de Maintenon sohasem bocsátotta meg nekem, hogy tanuja voltam megaláztatásának.

Ettől a naptól kezdve feltűnően hideg volt hozzám, és végül ellenségem lett. Milyen titkos rugója lehetett csunya viselkedésének? Csak később találtam meg a rejtély nyitját.

XIV.

Az idő csak mult és mult.

Már hét hosszú éve, hogy lemondtam a szerelemtől, nem mondhatom, hogy szívesen, de azt igenis állítom, hogy nagy megadással és őszintén, mikor fujni kezdte az ördög a hamu alatti parazsat, amit már kialudtnak hittem. Kérem olvasóimat, ne nevéssenek. Énnekem semmi kedvem a tréfálkozásra. A gyónás mindig őszinteséget és magábaszállást kíván éppúgy attól, aki cselekszi, mint attól, aki meghallgatja.

Egy fiatal abbé, szellemes, hódító, tele életkedvvel és ifjui hévvel, távoli rokonom anyám részéről, Gédoyn abbé, ha már éppen nevén kell neveznem, nem elkezdte megint a régi históriát, édes kis szavakkal, sóhajokkal, nekem öreg asszonynak, aki már annyiszor csináltam végig ugyanezt?

Először azt hittem, hogy csak gúnyol, és a legszigorúbb hangon utasítottam rendre.

De letérdelt, igazi könnyeket sírt, esküdözött, hogy szellemem bája rabul ejtette, hogy szigorúságom, ha sokáig folytatom, megöli; szóval eljátszotta az összes szokásos frázisokat, amiket hasonló esetben lepergetnek a világ teremtése óta. Még azt is merészelte mondani, Uram bocsá', hogy szép vagyok.

Képzőtehetsége végül is megbocsátható. Ha már egyszer rásütötte homlokunkra bélyegét az öregség, nem lehet jobban észrevenni arcunk változását, mint a tintafoltot fekete ruhán.

Röviden, furcsa déd-unokaöcsém olyan hevesen belém bolondult, és olyan forró szavakat rebegett minden pillanatban, hogy felébresztette szívemben a régi alaphajlandóságot örömök iránt.

- Vigyázzon legalább, abbé úr, - mondtam, - vigyázzon, mit tesz! Ha még sokáig erősködik, a végén megadom magam.

- Oh, - szólott összetett kezekkel, - ne csaljon meg! Nagy kegyetlenség volna játszani szerelmemmel.

- Nem csalom meg. Csak próbára szeretném előbb tenni.

- Beszéljen! Beszéljen! semmi sem lehetetlen, csak legyen az enyém!

- Ha mától számítva még három hónap múlva is, tehát március tizenötödikén is tart ez az örülete,... nos akkor beszélünk majd róla.

- Három hónap, három század! Meghalok addig!

- Ne féljen semmit, barátom!

- Kegyelem Ninon, szánjon meg, biztos, hogy nem élek addig!

- Annál rosszabb, ha nincs türelme, én nem térek el szándékomtól. Ez már el van határozva.

Nem halt meg és a három hónap eltelt.

A meghatározott napon lábaimhoz borult.

- Ninon, drága Ninon! - kiáltott fel, - oh csak a reménység tartott meg, reszketve számláltam a perceket, amik még elválasztanak ettől a boldog órától. Miért késleltette ennyire boldogságom?

- Nézze el hiuságom kis játékát. Mikor először kért, hogy hallgassam meg, csak hetvenkilenc éves, nyolc hónapos és egynehány napos voltam.

Láttam, hogy megremegett, rémülten nézett rám.

- Elhiheti, kedves abbé. Asszony sohasem hazudik ilyenekben. Azt akartam, hogy elmondhassam, Ninon de Lenclosnak nyolcvan éves korában is akadt szerencséje.

- Nyolcvan éves, rebegte iszonyodva.

- Igen, barátom, ma reggel óta!

Sokáig néztünk egymásra szótlánul. Ezzel a rettenetes vallomással meg lehetett ölni a leghevesebb szenvedélyt is; de a Gédoyné ellentállott. Megint felragyogtak szemei. Ajkai csókokkal halmozták el kezemet; lelkesen mondta:

- Mindegy! Észnek és szépségnek nincs kora.

Mikor este tréfáltak vele nyolcvanas hódításáért, így felelt:

Ah! mes amis, lors qu'une tonne
A contenu d'excellent vin,
Elle garde un parfum divin,
Et la lie en est toujours bonne!

(Oh barátim, ha a hordó kitűnő borral volt tele, megtartja isteni illatát és még a maradéka is jó.)

Különben, sietek megjegyezni, hogy ennek a kis kalandnak nem volt folytatása. Kedves, állandó barátságára tértünk át Gédoynnal. Csak a dolog különös volta csábított.

M. de Lauzun nemsokára tulszárnyalta az én esetemet.

Hatvanhárom évvel elvette Dufort kisasszonyt, egy tizenhat éves angol lányt, a legsoványabbat, akit csak el lehet képzelni.

- Lelkemre, elveszi Szent Innocent²² összes csontjait, - mondta Saint Simon herceg, aki akkoriban elég gyakori vendégem volt.

XIII. Lajos régi kedvencének fia volt. Saint Simon szatirikus, csipős volt, ami társalgását erősen fűszerezte. Sokat mulattunk, mikor elbeszélte a Bourgogne herceg házasságának néhány részletét.

XIV. Lajos ő felsége már tizenkét-tizenhárom év óta nagyapa volt. Minthogy szokás szerint már a bölcsőben házassítják meg a királyokat és vérbeli hercegeket, Bourgogne herceg, a nagy Dauphin fia abban a korban részesült a házasság áldásában, mikor más gyermekeket még megvesszőznek szüleik és tanítóik.

A fiatal asszony első visszavonulása úgy látszik a lehető legmulatságosabb volt. Mikor átvette ingét, amit udvarhölgyei hoztak be arany tálcán és az angol királynő ő felsége nyújtott át kellő komolysággal, még babájával játszott. A szomszédos előszobában, összehajtható székén ülve vetkőzött a kis férjecske, a király és az egész udvar jelenlétében.

Amint a fiatal asszony ágyban volt, bejött Bourgogne herceg és ő is lefeküdt.

De a nagy Dauphin ott maradt fiánál, az egyik oldalon és madame de Lude a fiatal asszony mellett a másikon. Cukorkát adtak a fiatal házasoknak, és ők vidáman ropogtatták, koruknak megfelelő nyalánsággal. Végre egy negyed óra múlva felkeltették Bourgogne herceget, ami nem nagyon tetszett neki.

---

²² Vonatkozás az ilyen nevű temetőre, ahol gulákba rakva állottak a csontok.

Amint nagy duzzogva keresztül megy az előszobán, a két évvel fiatalabb Berry herceg vállára üt és így szól:

- Nem vagy férfi. Én nem keltem volna fel az ágyból.

XIV. Lajos komolyan elhallgattatta a kis démont, aki lázadásra csábította öccsét. Bourgogne herceg ismét nevelője keze alá került, és a király kijelentette, hogy nem engedi meg a fiatal férjnek, öt év előtt, felesége ujjá hegyének érintését sem.

- Akkor miért házasítottad össze őket, nagypapa, - kérdezte Berry herceg, - nevetséges!

Igazán a kis fiu nem is mondott olyan bolondot.

Nemsokára Fénélon abbé gondjaira bízta Bourgogne herceget, akit nagy érdemei gyorsan vittek előbbre az udvarnál. Kinevezték a fiatal herceg nevelőjének.

A király mindig nagyon szigorú volt törvényes gyermekeivel, a törvénytelenekkel pedig hallatlanul gyöngéd. Láttuk, mennyi fondorlás és milyen szomorú mesterkedések mellett örökölték végre Maine és Vendome hercegek Mademoisellelől.

XIV. Lajos nem elégedett meg azzal, hogy vagyont biztosított nekik, dicsőséget is szeretett volna szerezni. Rájuk bízta egyik hollandiai seregének vezérletét. De milyen generálisok lettek, fájdalom! Főleg Maine herceg! A csata pillanatában, mikor Villeroy sürgeti, hogy azonnal támadjon, hirtelen eszébe jut, hogy éhes és előbb mindenáron bouillont akar enni. Egyre-másra jönnek a küldöncök és veritékező homlokkal esedeznek, hogy ne szalassza el az alkalmat, támadjon, mert az ellenség különben elmenekül.

- Csak türelem! - válaszol a bölcs harcos. - Csapataim még nincsenek rendben.

És ahelyett, hogy riadót fujatna, szemlét tart a katonák fölött. Villeroy dühöng és maga jön, hogy utánanézzon, mi lesz? A hős herceg most sátrában gyóntatója előtt térdel, hogy lelkiismeretét megnyugtassa. Az ellenség azalatt szépen elvonult, s elmaradt a küzdelem is, a győzelem is.

Versaillesban nem merték elmondani a királynak az esetet.

XIV. Lajos mérgesen kérdezte:

- De hát miért hagyták az ellenséget bántatlanul visszavonulni? Miért nem harcoltak? Érthetetlen.

Lavienne, a király legrégebb és legmerészebb komornyikja megszólalt:

- Most legalább megtudta felséged, hogy *vér is válik vízzé*.

És elmondta tövéről hegyére a Maine herceg hős tettét. Ő felsége elsápad és hallgat. Közben megérkezik a hollandi ujság és magasztalja a hőst.

XIV. Lajos életében először felejtkezik el magáról a nyilvánosság előtt, oda a méltóság, gőg, büszkeség, s hogy valakin kitöltse haragját, eltöri botját egy szerencsétlen kukta hátán.

Az összes udvarhölgyek és előkelőségek tanui voltak a jelenetnek Marlyban.

Általános rémüldözés, zavargás. Mme. de Maintenon és la Chaise atya éppen végszóra érkeznek.

A király képéből kikelve, üveges szemekkel fordul gyóntatójához:

- Megvertem egy semmirekellőt. Nagyon megsértettem az Istent?

Időközben Lavienne felvilágosítja a papot a király haragjának okáról.

- Nem, fiam! - feleli la Chaise atya, - csak azt sajnálom, hogy drága egészségének ártott az izgalom.

Mme. de Maintenon aztán végkép megnyugtatta a királyt.

Maine herceget még a hadjárat befejezése előtt hazahívták. D'Elboeuf mélyen meghajtotta magát egy izben előtte:

- Legyen olyan szives monseigneur, súgja meg nekem, hogy legközelebb hol fog háboruszkodni? Bárhol legyen is, feltétlenül önnel tartok.

A herceg legnyájasabb mosolyával, ostobán kérdezte:

- Ugyan miért?

- Mert monseigneur oldalán legalább biztonságban van az ember élete.

Maine herceg elképedt és szó nélkül odább állott. Annyi esze már nem volt, hogy visszavágjon.

Az évek ijesztő gyorsasággal száguldoztak fejem fölött. Szinte hihetetlen, hogy az öregség éveit milyen rohamosan telnek. Körülöttem továbbra is kegyetlen csapásokat mért a halál. Madame de Sablière meghalt és hűséges barátja la Fontaine sem élte sokáig túl.

A Condé-ház minden évben meghívta Santeuilt is Dijonba. A nagy Condé fia rajongott érte, s nagy evéssel, ivással, estélyekkel ünnepelte. Igazán a legelőkelőbb urak is elvesztik józan eszüket olykor, akár részegek, akár nem. Egy este pezsgőzés közben a herceg spanyol dohányt öntött a Santeuil poharába, hogy lássa, mi lesz, ha megissza. Bizony az lett, hogy a szegény költő rettenetes görcsök és hányások között huszonnégy óra alatt meghalt.

A herceg megsiratta, de könnyekkel sem ostobaságokat jóvá tenni, sem sirokat megnyitni nem lehet.

Néhány nappal a tragikus haláleset után asszonyi kiabálásra, dörömbölésre ébredek. Azonnal csöngetek és személyzetem bevezeti a Fénélon hugát: madame Guyont, aki estélyeimben gyakran részt vett és megható ékesszólással szokott az isteni szeretetről beszélni.

- Mentsen meg, az égre kérem, mentsen meg! - könyörgött és sirva futott ágyamhoz.

- Mi történt gyermekem?

- Üldöznek... Vincennesbe akarnak vinni... nincs más reményiségem, csak ön...

- Ki üldözi?

- Madame de Maintenon.

- Hiszen még nem régen felkérte, hogy legyen a Saint-Cyr igazgatónője!

- Igen, de most elkergetett az elveimért. Meaux elhitette vele, hogy eretnek vagyok.

- És Fénélon, a bátyja, nem védi meg?

- Nincs itt. Befejezte a Bourgogne herceg nevelését és a király Cambraiba küldte... Senkim sincs... könyörgök... ne hagyjon el...

- Mit tehetek?

- Szent Isten, már itt vannak... hallom... nyomon követtek...

- Kik?

- A rendőrség emberei.

Leugrottam az ágyról és magamra kaptam ruháimat. Már elkéstem. Az ajtó kinyílt. Két ór jelent meg a küszöbön.

Csak most tudtam meg, hogy a szerencsétlen asszonyt egy órával előbb elfogták lakásán, de megszökött és útba ejtve házamat, nálam keresett menedéket.

- Uraim, - kértem az embereket, - tudom, hogy önöknek szigoruan kell a kapott parancshoz ragaszkodniok, de talán adnának annyi időhaladékot, míg elfutok Versaillesba, némi befolyásom van az udvarnál, talán meg tudom ezt a szerencsétlen nőt menteni. Azalatt itt őrizhetik lakásomon.

Szavaimnak húsz arannyal adtam nagyobb nyomatékot, s az örök beleegyezésével hanyatt-homlok siettem Versaillesba.

Az Aubigné-botrány óta nem láttam François-et. Meggyőződéseim szerint tudnia kellett, hogy fivére rábeszélésemnek engedve megint beköltözött Saint-Sulpicebe, ahonnan azelőtt irtózva menekült, s egész bizonyosan hittem, hogy örömmel fogja kérésemet teljesíteni. Ugyan rosszul számítottam.

Egy fél órasi várakozás után az egyik huszár jelentette, hogy madame senkit sem fogad.

- Az lehetetlen... mondja meg kérem, hogy Lenclos kisasszony nagyon kéri és ragaszkodik ahhoz, hogy beszélni akar vele igen fontos ügyben.

A hajdut szilárd makacsságom kissé megdöbbenetette, de szó nélkül távozott az üzenettel.

Sehogysém értettem a dolgot. Mivel érdemeltem ezt a sértést?

Tíz percnyi várakozás után kinyílt az ajtó s egy korombeli, sajátságosan öltözött ismerős arcú nő lépett be. Szemügyre vettem és meglepetten kiáltottam fel:

- Te vagy Nanon! - ráismertem a Françoise régi, régi cselédjére, akit még a Scarron házában fogadott.

- Először is nem vagyok Nanon, hanem Balbien kisasszony! - válaszolt csipősen.

- Ó, ó, szegény Nanon, belőled is nagy úri dáma lett? No mindegy! Csodák is történnek manapság... Urnőd nagyon megvárakoztat.

- Madame de Maintenon már nem urnóm, hanem barátnóm!

- Felvitte az Isten a dolgod!

- Sziveskedjék észrevenni kisasszony, hogy *magázom* önt! - jelentette ki szemtelen göggel.

- Hogy értsem ezt?

- Ugy, hogy a legelemibb udvariasság szabályai szerint önnek is követnie kellene példámat.

- No hallod, te ostoba teremtés, tisztelem a jó példádat és ezután is tegezni foglak. Talán az egész világ felfordult, hogy már a cselédek is felveszik gazdájuk modorát? Hordd el magad és mondd meg Françoisenek, hogy itt vagyok. Bizonyára eltitkoltad előtte.

- Szó sincs róla, ő küldött.

- Tréfálsz!... Sürgősen beszélni akarok veled.

- Mme. de Maintenon nem fogadja!

- Miért?

- Mert ismerjük méltatlan eljárását...

- Mit?

- Aljas irigységét...
- Nem tudok rejtvényeket megfejteni...
- Tudjuk, hogy miért hívta meg d'Aubignét ebédre és miért történt a botrány éppen jelenlétében...
- Csak nem gondolja Françoise... hogy...
- Madame de Maintenon épp oly kevésbé *Françoise* önnek, mint én nem vagyok *Nanon!* - rikácsolta és menni készült.
- Maradj! ostoba, nevetséges megera... és vidd el Françoise d'Aubignénak, értetted... Françoisenak, akit húszszor segélyeztem és aki egyedül nekem köszönheti, hogy nem halt éhen, azt a levelet, amit most írok neki.

Asztalhoz ültem és néhány pillanat alatt a következő sorokat írtam:

„Nem veszem figyelembe cselédje badarságait. Ugy látszik, hogy elment az esze. Esküszöm az élő Istenre, hogy soha eszem ágába se jutott önnek ártani. D'Aubigné tudja legjobban, hogy rosszaltam viselkedését. Nincs tehát semmi oka haragudni reám. Ha érez némi hálát irántam, kegyelmezzen egy szerencsétlen asszonynak, aki közel áll szívéhez. Lakásomon várja az elfogatási parancs visszavonását. Elvégre vallási vitából nem lehet államügyet csinálni.”

Összehajtottam a levelet és átadtam a megszeppent Nanonnak:

- Azonnal kapok választ, vagy botrányt csapok!

Hihetetlen sokáig kellett várnom, már-már erőszakkal szándékoztam behatolni, mikor a vén cseléd még szemtelenebb vigyorgással toppant elém, mint azelőtt. Négy katona kísérte.

- Hallgassa meg a szóbeli választ: Madame de Maintenon küldöncöt küldött a Tournelles utcába és madame Guyont a Bastilleba fogják zárni, ott biztosabb helyen lesz, mint Vincennesben!

- Galádság!

- Még nem végeztem! Talán emlékszik még a Repentie zárdára? Nos, egy vigyázatlan mozdulat, egy meggondolatlan szó, s ez a négy hűséges katona ismét megmutatja önnek a zárdába vezető utat.

Kiment. Egy székre rogytam. Azt hittem, hogy megőrülök, úgy felháborított a méltatlan bánásmód, s az igazságtalanság.

Minden barátom megbotráncozott a Scarron özvegyének hálátlan és gonosz viselkedésén. Isten a tanum, hogy sohse irigyeltem a sorsát. Kétségkívül iránta érzett barátságom sokat lanyhult, mert rossz néven vettem, hogy a hatalom megzavarta eszét és szívét, de elhidegülés és árulás között még igen nagy a különbség.

Végeredményben teljesen megnyugodtam, sőt még utólag jóízűt nevettem a felfuvalkodott, gőgös cselédén.

Szegény madame Guyon hat évi fogságot szenvedett és Fénélon is kegyvesztett lett miatta.

Az udvar egyre nevetségesebbé vált vallásos örületével. Sajnos Molière már nem volt mellettem. Egyedül csak ő vázolhatta volna az új és veszedelmes hóbortot és egyedül ő büntethette volna őket nevetve, a közönség hahotája mellett.

Mégis sikerült egyik költőm buzgalmát feltüzelnem. Három hét múlva előadták a Fausse Prude című vígjátékot. Madame de Maintenont nem lehetett volna jobban vázolni. A darabnak közepes sikere volt, tekintettel az adott körülményekre.

Isten ments, hogy bárkinek is ártani akarnék léhaságból, vagy könnyelműségből. De ha valaki kezdi, én folytatom.

Lehet, hogy elveim nem az Evangelium szerint valók, de hát nem lehet mindenki szent.

XV.

Az 1695. év elején hirül hozták, hogy madame Deshoulières, a Racine régi ellensége meghalt. Utóbbi időben sikerült tévedéséből kigyógyítanom s társaságomnak oszlopos tagja lett. Nem mulaszthatom el érdekes életének egy fejezetet szentelni.

Leánykori nevén Anne-Antoinette Ligier de la Gardenak hívták.

A Louvreban született és Anne d'Autriche volt a keresztanyja.

Tizenhat éves korában a legbájosabb, legszebb teremtés volt, akit csak képzelni lehet. Előkelő megjelenése, gyönyörű termete, élénk frissessége, az élvezetek iránti hajlama minden szívet meghódított. Gyönyörűen táncolt, nagyszerűen lovagolt.

Apja kitünően nevelte. Az udvarnál még akkor Médicis Mária miatt divatos olasz és spanyol nyelveket kitünően beszélt. Csak filozófusokat és komoly írókat olvasott.

Egy szép napon Urfének egy pásztor regényét találta komornája kezében.

- Megkérem apámat, hogy nekem is adjon regényeket olvasni! - jelentette ki Antoinette.

A komorna ijedtében inkább odaadta a tiltott könyvet, csakhogy el ne árulja apjának. Azután egyik regény a másikat követte. A fiatal leány egészséges izlése csakhamar megelégedte a frivol olvasmányokat, s értékesebb könyvekkel foglalkozott.

Antoinette tizennyolc éves korában férjhez ment Boisguerry des Houlièreshez. A királynő ellenezte a házasságot, mert a vőlegény a Condé embere volt, s csak igen mérsékelt hozományt adott keresztleányának.

Három hónapi házasság után Deshoulières Spanyolországba követte Condé herceget és Antoinette visszavonult szüleihez, akiket Anne d'Autriche frondöséggel gyanúsítva, kitett a Louvreból.

Nemsokára annyira vágyódott férje után, hogy útnak indult Flandria felé, s Brüsszelben találkoztak. Az udvar rendkívül melegen fogadta a feltűnő szép asszonyt, de a hódolók serege mihamar ellenséggé változott, mikor látták, hogy ostromlásuk nem vezet célhoz. Azzal rágalmazták szegény Antoinettet, hogy a francia királynő és Mazarin kémje. Igazságtalanabb gyanúsítás igazán nem is érhetne volna. Megdöbbenve vette észre, hogy hirtelen mindenki faképnél hagyja.

Férje fizetését beszüntették, s mikor a sérelmet orvosolni akarta, letartóztatták és erős fedezettel Vilverde erődbe küldték. Tizennégy hónapot töltött ott, teljesen elzárva a külvilágtól, a legsivárabb elhagyatottságban.

Csak a század elején élő erőslelkű asszonyok bírtak ki annyi megpróbáltatást, mint Antoinette.

Fogsága idején vallásfilozófiával foglalkozott és magyarázta a Szentírást.

Férje sokáig semmit se tudott róla.

Mikor végre kinyomozta hollétét, negyven elszánt emberrel megtámadja Vilverde erődöt, az őrség ijedtében megadja magát. Átadják a kulcsokat, s egy batár elröpíti a szökevényeket. Nehány óra múlva francia földön vannak.

A merész kaland hire a házaspárral egyidejűleg érkezett Párisba. Sokkal kevesebb is híressé tette volna őket. A frondörök éppen amnesztiát kaptak. A királynő szívesen fogadta keresztleányát, s megbocsátotta a multat.

A kibékülés ugyan nem váltotta valóra a Deshoulières reményeit, mert az ígért kegydíjat a fukar Mazarinnál hiába sürgették. A hitelezők ostromolták, s végül Deshoulières feláldozta

vagyonát, s azontul felesége sovány hozományából éldegéltek. Természetesen társadalmi állásuknak távolról sem felelhetett meg csekély jövedemük.

Antoinette könnyen elérhette volna, hogy bőségben éljen, de világért sem áldozta fel magát. Bátran viselte szegénységét, s a költészetben keresett vigaszt. Versei a *Mercure galant*-ban jelentek meg s nagyon népszerűek lettek. Sajnos pénzt nem kapott értük, mert az ujságíró kijelentette, hogy örüljön, hogy alkalma nyílik költeményeit közölni. Jellemző okoskodása korról korra folytatódik, azt hiszem, a szegény költők gyomrának rovására.

Antoinette nemsokára Párisban is úgy járt, mint Brüsszelben. A mellőzött udvarlók kígyóbékát kiabáltak reá.

Mínthogy versei sokat foglalkoztak rossz anyagi helyzetével, *kolduló muzsa*-nak gunyolták. Senkise védelmezte. Férje haláláig a legnagyobb nyomorban élt. Három gyermekkel maradt özvegyen.

Végre XIV. Lajos a *Mouton* című idillért kétezer livre évjáradékot adott Antoinettenek. A *Mercure galant* büszkén verte mellét, a felfedezett költői tehetség miatt, de tovább is bérmentve közölte verseit.

Sok barátja volt az írók között. Később Benserade a *kolduló muzsa* helyett *francia Calliopé*-nak nevezte, s haláláig csak így beszéltek róla.

Csak egy tapintatlanságot lehet szemére vetni, s mikor maga is megbánta, már késő volt, nem tehette jóvá. A Racine Phedrájának előadása után sonnetet írt a darabról. A kezdetére még emlékszem:

Dans un fauteuil doré
Phèdre tremblante et blême
Dit des vers où d'abord personne n'entend rien.

(Aranyos karszékben, remegve, sápadtan mond verseket Phedra, melyeket eleinte senki sem ért.)

Madame de la Sablière, aki heves védője volt Racinenak, bosszúsán kiáltott fel:

- Az ember igazán lepottyan a felhők föl! A szelid és érdekes pásztornó, aki gyöngéden beszélt virágokról, bárányokról, madarokról, hirtelen kígyóvá változott.

Csodálatos, hogy századom két leghíresebb asszonya: Sévigné és Deshoulières olyan igazságtalanok lehettek a legszebb drámai munkával szemben. Talán a Mme Sévigné állásfoglalása érthető, mert Racine és Boileau pártolták a kis Grignan márkai és a Champmeslé viszonyát. Mme Deshoulièresnél pedig talán némi irigység játszott közbe, mert az ő darabjaiért a közönség nem igen lelkesedett.

Volt idő, mikor kétségbe vonták tehetségét, pedig tagadhatatlanul finom költeményeket írt, s kartársnői között kétségtelenül leghíresebb volt.

Hatvankét éves korában halt meg, mellrákban.

Utolsó napjaiban írta legszebb munkáját: a „*Réflexions morales*”-t, mely egyenértékű „*Idylles*”-jeivel.

Meaux püspök adta reá az utolsó kenetet.

- Sohasem láttam megnyugvóbb halódást, keresztényebb érzést, teljesebb önfeláldozást! - jegyezte meg. - Az ilyen angyali lélek egyenesen az égbe mehet.

XVI.

A kor legérthetlenebb jelensége a XIV. Lajos tartós ragaszkodása madame de Maintenonhoz volt. A közönség már varázslatra és boszorkányságra gyanakodott.

Erről jut eszembe, hogy egy szegény vidéki kovács felment Versaillesba és mindenáron beszélni akart a királlyal. Hiába magyarázták neki, hogy az nem megy csak olyan egyszerűen. Elvégre a király nem fogadhat mindenkit. A kovács erősködött, hogy ő az ég küldötte és nem akárki. Szemébe nevettek, de nem tudták lerázni nyakukról, végre megemlézték a királynak az erőszakoskodó ember kivánságát.

XIV. Lajost érdeklí a furcsa ember és fogadja kihallgatáson. A kovács a legfantasztikusabb históriát meséli el. Az erdőn keresztül jöve, hirtelen megvilágosodott az éj körülötte s egy nagy asszony jelent meg a világosságban és azt mondta: „Menj haladéktalanul Versaillesba és mondd meg a királynak, hogy láttad felesége, a királynő szellemét, s azt parancsolta az ég nevében, hogy tegye nyilvánossá a mai napig titokban tartott házasságát.”

- Hátha csak érzéki csalódás volt a látomány! - jegyezte meg a király.

- Magam is azt hittem, hogy talán csak álmodom, vagy a szemem káprázik, de két nap mulva ugyanazon a helyen jöttem el és a szellem megint elémbre toppant, s azt mondta, hogy szerencsétlenné tesz családommal együtt, ha nem teljesítem parancsát.

- De hátha valaki lefizetett, hogy becsapjál?

- Arról is meggyőzhetem, felség. A szellem meghagyta, hogy kérdezzem meg felségedet, hogy beszélt-e valaha valakinek a néhai anyakirálynő szellemének látogatásáról Ribeaupillers kastélyban?

XIV. Lajos elsápadt.

- Nem, sohse említettem senkinek.

- Nos a látomásom azt mondta, hogy ha felséged kételkedik bennem, emlékeztessen csak erre a látogatásra.

- Sajátságos.

A király magához hívatta Durast és elmondta neki a kovács históriáját. Duras legjobb barátai közé tartozott és már másnap elmesélte nekem a kalandot.

- No ez a Scarron özvegyének és Arnoulénéak a legújabb műve.

Duras faggatott, hogy mondjam el, amit tudok. Nem volt okom titkolózni. Elmondtam az egész elzász-i történetet.

- Szegény kovács bizonyára jóhiszeműen járt el. Arnoulné épp oly jól rendezte most is a kísértet jelenetet, mint Ribeaupillersben annak idején.

Duras herceg rá akart beszélni, hogy figyelmeztessen a királyt, de feleslegesnek találtam, hogy engem is belekeverjenek a kalandba, s magamra vonjam a madame Louis XIV. bosszúját, mikor már amúgyis gyűlöl.

- Tudja mit hercegem, sejttesse a királlyal, hogy a két szellemkaland összefügg, de ne említse a nevem. Utasításaim alapján kutassák át a kastélyt és rájönnek a titokzatos összefüggésre. Ilyen módon megakadályozhatja a Scarron özvegyének királynővé való proklamálását.

Duras azonnal leutazott a Brissac és Pontchartrain kíséretében a kísértetes kastélyba és a Mme de Maintenon házassága továbbra is titokban maradt.

A király nem kutatta a kísértetjelenet rendezőinek kilétét. Talán azt hitte, hogy Mme de Maintenon nem vett részt a szemfényvesztésben, vagy pedig megbocsátott minden ravasz-ságot, mellyel a nagy tisztességet elérni igyekezett. Egy szó, mint száz, az asszonyi ügyesség megint győzedelmeskedett.

Az uralkodó nagy ragaszkodását Mme Maintenonhoz a la Chaise atya befolyása és a pokol kínjaitól való félelme túlozta ennyire el.

XIV. Lajos nagyon megöregedett és összeesett, mintha máris nyitott sír szélén állana. Türelmetlen szigora napról-napra nőtt, elmúlt tévedéseit talán úgy akarta helyrehozni, hogy környezetében mindenkit vezeklésre kényszerített. Fiatalságának emléke is lemosódott róla és könyörtelennek mutatkozott mások szenvedélyei iránt.

Mint hogy a nőket már nem téríthette le az erény útjáról, kényszeríteni akarta őket, hogy erényesek legyenek.

Gyermekei és unokái hetenként gyóntak. A trónörökös sohasem mehetett más gyóntatóhoz, mint a királyéhoz. Az egész királyi család nyilvánosan áldozott husvétkor, pünkösdkor, Mindenszentekkor és karácsonykor. Bourgogne hercegnőnek még bűnéül is rótták fel, hogy nem áldoz gyakrabban.

Madame de Maintenon rendezett el mindent és a király féltékenyen vigyázott, hogy felesége intézkedéseit még a saját rendeleteinél is szigorúbb tiszteletben tartsák.

Egy compiégnei hadgyakorlatokon egy óránál tovább állott hajadonfővel a Madame de Maintenon széke mellett és magyarázta a felvonuló csapatok nevét, feladatát és a különböző manővereket. Ha valaki akaratlanul is kiejtett a Mme Maintenon multjára vonatkoztható megjegyzést, egész bizonyosan éktelen haragra lobbant.

Szegény Racine is így járt. Pedig a király sokra becsülte, s minden alkalommal ki is fejezte méltánylását. A legbizalmasabb jellegű estélyeken is fogadta a tragikus költőt.

Egy este a színházról beszélgettek, XIV. Lajos megjegyezte:

- Vajjon hanyatlunk és a francia szellem letűnőben van? Hogy lehet az, hogy a színművek sokkal kevésbé népszerűek, mint húsz év előtt.

- Sok oka van annak felség! - válaszolt Racine. - Molièret se lehet játszani szünetlenül és halála óta nem akadt vígjátékíró, senki sem mert kísérletezni utána. Új darabok helyett a régieket szedik elő, például a Scarron szánalmas fércmunkáit.

A végzetes név együgyűen csúszott ki a szerencsétlen költő száján. Mme de Maintenon rákvörösre pirult, a király megremegett, mintha kígyó marta volna meg.

Racine rögtön észrevette ügyetlenségét, s igyekezett néhány mentegetőző szót dadogni, amivel csak rontotta a helyzetet. A szent asszony dühös pillantásokat vetett reá és a király hirtelen egyébről kezdett beszélni.

- Nemrégiben olvastam öntől valami irkafirkát, amelyben a nép helyzetét tanulmányozza uralkodásunk alatt; a költők a világ legrosszabb politikusai általában. És különben hatalmunk semmiféle kritizálását sem tűrjük.

- De felség... tiltakozom...

- Mit érek a tiltakozásával. Ezután maradjon otthon és foglalkozzék saját érdekében más tanulmányokkal.

Racine nehezen viselte el kegyvesztettségét, s hiába vigasztaltuk, nem heverte ki bánatát. Nemsokára meg is halt. El lehet mondani, hogy XIV. Lajos és a Scarron özvegye ölték meg.

Igazán kár, hogy a királyi házaspár nem itathatta meg egész Franciaországot a Lethe vizéből.

Racinenal majdnem egyidejűleg halt meg régi jó barátom: Le Notre is. Meddig tart az aratás? Legdrágább barátaim és barátnőim mind eltávoztak már. Megelőztek a nagy utazásban. Magamnak is komolyan kell már reá készülnöm.

Minél közelebb érek a célhoz, annál csalfábbnak és hézagosabbnak látom a filozófiai álláspontot, melyre életutamon támaszkodtam. Sokszor valósággal félek.

Gunyoltam azokat, akik a pokoltól való félelmükben hirtelen vakbuzgókká válnak... és ugy-e most magam is aggódom, hogy vajjon elveim csakugyan az egyedül boldogító elvek voltak? Vajjon igaz, hogy az élet csak zarándokút, megpróbáltatások ideje? Akkor azok, akik az élvezeteket hajhászták, bizony eltávolodtak az ég köréből. A sír másik oldalán feltétlenül büntetés és szenvedés vár reájuk. Nem tagadom, igyekeztem megszabadulni módszertanom régi rongyaitól. Vakbuzgóság nélkül ugyan, de bensőséggel kértem az Istent, hogy tartsa számon tévedéseimnél őszinte nyíltságomat is.

Mi tűrés-tagadás, egészen megöregedtem. Szépségemnek nyoma se maradt. A férfiak öregségében még van olykor valami méltóságteljes, királyi, de mi szegény nők ugyancsak szomorú romok leszünk. Ha résztvehettem volna a Teremtő tanácskozásán, mikor az emberi természetet alkotta, rábeszéltem volna, hogy tegyék inkább a talpra az öregség ráncait.

XVII.

Legjobb barátaim elköltöztek már és köröm egyre kisebbre szorítkozott. Ragyogó nagy társaságomból már csak Sandwich grófnő és Magdeleine de Scudéri maradtak meg.

Barátnőim a Faubourg Saint-Germainben laktak. Jó kis utat kellett tennünk, hogy láthassuk egymást. Meghoztam barátságunknak azt az áldozatot, hogy eladtam Tournelles utcai házamat és a Tuilleriesvel szemben béreltem lakást.

Magdeleine a Verneuil utcában lakott, a grófnő a Saints Pères utcában. Szóval elég közeli szomszédok lettünk. Felváltva ebédeltünk egymással és együtt dicsőítettük a multat.

Legbölcsebb Magdeleine volt közöttünk. Igaz, hogy nem vesztett annyit, mint mi, mert sohasem volt szép. Tulajdonképpen nem is vesztett semmit, mert szellem és jellem öregség dacára is maradhat fiatal.

- Gyáva az idő - vigasztalgotott - futás közben osztogatja a ráncokat.

- Ha célt tévesztene, még szívesen megbocsátanám gyáva harcmodorát... - sóhajtottam.

Mikor Tournelles utcai házamat eladtam, cselédeimet is elbocsátottam, csak egy szakácsnőt tartottam meg közülök. Nagyon rosszul főzött, úgy annyira, hogy magam ügyeltem fel a konyhán, sőt sokszor magam is főztem az ebédet.

Egy reggel megint a konyhán trónoltam, barátnőimet vártam ebédre, mikor egyszer csak beállít egy hét-nyolcéves, élénkszemű, kedves mosolyú fiucska. Leveszi sapkáját és udvariasan megszólal:

- Kérek szépen egy kis parazsat, látom itt már ég a tűz a kályhában...

- Mit akarsz fiacskám a parázssal?

- Kialudt nálunk a tűz, mert a cseléd nem ügyelt reá és apám nem enged iskolába, míg meg nem ettem a levesemet.

- Ilyen csöpp kis fiu vagy és máris jársz iskolába?

- Hogyne, a Jezsuitákhoz járok és jövőre már hatodikba kerülök.

- Hogy hívnak?

- François-Marie Arouet de Voltaire.

- Itt lakol a házban?

- Éppen itt fenn!

- Szóval a Voltaire pénztáros úr fia vagy?

- Igen asszonyom... De legyen szives, adjon parazsat, mert elkésem az iskolából és a tanárom megszid.

- Jó, de hova teszed a parazsat? Nem hoztál lapátot!

- Igaz biz' a! Jaj be szórakozott vagyok... De most már nem megyek vissza...

Egy csomó hamut vett a markába és ragyogó szemmel nevetett reám:

- Tessék a parazsat a hamu tetejére tenni.

- Ügyes gyerek vagy! - feleltem. - Derék ember lesz belőled!

Attól a naptól kezdve kis diákom mindig nagyot köszönt és barátságosan nevetett reám. Az apja szegény nemesember volt. Mikor végrendelkeztem, ezer tallért irattam a gyerekre, könyvtára megalapozására.

Nyugodt, derűs életet éltem.

Egy este azonban Magdeleine hirtelen rosszul lett nálam. Nem is vitethettük haza lakására. Ágyamra fektettük, s szomorún állottunk mellette.

- Ne sirjanak, - mondta gyöngé hangon. - Nemsokára magukra is rákerül a sor. Egy jobb világban majd összetalálkozunk öreg barátainkkal és fiatal éveinkkel.

A grófnő orvosért sietett, míg én Magdeleine mellett maradtam.

Mademoiselle de Lenclos Saint-Évremondnak.

Páris, 1701. ápr. 1.

Barátom, ha tudná, hogy milyen ijedséget álltam ki, még most is remegek az izgalomtól.

Feltámadtak a mult hóbertjai és elébem álltak, hogy megmérgezzék a jelent.

Megint láttam a fekete embert, érti?... Ugyanazt, akit a Louvre báljának estéjén láttam annakidején... s aki a tizenkét üveget és a vörös táblát hozta később... Vagyis nem őt magát láttam, mert hiszen akkor nem is élne már, hanem a megszólalásig hű hasonmását, fekete bársonyruhában, ébenfabottal s fekete flastrommal homlokán.

Fogadni mernék, hogy most bolondnak tart. De ne nevéssen. Várjon, míg kissé rendbeszedem gondolataimat.

Magdeleine de Scudéri hirtelen rosszul lett nálam. Kilencvennégy éves korban ugy-e már nem sok remény lehet életben maradásához, de Sandwick grófnő mégis kocsiba ült és egy divatos orvoshoz sietett. Egy óra múlva visszatér a fekete emberrel. Ránézek, karszékembe rogyok és rémülten kiáltom:

- Ő az... az ördög! Uram segits! Uram segits!

A fekete ember a grófnőhöz fordult:

- Ő a beteg? - kérdezte reám mutatva.

Térdre borultam:

- Kegyelem... igaz, hogy aláírtam tábláját, de nem gondoltam, hogy el kell adnom a lelkemet.

- Oh, ön Lenclos kisasszony?

- Igen...

- És megbánta, hogy aláírta a táblát?

- Sajnos...

- Nyugodt lehet asszonyom, nem vagyok annyira ördög, amennyire látszom és majd visszatérünk a dologra.

Barátnőm ágyához lépett, de segítsége későn jött. Magdeleine utolsót sóhajtott.

- Ugyse menthettem volna meg! - mondta a fekete ember. - Menjünk a másik szobába és fejezzük be ügyünket.

- Ne hagyjon el grófnő! - kiáltottam madame Sandwick felé.

- Bocsásson meg, de csak négy szemközt adhatom elő mondanivalómat.

Megdermedtem a félelemtől. Nem mertem rábízni magam. Hirtelen eszembe jutott, hogy nemrégiben egy ereklyét kaptam gyóntatómtól, a valódi kereszt egy töredékét. Remegve vettem elő és gallérom alá rejtettem.

- Menjünk uram! Rendelkezésére állok.

Nem vagyok gyáva, hiszen ismer, de mondhatom, hogy minden akaraterőmre szükségem volt, hogy egyedül maradjak a fekete emberrel.

- Őszintén fogok beszélni önnel, ahogy becsületes emberhez illik. Nem kívánom, hogy titokban tartsa leleplezésemet, mert sokkal jobbnak tudom, semhogy ártana valakinek, aki csak javát akarja. Nem vagyok ördög, sőt az sem vagyok, aki hajdan felkereste önt.

Kijelentése megnyugtatót némileg.

- Hogyan uram, ön nem...

- Nem... apám volt az illető... Portugál zsidó származású... orvosi dolgokban igen nagy jártassága volt... Hasonlítok hozzá, ennyi az egész.

- De ijesztően hasonlít hozzá uram.

- Annál is inkább, mert éppen úgy öltözködöm. A nagy hasonlatosságban rejlik a szerencsém. Sok ember tévesztett már vele össze, de az ön tévedése veszedelmessé válhatik, s nem akarok visszaélni vele.

- Igazat beszél?

- Még mindig kételkedik? Ha a század legeszesebb asszonya hisz egy ember halhatatlanságában, mit várjunk a többiektől? Ugy-e, már körülbelül százharminc évre tekinthetek vissza. A fiam ötven év múlva kétszerannyira. Nékem csak szóbeli hagyományok állottak rendelkezésemre, de a fiam már írott hagyományokat kap kézhez. Sok titkot fogok ráhagyni családunk történetével együtt. Egész bizonyosan lesznek emberek, akik össze fogják tévesztetni velem, mint ahogy ön összetévesztett apámmal. Csakhogy vagyonunk azóta tekintélyesen meggyarapodott és azt akarom, hogy címe és rangja is legyen. Saint-Germain grófnak fogják hívni.

- Kijelentése meglep. De mire való ez a ravaszság? Minek kell a hasonlatosságot apáról fiura megörökíteni?

- Még kérdi! Gondolja el, hogy milyen tekintélyt ad a titokzatosság nekünk. Képzeld el, hogy milyen bizalmat kelt az emberekben az, aki rájött a halhatatlanság titkára. Nem tudja, hogy a beteg bizalma sokszor gyógyulást jelent? A lélekre gyakorolt befolyás a fizikumon is nyomot hagy. Ön is példa reá.

- Én?

- Ugy-e szép maradt nyolcvannégy éves koráig?

- Igaz.

- Tudja, hogy mi volt a tizenkét üveg tartalma? Tiszta víz!

- Lehetetlen!

- Igen, tiszta víz, néhány csepp ártalmatlan kémiai folyadékkal vegyítve, hogy a romlástól megóvja és szinesítse. A kísérlet sikerült. Csakhogy apám rosszul tette, hogy olyan sokáig tévhitben tartotta. Mostani találkozásunk életébe kerülhetett volna. Nem megmondta apám, hogy ha megint látni fogja, csak három napot élhet?

- Igaz! - feleltem önkénytelenül borzongva.

- Hány éves?

- Nyolcvankilenc.

Megfogta pulzusomat.

- Megnyugtathatom, hogy nemcsak hogy nem hal meg három nap múlva, de még legalább öt évet él, mielőtt a másvilágra kerülne a sor. Isten vele kisasszony. Hogy teljesen megnyugtassam, visszaküldöm a kis táblát, melyet apám aláíratott önnel.

Megtartotta szavát. Egy óra múlva már ott volt a kellemetlen emlékü tábla és nagy gyönyörűséggel égettem el.

Ime barátom ilyen közélről az ördöggel lejátszódott kalandom. Őszintén szólva, jobb szeretem, hogy így történt.

Csak egy gondolat bánt most már, kedves barátom. Sajnálom, hogy megírtam a vallomásaimat és elküldtem. Olvassa el, de kérem, hogy senkinek se mutassa meg, Isten ments, hogy örült kalandjaim nyilvánosságra kerüljenek. Nem is írok több semmit.

Egész más szempontból látom most a dolgokat és félek az örökkévalóságtól.

Gondolja meg... mérlegelje a mellette és az ellene szóló érveket és igyekezzünk találkozni ott fenn!

Ninon.

BEFEJEZÉS.

Saint-Évremond tisztelte a Ninon de Lenclos aggályait. Megőrizte az értékes vallomásokat, melyeket a véletlen két évszázad multán juttatott kezünkbe.

Az angol család, amelynél a híres író befejezte napjait, lezárt és lepecsételt minden kéziratot a Saint-Évremond szobájában, s várta, hogy az örökösök majd csak jelentkeznek érte egyszer.

De a Saint-Évremond családja kihalt.

Egy londoni utam alkalmával, sir William Melburn, a francia száműzöttet felkaroló család utolsó sarja, reám bízta a hatalmas kéziratcsomót, azzal a kijelentéssel, hogy több érdekes francia históriát fogok találni benne.

A derék angol nem is sejtette, hogy milyen kincs került birtokába.

Visszaéltem volna a bizalommal, mikor összeállítottam a Ninon de Lenclos *autentikus emlékiratait*? Nem hiszem! A lapok hazám tulajdonát képezik. Kötelességem volt visszaadni.

És most, hogy nyilvánosságra hoztam felfedezésemet, kötelességemnek tartom néhány szóval kiegészíteni az önmagát oly őszintén jellemző híres nő élettörténetét.

Élete utolsó évéig, 1706-ig még érintkezett megmaradt barátaival. Sokszor a legszükségesebbet is megvonta magától, hogy többé-kevésbé segítse a szükségét szenvedőket, vagy hogy örökséggel gondoskodjék azokról, akik túléltek. A halál közeledésekor is derült maradt. Utolsó pillanatáig megőrizte eszét és kedvességét.

- Szinte jól esik meghalni, hiszen ott fenn mindenkiel találkozunk, akiket szeretünk.

Utolsó lehelete előtt, mikor Fontenelle biztatta, hogy meggyógyul még, haldokolva is emlékezetébe vésődött verssel válaszolt:

L'indulgent et sage nature
A formè l'âme de Ninon
De la voluptè d'Épicure
Et de la vertu de Caton.

(Az elnéző és bölcs természet az Epicur élvezéséből és a Cato erényéből alkotta Ninont.)

Egy saint-sulpicei vikárius adta reá az utolsó kenetet. Ninon ájtatosan vette fel; aztán hirtelen felkiáltott:

- Isten veletek barátaim, Isten veletek.

Azzal meghalt.

Ninon de Lenclos tagadhatatlanul a XVII. század legértékesebb női közül való. Ha az élvezések iránti hajlama mértéktelen is volt, megváltotta hibáit a legritkább és legértékesebb tulajdonságokkal. Finomabb, tapintatosabb szellemet, nemesebb és emberségesebb szívet képzelni sem lehet. Százada lábainál hevert és mikor szépsége elhervadt, akkor se vesztette el se barátait, se hódolóit. Nagyszerűbb dicséretet nem is lehet mondani asszonyról.

Saint Évremond gyönyörűen ecseteli e négy sorral:

Qu'un vain espoir ne vienne pas s'offrir
Qui puisse ébranler mon courage;
Je suis en âge de mourir
Que ferais-j'ici davantage?

(Hiábavaló remény ne ingassa meg bátorságomat a meghalás korában vagyok, mit keresnék itt tovább?)

Bizonyos, hogy az elismerésében igazságos utókor nem emelte volna Ninon de Lenclost pódestálra, ha szerelmi életén kívül nem ismerte volna erős lelkűnek, okosnak, kiváltságos nagy egyéniségnek.